

14 EDITURA REALITATEA ROMĂNEASCĂ - 2010

Ștefan NEMECSEK

**CARTE, LITERATURĂ
ȘI PRESĂ
LA ORĂȘTIE**

(de la începuturi până în 1944)

Volumul II

Editura REALITATEA ROMĂNEASCĂ

- 2010 -

ȘTEFAN NEMECSEK

**CARTE, LITERATURĂ
ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE**

(de la începuturi până în 1944)

Volumul II

*varianta numărul 4 a
exemplarului de corectură*

©Copyright

Editura **REALITATEA ROMÂNESCĂ** și autorul

Toate drepturile sunt rezervate

Editurii **REALITATEA ROMÂNESCĂ**

VULCAN, 336200, Str. Mihai Viteazu, nr. 24, bl. 17, sc. E, ap. 1-2

Jud. Hunedoara – ROMÂNIA

Tel./Fax: 0354-413554, Tel.: 0723321466

Reproducerea integrală sau parțială - digitală, mecanică, fotocopiere sau
în orice alt mod - a conținutului acestei lucrări este posibilă numai cu
acordul prealabil, în scris al autorului sau al
Editurii **REALITATEA ROMÂNESCĂ**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

NEMECSEK, ȘTEFAN

**Carte, literatură și presă la Orăștie : (de la începuturi până
în anul 1944) / Ștefan Nemeček. - Vulcan : Realitatea Românească,
2011**

2 vol.

ISBN 978-606-8175-06-5

Vol. 2. - Bibliogr. - ISBN 978-606-8175-08-9

008(498 Orăștie)

Editor: **Ioan DAVID**

Tehnoredactare computerizată: **Liliana OLARU**

Culegere text: **Mădălina CĂPRARU**
Anca NEMECSEK

Corectură: **Viorel DOGARU**

Foto copertă: **Sergiu VINȚAN**

ȘTEFAN NEMECSEK

**CARTE, LITERATURĂ
ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE**

(de la începuturi până în 1944)

Volumul II

Editura REALITATEA ROMÂNEASCĂ

- 2011 -

Dedic
această carte,
iubitei mele nepoțele Ariana Ștefania NEMECSEK

CAPITOLUL 3

VI. PUBLICAȚIILE ÎN LIMBA MAGHIARĂ

„SZÁSZVÁROS ÉS VIDÉKE” („ORĂȘTIA ȘI ÎMPREJURIMILE”) a apărut în limba maghiară între anii 1912 – 1927 după cercetările noastre. După unii autori (cercetători) ar fi apărut între 1918 – 1928. A fost un ziar politic și social-cultural.

„Szászváros és Vidéke” nr. 29/29 iulie 1923

Proprietar și editor în toată această perioadă a fost Szantó Károli-junior, ziarul având rubrici cuprinzând domeniile politic, social, monden, economic. Apariția revistei era săptămânală, de obicei duminica și se adresa mai ales vorbitorilor de limbă maghiară din zona Orăștiei (Szászváros). De-a lungul existenței sale, revista a avut colaboratori, printre alții, pe: poetul Juhasz Gyula, Mihaly Laszlo, Kosztolanszky Istvan, Serestely Bela, Medgyesy Ernő, Bisztray Gyula, Alaksza Ambruș și alții.

<p>A szászok és a magyarok</p> <p>"Miszterium" Szászok és magyarok</p> <p>Itt a szászok és magyarok történelmi és földrajzi leírása. A szászok eredete és a magyarok felépítése. A szászok és magyarok közötti kapcsolatok. A szászok és magyarok közötti különbségek. A szászok és magyarok közötti hasonlóságok. A szászok és magyarok közötti kapcsolatok. A szászok és magyarok közötti különbségek. A szászok és magyarok közötti hasonlóságok.</p>	<p>A szászok és a magyarok</p> <p>"Miszterium" Szászok és magyarok</p> <p>Itt a szászok és magyarok történelmi és földrajzi leírása. A szászok eredete és a magyarok felépítése. A szászok és magyarok közötti kapcsolatok. A szászok és magyarok közötti különbségek. A szászok és magyarok közötti hasonlóságok. A szászok és magyarok közötti kapcsolatok. A szászok és magyarok közötti különbségek. A szászok és magyarok közötti hasonlóságok.</p>	<p>A szászok és a magyarok</p> <p>"Miszterium" Szászok és magyarok</p> <p>Itt a szászok és magyarok történelmi és földrajzi leírása. A szászok eredete és a magyarok felépítése. A szászok és magyarok közötti kapcsolatok. A szászok és magyarok közötti különbségek. A szászok és magyarok közötti hasonlóságok. A szászok és magyarok közötti kapcsolatok. A szászok és magyarok közötti különbségek. A szászok és magyarok közötti hasonlóságok.</p>
--	--	--

„Misztérium” de Serestely Bela. („SZÁSZVÁROS ÉS VIDÉKE” nr. 40/14 octombrie 1923

<p>A szászok és a magyarok</p> <p>"Nagymama" Szászok és magyarok</p> <p>Itt a szászok és magyarok történelmi és földrajzi leírása. A szászok eredete és a magyarok felépítése. A szászok és magyarok közötti kapcsolatok. A szászok és magyarok közötti különbségek. A szászok és magyarok közötti hasonlóságok. A szászok és magyarok közötti kapcsolatok. A szászok és magyarok közötti különbségek. A szászok és magyarok közötti hasonlóságok.</p>	<p>A szászok és a magyarok</p> <p>"Nagymama" Szászok és magyarok</p> <p>Itt a szászok és magyarok történelmi és földrajzi leírása. A szászok eredete és a magyarok felépítése. A szászok és magyarok közötti kapcsolatok. A szászok és magyarok közötti különbségek. A szászok és magyarok közötti hasonlóságok. A szászok és magyarok közötti kapcsolatok. A szászok és magyarok közötti különbségek. A szászok és magyarok közötti hasonlóságok.</p>	<p>A szászok és a magyarok</p> <p>"Nagymama" Szászok és magyarok</p> <p>Itt a szászok és magyarok történelmi és földrajzi leírása. A szászok eredete és a magyarok felépítése. A szászok és magyarok közötti kapcsolatok. A szászok és magyarok közötti különbségek. A szászok és magyarok közötti hasonlóságok. A szászok és magyarok közötti kapcsolatok. A szászok és magyarok közötti különbségek. A szászok és magyarok közötti hasonlóságok.</p>
--	--	--

„Nagymama” de Biztray Gyula și Vartalak husz tavasz imádatával” de Alaksza Ambrus (Budapest). („SZÁSZVÁROS ÉS VIDÉKE” nr. 2/13 ianuarie 1924).

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

Apariția revistei săptămânale „SZÁSZVÁROS ÉS VIDÉKE” a stârnit proteste din partea celorlalte publicații românești din zona Orăștiei, mai ales că anul 1912 aducea o nouă lovitură românilor și Bisericii lor. Este vorba de înființarea „Episcopiei greco-catolice maghiare” de la Hujdudorog, care urma să-și întindă jurisdicția și asupra unui întins teritoriu românesc. Împotriva acestei noi măsuri abuzive prin care se urmărea tot maghiarizarea populației intrate în componența noii dieceze, „Libertatea”, publicația cu cea mai lungă traiectorie, cea mai puternic ancorată în viața socială din Transilvania, declanșează o promptă campanie.

Revista avea patru pagini și de regulă la pag. 4 publica reclame în limba maghiară, română și germană, ținând cont de interesul comunității în zona Orăștiei.

Reclama „Alexandru Löwy Sandor” – Magazin de textile și modă – Petroșeni. („SZÁSZVÁROS ÉS VIDÉKE” nr. 2/13 ianuarie 1924).

Și această revistă a avut probleme. Dacă la început apărea în 4 pagini, în perioada 7 ianuarie 1923, la numărul 1 apărea în 2 pagini, apoi începând cu numărul 6/18 februarie 1923 din nou să apară în 4 pagini.

În majoritatea numerelor revistei săptămânale „SZÁSZVÁROS ÉS VIDÉKE” editorialul de pe prima pagină era scris de Szántó Károly-junior.

În numărul 8/21 februarie 1926 apare în necrolog „Dr. Nagy Karoly” (1868, 27 octombrie – februarie 1926) – preot reformat din Ardeal” în care se arăta personalitatea preotului dispărut.

Având în vedere situația politică, după unirea Transilvaniei cu România de la 1 Decembrie 1918, și cetățenii români de etnie maghiară vor trebui să se organizeze în partide, bresle sau orice asociație, pentru a putea participa la dezvoltarea social-economică a țării adoptive.

Astfel, începând cu numărul 2/10 ianuarie 1926, anul XIV de apariție al revistei, redactorul responsabil, proprietar și editor Szántó Károly-junior hotărăște să publice pe prima pagină textul în românește: „CENZURAT DE LIVIUS HERLEA – șef de poliție”. În numărul 3/17 ianuarie 1926, pe prima pagină apare numai: „CENZURAT”, apoi în nr. 7/14 februarie 1926 apare: „Cenzurat de poliție”. Ultima consemnare apare în nr. 21/30 mai 1926: „Cenzurat de Prefectura județului Hunedoara, dr. Maniu – subprefect”. Orientarea politică a revistei fiind clar definită, singurul argument pe care-l purtau în fiecare număr era acela de persecutare a etniei maghiare.

Presa de la Orăștie, fie ea culturală, științifică, economică sau de alt profil, publicată în limba română sau maghiară, s-a încadrat în ansamblul general al presei din România, fiind însă ancorată în realitățile județului în care s-a tipărit. Înțelegând - cele mai multe dintre ele - necesitățile timpului lor, au militat prin intermediul cuvântului scris pentru atingerea idealului general al românilor — egalitate socială și independență națională, iar mai apoi pentru transformările înnoitoare cunoscute de societatea românească. Luptând, prin mijloacele specifice lor, pentru ridicarea economică, științifică, culturală a județului, publicațiile hunedorene au contribuit și ele, la consolidarea legăturilor între români vremelnici despărțiți de vitregiile istoriei, constituind un liant indispensabil în crearea și răspândirea culturii românești unitare și pregătind, treptat, unitatea națională a tuturor românilor. De aceea, cunoașterea multiplelor aspecte legate de apariția și dezvoltarea presei locale constituie o necesitate și, în același timp o datorie pentru cei care se ocupă de istoricul publicisticii din România.

VII. CALENDARE, ALMANAHURI ȘI ALBUME

Aceste tipărituri constituie o categorie aparte în cadrul publicațiilor județului. Literatura calendaristică hunedoreană se încadrează în cadrul celei românești transilvănene, chiar dacă vechimea sa este cu mult mai mică decât în alte părți, netrecând de limita de început a secolului nostru. S-au tipărit în total 12 titluri¹. Calendarul, respectiv almanahul, este o „carte” prin excelență „populară”, a cărui începuturi sunt legate de sintagma „muncilor și zilelor”, respectiv de viața truditonilor de toate sșițele a căror dezvoltare a fost determinată de apariția tiparului².

Îmbogățite cu informații diverse, acestea au devenit singurele care au reușit să străbată adânc în mijlocul poporului și a intelectualilor, formând „hrana societății românești”, și constituindu-se în adevărate școli care aveau o mare forță de convingere³. Era firesc ca prezentând materiale de interes general sau dimpotrivă informații dintr-un anumit sector al vieții, acestea să fie adresate publicului larg sau unor anumite segmente de cititori.

În Transilvania calendarele au constituit, cu precădere, un mijloc la îndemâna conducătorilor luptei naționale românești, care nu au încetat nici o clipă să apere drepturile și ființa poporului. Scopul publicațiilor de acest gen se realiza prin trezirea interesului națiunii față de tot ceea ce era în măsură să contribuie la emanciparea culturală sau propășirea economică a sa. Conștient că unitatea culturală a românilor de pretutindeni genera conștiința de neam, fără de care realizarea năzuințelor de veacuri nu s-ar fi înfăptuit, ostenitorii gazetelor din Orăștie au început a edita și acest tip de publicații.

Perimetrul orăștian, loc de geneză și dezvoltare a poporului român a fost, de-a lungul zbuciumatei sale istorii, unul din principalele centre de luptă și rezistența națională. De la Burebista și Decebal la Iancu de Hunedoara și Nicolae Olahus, de la Ioan Budai Deleanu, Aron și Nicolae Densușianu la Avram Iancu și mai apoi la Francisc Hossu Longin, C. Firmu și dr. Petru Groza, pe aceste meleaguri s-au format și și-au desfășurat activitatea o seamă de oameni de frunte ai culturii și vieții politice românești. Aici a fost unul din puternicele centre

au apărut, cât și pentru faptul că majoritatea lor se adresează direct economilor satelor și orașelor.

CALENDARE au apărut mai multe la Orăștie. În 1907, *Calendarul Bunul econom* și tot atunci începe să se tipărească și *Calendarul național al Foii interesante* care, în afara părții strict calendaristice, cuprinde și creații literare de A. Stavri, T. Stoenescu, I. Pop Reteganu⁴, traduceri etc. Calendarul acesta continuă să apară cu anumită regularitate până în 1915, cuprinzând în această perioadă mult material în legătură cu primul război mondial. Calendarele scoase de *Libertatea* și *Foaia interesantă* au apărut câteva zeci de ani. În 1916-1918, calendarele se editează la „Tipografia modernă” și volumul din 1918 era îmbunătățit, începând cu coperta „pe care a zugrăvit-o din nou V. Petrașcu” și terminând cu însemnarea târgurilor. Fiecare volum aducea poezii și povestiri glumețe, prezentări ale evenimentelor din viață, chipuri și tarife etc. Partea de „învățătură și petrecere” cuprindea, sub semnătura unor scriitori ca E. Sevastos, G. Todica, diferite articole, fotografiile, poezii populare de la soldați și țărani, anecdote etc. Prin 1919 se adaugă la calendar și numărul 1 din *Biblioteca interesantă pentru popor*.

Un calendar mai aparte, glumeț, era cel intitulat *Păcălici* (1913), „cu chipuri necioplite, cu minciuni răsucite, cu prostii cornorate dar prea adevărate, de Toader Gurăspartă”. Calendarul cuprindea, după un salut de Anul Nou și foarte multe ilustrații, o serie de versuri, epigrame, catrene, proverbe, calambururi, unele fiind localizate sau corelate de viața Orăștiei, dialoguri, glume etc. *Calendarul Păcălici* apare până în 1914. Tot la Orăștie s-a tipărit *Calendarul Haiducul*. *Calendarul interesant* apare între 1923-1930 și 1938. În 1937 calendarul era „ilustrat al foii *Libertatea*”. *Calendarul de la Orăștie*, apărut în 1945 și tipărit la „Solia dreptății”, respiră câte ceva din transformările care se anunțau. V. Copilul Chiatră scrie despre „Cum a ieșit România din războiul german”. Se recunoaște între altele că meșteșugarii și muncitorii vor fi „factorii de progres și bunăstare economică în așezarea de mâine a statului nostru”. Din aceeași mare familie a publicațiilor periodice fac parte și anuarele școlare despre care am vorbit la capitolul „Tipărituri”.

Ziaristica și publicațiile Orăștiei, cele valoroase și progresiste, au fost în majoritate niște ziare locale. Dar socotim că îl putem crede pe N. Iorga, bun cunoscător al istoriei presei românești, care scria cu dreptate că publicațiile Orăștiei „au contribuit esențial la luminarea poporului român în toate părțile”⁵. Putem considera deci că unele din aceste periodice s-au ridicat până în plan național. Publicațiile Orăștiei au fost în bună măsură niște participante la istorie și, totodată, niște confidente despre criteriile de viață, felul de a gândi și acționa ale poporului român. Cu toate sinuozitățile lor și evoluția neașteptată a multora, publicațiile Orăștiei au fost, în general, organe de legătură cu poporul, forțe ale difuziunii ideilor mari, cum au fost năzuința de unire a tuturor românilor, independența și suveranitatea etc., modalități de cunoaștere a experienței politice, sociale și economice. Publicațiile Orăștiei au stat, în linii generale, sub semnul angajării, în slujba unor idealuri progresiste. O adevărată contribuție au adus cele mai multe din publicațiile de aici la izbânda culturii românești. Cu totul excepțională a fost acțiunea de dinamizare a vieții literare. Prezența unor scriitori de primă linie, a celor clasici și contemporani ai Ardealului și cei de peste munți, a reprezentat, de fapt, o contribuție de valoare la cultivarea poporului, la afirmarea idealurilor naționale, de cultură, unitate, înțelegere și pace. Periodicele Orăștiei au făcut un nobil serviciu literaturii universale prin traduceri și prezentarea unor mari scriitori. În împrejurări vitrege, redactori fără pretenții, oameni simpli și intelectuali cinstiți, au pus suflu și tot prețul puterilor pe care le-au avut, pentru a reuși. Fără a aștepta vreo recunoaștere, le aducem acum acea nesperată recompensare prin așezarea în paginile prezentei cărți.

CALENDARUL „BUNUL ECONOM” 1904 (1907 – 1908?)

Primul număr al calendarului a apărut la Hunedoara în anul 1904, cu titlul „Calendarul Bunului Econom” în editura Institutului tipografic „Ideal”, sub redacția lui A.P. Berceanu, în număr unic. După cercetarea derulată, am constatat că existența acestui calendar nu a fost până acum semnalată decât în Enciclopedia Orăștiei, a lui Petru Baci, apărută

la Deva în 2001, deși în Biblioteca Județeană a Muzeului Civilizației Dacice și Romane din Deva exista o fișă cu mult mai veche, care atesta acest fapt. Lucrarea amintită face însă doar o scurtă trecere în revistă a materialelor publicate în cuprinsul „Calendarului Bunului Econom”, indicând faptul că ar fi apărut în Orăștie în 1907 și 1908. Informația ni se pare relativ confuză, deoarece apariția sa în 1908 ar presupune și existența unui număr ulterior, respectiv pe anul 1909, lucru neconfirmat până acum. Cert este că pe fragila foaie de titlu se mai distinge încă inscripția că este vorba de anul II de apariție. Studiarea cuprinsului său ne-a dat convingerea că primul număr este cel apărut în anul 1904, la Hunedoara, în Editura Institutului tipografic „Ideal”, sub îngrijirea lui A. P. Barcianu, redactorul de atunci al gazetei „Bunul Econom”. Aceasta cu atât mai mult cu cât numărul respectiv avea mențiunea că ar fi vorba de primul an de apariție⁶.

Respectând caracteristicile generale ale calendarelor timpului, în paginile sale se găseau menționate sărbătorile importante, posturile, dezlegările din timpul acestora, calendarul pe 12 luni – cu date zodiacale, metereologice și astrologice și sfaturi economice. Nu lipseau nici informațiile referitoare la serviciile poștale, timbre, taxe și telegraf sau calendarul târgurilor din Ungaria, Transilvania și Banat⁷. În acest fel, „Calendarul Bunul Econom” conținea articole speciale dedicate prezentării unor astfel de informații, din care menționăm: *Îngrijirea vinului și Rasele animalelor*, care explicau amănunțit astfel de subiecte. Cât de folositoare erau aceste informații înțelegem chiar și dintr-o simplă trecere în revistă a aspectelor tratate cu privire la obținerea și prelucrarea vinului: *Culesul, Tescuirea, Trevele, Rachiul de treve, Liuriul, Părțile alcătuitoare ale mustului, Prefacerea mustului în vin, Vinul, Îndreptarea mustului și vinului, Boalele și scăderile vinului*⁸. alte informații practice despre diferite produse de uz gospodăresc, economic și bancar, însoțite de prezentarea magazinelor și firmelor românești din Orăștie erau în măsură să contribuie în mod real la propășirea materială a poporului asuprit.

Realitatea existenței acestor inegalități, reieșea de altfel și din

poezia O spune Doamne⁹, publicată în paginile sale. Câteva versuri din cuprinsul acesteia considerăm a fi elocvente pentru a lămuri în mod deplin cititorul:

„Din zori de zi, până'n amurg
Noi alergăm pentru ciocoi
Ei tot ne înjur și tot ne bat,
Ne svârl în față cu noroi.

În caldul verii cel turbat
Întinse lanuri le cosim
Dar în zadar căci tot datori
La ei suntem cât trăim.

Valoarea artistică a acestora este relativă, dar în mesajul cruntelor greutăți pe care le înfruntă țăranul român este incontestabil. Partea literară a „Calendarului Bunul Econom”, mai cuprinde poeziile: *Crăciunul în tabără* de George Coșbuc și *Hora de la Plevna* de Vasile Alecsandri cărora li se alătură lucrarea în proză *Fermecătoria căprarului* de N. Rădulescu-Niger¹⁰. În acest fel, se vădea și preocuparea calendarului de a contribui la procesul de emancipare culturală a românilor. Confirmarea acestei preocupări o găsim în faptul că în paginile sale existau și date referitoare la *Școalele Române*, care cu siguranță aveau menirea de a-i determina pe români să contribuie cu orice preț la susținerea acestora, îndemnându-și copiii spre învățătură¹¹.

După partea de început, pe lângă obișnuitele date calendaristice propriu-zise, era prezentată o cronică a evenimentelor mai importante ale anului, lista domnitorilor europeni și a țărilor mai mari din America, Asia și Africa, șematismul bisericilor ortodoxe și greco-catolice, lista avocaților români din Transilvania și Ungaria, date privind tarifele poștale și lista târgurilor din Ardeal, Ungaria, Bucovina și România. În partea literară sunt inserate scurte prezentări bibliografice ale unor personalități din viața culturală și politica românească și internațională: Andrei Baron de Șaguna (p.33-34), episcop Mihail Pavel (p.37-38), Vasile Alecsandri (p.38-40), Alexandru Ioan Cuza (p.44-45), Papa Leon

XIII (p.42-44), asasinarea regelui Alexandru I și a reginei Draga a Serbiei (p.46-47), Ioan C. Brătianu (p55). Este amplu prezentată biserica Domnița Bălașa din București (p.40-41) și aportul arhitecților A.Orășcu, C.Benesch și Friedman Hartman. Calendarul mai cuprinde proverbe, cugetări, ghicitori, sfaturi medicale și sfaturi practice pentru economi. Am găsit de asemenea poezia „Teodora,, semnată Elena din Ardeal¹². O bogată ilustrație completează paginile calendarului reprezentând toate personalitățile și monumentele prezentate.

Procesul emancipării era complex și ca atare românii le erau furnizate și informații referitoare la principalele evenimente istorice, pornind de la crearea lumii și până la proclamarea României ca Regat. Astfel, cititorul își forma o imagine asupra locului ocupat de națiunea română în contextul universal¹³.

Problemele dezbătute în paginile sale ne încredințează că un astfel de calendar a avut un rol bine determinat în cadrul procesului de emancipare economică, socială și națională a românilor.

CALENDARUL SFÂNTA TREIME

În anul 1904, apare la Hunedoara, redactat în aceeași redacție și de același colectiv ca și „Calendarul Bunului Econom”, *Calendarul Sfânta Treime* care reproduce în bună parte conținutul „Calendarului Bunului Econom”. Nu este menționat în lucrarea lui George și Nicolin Raduică, „Calendare și almanahuri românești, 1737-1918”, București 1981.

Calendar religios, acesta cuprinde foarte multe texte de profil dar și pagini interesante de sfaturi practice sau, ca și *Calendarul Bunului Econom*, prezentarea unor monumente și unor personalități, printre care Boris Saratoff - conducătorul revoluționarilor macedoneni în anul 1895 și turnul lui Vecel de pe Orlea, cu vedere spre Valea Hațegului și Munții Retezat, ale cărui ruine sunt considerate ca datînd din vremea lui Decebal.

CALENDARUL INTERESANT (1917 – 1919)

Nu este cuprins în lucrarea soților Răduică. Apare în Tipografia

Minerva. Am identificat numerele din anii 1917 și 1918 respectiv anul IV și V de apariție.

Tipărit la „Tipografia Modernă” din Orăștie, ca urmare a strădaniilor binecunoscutului gazetar și om de știință, Gavril Todică, a fost singurul calendar care a continuat să apară în Orăștie după izbucnirea primei conflagrații mondiale. Titlul ales de redactorul Gavril Todică era în măsură să permită publicarea în cuprinsul său a rezultatelor celor mai captivante descoperiri ale științei. Lucrul era evident pentru tot cel care ar fi ajuns să parcurgă următoarele rânduri: „...*Calendarul Interesant*, redactat de mine, mi-ar fi plăcut să-i imprim un timbru de știință vulgaristă. Dar gustul poporului e curios. Dacă nu-i dai pronosticul timpului după calendarul pe 140 de ani și nu-i presari poezii populare și povestiri à la Speranța – rămâi cu știința vulgaristă nedesfăcută”¹⁴. Intenția sa este explicabilă, având în vedere faptul că din 1910, acesta tipărea revista „Studii Științifice”. În acest context, suntem mai în măsură să înțelegem și mențiunile existente în numerele pentru anii 1917 – 1919, potrivit cărora acestea reprezentau anii IV/VI de apariție. Este posibil ca editarea acestuia să fi început în anul 1914, când frământările statelor lumii erau în toi, iar Primul Război mondial era gata să izbucnească. Așa se poate explica din ce cauză, în cuprinsul său, numeroase erau articolele care tratau diferite teme, în legătură cu războiul.

Referindu-ne la articolele pe marginea acestui subiect, publicate în 1917, constatăm că acestea pot fi împărțite, după cuprinsul lor în două categorii. Prima cuprinde așa numitele articole care au astăzi o tentă istorică, dintre care menționăm: *Ocuparea Serbiei, Muntenegrului și Albaniei, Asediul Verdunului, Generalul Petain, Sub Vaux, Ofensiva austro-ungară în Tirolul de miază-zi, Ofensiva rusească*¹⁵. Cea de-a doua categorie prezintă rezultatele descoperirilor științifice făcute datorită necesităților de război: inventarea balonului de către frații Montgolfier, producerea zahărului din cauza blocadei lui Napoleon (1806), fabricarea silitrei cu ajutorul azotului atmosferei, efectele minelor de război etc.¹⁶ Această a doua categorie vine să confirme din

nou intențiile redactorului de a prezenta cât mai multe din descoperirile științei, așa cum se poate observa și din existența unor alte articole ca: *Urzica, Bacil, Microbii*.¹⁷ Prezentarea acestora nu trebuie să lase însă impresia că G. Todică a fost un adept al războiului. Dimpotrivă, analizând cuprinsul unora dintre articolele publicate, se constată dezaprobarea față de război, în primul rând datorită urmărilor acestuia pentru omenire, atitudine care, după cum am precizat la locul potrivit, era evidentă și în paginile celorlalte publicații ale sale¹⁸.

Partea literară a „Calendarului Interesant” vorbește despre preocuparea redactorului său de a canaliza atenția românilor spre tot ceea ce era în măsură să le trezească interesul pentru a procura și citi puținele publicații românești existente. „Poesiile, descriind multe năcazuri și dureri de război” se alăturau unor „povestiri glumețe de viață” pentru ca „cetindu-le să ne mai înseninăm în cele zile posomorâte”¹⁹. Ni se dezvăluia prin aceste afirmații și un alt obiectiv al publicației, acela de a readuce zâmbetul și respectiv speranța în inima și sufletul cititorilor.

În numărul pe anul 1917 găsim articole cu profil istoric: *File din primul război mondial*, p.35-41; *Războiul minelor*, p.52-53; *Prigonirile grecilor împotriva aromânilor*, p.48-51; *Asemiul Verdunului*, p.57-61; *Generalul Petain*, p.61-63; *Sub Vaux*, p.64-65; *Ofensiva austro-ungară în Tirol*, p.66-68; *Ofensiva rusească*, p.70-75. Reține atenția articolul „Inventivitatea în război”(p.54-55) în care se subliniază că datorită necesităților de război s-au făcut descoperiri importante: inventarea balonului de către frații Montgolifer pentru lupta de la Fleurus, producerea zahărului din sfeclă din cauza declarării Blocadei continentale de către Napoleon (1806), fabricarea silitrei cu ajutorul azotatului atmosferic etc. Amintim de asemenea articolul semnat de Gavril Todica, „Microbii”(p.92-95), în care se vorbește despre bacteriologie și corifeii ei (Pasteur, Roux, Metchnikof, Koch, Behring, Erlich, Babeș), despre vaccinul antirabic și despre săruri. Sub semnătura aceluiași Gavril Todica, apare în anul 1918 articolul „Cum va fi lumea peste o sută de ani?” (p.39-42), din care reiese dezaprobarea autorului față de război și de urmările grave ale acestuia

pentru omenire, urmări care vor fi generate de înmulțirea fără seamă a materialelor strategice. Autorul conchide că „omenirea nu va mai fi fericită dacă nu va înmulți pâinea, mijloacele de trai, cultivarea inimii și iubirea aproapelui”, arătând că din cheltuielile militare ale anului 1916 s-ar putea crește toți copiii lumii. Și tot semnătura lui Gavril Todica o poartă articolul „Deosebiri de lumină pe pământ”(p.45-47) în care sunt date explicațiile diferențelor de fus orar, noțiuni despre meridiane și latitudine. În partea literară a acestui calendar mai apar semnăturile lui George Ranetti, Victor Bilciurescu, Nicolae Curea, Grigore Coatu, Elena Sevastos, Theodor D. Speranță.

Ca o dovadă a preocupării permanente pentru instruirea omului simplu în paginile „Calendarului Interesant”, găsim *un Mic dicționar – sau explicarea unor cuvinte des întrebuințate în zilele noastre*²⁰ și multe sfaturi practice, referitoare la lucrările care trebuiau efectuate pe parcursul unui an. Prezentate sub titlul generic „Pentru economi”, sub forma unor însemnări făcute în paralel cu prezentarea sinaxarului sau având forma unor scurte materiale informative, grupate în articole distincte, acestea se alăturau nelipsitelor informații despre serviciile poștale și fiscale sau despre „umblarea vremii”. Toate vizau emanciparea economică, culturală și respectiv națională a românilor. Necesitatea luptelor naționale era stringentă, în caz contrar existând pericolul deznaționalizării, așa cum se putea înțelege printre rândurile articolelor referitoare la soarta românilor. După o prezentare a acestei ramuri a etniei românești, care locuia în Macedonia, urmau atenționările asupra încercărilor de deznaționalizare a populațiilor de „altă rasă”, în afara celei dominatoare. Aceste încercări, mai vizibile parcă, în cazul românilor din Grecia, cărora li se închideau școlile, le erau prigonite bisericile sau erau supuși unor suferințe concrete din partea „agitatorilor și teroriștilor greci”, constituiau exemple ale adevăratelor intenții a guvernanților străini, indiferent de originea lor²¹.

În acest fel, „Calendarul Interesant”, singura publicație periodică de acest gen, apărută în Orăștie, pe toată durata războiului care reușea „să străbată adânc în straturile poporului”²², împreună cu redactorul

Gavril Todică se dovedea a fi cu adevărat implicat în procesul de redeșteptare a românilor la viața națională. Apariția „Calendarului Interesant”, continua și în anul 1919, nefiind „întru nimic mai pe jos”, decât cele din anii anteriori ci, dimpotrivă, continuând procesul de educare a poporului așa cum se poate observa din anunțul care semnala apariția primului număr din *Biblioteca interesantă pentru popor*. Data exactă a încetării apariției sale nu am reușit să o stabilim. „Enciclopedia Orăștiei” menționa că ar fi apărut până în anul 1930 și apoi în 1938. Cum însă informația nu este confirmată de alte surse documentare și nici argumentată în vreun fel, asupra ei planează încă o ușoară incertitudine.

CALENDARUL NAȚIONAL AL FOII INTERESANTE (1907 – 1915)

Primul calendar apărut la Orăștie, cunoscut și descris în studiile și lucrările de specialitate, a fost tipărit în anul 1907²³, în „Tipografia Nouă”. Argumentele noastre în favoarea stabilirii anului 1907 ca an de apariție sunt două. În primul rând, informația publicată în „Calendarul Național al Foi Interesante” pe anul 1908, alături de ilustrația *Biruiitorul de la Beiuș - Vasile Lucaciu*, care preciza că în ediția din anul 1907 au fost prezentate imaginile celor 14 deputați români – câștigători în alegeri. În al doilea rând, precizarea existentă pe coperta volumului apărut în anul 1908, care menționa că acesta era anul II de apariție. Precizarea am considerat a fi necesară, datorită faptului că în lucrările generale apărute nu se consemnează nimic despre primul an al apariției sale.

Dicționarul bibliografic al soților Răduică menționează că apare numai până în 1913²⁴. L-am găsit însă inclusiv pentru anul 1915. Și sub același titlu am depistat și câteva numere dintr-un calendar pentru anii 1923-1930, dar cu mențiunea că este vorba de anii XI-XVIII de apariție, deci este numai o coincidență de titlu, cu atât mai mult cu cât cel de-al doilea calendar apare în Tipografia Libertatea.

Răsfoind exemplarele găsite și parcurgând articolele promoționale ale „Calendarului Național al Foi Interesante” apărute în „Libertatea” sau în „Foaia Interesantă”, constatăm că la fel ca în toate publicațiile de profil, erau lipsite datele astronomice, calendarul propriu-zis, lipsa

târgurilor și informații referitoare la serviciile poștale și la cotațiile financiare. La o analiză mai atentă, constatăm că existența acestora era necesară și avea implicații directe în viața țăranilor români, târgurile fiind locurile în care ei își puteau valorifica produsele gospodărești și își procurau cele necesare traiului. Pentru aceasta, era absolut obligatorie cunoașterea cotațiilor monedei aflate în circulație, altfel existând posibilitatea de a fi înșelat de comercianții speculanți. Iată așadar cum informații aparent stereotipe aveau o importanță reală, contribuind în felul lor la dezvoltarea bazei materiale a românilor.

În același scop, „Calendarul Național” publica rubrici ca: *Sfaturi și povești*, *De vorbă cu ai casei sau Pentru economi* care prezentau sfaturi practice pentru fiecare din lunile anului. Activitățile gospodărești – plugăritul, grădinăritul, îngrijirea vitelor, pomăritul, stupăritul și altele, fiecare în parte, aveau particularitățile lor de care bunul gospodar trebuia să țină seama pentru a obține rezultate îmbelșugate²⁵, care la rândul lor să permită susținerea luptei naționale.

Conștienți de faptul că implicarea poporului în acest proces nu era posibilă, fără o prealabilă cunoaștere a originilor comune – care existau între toți românii – „Calendarul Național al Foi Interesante” prezenta informații despre acest subiect. Vitejia dacilor care au luptat cu toată ființa lor, preferând să moară liberi decât să se lase cucerți, era în măsură să trezească în sufletele tuturor sentimentul mândriei naționale. Pentru a facilita înțelegerea evenimentelor, era publicată și lucrarea în versuri *Moartea lui Decebal*, a lui I. Nenițescu. Istoriei dacilor i-au fost alăturate fragmente din istoria culturii și civilizației romanilor care, pentru cucerirea Daciei, au construit o serie de obiective militare. Modalitatea construcției Sarmizegetusei, „cetatea cea tare a lui Decebal”, ca și *Faptele lui Traian, povestite de banii din zilele* lui erau articole care aduceau suficiente motive pentru a redeștepta în sufletele românilor sentimentul de mândrie²⁶.

Articolele, care prezentau date despre istoria neamului și chiar a lumii întregi, erau numeroase și variate. *Răvașul vremurilor*²⁷ se intitula rubrica în care erau prezentate succint momentele cheie ale istoriei și culturii românești. Între acestea menționăm: descălecatul lui Dragoș în Moldova și Radu Negru în Țara Românească, moartea lui Ștefan

cel Mare, uciderea lui Mihai Viteazul, revolta lui Horea, întâia răpire a Basarabiei, revoluția lui Tudor Vladimirescu, deschiderea școlii române condusă de Gheorghe Lazăr la București, adunarea românilor de pe Câmpia Libertății de la Blaj, formarea României prin unirea Moldovei și a Țării Românești, înființarea Astei, înființarea Academiei Române sau înălțarea României la rangul de Regat. Au urmat articole speciale care prezentau amănunțit faptele de vitejie ale conducătorilor luptei naționale ale românilor. Titlul articolului care vorbea despre cei doi făuritori de țară: Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul era în mod elocvent asemănător cu cel al rubricii prezentate în paginile „Foi Interesante”, *Pagini alese – din trecutul neamului* care a știut să lucreze neîncetat pentru trezirea conștiinței naționale²⁸.

Anul 1912 aducea continuarea sa, vorbind despre *Cea mai mare zi din istoria neamului românesc*, intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia și ulterior despre *Mihai Viteazul cucerind după Ardeal și Moldova*²⁹. În acest fel, sufletele românilor se umpleau de speranța că prin efortul conjugat se va ajunge într-o zi la realizarea definitivă a acestui ideal, pe care Mihai îl realizase chiar și pentru o clipă. Pentru eliberarea românilor de domnitorii străini, care „scoteau sufletul din acest biet popor” luptase la 1821 și Tudor Vladimirescu – eroul poporului din Muntenia, „om ce n’avea multă carte, ci multă inimă, suflet mare”, care a reușit să răstoarne domnia străină și să restabilească domnia națională³⁰. Exemplul său prezentat în „Calendarul Național al Foi Interesante” pe anul 1912 venea să sporească această speranță, subliniind în același timp prin descrierea tragicului său sfârșit modul în care străinii îi răsplăteau pe aceia care au avut curajul a revendica drepturile elementare ale oricărei națiuni³¹.

Într-un mod asemănător erau tratați, în vremea respectivă, aceia care din iubirea de neam refuzau să se supună autorităților, militând pentru credința și limba lor. Că așa stăteau lucrurile o înțelegem din articolul *Pătimitorii iubirii de neam* care, alăturând cuvântul cu imaginea, îi prezenta pe câțiva dintre cei care au suferit în cursul anului 1913. Preotul George Mureșan din Moftinul Mic – județul Satu Mare, arestat împreună cu 14 credincioși – timp de șase săptămâni, și preotul Mihail Ciudariu din Dob, arestat pentru trei luni, erau exemple

grăitoare ale acestui fapt. Suferința lor era cauzată de faptul că au protestat împotriva nou înființatei Episcopii greco-catolice maghiare de Hajdudorog, prin care se făcea o nouă încercare de maghiarizare și respectiv de naționalizare a românilor. Acestora li se adaugă și exemplul învățătorului Darius Pop din Băsești care, luptând pentru aceeași cauză, publicase în ziarul „Românul” un articol în care „a zbiciuit pe dascălii români lași care, lapadă dreptul limbii române chiar și în vorbiri private”. „Recompensa” era în măsură să edifice pe cititori asupra bunăvoinței și dragostei de care se bucurau românii aflați sub stăpânirea austro-ungară³². Aflând despre toate acestea, cititorul devenea din ce în ce mai conștient și mai pregătit pentru ziua cea mare a eliberării naționale.

Lupta dusă trebuia continuată cu orice preț. Limba, portul, credința se impuneau a fi apărate neîncetat. Singura instituție care sprijinea acest lucru era Astra, care reunea sub auspiciile ei pe cei mai însemnați cărturari ai neamului. Prin urmare „Calendarul Național al Fcii Interesante” nu putea trece sub tăcere Adunarea jubiliară a Asociațiunii ținută la Blaj în anul 1911. Unitatea culturală i-a înfrățit pe toți aceia care participau la „clipa măreață când Archiereii noștri, uniți și neuniți trec peste piața Blajului la olaltă spre Catedrală, dând prin asta o măreață pildă de frăție românească”³³. Vădită fiind importanța momentului, acestuia i-au fost dedicate pagini întregi din cuprinsul Calendarului, care se încheiau cu prezentarea personalităților care alcătuiau noua conducere a prestigioasei instituții: A. Bârseanu – președinte, dr. V. Suci – vicepreședinte, O. Goga și O. C. Tăslăuanu - secretari³⁴.

Unitatea înfăptuită cu ajutorul culturii avea să fie desăvârșită cu ajutorul rezultatelor științei, materializată de temerarul ing. Aurel Vlaicu, sub forma mașinii sale de zbor. Împreună, omul și avionul reușiseră a da o reprezentație care i-a înmărmurit pe toți cei prezenți, făcându-i să vibreze la fiecare rotație prin văzduh, când inima le bătea cu putere iar respirația se întretăia la unison. Era vibrația emoției care avea să-i unească din nou abia peste câțiva ani, când se pregăteau a merge la Marea Adunare de la Alba Iulia³⁵.

Până atunci, „Calendarul Național” avea grijă să prezinte faptele vrednice ale celor doi mari sprijinitori ai școlilor românești aflate într-un real pericol, Episcopul Nicolae Popea al Caransebeșului și boierul

basarabean Vasile Stroescu, care trăia în Elveția. Din mijlocul poporului sau de la mari depărtări aceștia au jertfit o parte însemnată a agoniseliilor lor pentru a păstra deschise aceste făclii ale conștiinței românești – școlile³⁶. Jertfelnicia lor era un nou îndemn pentru toți fiii neamului de a nu precupeți nici un efort pentru a-și trimite copiii la învățătură.

Fără a încerca să completăm *Dicționarul bibliografic* a soților Georgeta și Nicolae Răduică, mai punctăm câteva dintre cele mai semnificative articole pe care le conține acest calendar. Am întâlnit printre ele preocupări de culegere și valorificare a creațiilor populare (poezii, povestiri, chiuituri)³⁷, considerații privind vechimea și semnificația eroică a Călușarului- dans exclusiv bărbătesc³⁸, precum și o clară și corectă înțelegere a necesității și perpetuării portului popular, acest inestimabil purtător al unei vechi și bogate tradiții. Este prezentată - pe această linie – țesătoria națională de la Orăștie, înființată de Elena Hossu Longin, născută Pop de Băsești, președinta „Reuniunii femeilor române” din comitatul Hunedoara. Acest atelier care produce costume naționale și în care lucrau 8-10 femei, avea ca directoare pe Victoria dr. Erdeli și ca maestră de lucru pe Tiberia Barcianu.

Rețin atenția articole dedicate sătenilor și care conțin fie „Sfaturi și povețe”³⁹, fie unele cunoștințe generale agricole, tehnice, medicale⁴⁰ precum și un interesant articol „De la Expoziția națională” (anul 1907 p. 47-48) care cuprinde și câteva fotografii ale unor puncte de atracție din expoziția din 1906. Tot în categoria articolelor cu conținut științific am putea încadra cele în care sunt prezentate unele monumente: Biserica cea nouă greco-orientală română de la Orăștie (anul 1913 p. 73), Turnul de la Chindia (anul 1911 p. 65), Turnul plecat de la Pisa (anul 1911 p. 93) și Minunata Evanghelie dăruită mănăstirii de la Argeș (anul 1913 p. 54-56) precum și articolul publicat în anul 1912 sub titlul „Felurile de scriere ale altor neamuri de oameni” în care sunt prezentate scrierea greacă, coptă, ebraică, siriană, tibetană, sanscrită, cuneiformă și hieroglifică, dându-se succinte explicații și modele de scriere⁴¹. Pe aceeași linie a preocupării pentru ridicarea cunoștințelor generale ale cititorilor se înscrie articolul „Din străvechi vremuri”⁴² care cuprinde trei părți: „Banii în vechime” (schimbul în natură și apariția banilor la fenicieni), „Cele dintâi târguri” (schimbul ocazional de mărfuri, și apariția primelor târguri organizate și a drumurilor comerciale) și „Cele

dintâi plute și corăbii” (evoluția de la plută la luntrea monoxilă și apoi apariția corăbiilor cu pânze și a vapoarelor cu aburi).

Trebuie de asemenea menționate articolele publicate în numărul pe anul 1912 și însoțite de numeroase ilustrații care prezintă serbările de la Blaj ocazionate de împlinirea a 50 de ani de la crearea Asociațiunii ASTRA, considerate fiind ca „O zi istorică de înțeleaptă frăție”. Tot în această suită de articole se înscrie și cel care sub titlul „Bravul zburător de la Blaj” prezintă zborul lui Aurel Vlaicu pe Câmpul Libertății⁴³.

Mai sunt prezentați dr. Ioan Miha - președintele „Societății pentru fond de teatru românesc” care a făcut o donație „Fondului pentru ziaristii români”⁴⁴, episcopul Nicolae Popeea care a donat douăsutecincizeci de mii coroane pentru stipendii pe seama tinerilor din școli și a celor care învață meseriile și negoțul⁴⁵ și Vasile Stroiescu – unul din susținătorii școlilor românești transilvănene, care în anii de grea cumpănă când acestea erau amenințate de maghiarizare forțată prin suita reformelor școlare (1868,1904,1907) a pus o parte din averea sa în slujba învățământului, pentru menținerea în funcție a unui important număr de școli românești confesionale⁴⁶ în care limba de predare era cea românească.

În afara personalităților din istoria timpului prezent-contemporane cu anii apariției Calendarului sunt prezentate și figuri și momente de seamă din istoria mai îndepărtată a poporului român, de la istoricul conflictelor daco-romane⁴⁷ și a cetății Sarmizegetusei⁴⁸ la semnificația monumentului de la Șibot și al luptei de la Câmpul Pâinii⁴⁹, de la figura lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazu a cărui unire este considerată „Cea mai mare zi din istoria neamului românesc”⁵⁰ la Tudor Vladimirescu și importanța înlăturării domniilor fanariote și a instaurării celor pământene⁵¹. Este prezentată figura „Biruitorului de la Beiuș”- dr. Vasile Lucaciu – fiind dată în același timp lista celor 14 deputați români dietali⁵² și se face o scurtă trecere în revistă participării României la al doilea război balcanic⁵³ precum și considerații determinate de izbucnirea primului război mondial, importanța strâmtorilor, hărțile țărilor beligerante și a teatrelor de luptă.

Descoperirile științei aveau consecințe binefăcătoare asupra vieții

omului și, ca atare, „Calendarul Național al Fcii Interesante”, le prezenta cititorilor. *Vorbire prin telefon, Bravurile științei, Minunile științei medicale, Minunile firii pe fundul mării* sunt doar câteva dintre articolele care vorbeau despre aceste binefaceri ale cercetătorilor științifice, care au făcut posibile convorbirile la distanță, operațiile estetice sau mutarea unui pod de fier pe râul Raab⁵⁴. Toate erau în măsură să informeze, dar, în același timp, să stârnească și interesul pentru cunoașterea acestora contribuind în egală măsură la instruirea poporului și în același timp la propășirea sa.

Elementele etnografice constituiau – așa cum din întreaga colecție a „Fcii Interesante” cititorul avea posibilitatea a afla – o parte importantă a ființei naționale, care trebuia păstrată cu toată puritatea ei. La aceasta contribuia prin produsele sale *Țesătoria națională din Orăștie*⁵⁵. Rolul acesteia era dublu, contribuind, în același timp, și la încurajarea „industrii de casă”, care începuse să decadă. Prin urmare, promovarea portului național din diferite regiuni ale țării constituia unul dintre obiectivele pe care publicația le-a urmărit de-a lungul întregii sale existențe.

Strâns legat de sufletul românilor era și binecunoscutul joc al „călușerului”, pe care flăcăii satelor ardelenene îl executau cu multă mândrie ori și unde se aflau. Proveniți din diverse părți ale Transilvaniei, soldații Regimentului 64 Orăștie au constituit propria lor grupă de călușeri, care contribuia, chiar înrolați fiind într-o armată ce le era străină la păstrarea acestor obiceiuri strămoșești⁵⁶. Existența conștiinței apartenenței la neamul românesc pentru care „Calendarul Național” lucra neîncetat a făcut ca implicarea României în războiul balcanic să fie urmărită cu viu interes.

Pacea de la București încheiată în 1913 aducerea României Cvadrilaterul. România „mărită” era văzută atunci ca un stat al cărei viitor era în măsură să aducă o creștere a prestigiului său. Aceasta mai cu seamă datorită faptului că familia regală română plănuise a statornici relații de înrudire cu familia țarului Rusiei și cea a regelui Greciei, prin căsătoria principelui Carol cu prințesa Olga – fiica cea mare a țarului și a principesei Elisabeta cu principele de coroană George al Greciei⁵⁷. Asupra rolului principelui Ferdinand, care a condus armatele române pe câmpurile de luptă, ca și asupra desfășurării evenimentelor din Balcani, „Calendarul Național al Foi Interesante” pe 1914 revenea și în articolul *Marile întâmplări ale anului 1912 - 1913*⁵⁸. Lucrul nu era întâmplător, ci dimpotrivă, venea să prezinte legătura care se stabilise între acesta și armata pe care o conducea. De altfel, existența unei legături strânse între poporul român și conducătorii săi era accentuată în numeroase rânduri.

Izbucnirea Primului Război Mondial, moartea regelui Carol I, înmormântarea, precum și pregătirile pentru alegerea noului rege, au constituit elementele preponderente ale „Calendarului Național pe 1915”⁵⁹. Situația existentă pe câmpurile de luptă, descrisă de numeroase note, comentarii și hărți ale frontului, era urmărită cu viu interes, încercând să facă înțeles rostul „marelui război al lumii”. În noul context, poziția României, atitudinea oamenilor politici și a familiei regale române devenea centrul atenției spre care erau îndreptate privirile poporului din Ardeal. Prin urmare, moartea regelui Carol I, pe care românii l-au privit ca pe un adevărat părinte, în măsură a-i izbăvi de nedreapta stăpânire străină, precum și funeraliile organizate erau prezentate elocvent. Evocarea momentelor așezării sicriului „pe dricul tunului turcesc luat în 1877 de la păgâni pe care a fost dus la mormânt”, a mănăstirii de la Argeș în care a fost înmormântat și a „codrului de steaguri sfinte cari au fost în războiul din 1877, petrecând acum pe marele lor căpitan de atunci”, este în măsură să confirme cele afirmate mai sus⁶⁰.

Legătura statornică între familia regală română și poporul pe care îl conducea, „Calendarul Național al Foi Interesante” îl subliniase de altfel de mai multe ori. Ca o dovadă a existenței acesteia prima filă a „Calendarului Național al Foi Interesante” din 1913 publica articolul *Darurile reginei*,

care vorbea despre Evanghelia scrisă de viitoarea regină și oferită mănăstirii Curtea de Argeș încă din 1866. Regina dăruise și mănăstirii din Sinaia o altă Evangheliie scrisă de ea și „zugrăvită” de principesa Maria, iar mâinile măiestre lucraseră și două pocrovețe (acoperitoare a Sf. Potir) împodobite cu mărgăritare, dăruite Mitropoliei din București și bisericii din Râșnov. Toate erau dovezi incontestabile ale acestei identificări întru toate cu națiunea pe care o cârmuia⁶¹.

Prezentarea acestor aspecte făcea cunoscute în mod implicit și înclinațiile artistice și culturale ale venerabilei suverane a României. Limba neamului și valorile sale erau respectate cu sfințenie, iar aceasta era un bun exemplu, care trebuia urmat de toți românii indiferent în ce funcții se aflau sau unde locuiau.

Necesitatea conștientizării acestui fapt a făcut ca în paginile „Calendarului Național al Foi Interesante” să fie publicate nenumărate creații ale culturii și literaturii românești. Creațiile literare culte aparțineau scriitorilor proveniți din toate teritoriile locuite de români. Spre exemplificare consemnăm câteva dintre aceștia: Zaharia Bârsan, Andrei Bârseanu, George Coșbuc, Octavian Goga, Elena din Ardeal, Petre Dulfu, Artur Stavri, G. Rotică, George din Moldova (Gheorghe Kernbach), Cornelia din Moldova (Cornelia Kernbach), Șt. O. Iosif, Ecaterina Pitiș, Vasile Stoica, Maria Cunțan, P. Pădure, (Teodor Murășanu), care au semnat creațiile poetice. Între autorii lucrărilor în proză erau: I. Boteni (I. Ionescu Boteni), N. Petra Petrescu, V. A. Urechia, Victor Eftimiu, Ioan O. Zugravu și alții. Au mai semnat în paginile ziarului: Petru Dulfu, Ion N. Nițulescu, George Ranetti, Dimitrie Bolintineanu, Liviu Rebreanu, Nicolae Petra-Petrescu, Alexandru Ciura alături de pseudonime, dintre care unele au putut fi identificate: Călin⁶², Elena din Ardeal⁶³, Gheorghe din Moldova⁶⁴, Cornelia din Moldova⁶⁵, Filuț⁶⁶, Leandru⁶⁷. Nu lipseau nici poeziile populare și strigăturile culese din diferite zone ale țării, care deveneau astfel puse în circuitul cultural al țării. Completarea acestui spectru se făcea cu numeroase anecdote, glume și snoave, care descriind frunțile cititorilor le prezentau realități ale vieții cotidiene. Între acestea menționăm: *Când e țiganul om?*, *Șiret, țiganul dar nici românul prost*, *Cum e sluga și stăpânul*, *Între prieteni*.

Respectând ideile pragmatice ale „Foi Interesante”, „Calendarul Național” prezenta informații din cele mai variate. *Țări și domnitori de pe toate continentele*⁶⁸, era rubrica, în cadrul căreia au fost prezentate date despre istoria, cultura și civilizația a numeroase popoare. Acestea i se alăturau și articole separate care descriau cele mai interesante locuri și lucruri din lumea întreagă. Toate erau însoțite de ilustrații semnificative: *Turnul din Chindia din Târgoviște, O ureche a acului din America, Tren cu vântrele în Siria, Vânătoare de găște sălbatice în Canada, Locurile sfinte - Ierusalimul*⁶⁹. Varietatea și numărul ilustrațiilor, însoțite doar de scurte precizări, era însă covârșitoare, acoperind întreaga gamă a problematicii abordată în paginile calendarului. Din nenumăratele astfel de ilustrații ne mărginim a enumera câteva, pe care le-am considerat a fi în măsură să convingă asupra realității afirmației de mai sus: *Cavaleria română, Regina Elisabeta la Azilul de orbi „Vatra Luminoasă”, Avram Iancu, Capul lui Ștefan Bathory adus înaintea lui Mihai Viteazul, Sfințirea podului lui Traian peste Dunăre, Româncuță pădureană din Tulgheș, Băiețel în costum național, Grup de juni din Dârste și Noua (lângă Brașov) în port național ca și călușeri, Defilarea comunei Obreja, Soldați români călușeri, Turnul din Pisa, Palate ce zgârie norii*⁷⁰.

O privire retrospectivă a aspectelor prezentate ne arată că în întreaga sa existență, „Calendarul Național al Foi Interesante” a fost în permanență preocupat a contribui la lărgirea orizontului informațional al cititorului și la educarea sa, pentru ca astfel mintea și inima acestuia să fie în măsură a răspunde la unison chemării de a contribui, atât cât le stătea în putință, la realizarea mărețului act al desăvârșirii sociale și naționale.

Inexistența unor alte numere, ulterioare anului 1914, ca și întreruperea abuzivă în 1915 a „Foi Interesante” și a „Libertății”, în paginile cărora apăreau materiale promoționale cu privire la „Calendarul Național” al anului următor, i-au determinat pe cercetătorii de până acum să considere că apariția acestuia a încetat în anul 1915. Trebuie însă reținut că fosta muzeografă a Muzeului Județean din Deva, Rodica Andruș (decedată în 1993) – care în prealabil a funcționat ca cercetător științific la Muzeul de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca, semnala, în articolul *Calendare românești hunedorene*⁷¹, existența unor numere

ale unui calendar care avea același titlu, apărute în perioada anilor 1923 – 1930. Faptul că pe coperta acestor numere se menționa că era vorba de anii XI – XVIII, cât și faptul că erau tipărite în „Tipografia Libertatea”, o determina să considere că ar fi existat un alt calendar, care purta același nume cu primul și care ar fi început a se edita în anul 1912, când cel dintâi ar fi fost la cel de al VI-lea an de apariție. Privind însă mai atent și remarcând faptul că în anul 1915, când foarte probabil apariția „Calendarului Național al Foi Interesante” a fost întreruptă – o dată cu apariția „Foi Interesante”, acesta se afla la al IX-lea an de apariție, suntem tentați să afirmăm că exemplarele descoperite sunt o continuare a celui dintâi. Reeditarea acestuia s-a făcut după o îndelungată absență, abia atunci când situația financiară a publicației, retipărită la Orăștie din 1919, a permis-o, fără a putea afirma cu precizie când. Aceste noi numere ar fi continuat, în acest caz, așa cum ar fi fost și firească, numerotarea anilor de apariție. În sprijinul acestei argumentări aducem și precizarea că niciunde în paginile revistelor publicate în Orăștia anilor 1912 – 1915 nu se vorbea despre un nou „Calendar Național al Foi Interesante” și nimeni nu a semnalat până acum existența acestuia.

Din numerele descoperite și studiate, existente la Biblioteca Muzeului Civilizației Dacice și Romane din Deva, am tras următoarele concluzii:

Cea de a doua publicație editată la Orăștie sub același titlu, *Calendarul Național al Foi Interesante* apare în Tipografia „Libertatea”, anul 1923, fiind al XI-lea an de apariție, deci a început să apară în anul 1912, concomitent cu primul calendar cu același nume care, în 1912, era la al VI-lea an de apariție.

Răsfoind exemplarele colecției, se poate constata respectarea obișnuitelor rubrici a calendarelor care cuprind date astronomice și calendaristice. Din partea literară spicuim doar câteva articole care ni s-au părut mai semnificative. În numărul din 1923 (p. 55-56) „Din lumea credințelor deșarte” care combate „boscoanele, poveștile cu strigoi și duhurile rele”; „Ieșit din minți de durere pentru neamul său” (p.57) prezintă ultimele zile ale lui Avram Iancu; „Din vremuri nu prea îndepărtate” (p. 58-61) despre români și România în Primul Război Mondial. La p. 61-64, un articol fără titlu, însoțit de mai multe ilustrații, prezintă regimul 64 infanterie din Orăștie (printre militari Longin Bucur și Andrei Moldovan)⁷². Numărul pe 1924 este mai slab, abundă

poeziile și ilustrațiile. Din 1925 (anul XIII) reținem articolul închinat lui Avram Iancu și monumentului de la Țebea (p. 29-30), din 1926 (p. 44-49), un articol despre necesitatea descoperirii de noi resurse de energie pe fondul oceanelor și (p. 63-64) scurt istoric al Ku-Klux-Klanului. În 1927, este prezentat cursul de învățători de șase săptămâni ținut la școala de meserii din Deva cu un an mai devreme (p. 58-60) și personalitatea lui Ioan Ciontea, conducătorul tipografiei „Libertatea” din Orăștie, fost redactor la „Tribuna” din Sibiu, iar apoi conducătorul tipografiilor din Hațeg și Hunedoara și, din 1904, al Tipografiei orăștience⁷³. În 1928 un amplu articol (p. 49-52) este dedicat Congresului presei latine din toată lumea, ținut la București în toamna anului 1927, se fac referiri la cazul Sacco și Vanzetti⁷⁴ și este inserat necrologul lui Traian Grozăvescu (p. 60-61). Dintre ilustrațiile acestui an: Troița de la Bănești (Câmpina) ridicată de Societatea „Cultul eroilor” în memoria lui Aurel Vlaicu, căzut aici în 1912 în încercarea de a trece Carpații⁷⁵.

Mai reamintim, din sumarul anului 1929, articolul care prezintă cercetările savantului englez James H. Jean (p. 44-45) asupra structurii stelelor, rezultatele săpăturilor de la Ur (p. 47) și importanța tăblițelor de lut care se păstrează la muzeul din Londra și, în fine, expediția la Polul Nord a savantului Nobile (p.58-60) și la Polul Sud a lui Richard Byrd (p. 60).

Pentru 1930 (anul XVIII), ultimul pe care l-am consultat, se impun atenției articolul referitor la concurența pe care grâul american îl face celui românesc pe piața europeană și, de aici, necesitatea modului de prelucrare a pământului și de formare a unui „plugar luminat”⁷⁶ și cel care prezintă și combate tendința revizionistă a Ungariei hortiste și Germaniei hitleriste și pretențiile acesteia asupra coridorului de la Danzig și al Ungariei la teritoriile românești ale Ardealului până la Brașov (p. 83-84).

În partea literară a acestui calendar semnează proză: Gh. V. Sușeanu, D.N. Ciotori, I. Dragoslav, Sandu Telejen și P. Chirica, iar versuri Maria Meșter, Aurelia Pop, V. Voiculescu, Al. Stamatiaidi, D. Anghel, V. Militaru, Ion Bătrîna și Zaharia Stancu (anul 1926, p. 43 „Rugă”).

CALENDARUL DE LA ORĂȘTIE

Se cere menționat – deși am putut vedea un singur număr - cel din 1945. *Calendarul de la Orăștie* a apărut în Tipografia „Solia Dreptății”, ca organ al Partidului Național Țărănesc, din care reținem articolul referitor la evenimentele de la 23 August 1944. Este prezentată convorbirea regelui Mihai I cu Antonescu, arestarea acestuia, preluarea conducerii țării de reprezentanții Blocului Național Democratic: Partidul Comunist Român (Lucrețiu Pătrășcanu), Partidul Social Democrat (Titel Petrescu), Partidul Național Liberal (Dinu Brătianu) și Partidul Național Țărănesc (Iuliu Maniu) și întoarcerea armelor împotriva Germaniei fasciste⁷⁷. Prezintă câte ceva din transformările care se anunțau de noua guvernare. Vasile Copilu Chiatră scrie despre „**Cum a ieșit România din războiul german**”. Se recunoaște între altele că meșteșugarii și muncitorii vor fi „**factorii de progres și bunăstare economică în așezarea de mâine a statului nostru**”.

CALENDARUL ȚĂRANULUI

A văzut lumina tiparului la Deva, în Tipografia V. Laufer. Am răsfoit anul I (1925) și II (1926) perioadă după care credem că și-a încetat apariția. În această publicație se impune partea literară întocmită de profesorul Al. Mănciulescu. Semnează Ion Creangă: „Cu plugușorul” (1925-p. 37-38), Vasile Alexandri: „Ștefan și Codru” (1925 p. 49) „Din robia Țiganilor” (p. 58-66), Grigore Alexandrescu: „Câinele și cățelu” (1925 p. 67-68), „Corbii și barza” (1925 p. 87-88), Petre Ipirescu: „Moș Apoș” (1925 p. 82), „Poveste” (1926 p. 76-83), Theodor Speranță (1926 p. 53 și 64), Liviu Rebreanu (1926 p. 72). Calendarul prezintă articole referitoare și la alte teme dătătoare de povește economice și sfaturi pentru creșterea copiilor.

PĂCĂLICI – CALENDAR GLUMEȚ (1913 – 1914)

Faptul că alături de ziarul „Libertatea” apărea suplimentul umoristic „Bobârnaci”, și desigur succesul de care se bucurase „Calendarul

Național al Foi Interesante”, au determinat pe redactorii publicațiilor din Orăștie să ia inițiativa înființării unui astfel de Calendar. Apariția sa avea să fie anunțată la sfârșitul anului 1912 în felul următor: „Noutate! Am scos și un calendar glumeț, zis „Calendarul Păcălici”, ce face să te scuturi de răs, de glumele lui alese și bine nimerite”⁷⁸.

Editat sub auspiciile gazetei „Libertatea”, a fost tipărit probabil în „Tipografia Nouă” și alcătuit de Toader Gurăspartă, personaj rămas neidentificat în cursul cercetării. „Calendarul Păcălici” cuprindea anecdote, povestiri, glume, satire, epigrame și alte materiale specifice genului. „Cu chipuri necioplite, cu minciuni răsucite, cu prostii cornorate dar prea adevărate”.

Inexistența acestuia în fondurile de carte a Bibliotecii Județene „Ovid Densusianu” și a Muzeului Civilizației Dacice și Romane din Deva, și a celorlalte instituții unde am desfășura cercetările, nu ne permite o prezentare detaliată a acestuia. Cu toate acestea, analizând titlurile materialelor publicate în paginile sale, descrise în lucrarea *Calendar și almanahuri românești* a soților Georgeta și Nicolin Răduică, suntem înclinați să credem că afirmația de pe pagina de titlu, citată mai sus, conținea în fapt însuși obiectivul calendarului. Câteva din titlurile considerate de noi mai semnificative: *Închinările românului, Pentru blegi nu sunt legi, Aoleu, bietul român, Românul și una alta*, vin să ne încredințeze că aceste intenții ale calendarului au fost materializate. În acest fel, sub o formă plăcută, se contribuia la cristalizarea conștiinței românilor, rostindu-se adevăruri care, spuse sub o altă formă, ar fi provocat reacția autorităților, atât de dornice de a-i pedepsi pe aceia care erau considerați că împieteză imaginea acestora.

Cu toate că lucrarea anterior menționată descria doar conținutul anului 1913, credem că acesta a fost editat și în anul 1914. Aceasta datorită faptului că articolul publicitar a apărut în paginile „Libertății”, referitor la conținutul „Calendarul Național al Foi Interesante” pe 1914, menționa în acest sens „tot asemenea e gata și s-a expediat celor ce au trimis după el Calendarul glumeț Păcălici”⁷⁹. După această dată nu mai avem nici un fel de informații despre existența sa, iar în condițiile grele în care se afla „Libertatea” spre sfârșitul anului 1914, nu credem că a mai îngăduit tipărirea sa. Strădania celor care au știut să caute cele mai potrivite forme pentru a instrui fără întrerupere poporul.

CALENDARUL SATELOR

În 1934 apare la Brad **Calendarul Satelor** care, în ciuda numelui său, se adresează în primul rând minerilor. Sunt prezentate inspectoratele miniere (p. 35), „Aurul” (p. 36-39) sub semnătura ing. I. Gigurtu și „Muncă fizică și intelectuală” (p. 83-85) semnat I.B. Mai întâlnim aici semnăturile lui Octavian Goga („1833-1933” p. 35), Lascarov Moldovanu („Povestire pentru o carte” p. 45-48), Adam Bolcu („Dealul fetei. Din povestirile Zarandului” p. 62-64).

CALENDARUL GAZETEI ZARANDULUI

În 1936, tot în Brad apare, în tipografia „Zarand” **Calendarul Gazetei Zarandului** întocmit de G. Camber și S. Tomus, iar din 1938 (anul II) de G. Micu Delabăsești, membru al Asociației publiciștilor români. Am mai văzut anii 1939 (anul III) 1946 (anul V) și 1947 (anul VI) și 1948 (anul VII). În această publicație predomină partea literară. Semnează, printre alții: Gheorghe Minovici (1938 p. 52-55), George Tutoveanu (1938 p. 55-56, 1939 p. 43-44, 1946 p. 47, 1947 p. 48, 1949 p. 58), prof I. Lupaș (1939 p. 44-50), Aron Cotruș (1939 p. 50), Octavian Goga (1939 p. 93), Vlaicu Bârna (1946 p. 74-76, 1947 p. 37), George Lesnea (1946 p. 83), Cincinat Pavelescu (1938 p. 38-41), Lascarov Moldoveanu (1939 p. 91), Elena din Ardeal (1946 p. 53), George Coșbuc (1946 p. 70-71), Theodor Speranță (1947 p. 73).

Din materialele cuprinse în acest calendar reține atenția articolul dedicat sculptorului hunedorean Vasile Moga, prezentării vieții și creației sale (monumentul Unirii de la Lugoj, busturile lui Traian Grozăvescu, Ioan Vidu, I.G. Duca, Nicolae Hențiu de la Săliștea Sibiului, Avram Iancu, Crișan, Decebal, Iosif Adam, Octavian Goga (1939 p. 97-98) precum și cele care prezintă diverse aspecte din activitatea de extragere și prelucrare a minereului aurifer din zona minieră Brad – Gurabarza, înființarea și rolul Societății „Mica” etc. (1936 p. 56-65, 1939 p. 102-106, 1946 p. 78-79 și p. 86-87, 1947 p. 59-62, 1948 p. 68-69). Unele din aceste articole poartă semnătura lui Octavian Goga și

Ion Gîgurtu. Se cer de asemenea menționate referirile la viața și obiceiurile moșilor (1947 p. 43-47, 1948 p. 63) precum și publicarea integrală a testamentului lui Avram Iancu (1946 p. 78)⁸⁰.

CALENDARUL GRAIUL MUNCITORIMEI

Menționăm în fine „**Calendarul Graiul Muncitorimii**”, apărut la Petroșani în tipografia „Centrului Sindicatelor Naționale”, întocmit de Alexiu David, singurul redactat și tipărit în Valea Jiului. Din această publicație am consultat numai numărul pe anul 1925. Scos din inițiativa și pe spusa sindicatelor menționate, calendarul a avut o tentă politică pusă în slujba intereselor celor care l-au editat. Este amplu prezentată activitatea sindicatelor susținute material de către patroni, pentru a contracara activitatea sindicatelor muncitorești, fiind publicat programul pe care și l-au propus să-l realizeze. Din acest program de 7 puncte menționăm: grija pentru închiderea contractelor colective de muncă, aranjarea chestiunii pensiilor, preîntâmpinarea accidentelor, asigurarea de noi legi care să aducă muncitorilor o parte din beneficiul întreprinderii. Pentru cei neavizați, acest program ar putea induce în eroare dacă nu am reține dintr-un articol semnat de Gheorghe Buzdugan: „când vom ajunge ca mintea fiecărui muncitor să fie atât de deschisă cât să poată înțelege și primi toate învățăturile bune... atunci nu ne vom mai teme că masa muncitorilor va fi mai robită și exploatată în drepturi firești”⁸¹, afirmație care înlătură, voalat, ideea luptei de clasă.

Reținem totuși din partea literară a acestui calendar „**Centenarul nașterii lui Avram Iancu**” (p. 33-35) și versurile semnate de Mihail Eminescu (p. 35-42) și Șt. O. Iosif (p. 91).

În general, literatura calendaristică hunedoreană se încadrează în ansamblul celei transilvănene, atât prin bogăția titlurilor cât și prin diversitatea materialelor inserate. Și chiar dacă în partea lor literară predomină reproducerile din alte publicații, valoarea lor educativă nu poate fi negată, dacă ținem cont de faptul că, în general calendarele făceau parte din materialele tipărite relativ mai ieftin deci accesibile unui cerc larg de cititori. Ele puneau la îndemâna acestora informații practice de strictă necesitate, de uz cotidian și în același timp pagini

de literatură de cea mai înaltă clasă. Se poate aprecia așadar că prin cunoașterea cât mai amănunțită a acestei categorii de publicații se aduce o contribuție la înțelegerea dezvoltării culturale a poporului român, studierea lor constituind o necesitate, și o datorie în același timp, pentru cei care se ocupă de dezvoltarea culturii românești transilvănene.

ALMANAHUL SCRITORILOR DE LA NOI (1911)

Almanahul apare sub egida editurii „Librăria Națională – Sebastian Bornemisa”, fiind editat și tipărit la „Tipografia Nouă – I. Moța” din Orăștie, în anul 1911. Strâns legată de viața și activitatea trudititorilor condeiului din mai multe zone geografice, Transilvania, Ungaria și Banat, lucrarea își justifică denumirea de almanah. Cu toate că nu a fost un periodic propriu-zis, ci mai degrabă o lucrare de sine stătătoare *Almanahul scriitorilor de la noi* este cuprins în paginile studiului nostru datorită importanței sale. „Oglindă fidelă a aproape tuturor talentelor scriitoare de la noi”, lucrarea a devenit „un mărgăritar prețios”, care a adus la cunoștința românului „înfățișarea și viața celor mai de seamă fii ai neamului său, al căror scris îl cetești zilnic în ziare și prin reviste”⁸². În *Mercure de France* s-a tipărit o recenzie favorabilă, semnată de Marcel Montoudou, ceea ce dovedește ecourile care îndreptățesc aprecierile pozitive. A circulat rapid și într-o publicație, care a apărut la Ploiești, *Curierul liceului* în care i se făcea o bună recenzie. Concepția este unitară și aparține lui Sebastian Bornemisa.

Mai mult decât atât, partea a doua a lucrării cuprinde un „capitlu al presei” românești din Transilvania, cu un scurt istoric al fiecăreia din aceste publicații. Iată, așadar, suficiente motive care au impus trecerea în revistă a cuprinsului său.

Prima parte a lucrării prezintă scurte biografii a 46 de scriitori cunoscuți, mai puțin cunoscuți sau chiar necunoscuți, însoțite de fotoportretele acestora. „Petru ca tabloul talentelor literare la noi să fie cât de cât complet”, aceștia au fost angajați după principiul „variațiunii”, în următorul fel: Andrei Bârseanu, Ioan Agârbiceanu, Octavian Goga, Alexandru Ciura, George Coșbuc, Ilarie Chendi, dr. Sextil Pușcariu, Ecaterina Pitiș, dr. Iosif Popovici, Petre Dulfu, dr. Nicolae Bălan,

dr. I. Lupaș, Ioan cavaler de Pușcariu, Vasile C. Osvadă, I. U. Soricu, dr. Vasile Suci, dr. Ilarion Pușcariu, dr. Ioan Scurtu, Zaharia Bârsan, Mihail Gașpar, Octavian C. Tăslăuanu, Maria Cunțan, Gavril Todică, Virgil Onițiu, Ion Borcea, N. Petra Petrescu, dr. C. Lacea, Aron Cotruș, Margareta dr. Meșter, I. C. Panțu, Ioan I. Lapedatu, Viora din Bihoie (Viora E. Ignat), Traian V. Țăranu, Emil A. Chifa, Elena din Ardeal (Elena Simtion), Liviu Rebreanu, Vasile Stoica, dr. Ion Sârbu, Ștefan Octavian Iosif, T. V. Păcățeanu⁸³.

Prezentarea acestora aducea o contribuție reală la cunoașterea culturii neamului românesc. Afirmția nu este gratuită, ci poate fi argumentată prin aceea că alături de scurtele date biografice *Almanahul Scriitorilor de la noi* prezenta și fragmente din opera acestora. Studiilor de istorie, lingvistică, economie și filosofie trebuie să le alăturăm creațiile literare, în versuri sau în proză, pentru a reuși să ne formăm o imagine cât mai completă a procesului de emancipare a neamului, realizat prin publicarea acestei lucrări.

Analizând aceste studii, constatăm că un loc preponderent îl ocupau studiile lingvistice dintre care reținem *Câteva rânduri* a lui Ilarie Chendi, *Și-a făcut firogul* a lui Sextil Pușcariu, *Ocupația și viața rumepilor* (fragmente din studiul *Dialectele românilor din Istria*) de Iosif Popovici, *Popoare cu două limbi* de Onisifor Ghibu, *Poporanismul* a lui Octavian Tăslăuanu, *Viața cuvintelor în limba noastră* a lui C. Lacea⁸⁴. Urmău studiile istorice, naționale și economice: *Din trecutul școlilor noastre* de I. Lupaș, *Ce este istoria* de I. Sârbu, *Credințe economice* de Vasile Osvadă, *Chestiunea economică română* de I. C. Lăpădatu, ș.a.⁸⁵ Imperativul necesității renașterii sufletești, în același timp cu transformarea lumii bazată pe descoperirile științei, era subliniat de profesorul de atunci al Seminarului Andreian din Sibiu, dr. Nicolae Bălan⁸⁶. Toate la un loc, aceste studii erau în măsură să contribuie la realizarea emancipării neamului.

Partea literară cuprindea schițe, nuvele, povestiri și un număr mare de poezii. Dintre lucrările în proză menționăm: *Luminița* de Ion Agârbiceanu, *Holoangării* de Alexandru Ciura, *Masa* de N. Petra-Petrescu, *Povestea unei mânușite* de Viora din Bihor și *Proștii* de Liviu Rebreanu⁸⁷. Alături de acestea menționăm și câteva din poeziile

publicate: *Un falnic glas* de A. Bârseanu, *Taină* de O. Goga, *Moartea lui Gelu* de G. Coșbuc, *Cântece* de Ecaterina Pitiș, *Cântec de toamnă* de I. U. Soricu, *Iubirea?...* de Z. Bârsan, *Sonet* de I. Borcea, *Tristia* de Aron Cotruș, *Mi-a sosit duioasă carte* de Emil Chiffa, *Vara* de Elena din Ardeal, *Fântâna vrăjită* de Șt. O. Iosif⁸⁸.

Conștient de faptul că „ziarele, revistele și foile noastre... sunt tot atâtea manifestări ale sufletelor celor mai militante de scriitori de la noi”⁸⁹. Sebastian Bornemisa prezenta, în continuarea lucrării sale, așa numitul „capitlu al presei”. Structura în cinci părți acesta avea rolul de „a da un tablou pe cât am putut de complet...” al publicațiilor ce apăreau la acea dată. Prezentarea acestora se făcea în funcție de caracterul și vechimea pe care o aveau, precizându-se, încă de la început, că „punerea mai nainte sau mai înapoi, nu înseamnă dar o clasificare ori calificare a ziarelor”.

Prima parte cuprinde **ziare politice**. În funcție de periodicitate, identificăm patru categorii de publicații: a) *Cotidiane*, b) cu apariție *De trei ori pe săptămână*, c) *Săptămânale*, d) *Politice și literare*, în fapt cele cu apariție lunară.

În rândul cotidienele, cea dintâi, era menționată „Gazeta Transilvaniei”, apărută la 1837, cel dintâi ziar al românilor din Transilvania. Editată la început săptămânal, împreună cu „Foaia Literară”, aceasta a ajuns la două apariții pe săptămână în perioada anilor 1847 – 1881, ulterior la trei (1881 – 1884), iar din 1884 a devenit cotidian. Scurta prezentare făcută nu uita să precizeze că „Gazeta Transilvaniei a stat totdeauna pe baza programelor naționale și în serviciul cauzei românești”⁹⁰. Urma apoi „Tribuna” fostă „Tribuna poporului” de la Arad, a cărei caracteristică principală a fost „accentuarea problemelor culturale și emanciparea păturei noastre culte de sub influențele culturi străine”⁹¹. În final era menționat „Românul” ziar care „stă cu totul în serviciul comitetului partidului național”⁹².

De trei ori pe săptămână apăreau atunci: „Telegraful Român”, înființat de Andrei Șaguna la 1853 la Sibiu ca organ de propagandă culturală, literară și politică, al cărui redactor era atunci T. V. Păcățian, „autorul marelui op istoric Cartea de aur”; „Unirea”, apărută în 1891 ca ziar politic-bisericesc al Arhidiecezei Blajului; „Drapelul” înființat în

1900 de un grup de fruntași români din Lugoj, ca organ național-politic al românilor bănățeni.

Cele mai multe publicații apăreau săptămânal, fiind adresate omului de rând. Între acestea, cea dintâi a fost „Foaia poporului”, înființată în 1892 de comitetul de atunci al Partidului Național Român. La 1898 și-a început apariția „Poporul român”, fiind „organul poporal al Partidului Național Român”. Foaia politică săptămânală din Orăștie, care se înființase la 1902, „Libertatea”, apărea atunci însoțită de toate cele trei suplimente ale sale: „Foaia Interesantă”, „Tovărășia” și „Bobârnaci”. Din ianuarie 1911 apărea la Arad „Tribuna poporului” ca „organ poporal al ziarului „Tribuna”, iar la Budapesta „Foaia poporului român” – strămutată și ea la Arad, având ca adaos literar ilustrat „Foaia ilustrată”, iar ca adaos umoristic „Cucul”.

Ultima categorie a acestei prime părți, ziarele politice și literare descria două reviste: „Revista politică și literară”, înființată în 1908 la Blaj, și „Națiunea” care apărea de la începutul anului 1911 la Budapesta.

Partea a doua cuprindea **reviste literare**. Acestea erau în număr de două: „Luceafărul” și „Cosînzeana”. Primul înființat în 1902 la Budapesta ca „fătul unui entuziasm studentesc”, se afla atunci în proprietatea și îngrijirea lui Octavian C. Tăslăuanul, cel care a făcut din ea „o revistă literară și artistică, care s-a impus în mișcarea noastră culturală”⁹³. „Cosînzeana” era încă în perioada de probă, apărând de două ori pe lună.

Revista „Studii științifice”, redactată de Gavril Todică, era singura publicație de specialitate, fiind prezentată într-o a treia parte a lucrării.

În rândul așa numitelor **foi de specialitate**, intrau publicații bisericești, economice și școlare. Acestea erau „Foaia Diecezană”, înființată la Caransebeș în 1886 de episcopul Ioan Popasu; „Biserica și școala”, înființată la Arad în 1877 de episcopul Ioan Meșianu; „Foaia scolastică”, tipărită din 1899 ca organ pedagogic al profesorilor Preparandiei din Blaj, „Revista teologică”, înființată la 1907 de profesorul Nicolae Bălan, viitorul mitropolit al Ardealului; „Vatra școlară”, înființată în 1908 de profesorul Petru Șpan ca revistă de specialitate pedagogică; „Cultura creștină”, apărută în 1911 la Blaj,

„Revista economică”, „întâia revistă financiară la noi românii din țările Coroanei ungare și organ oficial al băncilor române”⁹⁴.

Din ultima parte, a cincea, **publicații sociale-culturale**, cea mai de seamă era revista Astrei – „Transilvania”, înființată la 1895. Alături erau menționate: „Deșteptarea” de la Brașov, „Progresul” de la Oravița; „Olteanul” de la Făgăraș; „Revista preoților” de la Timișoara; „Zorile” de la Caransebeș și „Sfătuitorul” de la Huedin.

Privind succinta prezentare de mai sus, ajungem să înțelegem cât de complexă era activitatea publicațiilor românești. În plus, trebuie menționat că scurtul istoric făcut fiecărei gazete era însoțit de informații referitoare la redactorii pe care i-au avut și la procesele care le-au fost intentate. Coroborate, aceste date, te fac și azi să înțelegi cum zierele vremii au știut să fie adevărate „școli” ale naționalismului puse în slujba românilor de pretutindeni. Înțelegând aceasta, cititorul ajunge să aibă o imagine completă a rostului îndeplinit de *Almanahul scriitorilor de la noi*, care a reunit pentru „întâia oară”, în paginile unei singure lucrări, pe cei mai de seamă cititori născuți dincoace de Carpați și zierele care animau sufletele poporului oprimat⁹⁵.

ALBUMUL VLAICU (1920)

A pornit de la gândul de a eterniza memoria aviatorului erou. Prin strângerea unor fonduri urma să se ridice și un monument cât mai vrednic de pomenirea lui Vlaicu. Fiind gata încă din 1914, volumul reunește în paginile sale numele unora din cei mai de seamă cărturari ai poporului nostru: N. Iorga, O. Goga, A. Bârseanu, I. Agârbiceanu, Al. Ciura, Z. Bârsan, S. Pușcariu, D. D. Pătrășcanu, V. Goldiș, M. Cunțan, O. Tăslăuanu. Într-un capitol distinct s-au tipărit trei dintre elaborările teoretice ale lui Vlaicu, apoi câteva preocupări și articole de aviație ale specialiștilor. Volumul, de peste 300 de pagini, conține și materiale documentare, de arhivă, corespondență, articole din publicistica vremii, momente mai semnificative din zborurile sale, prezentări și ecouri din presa străină, toate însoțite de un bogat material iconografic. Cartea este primul volum omagial din Transilvania.

Ziaristica și publicațiile hunedorene, cele valoroase și progresiste, au fost în marea lor majoritate niște ziare locale. Dar socotim că îl putem crede pe **Nicolae Iorga**, bun cunoscător al istoriei presei românești, care scria că primele publicații din ținuturile Hunedorene „**au contribuit esențial la luminarea poporului român în toate părțile**”. Putem considera, deci, că unele din aceste periodice s-au ridicat până în plan național. Ziarele hunedorene au fost în bună măsură niște participante la istorie și, totodată, niște confidente despre criteriile de viață, felul de a gândi și acționa ale poporului român. Cu toate sinuozitățile lor și evoluția neașteptată a multora, Publicațiile Hunedorene au fost, în general, organe de legătură cu poporul, forțe ale difuziunii ideilor mari, cum au fost năzuința de unire a tuturor românilor, independența și suveranitatea etc., modalități de cunoaștere a experienței politice, sociale și economice. Publicațiile Hunedorene au stat, în linii generale, sub semnul angajării, în slujba unor idealuri progresiste. O adevărată contribuție au adus cele mai multe din publicațiile de aici la izbânda culturii românești. Cu totul excepțională a fost acțiunea de dinamizare a vieții literare. Prezența unor scriitori de primă linie, a celor clasici și contemporani ai Ardealului și cei de peste munți, a reprezentat, de fapt, o contribuție de valoare la cultivarea poporului, la afirmarea idealurilor naționale, de cultură, unitate, înțelegere și pace. În mod cu totul deosebit periodicele hunedorene au făcut un nobil serviciu literaturii universale prin traduceri și prezentarea unor mari scriitori. În împrejurări vitrege, redactori fără pretenții, oameni simpli și intelectuali cinstiți au pus suflul și tot prețul puterilor pe care le-au avut, pentru a reuși.

*

* *

În vol. VIII, „Istoria Românilor” (România Întregită / 1918 – 1940) editat de Academia Română, Secția de științe istorice și arheologice, Editura Enciclopedică, București, 2003, pag. 646 – 653, se consemnează:

„Viața culturală românească a fost puternic influențată de presă. Aceasta a cunoscut, la fel ca în perioada până la Primul Război Mondial și după 1918, o puternică diversificare. Exista o presă angajată politic, una independentă, dar și numeroase ziare și reviste de știință și cultură,

unele dintre ele apărând în limbile minorităților naționale sau de largă circulație internațională (mai ales în franceză).

... O publicație renăscută, după primul război, a fost „Țara noastră”, sub direcția lui Octavian Goga, tipărită la Cluj, între anii 1922 și 1938; subintitulată „Revista literară, culturală, socială”, exprima și orientarea politică a îndrumătorului. Organ al Partidului Național Român, „Patria”, a apărut, din 1919 până în 1938, zilnic, la Sibiu (câteva luni), apoi la Cluj, primul redactor fiind Ion Agârbiceanu (1919 – 1925).

La 23 decembrie 1922, Ion I. Moța și Iustin Ilieșiu au fondat, la Cluj, gazeta naționalistă „Dacia nouă”. Ziarele de partid, datorită subiectivității lor, nu se bucurau de o mare credibilitate din partea cetățenilor. De aceea, tirajele lor erau mici (între 5.000 și 12.000 de exemplare).

O reală aderență la public avea presa independentă.

Dintre revistele de cultură editate în provincie se remarcă „Gazeta de Transilvania”, care apărea la Brașov, din 1838, primul cotidian românesc al Ardealului. Tot aici se publicau: „Țara Bârsei” (1929 – 1930), „Brașovul literar și artistic” (1931 – 1933).

La Oradea renăștea în două rânduri (1926 – 1929, 1934 – 1940) revista „Familia”. La Craiova, „Ramuri” (1919 – 1947), „Flamur” (1922 – 1928), „Năzuința” (1922 – 1929), „Scrisul românesc” (1927 – 1928), „Radical” (1929 – 1931). **La Cluj, „Cosânzeana” (1922 – 1928)**, „Societatea de mâine” (1924 – 1940). La Sibiu, „Telegraful Român” și „Transilvania”. La Timișoara, „Banatul” (1926 – 1930), „Luceafărul” (1935 – 1944). La Chișinău, „Cuvântul Moldovenesc” (1917 – 1921, 1932 – 1939) și „Viața Basarabiei” (1932 – 1940).

Reviste de cultură, unele efemere, au apărut în mai toate orașele: Constanța, Focșani, Ploiești, Turnu Severin, Câmpina, Satu Mare, **Deva („Eu și Europa”, 1936 – 1937, 1939)** etc.

Paralel cu periodicele de cultură generală și literare, în perioada interbelică au continuat să se publice și s-au înființat reviste de specialitate. Au apărut gazete de informare radiofonică și cinematografică.

Fiecare institut, societate, asociație, școală, cenaclu, cerc de studii, fiecare organizație de un fel oarecare năzuia să-și aibă propriul periodic, și multe au reușit. S-au editat nenumărate „anale”, „anuale”,

„arhive”, „acte”, „buletine”, „cercetări”, „studii și cercetări”, „jurnale”, „materiale”, „magazine”, „pagini”, „reviste” și alte publicații, concepute pe criterii de vârstă, sex, profesii, regiune, localitate, interese diverse.

PRESA ROMÂNEASCĂ DIN ORĂȘTIE, SPRIJIN PENTRU ORGANIZAREA LUPTEI DE ELIBERARE NAȚIONALĂ (1895-1918)

Eforturile națiunii române din Transilvania de a rezista în fața ofensivei cercurilor dominante austro-maghiare și de a conferi noi dimensiuni cantitative și calitative mișcării sale pentru emancipare – a căror sporită intensitate, constatată încă din ultimii ani ai veacului trecut, a înscris lupta națională pe făgașul unei etape noi, distincte și hotărâtoare –, și-au găsit o deplină reflectare, între altele, în activitatea presei românești de dincoace de Carpați. Periodicele naționale și slujitorii lor, din rândul cărora s-au detașat condeie de excepție și reale vocații de militanți, și-au legat inseparabil numele de cele mai de seamă episoade ale luptei poporului român din monarhia dualistă pentru afirmarea drepturilor sale de viață, pentru eliberare și unitate națională. Este imposibil și ar fi nedrept să se vorbească sau să se scrie despre tot ce s-a petrecut pe terenul confruntării românilor cu oprimarea națională și socială, cu nesfârșitele umilințe și privațiuni, fără a se sublinia condiția avangardistă a presei românești din Transilvania, a redactorilor ei, atitudinea lor combativă, curajoasă, împotriva persecuțiilor pe care autoritățile le opuneau tuturor încercărilor de a prezenta adevărul despre starea națiunilor exploatare din Austro-Ungaria. Corespunde pe deplin adevărului aprecierea că „Presa Ardealului oprimat era organul autorizat prin care vorbea sufletul românesc și zbuciumările lui curate. Explicația este limpede: gazetarii erau înșiși conducătorii intelectuali ai neamului. Idealismul jertfitor și pregătirea lor științifică îi încadra într-un prestigiu moral, care făcea din scrisul lor devotat și avântat un element de inspirație națională și de neîntrecută educație a largilor mase populare”⁹⁶.

Presa românească din Transilvania a apărut și a evoluat în funcție fie de cerințele luptei naționale a populației celei mai numeroase, din

această parte a imperiului austro-ungar, cursul său ascendent reflectând deosebit de pregnant însăși evoluția conștiinței naționale românești, însăși sporirea gradului de organizare a luptei împotriva exploatării. În întreaga sa existență, de la primii pași făcuți la finele secolului al XVIII-lea și până la Marea Unire, presa națională a pus în evidență, indiferent de locul unde apărea și de numele condeierilor ei, aceleași interese, aceleași scopuri, aceleași năzuințe. Cu trecerea timpului, ca urmare a consolidării conștiinței de sine a neamului, a precizării obiectivelor sale imediate și de perspectivă, a încrederii dobândite de poporul nostru în propriul destin, ziaristica s-a încadrat mai temeinic în lupta națională, a devenit purtătoarea sa de cuvânt, port drapelul mișcării românești pentru eliberarea de sub dominația străină. Cu toată această evoluție în timp, logică și pe deplin firească, mobilurile gazetelor românești, de la „foile” de pionierat ale lui Dimitrie Eustatievici, Ioan Piuariu-Molnar și Paul Iorgovici, până la cele moderne de la începutul veacului al XX-lea, au rămas, în esența lor, constant aceleași, deoarece aceleași au rămas în întreaga perioadă și dezideratele majore ale națiunii, idealurile sale supreme de dreptate și libertate națională. Numeroase și remarcabile, acumulările înregistrate de presa națională ne apar astfel ca un rezultat al evoluției generale înregistrate în viața societății românești, în mișcarea de eliberare, ca un produs al creșterii experienței și conștiinței gazetărești, a subordonării sale integrale scopurilor națiunii române.

În chip firesc, problemele dezvoltării ziaristicii naționale, ale diversificării activității ei, ale angajării perodicelor românești în prima linie a confruntării cu politica discriminatoare a cercurilor guvernante, au preocupat constant cele mai luminate minți ale poporului român din Transilvania. Sintetizând această preocupare, George Barițiu scria în anul 1878 în primul număr al noului său ziar *Observatorul*: „Presa este recunoscută în toată Europa ca una din puterile care domină și guvernează popoarele. Dacă românii nu se vor interesa de presa lor periodică și peste tot de produsele lor literare, dacă nu o vor susține și perfecționa și nu-și vor apăra ei înșiși printrânsa cauza lor cu toată perseverența, să fie convinși că acea cauză prea dreaptă și sacră va fi pierdută, viitorul lor înmormântat și numele lor devenit un obiect al unei compătimiri disprețuitoare”⁹⁷. Prezentând în chip voit perspectivele sumbre ale

națiunii în cazul neglijării ziaristicii, părintele gazetăriei românești de dincoace de Carpați o făcea în scopul de a mobiliza „inteligenta” la eforturi mai susținute și concertate pe linia editării unor noi periodice. În aceeași idee, Barițiu scria din nou în anul următor: „Trei milioane de români locuitori (în Transilvania – n.n.) ar avea trebuință de o presă periodică neasemănat mai bogat reprezentată, căci în caz contrariu nu s-ar pricepe nici măcar cum ne-am numi națiune”⁹⁸.

Cert este că, în legătură nemijlocită cu evoluția organizării politice a românilor, impulsionată de constituirea Partidului Național, în anul 1881, cel de-al nouălea deceniu al veacului trecut reprezintă un adevărat moment de cotitură în istoria ziaristicii românești din Transilvania, mai ales în ceea ce privește noua viziune despre menirea ei în viața social-politică, economică și spirituală a societății, precum și prin intensificarea căutării unor modalități concrete pentru editarea unor periodice potrivite scopurilor naționale. Evidențind această realitate, istoricul Ioan Lupaș scria: „Timpul de trei decenii (1884-1914 – n.n.), de la înființarea *Tribunei* din Sibiu până la izbucnirea războiului mondial, poate fi considerat cu drept cuvânt ca epocă de maximă înflorire a ziaristicii românești ardelenе”⁹⁹.

Cu toate acestea, ca urmare a piedicilor fățișe sau disimulate puse de autorități, a slabei baze materiale deținute de români și, fără îndoială, a insuficienței clarificării de conduită și atitudine în mișcarea națională, în acest deceniu vor apărea puține periodice românești, adevărata explozie producându-se în deceniul următor, în condițiile create de mișcarea memorandistă și de urmările ei și, mai cu seamă, în primii ani ai noului veac, când pe primul plan al vieții politice românești din Transilvania s-a pus abandonarea pasivismului și trecerea la noul activism. Adăugându-se *Tribunei* și veteranelor presei naționale, *Gazeta Transilvaniei* și *Telegraful român*, au apărut rând pe rând o seamă de periodice politice, social-culturale, literare, economice, teologice, scolastice etc., dintre care unele, având sprijinul celor mai de seamă fruntași ai românilor, și-au făcut un nume de prestigiu în mișcarea de eliberare națională¹⁰⁰.

Trăsătura definitorie a gazetelor românești, indiferent de profil, a fost remarcabila lor complexitate, gama extrem de variată a problemelor aduse în fața cititorilor, preocuparea de a folosi prompt și adecvat

toate mijloacele în slujba intereselor naționale. Evocând activitatea gazetărească desfășurată în acești ani în Transilvania, Ion Agârbiceanu scria: „Înainte de unire, societatea intelectuală ardeleană era o societate de idealști, lupta națională concentra toate forțele națiunii într-o singură tabără; abonarea ziarului românesc, ca și colaborarea la el, era socotită de cei mai mulți de o datorie națională... Chestiunile de ordin național, cultural, economic, preocupau pe toată lumea... Fiecare număr de ziar era considerat ca o biruință, ca o realizare națională, nu numai de redacția internă, ci și de colaboratori și cititori. Presa era oglinda frământărilor și preocupărilor unui popor care decenii întregi nu a avut altă posibilitate de a se manifesta în public”¹⁰¹.

Curajul gazetelor românești din Transilvania, al lucrătorilor ei, le-au atras prețuirea și stima întregului nostru popor, care vedea în „foile” tipărite în limba strămoșilor expresia demnității, a mândriei sale neîntinate de umilințe și privațiuni. „În regatul nostru, acolo departe în Iașul înconjurat de fumuriul colinelor ca într-o cetățuie – își amintea scriitorul Cezar Petrescu –, exista într-acele vremuri un fel de smerenie pentru gazetele din Ardeal și pentru gazetarii care un adevăr spus răspicat îl plăteau cu o lună de temniță ori mai multe... Ziarele acelea ne aduceau altceva decât harța noastră de oameni liberi cu care eram deprinși. Poporul nu afla numai ce a gândit cutare ministru ori șef de partid, dacă s-a întors de la vânătoare și dacă mai tușește ori i-a trecut”¹⁰². Există în această apreciere unul din marile adevăruri care s-au spus despre presa românească din monarhia austro-ungară. Într-adevăr, înțelegându-și menirea de slujitori ai idealurilor naționale, gazetarii din acei ani s-au ferit de a face din periodice simple pagini de divertisment ci, dimpotrivă, au imprimat articolelor lor, inclusiv celor care nu aveau în aparență caracter politic, profunde valențe militante, și-au transformat condeiele în veritabile și temute arme de luptă pentru ridicarea politică, materială și culturală a propriului popor, pentru pregătirea lui în vederea viitoarelor examene ale istoriei. Se justifică astfel pe deplin aprecierea făcută de Gheorghe Tulbure, ziarist român din Transilvania, înainte de Unire: „Bătrâna *Gazetă* din Brașov, *Libertatea* de la Orăștie și mai ales *Tribuna* de la Arad erau drapelele de luptă în fața cărora se închina un neam întreg... Răsărită din nevoile superioare ale idealului național,

gazeta Ardealului de ieri era un factor de educație, un ferment viu în procesul de civilizare a neamului”¹⁰³.

În chip firesc, viața spirituală românească se manifesta cu precădere în centrele importante ale Transilvaniei (Sibiu, Brașov, Arad), precum și în capitala Ungariei, unde existau condițiile necesare unei atari preocupări, unde, în pofida barierelor impuse de regimul austro-ungar burghezia română reușise să-și concentreze în această epocă mijloace mai demne de luat în seamă și unde își desfășurau activitatea majoritatea frunțașilor naționali. Dar, ca urmare a menținerii unor pronunțate reminiscențe feudale, care determinau, între altele, perpetuarea unor întinse zone cu profil rural-agrar, activitatea culturală românească s-a desfășurat, uneori cu remarcabilă intensitate, și în mici centre urbane situate în regiuni masiv locuite de populația majoritară a Transilvaniei.

În acest sens, exemplele, începând cu „mica Romă” de la confluența Târnavelor, sunt multiple¹⁰⁴, dar poate cel mai edificator este exemplul orașului Orăștie, cu atât mai mult cu cât acest mic centru din comitatul Hunedoarei nu avea nici pe departe tradițiile bogate și marele prestigiu istoric și spiritual pe care și-l dobândise Blajul culturii și conștiinței tuturor românilor. Activitatea complexă desfășurată în ținutul Orăștiei încă de la finele veacului trecut pe tărâm politic, cultural și economic i-a determinat pe numeroșii frunțași ai mișcării naționale să situeze acest orașel în rândul celor mai prestigioase focare de păzire și promovare a naționalității¹⁰⁵. Aprecierea că în primii ani ai secolului XX s-a creat în zona aceasta „o vie atmosferă românească, ce nu-și găsește perechea în Ardeal în această epocă de cumplită opresiune”, se justifică și prin faptul că ținutul înconjurător era locuit „de o clasă țărănească cu sânge pur românesc, conștientă, harnică și râvnitoare de progres”¹⁰⁶. Este edificator și faptul că la Orăștie s-a desfășurat în acești ani o relativ intensă activitate economico-financiară românească, reprezentată îndeosebi prin banca „Ardeleana” și prin institutul de credit pe acțiuni „Dacia”, instituții de tip capitalist aparținând burgheziei române; care au contribuit într-o oarecare măsură și la ajutorarea materială a țăranilor români nevoiași și, în mod deosebit, la susținerea activității culturale naționale din ținut. La Orăștie și în localitățile învecinate au trăit și activat o seamă de

frunțași cunoscuți ai vieții politice, culturale, științifice și economice românești, printre care dr. Aurel Vlad, dr. Ioan Mihu, Aurel Vlaicu, dr. Petru Groza, Sebastian Bornemisa, Gavril Todica și alții, al căror nume se leagă inseparabil de eforturile pentru ridicarea și eliberarea neamului românesc¹⁰⁷. Entuziasmul și hărnicia intelectualității românești din acest mic oraș de provincie s-au manifestat în prodigioasa activitate a despărțământului local al „Astrei”, a Reuniunii învățătorilor, Reuniunii meseriașilor și Reuniunii femeilor, în activitatea teatrală, corală și de lectură, în preocuparea pentru conservarea și valorificarea patriotico-educativă a tezaurului cântecului, jocului și portului popular românesc din zonă.

De o deosebită importanță pentru activitatea culturală, în general și pentru editarea presei naționale, în special, s-au dovedit tipografiile românești care au funcționat la Orăștie, continuând peste veacuri frumoasele tradiții cărțurărești ale lui Coresi. Dacă, începând de la mijlocul veacului al XIX-lea, s-au înființat aici câteva tipografii aparținând unor proprietari sași, în anul 1888 apare prima tipografie românească, sub numele de „Minerva”¹⁰⁸, urmată de a doua, în ultimii ani ai secolului¹⁰⁹. Printre cele mai importante și mai temeinic organizate tipografii românești din Transilvania acelor ani, remarcabilă prin activitatea ei extrem de laborioasă, a fost „Tipografia Nouă”, înființată în 1904 și devenită mai apoi „Tipografia Libertatea”, după numele cunoscutei gazete orăștience pe care o tipărea. Tipografiile românești din Orăștie s-au remarcat ca întreprinderi ale hărniciei și devotamentului față de interesele naționale, realizând produse și lucrări de o reală valoare: ziare, almanahuri, calendare, broșuri, reviste etc. Faptul că, spre deosebire de numeroase alte tipografii din acea vreme, n-au fost patronate de biserică, ci au aparținut unor particulari animați de inițiativă și mult curaj, a făcut ca ele să-și aducă un aport mai substanțial la promovarea culturii și ideilor înaintate ale timpului, la pregătirea pe multiple planuri a luptei pentru înfăptuirea unității naționale¹¹⁰.

Activitatea românească deosebit de complexă desfășurată la Orăștie și în zona învecinată reprezintă un semn evident al înaintării naționale, ne apare, la proporțiile respective, o ilustrare a pașilor însemnați înregistrați, începând cu primii ani ai secolului XX, în lupta

de emancipare și eliberare a românilor din monarhia austro-ungară. Fapt remarcat și elogiat la timpul său de personalități marcante din rândurile poporului român, dar și din rândul altor popoare ale imperiului, inclusiv din rândul națiunilor dominante, acest centru s-a impus, oricât ar părea de miraculos, ca o veritabilă forță de șoc a mișcării naționale, cu nimic mai prejos decât orașele importante și cu tradiție din Transilvania.

Binemeritulul prestigiu pe care l-a dobândit în scurtă vreme orașul Orăștie trebuie atribuit, nu în ultimul rând, prodigioasei activități desfășurate de presa românească care a văzut lumina tiparului aici. Nu este lipsită de semnificație constatarea că, de pildă, în anul 1911 apăreau simultan la Orăștie șase periodice românești, numai cu unul mai puține decât la Sibiu, în vreme ce la Budapesta se editau cinci, la Arad patru, la Blaj patru, la Brașov două, la Caransebeș două, la Lugoj unul etc.¹¹¹. Chiar dacă nu toate au fost de talia *Gazetei Transilvaniei*, *Tribunei*, *Românului* sau *Foii poporului*, numărul lor de-a dreptul uimitor în raport cu dimensiunile orașului este extrem de grăitor, iar în ce privește *Libertatea* – liderul necontestat al presei orăștience –, valoarea și ținuta sa erau pe măsura oricărei alte gazete naționale din epoca respectivă. Vine în sprijinul acestei afirmații și argumentul deosebit de grăitor al tirajului în care apăreau „foile” de la Orăștie, ca urmare a solicitărilor din partea cititorilor. Astfel, în anul 1911 *Libertatea* apărea în 9500 exemplare, suplimentele sale *Foaia interesantă*, *Tovărășia* și *Bobârnaci* în 12000, 8000 și, respectiv, 7000 exemplare, iar cunoscuta revistă *Cosânzeana*, aflată abia la început de drum, în 2000 exemplare¹¹². Comparativ, tirajul gazetelor naționale cele mai cunoscute era, în același an, următorul: *Gazeta Transilvaniei* – 1400 exemplare numărul de zi și 2500 exemplare numărul „poporal”; *Tribuna* – 3000-4000 exemplare; *Românul* – 2500 exemplare; *Luceafărul* – 2500 exemplare; *Poporul român* – 5000-6000 exemplare; *Drapelul* – 1800-2000 exemplare etc.¹¹³ Chiar dacă tirajul „la zi” mai restrâns al acestor periodice era compensat de apariția cotidiană a câtorva dintre ele (*Gazeta Transilvaniei*, *Tribuna*, *Românul*), în timp ce *Libertatea* și *Foaia interesantă* apăreau săptămânal, iar *Tovărășia* și *Bobârnaci* bilunar, considerăm că datele invocate mai sus sunt pe deplin edificatoare în ceea ce privește marea popularitate a presei scrise și tipărite la Orăștie.

Situându-se la loc de cinste în avangarda națiunii oprimate, ziarele și revistele orăștience erau abonate și citite pretutindeni în Transilvania, erau așteptate și lecturate cu admirație dincolo de munți, în România, ca mesaje ale dăinuirii neamului și ale încrederii sale în viitor, erau cerute tot mai mult de cititori români sau străini din unele țări ale Europei și din America. La începutul anului 1912, ziarul *Libertatea* și unele dintre suplimentele sale aveau 348 abonați în S.U.A., 32 în Germania, 24 în Bucovina, 23 în Ungaria, 12 în Austria, 9 în Bosnia, 6 în America de Sud, 4 în Rusia și 1 în Africa de Sud¹¹⁴. Se poate astfel afirma că activitatea gazetărească desfășurată la Orăștie timp de peste două decenii, până la Unirea cea Mare, poate constitui o pagină interesantă nu numai într-o viitoare istorie, deosebit de necesară, a presei naționale din Transilvania, ci și în istoria generală a luptelor îndelungate purtate, de poporul nostru pentru conservarea ființei sale, pentru împlinirea idealurilor de libertate și unitate națională.

CARTEA TIPĂRITĂ LA ORĂȘTIE

Localitatea Orăștie ocupă un loc de onoare în geografia noastră culturală și pentru aportul tipăriturilor din secolul al XIX-lea. În limbile maghiară, română și germană se tipărește, în 1866, Statutele Reuniunii pușcărilor Orăștieni. Din tipografia germană a lui August Nagel am reținut *Statutele tovărășiei faurilor, rotarilor și șelarilor din Broos*, tipărite în limba germană. Pentru celelalte tipografii care au lucrat cu zel până în 1880, am consemnat o colecție de anuare ale fostului Liceu maghiar Kun, editate pe distanța a câtorva zeci de ani, începând din 1874, toate în limba maghiară și, alături de acestea, anuarul scos de Nicolae Bârsan, *Raport anual despre starea școlii de meserii în Orăștie pentru anul școlar 1874-1875*, pe care i l-a tipărit Fr. Schäser. Inițiativele bine orientate pe atunci erau puse în slujba școlii și învățământului. Din 1881 am văzut un anuar de la Școala medie romano-catolică, instituție care continuă să-și publice documentele școlare până în 1898 și probabil și după acest an. Pentru istoria publicațiilor calendaristice, semnalăm la Orăștie în *Typis A. Schäser* calendarul în limba latină cu titlul *Directorium officii divini pro ano domini MDCCCXCVIII communi in usum fratrum*

minorum ordinis S. Francisci prouinciae in Transsylvania A. S. Stephano rege Hungariae Apostolico nuneupatae Jussus superiorum impressum. Mai importante decât anuarele, rapoartele sau calendarele citate au fost unele manuale, cum este și cartea lui P. Pipoș, *Metodica școalei populare pentru elevii institutelor pedagogice*, ediția a II-a, Tipografia „Minerva”, Institutul tipografic Orăștie, 1895.

Sub impulsul unor stăruitoare inițiative culturale și politice progresiste, Orăștia, prin Tipografia „Minerva”, se învrednicește cu câteva cărți de o reală valoare documentară. Pe fondul unor frământări de ordin politic și cultural, Ioan Slavici tipărește la Orăștie cartea *Tribuna și tribuniștii*, iar criticul G. Bogdan-Duică *Partea mea în criza „Tribunei”*, ambele în 1896 și amândouă mărturii ale înfruntărilor dintre politica activistă și pasivistă în istorie și cultură. O sârguincioasă cercetare istorică asupra începuturilor școlilor românești este cartea lui Iuliu Vuia, *Școalele românești bănățene în secolul al XVIII-lea*. Alăturăm acestei lucrări *Statutele Societății de lectură „P. Maior”* din Budapesta, broșură care a văzut lumina tiparului la Orăștie în 1897. O carte rară, prin exemplarele puține care se mai găsesc, și extrem de valoroasă pentru ținuta grafică exemplară, pentru calitatea hârtiei, în sfârșit, o carte meritorie prin conținutul ei, probantă pentru influența poeziei lui Eminescu la Orăștie, este volumul de poezii al lui Traian Mihai, *Adieri*, 1897. Sub antetul „Premiu la Revista Orăștiei” s-au tipărit câteva plachete cu titlul *Foițe alese* care au reunit creații în versuri și proză de G. Coșbuc, Tr. Demetrescu, Elena din Ardeal, Ion Gorun, Th. D. Speranția, D. Nanu, Tr. Mihai, S. Safta, R. D. Rosetti, Al. Mihăescu, I. Vulcan, G. D. Simionescu, Șt. O. Iosif etc. Între cărțile nu prea voluminoase, dar care marchează debuturile criticului Ilarie Chendi consemnăm titlul *Începuturile ziaristicii noastre*, 1900. Tot la „Minerva” s-a tipărit cartea *După comasare*, de Isidor Blaga, 1900.

O și mai susținută preocupare editorială aflăm la Orăștie la începutul secolului nostru, când, prin lucrările remarcabile tipărite aici, Orăștia a adus mari servicii nu numai cauzei naționale a unirii tuturor românilor, ci și creației literare de autentică valoare artistică. Poezia are câteva biruințe evidente, începem, cum este și firesc, mai întâi cu poezia populară și ne oprim la două volume, unul cu totul rar și inexistent chiar

și în marile biblioteci din țară, acela al prof. Al. Ciura, *Colinde adunate de școalele medii din Blaj*, Orăștie, 1908 și al doilea, o antologie cu *Cele mai frumoase poezii populare* de S. Bornemisa, 1912. Continuăm cu creația cultă. Anul 1901 aduce volumul prim și masiv al poetei din aceeași familie literară cu G. Coșbuc, Măria Cunțan, intitulat simplu *Poezii*. Victor Bontescu, ginere al lui Gh. Barițiu, tipărește în 1905 un volum de versuri *Ego* în „Tipografia nouă” de la Orăștie. La aceeași tiparniță, sub pseudonimul Strin, de fapt Nicolae Ganea, scoate în 1911 volumul *Din sărmana mea grădină*, cu multe poezii închinare mamei și cu creații de factură semănătoristă. Am reținut versurile din poezia Doina, din care cităm: „Doină scumpă ce de veacuri ai aprins în suflet dor / Și în lacrimi ai strâns jalea asupritului popor / Doină, cântec plin de vrajă, tu ești taina ce mă cheamă / Căci ești dulce ca și limba, ca și numele de mamă”. Din 1911 datează și cartea lui Ilie Juca, *Sfaturi și povețe*. Volumul este însoțit de o fotografie a autorului care mărturisea: „Am crescut rău, sărăcuț / Și-am umblat mai mult desculț”. Cartea cuprinde în cele „câteva vorbe” și o prezentare semnată de S. Bornemisa. Alte două volume, la Editura Librăriei Naționale, devenită un institut tipografic, pe care O. Tăslăuanu îl va numi „Biblioteca scriitorilor de la noi”, apar în anul 1912. Este vorba de cartea care marchează debutul editorial în poezie al lui V. Eftimiu *Poemele singurătății*, un volum masiv și dens în ceea ce privește valoarea. Cel de-al doilea autor, Ermil Borcea (Haralamb Călimar), unul dintre cei mai de seamă, poate, umoriști din Ardeal, tipărește și el în 1912 cartea sa *Versuri flușturate*.

Proza a avut și ea o bună tradiție editorială. Un prim volum, demn de luat în seamă, este acela al lui Vasile E. Moldovanu, *Rază de lumină* - 1904, un volum de nuvele, schițe și articole din care am reținut *Muza română*. Autorul scrie despre „Proletarii noștri care n-au alt păcat decât că s-au născut într-o lume criminală”. După un volum de *Cuvântări ocazionale și funebre* - 1909, a lui D. Voniga, urmează, începând din 1911, suita remarcabilă care a alcătuit colecția Bibliotecii scriitorilor de la noi. Cea dintâi carte aparține lui Al. Ciura, *Amintiri, schițe și nuvele* - 1911, cu o prezentare a lui O. Tăslăuanu, urmată de cartea lui Ion Agârbiceanu *Schițe și povestiri*, de volumul prim al marelui Liviu Rebreanu *Frământări*. La aceeași editură, Ion Dragoslav publică patru cărți: *Voluntirii, schițe și povestiri, Împăratul Rogojină* - poveste,

Codreanu - poveste și *Povești de sărbători*, primele trei din 1912, ultima din 1913. Seria acestei colecții continuă cu E. Suciu, *Sara pe uliță*, ediția a II-a - 1915, *Scrisori, Bălăior și tămâiță* - povești, cu volumul lui G. Stoica intitulat *Calvarul unui gazetar*, precum și cu volumul *Alte vremuri* - schițe și nuvele - 1913. Am trecut peste cartea *Inelul* - 1911, deoarece aceasta se încadrează la colecția „Pagini alese” din scriitorii români la care alăturăm și lucrările intitulate *Ghemul vieții* - 1918, *Țara fără bătrâni, Vaca babei Floare, Fiți uniți* - legende și pilduiri de V. A. Urechea - 1918, *Mărul discordiei* de P. Ispirescu - 1919, Kir Ianulea de I. L. Caragiale etc. Scriitorului poporanist Spiridon Popescu i se alcătuieste, pe cheltuiala Institutului de credit și economii „Ardeleana” volumul *Taifasuri cu Moș Gheorghe* - 1913. Mai amintim cartea lui Ioan Bota, *Povești bătrânești* - 1923, vol. I.

Creația dramatică, reprezentată prin câteva titluri, nu are nici un nume notabil. O mențiune pentru Horia Petra Petrescu, *Văduvioara* și alte *Șase monoloage pentru bărbați și dame tinere* - 1913, între care sunt câteva localizări. În buna tradiție populară consemnăm pe M. Segan, *Sticla din urmă*, comedie localizată de Iuliu Putici - 1912 și pe Emanuil Suci, *Țiganul în căruță*, dialog în versuri, care probabil fiind solicitat de formațiile amatorilor a ajuns la ediția a III-a. Valoroase, în schimb, sunt câteva drame traduse, cum este cazul cu H. Ibsen, *Ziua învierii*, epilog dramatic în 3 acte, tradus de Ilarie Chendi și C. Sandu - 1900, și de aceiași traducători, piesa lui Herman Sudermann *Ioan Botezătorul*, tragedie în 5 acte și un preludiu - 1901. Câteva piese și comedioare străine au fost tălmăcite și publicate la Orăștie în 1911, ca în cazul lui W. Bornemann, *Scrisori*, piesă într-un act, tradusă de V. Stoica; E. Guiard, *Musca*, monolog vesel; S. Peterdi, *Nasul*, monolog comic și A. Thewrewk *Întâia scrisoare de dragoste*, monolog comic, toate trei în tălmăcirea lui S. Bomemisa.

Proza străină tipărită la Orăștie se circumscrie la câteva nume de prestigiu cum ar fi A. France, *Crima lui Silvestru Bonard*, apoi, din același an 1913, Șt. Lazăr, Al. Ciura (*Floarea betuniei*) și A. Fogazzaro *Misterul poetului*, în traducerea lui D. Tomescu. Versuri ale altor literaturi s-au tipărit într-un unic volum, al lui Trade de Janmirohanus, intitulat *Flori alese* - 1922. În fine, reținem și numele lui G. Biedenkapp

cu *Ce povestesc eu copilului meu* și S. Lagerloff cu *Marama Sfintei Veronica* etc. Facem aici o mențiune pentru autorii români care au publicat, ca în cazul lui S. Bornemisa, o lucrare de istorie literară, în limba maghiară. Este vorba de cartea *Harom hazai roman kölkö a XIX század elegeröl* („Trei poeți români din prima jumătate a secolului al XIX-lea”) - 1914.

O scrutare a hărniciei cu care s-a tipărit la Orăștie ne obligă la un popas detaliat și pentru cărțile cu profil științific. Energiile cărturarilor locali au putut fi valorificate bine prin tipar. Dr. Șt. Erdely scoate în 1914 un manual și un ghid de igienă *Cartea sănătății*; dr. P. Opișa, directorul liceului din Brad, tipărește în 1907 o prezentare a fizicianului *Benjamin Franklin* și din nou o carte de medicină a lui dr. Nicola Enea *Contagiuni venerice profilactice și vindecarea lor* - 1908. O carte de popularizare a unor probleme cu implicații medicale, scrisă de un amator, D. Voniga, *Mizerie, boală, crimă și degenerare sau alcoolismul și urmările lui din punct de vedere economic, igienic, moral și național* - 1910, erau de fapt un fel de conferințe pentru combaterea alcoolismului. O lucrare interesantă este cartea radiologului dr. Leonida Popp, *Despre radiodiagnosticul și radioterapia tumorilor mediastinale*, volum care conține și o bibliografie, unele schițe, desene și o parte ilustrativă alcătuită din fotografii. Din bogata activitate de răspândire a cunoștințelor științifice pe care a desfășurat-o Gavril Todica reținem aici câteva din cărțile tipărite de el la Orăștie. Avem în vedere cele patru volume de *Studii științifice* - 1910, precum și cartea *Hades* - 1912. O carte cu adevărat mare, atât prin semnăturile celor care o alcătuiesc, scriitori, oameni de știință, publiciști, ca și prin valoarea materialelor, dar mai ales prin numele celui care este omagiat, o constituie *Albumul Aurel Vlaicu*, editat de dr. A. Vlad și dr. Romul Boca.

Luptele românilor de la Orăștie au avut trebuință, și ca atare au încrustat în tipar câteva lucrări de popularizare a istoriei naționale. Pentru etnografie, istorie și toponimie, în prim plan stau două cărți importante: S. Moldovan și N. Togan, *Dicționarul numelor de localități cu populație românească din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș* - 1919 și Rubin Patița, *Munții noștri, Țara Țopilor* - 1912. Având în vedere cerințele de lectură cât mai accesibile cititorului simplu, s-au editat

În 1912-1913 o suită de câteva broșuri sub titlul general *Eroii noștri*. Deși nu sunt cărți cu tematică științifică, o anumită valoare istorică au *Statutele Societății de lectură a inteligenței române din Orăștie și jur* - 1905.

Aspirațiilor de înaintare ale românilor în viața materială și socială le-au venit în sprijin cărțile de profil economic. Începutul s-a făcut printr-o colecție pe care a editat-o publicația *Bunul econom* în cele vreo 12 broșuri: C. P. Barceanu, *Nutrețurile ierboase*; Nr. 1: *Economia porcilor și oilor*; Nr. 2: *Sămânța plantelor agricole și sămânțatul lor*; Nr. 3: *Îngrijirea plantelor și cursul vegetațiunii*; Nr. 4: *Economia vitelor sau zootehnia generală*; Nr. 5: *Agrologia sau cunoașterea pământurilor și mijloacele de a le îmbunătăți*; Nr. 6: *Agricultura generală...*; Nr. 7: *Îngrășămintele și irigațiunile*; Nr. 8: *Prăsirea păsărilor de casă*; Nr. 9-10: *Cultura cerealelor*; Nr. 11: *Carotful, napul (sfecla), inul, cânepa, rapița*; Nr. 12: *Economia cailor și a vitelor mari cornute*; Nr. 13: etc. Interesul constant acordat problemelor economice poate fi reconstituit și din tematica celorlalte cărți și volume care s-au tipărit la Orăștie. În același spirit de accesibilitate cât mai largă, amintim cărțile: Paul Rotariu, *Legea despre economia și politica de câmp* - 1905 sau cartea lui Al. Borza, *Grădinile țărănești din Munții Apuseni* - 1918. „Ardeleana” își publica în 1907 *Raportul anual și încheierea conturilor* în forma unor broșuri, iar directorul băncii, Ioan I. Lăpedatu, tipărește *Băncile în noua reformă a dărilor*, și *La chestia băncii culturale* - 1908. Un economist bine cunoscut cititorilor din Orăștie, Vasile C. Osvadă, tipărea în 1907 *Legea tovărășiilor*, iar N. Simulescu, broșura *Îngrijirea vinului, îndrumări practice pentru micii vieri* - 1907. După 1 decembrie 1918, problemele agriculturii vin în prim plan și iată că la Orăștie se tipărește *Legea pentru reforma agrară, schimbarea stăpânirii de pământ din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș* - 1921. Cum Orăștia a fost un viu centru al activității reuniunilor, inclusiv al celor productive, s-au publicat de-a lungul anilor numeroase statute și rapoarte ale acestora. Așa de pildă, în 1911 sunt tipărite unele *Proiecte de statute pentru fondul de pensiuine al funcționarilor institutului de credit și economii „Progresul”*. Într-un volum, cu o copertă frumos ornată, este tipărită cartea *Reuniunea femeilor române din Comitatul Hunedoara*.

Dr. Ioan Mihaieș tipărește într-o broșură din 1915 un *Expozeu privitor la unele principii conducătoare ce ar fi să prezideze la modificarea statutelor și în politica de bancă a Institutului „Albina”*. După ce în 1913 s-a tipărit *Lista măiestrilor meseriași și negustori români care au luat parte la expoziția industrială profesională locală din Orăștie*, în 1928 sunt publicate *Statutele Reuniunii meseriașilor români din Orăștie*. *Statutul de organizare al Orăștiei* a fost tipărit în cele trei limbi care se vorbeau în oraș, și încă în 1902, la „Minerva” s-a editat broșura *Raport despre administrarea și economia orașului Szaszvaros pe anul 1902*.

Pentru cititorii de limbă maghiară se tipărește în 1903 *Szászvaros rendezett tonácsu város olkolmazottainak szolgálati es fizetési szabályzata* („Statutul de funcționare și salarizare al personalului din consiliul orașului Orăștie”). Menționăm că în tipografia în care se tipărea ziarul de limbă maghiară Szaszvarosi, directorul școlii agricole din Geoagiu a editat în două volume un îndreptar economic *Gozdaragi vezetifonal*. O broșură a lui Simion Ferenc consemna *Introducerea apeductei și canalizării în Orăștie* - 1908, tot în limba maghiară.

Pe baza documentelor autentice, P. Oprea scrie o pagină luminoasă din istoria Zarandului prezentând *Viața și faptele lui Ioan Pipoș* - 1907. La Orăștie s-au tipărit în broșuri diferitele cuvântări și vorbiri ale unor politicieni. Iată câteva din acestea: *Despre alegerea de deputat din 1 iunie 1910* sau *Lupta noastră de la Ighiu*. În 1903 se tipărește în broșură *Vorbirea D-lui Dr. A. Vlad, deputat al Dobrei*, ținută la 8 iulie 1903. Din bibliografia acestor lucrări cu conținut politic consemnăm *Lista alegătorilor dietali din cercul Orăștiei* - 1910, dr. A. Vlad, *Răspuns și lămuriri* - 1920 și *Alte lămuriri* - 1925 etc.

Pentru cei interesați de problemele militare, trei titluri: Basil Barb, *Vorschule sau școala de pregătire pentru pușcat și după directivele date școala de pușcat a armatei* - 1912, A. Hamat, *Noua lege militară și Regulament asupra exercițiilor gimnastice* - 1919.

Florilegiul acestor atât de diverse preocupări editoriale confirmă că Orăștia reprezintă un pământ de legendă și de faptă îndrăzneată. Ceea ce poate impresiona cu surprindere și emoție trebuie să fie nu numărul și nici în toate privințele valoarea, ci inițiativa de valoare și cetezanța de a tipări în limba română, într-o perioadă când greu se putea

citi și învăța la școală în această limbă a strămoșilor noștri. Strădania de a pune la îndemâna cititorului de rând și a celui cu pretenții anumite îndreptare și lucrări de popularizare, inițiativa temerară de a scoate unele colecții patronate de publicațiile care apăreau aici, dar mai cu seamă fapta încununată de succes de a edita la Orăștie acea „Bibliotecă a scriitorilor de la noi” sunt toate dovezi că Orăștia a inițiat o mișcare culturală și, după mărturisirea lui O. Tăslăuanu: „o mișcare literară mai intensivă”. Într-adevăr, cultura românească datorează Orăștiei acel prim impuls al traducerilor marcat de *Palia de la Orăștie*, a adăugat la fondul de aur al bibliotecilor noastre naționale, ca și la istoria literaturii române, cărțile care au marcat debuturile lui L. Bлага, M. Cunțan, V. Eftimiu și al poezilor din Orăștie Tr. Mihai, V. Bora, a asigurat unor mari scriitori tipărirea primelor volume, cum a fost cazul lui L. Rebreanu, Ilarie Chendi, Iuliu Vuia etc.

Schițând sintetic în aceste câteva linii esențiale aportul Orăștiei pe latura caracterizantă a cuvântului tipărit, se desprinde o singură concluzie de seamă: Orăștia a înscris în istoria culturii naționale o pagină demnă. Scrutarea editorială arată apoi că de-a lungul răstimpurilor de vreme, Orăștia a adăugat noi câștiguri pe acest teren al cărții tipărite, astfel că în prezent există temeuri certe pentru acțiunea de valorificare a acestei moșteniri, pe de altă parte, amintitele tradiții constituie un real imbold pentru alte vrednicii și noi inițiative pe care le-ar putea dobândi Orăștia zilelor noastre.

Drumurile cărților românești de la Orăștie deslușesc hotărât același zbucium care a pus pecetea pe întreaga viață socială. Circulația cărții sau, în terminologia uzuală - comerțul de carte - a întâmpinat nu o dată greutatea de netrecut, așa încât relatarea unor fapte și momente mai puțin cunoscute, ne va ajuta să înțelegem de ce constituirea bibliotecilor și instalarea librăriilor românești pot fi socotite ca niște victorii și bătălii câștigate.

Din arhivele timpului aflăm că în 1860 sunt interzise la Orăștie răspândirea nu numai a unor manifeste, ci și a câtorva cărți și ziare. Ne dăm seama că, mai cu deosebire cărțile românești, erau într-o vreme suspectate, dacă nu cumva conținutul lor contravenea legilor. În 1870 sunt confiscate unele tipăriri ale lui Avram Tincu. Cât de

greu se puteau procura cărțile românești, reiese, de exemplu, din cazul circulației lucrărilor lui G. Barițiu, care în 1871 se interesa dacă nu cumva ar putea distribui aici *Analele Societății Astra* sau *Dicționarul unguresc-românesc*, compus de el. Alexandru Vlad îi răspundea că „aici în Orăștie nu există nici un librar”. Unele cărți ale lui G. Barițiu s-au putut difuza prin cunoștințe, prin fiica lui, Aurelia Vlad, care odată cu apariția librarului tipograf Schäser, va face apel la serviciile sale. Pentru vânzarea cărților se proceda prin sistemul unor adrese către magistratul Orăștiei, care era rugat să răspândească unele publicații. Așa de exemplu în 1875, de la baronul S. Bruckenthal vine la Orăștie o adresă în care se recomanda spre vânzare cartea lui Ioan Volstein despre tratamentele de vite, lucrare tradusă de Al. Tolnai în limba maghiară. Această modalitate putea fi utilizată în cazul cărților de limbă maghiară și germană, dar pentru cele românești situația era mult mai dificilă. Trebuia să se facă apel fie la dascălii de aici și la Comitetul parohial, fie la anumiți intelectuali locali, care ar fi putut achiziționa cartea pentru biblioteca lor personală sau pentru un număr restrâns de cunoscuți. Din 1875, tânărul Frantz Schäser deschide o librărie și într-o scrisoare îi cere lui George Barițiu „vreo 3-4 exemplare din *Lexiconul unguresc-românesc*, spre vânzare”. Tipograful și librarul Schäser percepea pentru fiecare exemplar un rabat din care-i revenea 25%, ceea ce arată cât de grea și dureroasă era pentru autor problema distribuirii și vânzării cărților.

În acea vreme de nesiguranță se mai întâmpla ca autoritățile să interzică învățătorilor unele tipărituri și manuale pentru școlile primare, fapt care punea în dificultate pe bietul învățător angajat să plaseze publicații sau cărți la cunoștințele sale. Acesta putea fi suspectat de propagandă sau negoț particular. Cartea românească începe totuși să circule cu intensitate și la Orăștie. Prin prietenii și rudele sale, G. Barițiu a trimis aici *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, a lui Petru Maior, o parte din cărțile sale, *Poezia română* a lui Titu Maiorescu, publicațiile „Gazeta Transilvaniei”, „Observatorul” etc, dar și „Convorbiri literare”. Într-o scrisoare a lui Avram Tincu adresată lui George Barițiu, din

26.IX.1882, acesta relatează că el a aflat de la deputatul L. Barcean că *Memorandul* conferinței naționale ar fi fost dat la tipar, dar că spesele nu sunt acoperite. Propune o „pre-numerare” pentru un anumit număr de exemplare care să fie cumpărate de „intelligenții cu stare mai bună”. Sistemul acesta de ortăcie pentru publicarea și abonarea prin subscripții, era și el nesigur, greoi și plin de riscuri. Același A. Tincu însă îl ruga pe G. Barițiu, în 1880, să-i facă un serviciu și să-i trimită o serie de numere din „Observatorul” care îi lipsesc. Până târziu către sfârșitul secolului al XIX-tea, sistemul difuzării cărților și a revistelor s-a realizat prin aceste căi firave și incerte. În 1891, A. Tincu solicita lui G. Barițiu volumul al III-lea din *Istoria Transilvaniei*, carte care, cum observa el, ar trebui s-o aibă fiecare intelectual român. De necrezut, dar adevărat, într-o adresă din 1909, sunt oprite să se vândă cărțile românești la Orăștie. Înființarea unor librării românești aici a constituit astfel un succes și o îndrăzneală. Librarul Fr. Schäser a făcut anumite servicii și cărții românești. Aflăm despre el că în 1878 ar fi tipărit un catalog al cărților românești, care s-ar putea comanda prin librăria sa.

În 1896 apare o altă *Librărie la Orăștie*, cea a lui H. Graef, care se oferea să procure în afara rechizitelor de scris și unele cărți românești. Cea dintâi librărie românească a fost aceea a lui Ioan Branga, tatăl învățătorului, preluată apoi de copiii acestuia. O librărie mai modernă, dotată mai ales cu lucrările literare ce se tipăreau pe plan local a fost cea a lui Sebastian Bornemisa. *Librăria Națională S. Bornemisa* a achiziționat cartea de la casele de editură din București, Vălenii de Munte, Craiova, Sibiu și Brașov etc., pe lângă cele care se tipăreau la Orăștie. Ca un bun cunoscător în problemele literare, S. Bornemisa a știut să facă pasul de la librăria ca prăvălie, la librăria ca instituție de cultură. El a și teoretizat acest lucru în articolul *Rostul unei librării*.

În Orăștie au mai funcționat librăriile: lui Kares, a unui talentat legător Partoș, apoi, pentru scurt timp, o librărie săsească etc. Având în vedere specificul condițiilor de viață ale românilor de aici, librăriile au realizat prin medierea comerțului, care le este caracteristică definitorie, și o misiune politică, educativă, culturală.

SEBASTIAN BORNEMISA
PUBLICIST, POET, FOLCLORIST,
DOCTOR ÎN FILOZOFIE, DEPUTAT, MINISTRU,
PRIMAR AL CLUJULUI

SEBASTIAN BORNEMISA rămâne în paginile istoriei noastre literare ca poet, folclorist și publicist, iar în cele ale culturii umaniste, pentru activitatea generoasă de editor și animator al vieții ziaristice de la începutul secolului al XX-lea¹¹⁵. S-a născut în 1892 la Burjuc¹¹⁶, județul Hunedoara, ca fiu al unui modest învățător de țară. Face liceul la Orăștie și Brașov, urmează Facultatea de filozofie și litere la Budapesta unde își va lua doctoratul¹¹⁷. Se stabilește la Orăștie în 1909, căsătorindu-se aici, unde va conduce două instituții de seamă: o editură cu un aport remarcabil la dezvoltarea literaturii române și una din principalele reviste literare românești. A dus o viață activă în domeniul literar, înființând revista „Cosânzeana” (apărută la început la Orăștie - 1911/1915 - și pe urmă la Cluj - 1922/1928); a revistei „Lumea și Țara”; este Președinte al Sindicatului Presei Române din Ardeal; publică numeroase volume de versuri, culegeri și proză.

„Eram de 18 ani și mi-aduc și acum aminte de cele dintâi versuri plăpânde pe care izbutisem să le public. Pusesem în ele tot visul tinereții mele și când mi-am văzut strofele imprimate pe hârtia gălbuie a „Foi Interesante” de la Orăștie o fericire dulce mi s-a strecurat în suflet și deodată cu ea o otrăvă, care m-a înlănțuit pentru totdeauna de masa de scris. La 18 ani rezoluțiile se iau repede și în înfrigurarea visurilor mele mă hotărâsem să-mi închin toată viața și tot restul ei numai scrisului. Desigur, că nu doream să mă fac decât... gazetar”, precizează Sebastian Bornemisa. În timpul guvernului Goga-Cuza, a fost numit în cadrul acestuia Ministru Subsecretar de Stat. Este ales primar al Clujului în data de 1 februarie 1932. În data de 13 iunie 1932, funcția de primar este preluată de Dr. Victor Deleu. În data de 23 septembrie 1938, la București, dr. Sebastian Bornemisa este numit din nou, prin Înalț Decret Regal, pentru o perioadă de 6 ani, în funcția de primar al municipiului

Cluj. Instalarea în funcție are loc în data de 29 septembrie, în cadrul unei festivități desfășurate în Aula Primăriei. Va rămâne primar până în data de 11 septembrie 1940, când trupele ungare de ocupație, sub comanda colonelului Beck Albert, intră în Cluj, instaurând administrația militară de ocupație. Slt. Verbely Morsa Istvan preia agendele Primăriei de la secretarul general român dr. Victor Popa. Administrația militară se va instala în clădirea vechii Prefecturi (azi sediul Primăriei clujene). După 11 octombrie 1944, Clujul va intra sub ocupație sovietică, perioadă în care s-a executat o prigoană continuă asupra intelectualilor clujeni.

De numele și activitatea lui S. Bornemisa, se leagă câteva lucruri semnificative pentru literatura noastră. Mai întâi editarea unei publicații literare de certă rezonanță în planul valoric național¹¹⁸. Revista lui Bornemisa, „Cosânzeana”, a aspirat să împrăștie în jurul ei „lumină și încredere”¹¹⁹ și să reunească în paginile frumoase și elegante nume cu rezonanță în literatura noastră națională.

O altă faptă deosebită este publicarea în 1912 a volumului *Almanahul scriitorilor de la noi*, care este o lucrare de istorie literară și de literatură, cu un conținut ce se derulează pe suprafața a 212 pagini. Un debut excelent al folcloristului S. Bornemisa a fost realizat cu volumul „Cele mai frumoase! - poezii populare”, Editura Librăriei Naționale „S. Bornemisa”, Orăștie, 1912. -163 p. – Ediția a 2-a, Editura Librăriei Naționale „S. Bornemisa”, Orăștie, 1926. – 32 p., care deschide seria altor câtorva interesante volume, publicate mai târziu la Cluj, pe care le-am regăsit în cursul cercetării doctorale la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj Napoca: „Câteva puncte cardinale”; „Cele mai frumoase cântece de dragoste”; „Cum s’ar putea înfăptui o Românie nouă și fericită”, Editura gazetei „Lumea și Țara”, Strada Regina Maria, nr. 35, Tipografia „Transilvania” Cluj, 1932; „De ce nu poate fi plugarul român comunist”, „Dor și jale – cântece populare”, Editura foi „LUMEA ȘI ȚARA”, Cluj 1926; „Gazetele populare din Transilvania și Banat”; „Nouăzecișopt de cântece de dragoste”, Cluj, 1926. - 42 p. – Colecția Biblioteca populară „Lumea și Țara”; „O sută patru chiuituri dela joc” – Cluj, 1926 – 42 p – Colecția populară „Lumea și Țara”; „Duhul cel rău”, roman, Editura foi „LUMEA ȘI ȚARA” – Cluj, 1927; „Sufletu-mi de odinioară” – versuri, Tipografia foi „LUMEA ȘI ȚARA”, Cluj, 1929;

Catalogul „Librăriei Naționale” – Orăștie: Tipografia Nouă, 1911. -104 p +XVI p.; „Durerile Ardealului” – Cluj, 1927; „Cântece de dor și jale adunate din popor” Cluj-Napoca: Editura „Lumea și Țara”, 1926 – 32 p.; „Strigături de joc” – Cluj: Editura Lumea și Țara, f.a. – 32 p. Colecția Biblioteca populară „Lumea și Țara”, „Cele mai frumoase CÂNTECE POPORALE din Ardeal și Banat”, Imprimeria Dr. S. Bornemisa, Piața Cuza Vodă nr. 16, Cluj, 1926, Colecția Biblioteca populară „Lumea și Țara”; „Câteva puncte cardinale pentru GUVERNAREA DE MÂINE”, Tipografia ASTRA SA, Cluj, Calea Moșilor nr.9, 1936, Biblioteca populară a foii „Lumea și Țara”.

Ca publicist, S. Bornemisa a colaborat la publicațiile din Orăștie semnând și cu pseudonimele: S.B., Radu Mărgeanu, Brumă I.¹²⁰

În cursul cercetării doctorale derulate conform bibliografiei prezentate, am constatat un fapt interesant: deși Sebastian Bornemisa a fost și rămâne o personalitate de seamă a jurnalisticii și literaturii noastre, a fost puțin cercetat, creația sa scriitoricească și ziaristică

fiind puțin mediatizată. Întrucât în zestrea de carte a Bibliotecilor unde ne-am derulat documentarea doctorală am identificat marea majoritate a scrierilor semnate Sebastian Bornemisa, considerăm important a prezenta pe scurt fiecare carte și cărticică.

Cele mai frumoase! – Poezii populare – spicuite de Sebastian Bornemisa, volum apărut la Editura „Librăriei Naționale”, S. Bornemisa, Orăștie, 1912.

Cartea prezintă cititorilor un grupaj de poezii care au fost publicate parțial în „Foaia interesantă”. Tematica este diversă, poeziile fiind prezentate în capitole distincte ca: „Blăstămuri”, „Cântece de dragoste”, „Cântece de jale”, „Cântece de dor”, „Cântece cătănești”, „Cântece de batjocură”, „Chiuituri”, „Cântece americane”.

În deschiderea volumului, autorul ține să precizeze cititorilor: „Dau publicului cetitor din popor o colecție de poezii populare, alese mai cu seamă din volumele *Foii Interesante*”. Laudă pentru asta întru nimic nu mi se cuvine, căci de laudă întru adevăr numai aceia sunt vrednici, cari le-au cules din popor la timpul său; iar eu n-am făcut altceva, decât mi-am luat osteneala de am cetit toate poeziile populare publicate în întâiele 5 volume ale numitei reviste populare. Dacă am făcut totuș și altceva, e faptul, că am publicat în volumul acesta numai ce am găsit mai frumos, mai ales și mai gingaș! Poeziile le-am împărțit după felul lor de-a fi: de dragoste, de dor, de jale, ș.a.m.d. și dacă versurile ici coala au schiopătat, mi-am luat îndrăzneala să le dreg, întrucât la asta mi-a ajutat mintea și priceperea.

Că acest volum de poezii populare cu cât e mai bun, ca alte volume edate până acum, asta va vedea-o numai acela, care îl va ceti alături de „Trandafiri și Viorele”, „O miie de doine” și alte colecții răspândite azi în sânul poporului”

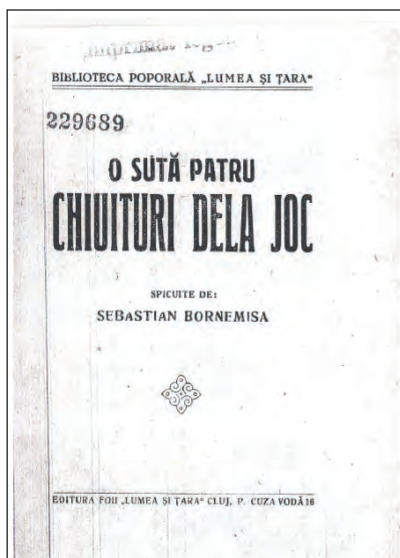
Iată câteva exemple:

Bădișor depărțișor
Nu-mi trimite-atâta dor
Și pe lună și pe soare
Și pe cald și pe răcoare
Și pe stele mărunțele
Și pe zbor de rândunele

Și pe stele și pe lună
Și pe nori ce vânt adună.
Mândruțo, cu buze moi,
Dragi ne suntem amândoi,
Este-un deal mare ntre noi!
M-o ruga la Precista
Și dealu s-o așeza
Ș-apoi, dragă, ne-om lua!

.....

O sută patru CHIUITURI DELA JOC, spicuite de Sebastian Bornemisa, volum apărut la Editura Foii „Lumea și Țara”, Cluj, P. Cuza Vodă, 16, în colecția Biblioteca populară „Lumea și Țara”.

Cartea prezintă un grupaj reușit de chiuituri din repertoriul locuitorilor melaegurilor oraștiene, adunate de neobositul Sebastian Bornemisa pentru a putea fi transmise generațiilor viitoare, pentru a nu

se pierde în negură de vremi, pentru a fi răspândite în popor și prezentate la petreceri sau diverse alte ocazii.

Iată câteva exemple:

Sânt născut pe foi de mură
Să fur dela fete gură,
Sânt născut pe foi de fagi
Fetele să-mi fie dragi.

Foaie verde lobodă
Lăsați hora slobodă,
Că-s băieți din multe sate
Și joacă care cum poate.

Dragu-mi-e prunul cu prune,
Și omul cu vorbe bune,
Mi-e urât părul cu pere
Și omul cu vorbe rele.

.....

Cele mai frumoase CÂNTECE POPORALE din Ardeal și Banat, spicuite de Sebastian Bornemisa, directorul Foii „Lumea și Țara”, Cluj, Piața Cuza Vodă, nr. 16, 1926, carte apărută în colecția Biblioteca populară „Lumea și Țara”.

Permanent preocupat de conservarea culturii locale, a obiceiurilor și tradițiilor din vremuri moștenite, a „folclorului local popular”, în anul 1926, Sebastian Bornemisa consideră important reeditarea volumului de „Chiuituri dela joc”, apărut cu destul de mult timp în urmă. Este reluată prezentarea cântecelor de dragoste, cântecelor de jale, cântecelor de dor, cântecelor cătănești, cântecelor de batjocură, strigăturilor și cântecelor populare americane, a unui set distinct de „blăstămuri”.

„Cea dintâi ediție a acestei broșuri s’a tipărit încă înainte de războiul cel mare, în anul 1912. Ne mai găsim ea azi de vânzare nicăiri, cred, că săvârșesc un lucru folositor, punându-o din nou la îndemâna cetitorilor noștrii de la sate”, precizează Sebastian Bornemisa în septembrie 1926, pe prima pagină a volumului reeditat, cu corecturile și adăugirile pe care le-a considerat autorul că trebuiesc făcute.

Prezentăm câteva dintre chiuituri:

Cine'n dragoste nu crede
Nu mai calce iarbă verde
Nici verde nici uscată,
Numai tot în pat să zacă.

Place-mi mândră să te joc
Să te strâng peste mijloc,
Să-ți spun câte o vorbă dulce,
Dela joc nu m-aș mai duce!

Hop, țup,
Pui de lup
Stai din cale că mă duc,
Să mă duc la Dumnezeu
Să-mi arate ce-i al meu!...

.....

Nouăzecișiopt de CÂNTECE DE DRAGOSTE, spicuite de Sebastian Bornemisa, volum apărut la Editura Foi „Lumea și Țara”, Cluj, P. Cuza Vodă, nr. 16, 1926, în colecția Biblioteca populară „Lumea și Țara”.

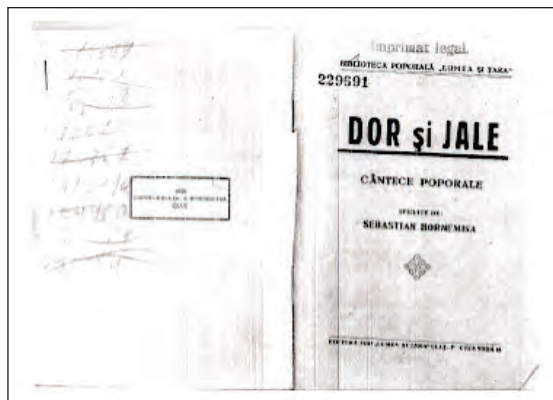
Așa cum se poate înțelege și din titlul cărții, Sebastian Bornemisa prezintă publicului larg, nouăzecișiopt de cântece de dragoste. Așa cum precizează autorul, la fel ca precedentele apariții, „cântecele de dragoste” sunt spicuite „din popor”, circulând oral și moștenindu-se din generație în generație, deseori cu modificări operate de unii rapsozi sau creatori de literatură populară.

Bădișor depărțișor
Nu-mi trimite-atâta dor
Și pe lună și pe soare
Și pe cald și pe răcoare
Și pe stele mărunțele
Și pe zbor de rândunele
Și pe stele și pe lună
Și pe nori ce vânt adună.
Mândruțo cu buze moi,
Dragi ne suntem amândoi,
Este-un deal mare ‘ntre noi!
M-oi ruga la Precista
Și dealul s-o așeza
Ș-apoi, dragă, ne-om lua!

Mândra seceră la grâu,
Năframa-i arde la brâu;
Mândra seceră săcară,
Năframa-i arde cu pară,
Ca inima ei amară.

.....

DOR și JALE – cântece populare, spicuite de Sebastian Bornemisa, volum apărut la Editura Foi „Lumea și Țara”, Cluj, P. Cuza Vodă, nr. 16, în colecția Biblioteca Populară „Lumea și Țara”, 1926.

Autorul face o separație a cântecelor de jale, din motive pe care nu le precizează. Le grupează și le publică în același an 1926, oferindu-le publicului larg pe care l-a câștigat deja cu aparițiile precedente.

Jelui-m'aș și n-am cui,
Jelui-m'aș codrului,
Dar și codrul e'ntristat
Căci omida l-a mâncat...
Foaie verde de pelin
Toate trec și iarăși vin,
Numai dorul ce-am iubit
S-a dus și n-a mai venit!...

Plângu-mi ochii și-mi suspină,
Dar sărmanii nu-s de vină,
Că-i de vină inima,
Că o strică dragostea.

Vai, plin e cerul de nor
Ca inima mea de dor,
Vai, plin e cerul de stele
Ca inima mea de jele.

.....

SUFLETU-MI DE-ODINIOARĂ – versuri de Sebastian Bornemisa, tipărită la Tipografia Foi „Lumea și Țara”, Piața Cuza Vodă, nr. 16, Cluj, 1929, colecția Biblioteca Poporală „Lumea și Țara”.

Un excelent volum de poezii semnat Sebastian Bornemisa. Așa cum precizează și autorul, majoritatea poeziilor au apărut cu mai mulți ani înainte în ziarele din Transilvania la care a colaborat, unele fiind semnate cu pseudonimul Radu Mărgean. La vârsta tâmpelor albe, poetul Sebastian Bornemisa își materializează dorința de a oferi generației tinere o carte care a „izvorât din sufletul generației de-odinioară” așa cum mărturisește prin cele câteva rânduri tipărite pe prima pagină a volumului:

„Acum, când cele dintâi fire argintii mi s’au strecurat pe nesimțite pe sub tâmpă, aceste plâpânde îndeletniciri din anii tinereții, - cari au apărut în cea mai mare parte prin publicațiile din Ardeal sub pseudonimul Radu Mărgean, - nu apar de dragul gloriei literare. Publicarea lor într-un mănunchiu o fac, astfel, numai spre a pune în mâna tineretului de astăzi o carte, care a izvorât din sufletul generației de odinioară”.

Multe dintre poeziile sunt cu dedicație. Spre exemplificare prezentăm poezia *PRĂBUȘIREA*, scrisă și publicată pentru prima dată în anul 1918.

Se sfarmă tronul tău și sceptrul
Și 'mpărăția cea de crime
Și nu-i sub soare, Împărate,
Să plângă după ea azi nime.

Din patru unghiuri ale lumii
Vin cei goniți pentru dreptate,
Aduc cu ei tăria urii
Și răzbunarea de păcate.

Vin morții toți, de ani o mie,
Și duhul lor de răzbunare
Își cere'n fața lumii dreptul
Înlănțuitelor ogoare.
O fugi, o fugi, să nu te-ajungă
Mânia noastră seculară,
Că nu rămâne fără sânge
O palmă de pământ în țară.

Cum s'ar putea înfăptui o Românie nouă și fericită – Părerii, îndemnuri și îndrumări politice, scrise pe seama plugarilor, de Dr. Sebastian Bornemisa, Directorul gazetei „Lumea și Țara”, fost

deputat și fost primar al Clujului, volum apărut la Editura gazetei „Lumea și Țara”, Cluj, str. Regina Maria, nr. 35, tipărită la Tipografia „Transilvania” din Cluj în anul 1932.

Autorul dedică această carte lui Octavian Goga, fapt pentru care tipărește pe prima pagină a volumului fotografia acestuia cu următoarea precizare:

„D-l Octavian Goga, cel mai valoros român ardelean din veacul nostru și reprezentantul cel mai autentic al naționalismului integral și al agrarianismului național, căruia îi închin această carte, cu rugămintea stăruitoare de-a ține seamă de părerile tălmăcite în ea, în desfășurarea acțiunii sale politice”.

Lecturând conținutul cărții, constatăm cu surprindere prezentarea unor teme care sunt și astăzi, după mai bine de șaptezeci de ani, „dureș de actuale”.

În prima parte a volumului, Sebastian Bornemisa face referiri la trebuința unei primeniri politice întrucât anii scurși de la Unire au făcut dovada că partidele politice românești nu stăpânesc pe deplin activitatea politică hotărâtoare pentru viitorul neamului. Autorul consideră că două sunt motivele de bază care fac guvernările ce se perindă într-un mers grăbit, să nu înfăptuiască aproape nimic din ce așteaptă de la ele țara:

- 1- Lipsa de înțelegere pentru duhul vremurilor;
- 2- Hotărârea fanatică de-a duce la îndeplinire programele mărturisite în opoziție.

Instalați în fotoliile guvernării, membrii partidelor uită de părerile mediatizate în fața alegătorilor, păreri care de multe ori nici nu au fost ale lor și pe care uneori chiar le-au combătut. Ca urmare a incompetenței politice și a conducerii aiurea a țării, majoritatea românilor au sărăcit, nemaivând încredere în nimeni. Dacă partidele care au fost la guvernare de la înfăptuirea României Mari s-au dovedit neputincioase pentru învingerea greutăților economice, sociale și financiare întâmpinate, nu înseamnă că necazurile nu pot fi de neînvins. Votul universal este considerat că prin rostul și chemarea istorică poate și trebuie să înlătore din viața obștescă a țării pe toți aceia care „nu s’au curățit în focul mistuitor de păcate al întâmplărilor petrecute dela 1914 încoaci și pe toți, cari nu pot să înțeleagă adevărul adevărat, că până când cele

14 milioane de plugari din această țară nu vor avea cuvânt hotărâtor în parlament,- până atunci problema de viață a neamului românesc nu va fi rezolvită, căci de roadele binefăcătoare ale statului național se vor bucura, la fel ca și înainte de războiu, numai clasele conducătoare, adecă acei oameni, cari prin naștere sau cultura lor dețin puterea de stat și uriașele rezervoare de bogăție ale țării”. Parlamentele care s-au perindat până în anul 1932, au făcut dovada că aproape toți deputații și senatorii tuturor partidelor politice au fost aleși numai din rândul clasei conducătoare. Era deci natural ca acești parlamentari – care au reușit totuși datorită voturilor oamenilor de rând – să reprezinte în sfatul țării, interesele grupurilor din care fac ei parte”.

Un sensibil cunoscător a realităților sociale, economice, politice, culturale și nu numai, Sebastian Bornemisa face cu mult bun simț jurnalistic, nu numai critica activității parlamentare a timpului ci vine și cu soluții concrete, un program politic radical „țărănesc sau agrarian” care să ferească neamul românesc de prăbușire, militând pentru o Românie Mare, o Românie nouă și fericită.

Ce este politica, omul politic, programul și partidul? Iată o întrebare – spune autorul – la care este nespus de ușor și totuși foarte greu de dat un răspuns, așa cum ar trebui. Politica, în înțelesul adevărat al cuvântului, înseamnă organizarea statului în toate ramurile sale. Om politic este acela care se preocupă, se gândește, cum să promovez și să materializeze cele mai bune programe pentru îmbunătățirea vieții publice în vederea îmbunătățirii vieții de zi cu zi a alegătorilor. Fiecare om politic trebuie să aibă un program, care poate fi al lui ori făcut de alții și acceptat de el. Oamenii politici care acceptă același program și care militează pentru înfăptuirea lui, constituie în viața politică un organism ce se numește partid. Cu cât un program politic al unui partid îmbrățișează interese mai largi și e mai ferit de interese particulare, cu atât poate fi considerat mai bun. Sigur, cu condiția de fi alcătuit de oameni cu judecată, de oameni care să nu aibă în vedere alte interese, decât cele obștești. Este cunoscut și recunoscut faptul că în general oamenii politici se preocupă de programe numai în preajma alegerilor sau când ajung la cârma țării. Consecința nepriecării și a amatorismului politic se reflectă în mod evident și prin votarea cu duimul în Parlament a unor Legi care aduc

deseori numai nenorociri, nefiind temeinic analizate, în conținutul lor nefiind doar intenții curate de a promova binele pentru o cât mai mare parte a populației țării. Exemple pot fi date cu partide populare care au dat guvernări slabe, care după un an sau doi de cârmuire au căzut în dizgrație, lumea abia așteptând să scape de ele. Dacă un partid nu are la conducere persoane oneste și cinstitute, oameni pregătiți pentru a conduce o țară, nu poate face mare ispravă. Pentru că dacă partidele care au câștigat alegerile nu au și competența de a governa, generează numeroase nenorociri și zguduiri sociale.

În partea a-II a cărții, Sebastian Bornemisa precizează care ar fi „punctele de căpetenie ale unui program politic radical, țărănesc sau agrarian”. Propune ca măsuri de primă urgență: înmulțirea banilor prin o nouă stabilizare a leului; scăderea prețurilor produselor vândute în magazine, după puterea de cumpărare a românului de rând și alinierea prețurilor produselor industriale și alimentare cu a celor din străinătate care sunt deseori chiar de cinci ori mai mici; plata de urgență a datoriilor externe pentru a avea garanți plății salariilor și pensiilor, a reluării investițiilor de interes național și construirea drumurilor importante.

În partea a-III a cărții, autorul se referă la propaganda politică și organizarea sătenilor, însemnătatea propagandei politice, cum să se facă propaganda politică, organizarea partidului, de este nevoie de organizare și încheie cu un îndemn la luptă și la frăție: „Dacă toți cei ce luptăm vom fi pătrunși în sufletul nostru de același gând și de toate îndemnurile aici date,- apoi în scurtă vreme vom fi un mănunchiu de oameni atât de puternici, încât nimeni nu ne va putea sta în cale și nimic nu ni se va putea împotrivi, ca să făurim o **Românie nouă și fericită!** ”

Câteva PUNCTE CARDINALE pentru GUVERNAREA DE MÂNE de Dr. Sebastian Bornemisa, publicist, fost deputat și fost primar al Clujului, tipărit la Tipografia ASTRA S.A. – Cluj, Calea Moșilor, nr. 59, 1936, colecția Biblioteca Poporală a Foi „Lumea și Țara”.

Lucrarea reprezintă o analiză exigentă a societății românești, la 18 ani de la crearea României Mari.

„În cei 18 ani de după Unire, - scrie Sebastian Bornemisa pe prima pagină a cărții în mai 1934 – România noastră a avut vreo 20 de guverne și 9 parlamente, cu peste 3000 de deputați și cel puțin jumătate atâția senatori. Numărul miniștrilor și a ajutorilor de miniștri a atins și el cifra de cel puțin 300.

Următoarea întrebare firească se înfinge, astfel, ca un piron roșu în ceerii fiecărui cetățean onest și cu dragoste de țară: De ce numeroasele guverne, cu sute de miniștri și cu mii de deputați și senatori, n’au izbutit să facă din România noastră o țară puternică și stimată; o țară în care să domnească mulțumirea generală și îmbelșugare; o țară, pe care fiecare Român s’o binecuvânteze și fiecare cetățean al ei s’o preamărească?

În paginile care urmează, ne vom strădui, să cercetăm, pe scurt, pricinile dezastrului politic, economic și social de astăzi și vom căuta să răspundem la întrebarea de mai sus, cu toată nepărtinirea, ca să putem

apoi în mod logic arăta, ce trebuie făcut, pentru ca cel puțin România de mâine să se îndrepte cu pași siguri spre belșugul și spre mulțumirea, pe care generația noastră de până acum nu le-a prea cunoscut”.

Spus și făcut. Mai întâi, autorul trece în revistă realizările politicianismului meschin de la Unire până în anul 1934. Face referiri la cea dintâi întâlnire a reprezentanților românilor de pretutindeni sub acoperișul aceluiași parlament, apariția Mareșalului Averescu, prima guvernare a lui Ion. I. C. Brătianu, organizarea de opoziție a Ardealului și Basarabiei, ruina și falimentul economic.

În capitolul doi prezintă câteva reforme politice indispensabile: schimbarea Constituției, refacerea creditului, schimbarea Legii Electorale, pedeapsa cu moartea, statificarea industriilor mari și a comerțului mare bancar, o nouă expropriere rurală și urbană.

În ultima parte a lucrării, în capitolul sugestiv intitulat „Altoiri noi pe trunchiuri vechi”, face o serie de considerații generale, aduce în atenție publică simplificarea aparatului administrativ al statului, echilibrarea bugetului și degrevarea fiscală, restabilirea autorității de stat și a prestigiului moral.

După ampla analiză a societății românești a timpului, un viitor guvern nu se mai putea sprijini pe metode învechite de guvernare și pe oameni susceptibili de insuficiențe morale, ci va trebui să vină cu o ființă precisă de a reface atât autoritatea de stat cât și prestigiul valorilor. Autorul punctează și câteva concluzii generale:

1. S-a pierdut un timp prețios de 18 ani, în care așezarea țării pe temeiuri solide a fost complet neglijată.

2. Factorii conducători ai țării au uitat cu desăvârșire obiectivele principale ale țării și națiunii.

3. Consecința incompetenței în guvernare a avut drept urmare, dependența românilor față de principalii bancheri francmasoni care aveau tot interesul de a distruge ființa de stat național, de a slăbi nația și a robi economia.

4. Slăbirea economică a generat un prag al falimentului politic. Plana amenințarea reală ca românii să nu mai fie stăpânii și conducătorii țării lor.

5. În fața primejdiei iminente, se impunea aducerea la cârma țării a unui guvern care să schimbe Constituția și să reazeze neamului românesc drepturile sale firești de stăpân unic al destinului său.

DUHUL CEL RĂU, roman, apărut la Editura Foaie „Lumea și Țara”, Cluj, 1927

„Nu-i fericire mai mare, decât munca. Fie că prinzi plugul de coarne și apeși cu toată puterea pe ele, ca să intre cât mai adânc ferul în umedul pământ, fie că iei coasa sclipitoare și încovoaiat de spate răstorni brazdă peste brazdă, fie că plecat asupra unei cărți cauți să deslegi tainele ei, cetind cu încordare filă după filă, săvârșești aceeași muncă sfântă, care singură poate da fericire. Într'un caz, ca și'n celălalt uiți toate durerile tale și nu simți, decât bucuria de-a fi sănătos și de-a putea lucra...”, iată cum începe scriitorul Sebastian Bornemisa apreciatul roman **DUHUL CEL RĂU**.

Subiectul este interesant, ancorat în realitatea timpului său, prezentat într-un limbaj curat, accesibil oricărui pasionat de lectură. În primul capitol introductiv „Prorocul Ilie”, prezintă câteva crâmpie din viața de familie a lui Ion Pescaru.

Sebastian Bornemisa revine la Orăștie, dar pentru o foarte scurtă perioadă de timp, în 1919, an după care se va muta la Cluj. Rămâne în paginile istoriei noastre literare ca poet, folclorist, publicist și traducător, iar în cele ale culturii umaniste pentru activitatea de editor și animator al vieții ziaristice de la începutul secolului al XX-lea. Sebastian Bornemisa va fi arestat ca și dusman al noii orânduiri și va muri la 16 iulie 1953 în închisoarea politică - a ziariștilor - de la Sighet.

ÎNCHISOAREA DIN SIGHET este locul unde au fost uciși cei mai mulți gazetari români, o crima dementă împotriva libertății cuvântului, comparabilă cu cele din lagărele comuniste din Siberia sau cele naziste din Germania și Polonia. Atunci, în anii '47-'50, au pus zeghe cuvântului... Sighet, cel mai important reper pe harta represiunii presei libere. Locul în care, în anii terorii staliniste, au fost deținuți cei mai mulți ziaristi din România. Unii dintre ei au plătit libertatea cuvântului cu propriile lor vieți, atunci, în anii '47-'50. Au pus zeghe cuvântului. În fața actualului Memorial al Victimelor Comunismului din Sighet, fosta închisoare comunistă, te cutremuri la gândul că aici, în anii 1950-1955, pe lângă politicieni, episcopi și generali, au fost deținuți cel puțin 26 de gazetari prestigioși, redactori șefi și directori de ziare, 10 dintre aceștia murind în închisoare (nouă dintre ei fiind îngropați în anonim și azi, în Cimitirul Săracilor de la Cearda). Probabil, după lagărele comuniste din Siberia și cele naziste din Germania și Polonia, închisoarea din Sighet este locul unde au fost întemnițați simultan (și parte, omorâți) cei mai mulți gazetari ai Europei. Desigur, și temnițele Gherla, Aiud, Malmaison sau Pitești au avut deținuți ziaristi, dar nicăieri, într-un interval atât de scurt, nu au fost atâția uciși. Erau „vinovați de uneltire împotriva ordinii sociale”.

Ziariștii au fost arestați de Securitate în perioada 1947-1950 și au fost aduși în temnița elitelor României postbelice: „Colonia Dunărea”, cum era denumită de actele oficiale. Regimul inuman la care au fost supuși a dus la decesul a aproape jumătate din ei. Astăzi mai trăiesc doar câțiva dintre tortionari, cel mai renumit fiind fostul ofițer politic de Securitate, Alexandru Satmari. Pentru distrugerea presei libere nimeni n-a fost pedepsit vreodată. Pentru întemnițarea sau uciderea acelor gazetari, care nici azi nu beneficiază de un monument sau de pietre de mormânt, a răspuns doar cuvântul. Cuvântul lor, care se mai plimbă și azi printre zidurile închisorii. Liber, așa cum a fost mereu. Pentru că nici măcar grațiile nu pot încătușa cuvinte, idei...

Printre primii ziariști care au murit întemnițați din cauza tratamentelor inumane și a „procedurilor milițienești” la care au fost supuși, a fost și Sebastian Bornemisa, ziarist, filolog, scriitor, profesor, redactor la ziarele „Patria” și „Lumea și țara”.

Au mai luat calea cerului pentru a face parte din echipa de elită jurnalistică a Creatorului:

* Alexandru Lăpedatu - istoric și publicist, a condus revistele „Buletinul Monumentelor istorice” și „Steaua”. A murit la Sighet, la 30 august 1950.

* Mihail Manoilescu - diplomat, politician, publicist, a întemeiat revista „Lumea Nouă”. Este cel care a leșinat la semnarea Diktatului de la Viena, când a văzut ce bucată se pierde din trupul României. A murit la Sighet, la 31 decembrie 1950. În ziua morții sale, șeful camerei raporta: „În celulă suntem patru. Toți prezenți. Trei vii, și unul mort.”

* Dumitru Munteanu-Ramnic - savant, publicist, a condus „România viitoare” și alte periodice. A murit la Sighet, la 29 iunie 1950.

* Zenovie Paclisanu - savant, publicist etc. A trecut prin temnița de la Sighet, a murit în penitenciarul Gherla.

* Dori Popovici - politician și publicist, a editat ziarul „Țăranul” de la Chișinău. A murit la Sighet, la 12 iunie 1950.

* Albert Popovici-Tasca - politician, jurist, a editat ziarul „Îndrumarea”. A murit la Sighet, la 12 octombrie 1951.

* Radu Roșculeț - avocat, politician, publicist. A murit în temnița de la Sighet, la 7 februarie 1951.

* Gheorghe Tașcă - savant, avocat, publicist, director al ziarului

„Neamul românesc”. A murit la Sighet, la 12 martie 1951.

* Aurel Vlad - politician, a condus ziarele „Solia Dreptății” și „Lupta”. A murit în penitenciarul Sighet, la 2 iulie 1953.

AU MAI FOST ÎNTEMNIȚAȚI LA SIGHET:

* Asra Bercovitz - ziarist, filozof, director al ziarului „Liberalul”.
* Zaharia Boilă - ziarist, jurist, director al ziarului „România nouă” din Cluj.

* Nicolae Carandino - ziarist, scriitor, jurist și filozof, director al ziarului „Dreptatea”.

* Alexandru Constant - publicist, jurist, director al ziarului legionar „Buna Vestire” (a făcut 18 ani de temniță).

* Sever Dan - ziarist, publicist, jurist, a fost director al publicației „Gazeta Transilvaniei” din Brașov și al ziarului „Românul” din Arad.

* Constantin C. Giurescu - istoric celebru și publicist.

* D.R. Ioanițescu - doctor în drept, publicist, director al ziarelor „Munca” și „Politica socială”.

* Ioan Lupaș - istoric și publicist, a fost unul dintre întemeietorii revistei „Luceafărul”.

* Ștefan Meteș - istoric, academician și publicist (la „Telegraful Român” etc.).

* Petre Nemoianu - ziarist și jurist.

* Voicu Nițescu - ziarist, om politic, director al „Gazetei Transilvaniei” și redactor la alte câteva publicații.

* Ionel Perieteanu - avocat, poet și publicist, a editat „Gazeta Juridică”.

* Alexandru Popescu-Necșeni - ziarist și profesor.

* Mihai Popovici - politician, jurist și ziarist.

* Gheorghe Strat - politician și publicist, a întemeiat revista „Libertatea”.

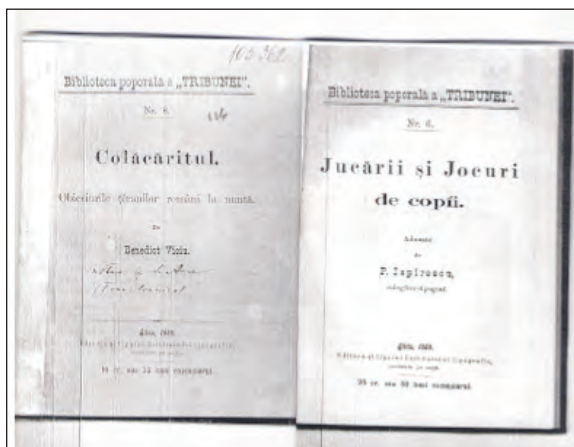
* Gheorghe Tomescu - teolog și publicist.

Lista oficială (și completă) a zăriștilor întemnițați în penitenciarul de la Sighet nu este cunoscută nici astăzi.

**LOCUL ȘI ROLUL GAZETELOR POPORALE
(Sebastian Bornemisa - "Gazetele populare din
Transilvania și Banat", Cluj 1939, pag. 1-15)**

Studiind în profunzime istoria meleagurilor hunedorene, cu maximă obiectivitate, cercetătorul obiectiv al stărilor sociale, economice și politice, care au frământat locuitorii zonei, de sute de ani, poate să constate, fără prea mare efort cerebral, că regiunile cunoscute sub denumirile istorice: Ardeal, Țara Moșilor, Ținuturile Orăștiei, Țara Hațegului, prezintă față de celelalte regiunile țării anumite particularități, cu totul deosebite.

În casele modeste, presărate pe culmi de dealuri împădurite sau prin văi șerpuitoare și răcoroase din aceste regiuni, întâlnim la tot pasul un chipeș localnic, care se arată, fără cea mai mică urmă de timiditate și cuvincios în cea mai mare măsură. Un băștinaș cu noțiuni clare asupra rosturilor mai înalte de stat, asupra însușirilor noastre specifice, care ne deosebesc de alte neamuri și asupra împrejurărilor politice, care atât de vertiginos își schimbă înfățișarea în lăuntrul țării. Un localnic apărător fanatic și dârz a limbii și credinții strămoșești, iubitor de carte și de orice manifestare culturală. Ca urmare a acestor constatări putem avea convingerea adâncă și întemeiată, că români din nici o altă regiune istorică a țării, nu au un mai

înalt standard de viață culturală și publică, decât români alipiți cu atâta entuziasm conștient la sânul țării mame în anul 1918. Faptul acesta trebuie să aibă, desigur, un complex larg de explicații istorice, pe care numai un destoinic și rutinat cunoscător le-ar putea înfățișa în lumina lor adevărată și clară. Țelul propus în cadrul restrâns al acestui studiu, este, de a examina: în ce măsură au influențat judecata, caracterul și sufletul băștinașului român de dincoace de munți, gazetele populare vechi și noi. Aceste gazete sunt și ele o particularitate specifică a ținuturilor transcarpatine, căci nicări, în altă regiune a țării, ele nu s'ar fi putut desăvârși, în felul cum s'au desăvârșit la Orăștie...

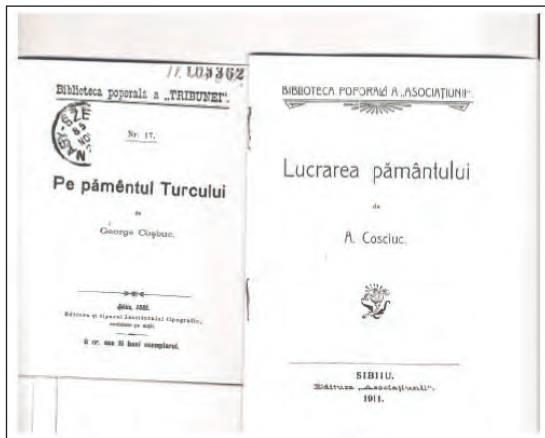
Explicația este simplă: românii din Ardeal au cunoscut în trecutul recent numai două clase sociale bine cristalizate: clasa mare a plugarilor și clasa conducătorilor cărturari, ieșiți din sânul celor dintâi. În Banat, Ardeal, Crișana și Maramureș până la 1918, a lipsit aproape cu desăvârșire o burghezie românească, după cum a lipsit și o clasă boierească, cu mari latifundii, care să fi fost strict încadrată în carapacea preocupărilor naționale. Boierimea de origine românească de aici s-a atașat, încă dela întemeierea ei, elementului stăpânitor de stat, precum tot acestui element i s-au atașat și pușinii funcționari publici, care s-au ridicat din rândurile românilor. Patrimoniul etnic național s-a făurit astfel pe plaiurile ardelene mai cu seamă din oameni din mediul rural și cărturarii care îndeplineau funcțiuni strâns legat de preocupările locuitorilor satelor, cum erau preoții, învățătorii, un număr restrâns de avocați și medici, câțiva profesori, învățătorii confesionali și un număr și mai restrâns de gazetari.

„Toate aceste tagme avându-și existența lor strâns legată de însăși existența plugarilor, între ele și plugari, nu s'au ivit conflicte profesionale prea pronunțate și astfel o frățietate de cea mai democratică esență i-a legat pe toți. Preocupările lor sociale, culturale și politice au fost astfel similare și unitare. Fiecare individ, care făcea parte din națiunea română de sub stăpânirea maghiară, a acționat în același sens și cei cari au îndrăznit, dintr'un motiv sau altul, să evadeze din mijlocul luptătorilor, – conștiința națională, dârză și nemilostivă, i-a eliminat din comunitatea românească”- precizează Sebastian Bornemisa în „Gazetele populare din Transilvania și Banat”¹²¹, tipărită la Tipografia „Astra Ardeleană” S.A.R. – Cluj în anul 1939, lucrare aflată în patrimoniul Bibliotecii

Centrale Universitare din Cluj Napoca și utilizată ca principală sursă de informare pentru realizarea acestui subcapitol.

Având în vedere faptul că, în comparație cu numărul mare al locuitorilor ținuturilor transilvane, cărțurarii reprezentau un număr foarte mic, s-a impus în mod logic crearea unor organe, care să mențină legătura cât mai strânsă între poporul dela sate și conducătorii

săi răslețiți prin orașe. Aceste organe de legătură au fost **publicațiile politice și culturale**.

Atât de mult simțeau aceste publicații necesitatea de a păstra o strânsă legătură cu locuitorii de la sate, încât până și puținele cotidiene care apăreau la acea vreme, scoteau odată pe săptămână un număr scris în grai popular și adresat exclusiv oamenilor de rând. Așa au făcut vreme îndelungată „Gazeta Transilvaniei”, „Tribuna” și mai apoi „Românul”. Chiar și unele reviste literare, cum fuseseră „Familia” și „Cosânzeana”, se redactau în așa fel, ca ele să fie înțelese și de familiile țărănești cu un nivel cultural mai scăzut.

Năzuințele spre cultură în general erau reprezentate și sprijinite, în primul rând de marea asociație culturală „Astra”, în care se încadrau deopotrivă cărturarii, meseriașii și plugarii, fără deosebire de confesiune, pe când năzuințele politice le preconiza și îndruma Comitetul Național, în care acționau elementele cele mai selecte dintre avocații, preoții, medicii, învățătorii și gazetarii. Atât cultura, cât și politica, erau susținute în masele largi ale poporului, în cel dintâi rând, prin publicațiile care existau pe piața media a vremii.

Dintre publicațiile acestea, cele mai de seamă au fost gazetele populare. Scrise anume pentru oamenii simpli, aceste gazete erau citite în zeci de mii de exemplare prin toate satele românești, constituind astfel un fluid puternic, care se strecura în toate conștiințele naționale și strângea într-o formidabilă unitate ideologică pe toți fiii națiunii noastre din Ardeal, Banat, Crișana, Maramureș și nu numai.

De la apariția lor și până în 1918, gazetele populare care au apărut în perimetrul Transilvan, pot fi considerate forțele neobosite, care au îndrumat poporul nostru întru înfăptuirea tuturor marilor rosturi naționale. În vreme ce publicațiile culturale, literare, politice, sociale și economice scrise pentru cărturari, erau răspândite de cele mai multe ori în câteva sute, sau în cel mai bun caz în câteva mii de exemplare, gazetele populare propriu zise ajunseseră să fie citite în preajma izbucnirii marelui războiu din 1914, în 40-50 de mii de exemplare.

Conducătorii acestor gazete, care nu cunoșteau pe acele vremuri titlul pretențios de director, au fost oameni modești, hărțuiți de griji materiale și de nevoi mărunte, având totdeauna alte resurse de trai, decât acelea, pe care le putea oferi profesiunea de gazetar.

Cei care au fost nevoiți să trăiască totuși numai după profesiunea lor, au cunoscut privațiuni, pe care numai mucenicii unei credințe fanatice le pot îndura.

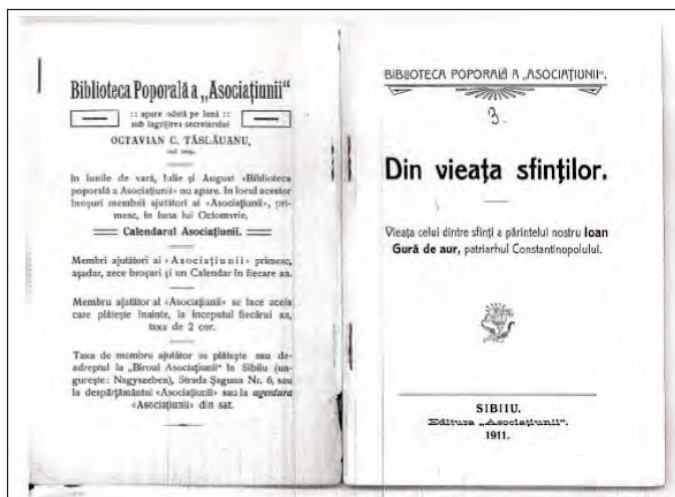
Mulți dintre rândurile acelora s-au coborât totuși în mormânt foarte mulțumiți și fericiți, că au putut da neamului nostru ceea ce au avut ei mai de preț în sufletele lor. Mare a fost astfel numărul gazetelor populare, care au apărut în cursul deceniilor premergătoare Unirii, fiindcă a fost mare și numărul luptătorilor noștri pentru izbânda mărețului vis al unirii neamului românesc sub un singur sceptru și între hotarele aceleași țări. Împrejurările grele și vitrege nu au îngăduit, bineînțeles, ca toate aceste gazete să trăiască vreme mai îndelungată și ca toate să aibă acelaș rol mare, pe care l-au avut unele mai privilegiate de soartă. În șirul gazetelor populare au fost, însă, unele, cu o însemnătate atât de covârșitoare, încât nu putem trece peste ele fără a le nominaliza pe scurt.

În urma cercetării efectuate la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj Napoca și studiul colecției volumelor populare, am constatat că cea mai veche gazetă poporală ardeleană, redactată exclusiv cu scopul de a fi răspândită în popor a fost „Foaia Poporului”. Întemeiată în 1892, pe vremea Memorandului, de Comitetul Partidului Național Român de pe atunci, care avea în fruntea sa președinte pe dr. Ioan Rațiu, și redactor la înființare pe strălucitul gazetar poporal Ioan Russu Șirianul, pe care îl întâlnim redactor și la gazeta „Tribuna Poporului” din Arad, care a apărut tot sub patronajul Partidului Național de pe acele vremuri. Scrisă cu pricepere și destoinicie de cei mai de-seamă mânăuitori de condei ai vremii, ca profesorul Dumitru Comșa, preotul Ioan Moța, Ioan Costin, dr. Ilie Dăianu, Vasile C. Osvadă, Victor Lazăr, Silvestru Moldovan, Gheorghe Stoica, Gheorghe Pop și alții, „Foaia Poporului” a învins cu ușurință piedicile inițiale inerente oricărei publicații și a străbătut repede în căsuțele a mii de români, crescându-i an de an tirajul, care în preajma războiului mondial ajunsese aproximativ la 10 mii de exemplare. În viața ei zbuciumată a fost o epocă, de la 1904 – 1908, în care „Foaia Poporului” a aparținut unui sas, care o cumpărase, împreună cu tipografia, în care se tipărea, de la vechiul ei proprietar. Aceasta a fost epoca ei cea mai tristă, deoarece sasul nu permitea redactorului ei, Silvestru Moldovan, să scrie

nimic rău, nici despre sași și nici despre unguri. Regimul acesta vitreg din fericire nu a ținut prea mult, căci la 1908 „Foaia Poporului” ajunsese din nou în mână românească, cumpărată fiind după moartea sasului de către Nicolae Bratu. Conduita politică a „Foi Poporului” a fost totdeauna cea dictată de Comitetul Național Român, cu care a stat în strânsă și permanentă legătură. Trecutul ei este plin de glorie și de avânt și ea a adus servicii mari și neperitoare cauzei naționale.

În lupta mare dată de poporul nostru pentru afirmarea drepturilor sale, „Foaia Poporului” a avut numeroase procese de presă, intentate de fosta stăpânire ungurească. Cele mai de seamă au fost procesele politice intentate lui Gheorghe Moldovan în 1905 și ceva mai târziu lui Victor Lazăr. Gheorghe Moldovan a fost condamnat la 1.000 Cor. Aur și la 6 luni închisoare, iar Victor Lazăr la 5 luni închisoare făcute efectiv în temnița politică din Seghedin.

Mai târziu cu aproape un deceniu, în anul 1908, ia ființă gazeta populară „Poporul Român”. Întemeierea acestei gazete i se datorează tipografului Dimitrie Birăuțiu din Budapesta și tinerilor studenți de pe atunci: Dionisie Stoica, A. P. Bănuțiu, Sebastian Stanca, Gavril Todică și alții, care s-au pus în slujba ei cu întreg entuziasmul tinereții lor. La

început „Poporul Român” a fost o gazetă cu caracter numai economic, social și cultural și abia după 1908 s-a prefăcut în gazetă politică, militând după cum era de sine înțeles pe atunci, pentru ideile Partidului Național.

În lupta sa națională și „Poporul Român” i s-au intentat numeroase procese, având și două condamnări. Într-un proces Petru Cr. Damaschin a fost condamnat la 8 zile închisoare, iar în cel de-al doilea, Dimitrie Birăuțiu la o închisoare de 14 zile. În anul 1908, când „Poporul Român” ajunsese să se citească în vre-o 12 mii de exemplare ajungând să fie astfel o gazetă poporală cu mare trecere mai ales în fața sătenilor, adversarii politici ai Partidului Național Român urzesc planul de a pune mâna pe ea. Prin exponentul lor, deputatul renegat din parlamentul maghiar Constantin Burdea, aceștia o cumpără de la proprietarul ei Dimitrie Birăuțiu. Conducerea Comitetului Național aflând de târgul acesta rușinos face tot ce-i stă în putință spre a determina stornarea „Poporului român”, ca să nu se dea gazeta pe mâna dușmanilor neamului. Deoarece gazeta formal nu fusese predată cumpărătorului, răposatul Birăuțiu strică târgul și trece gazeta în proprietatea dr. Aurel Vlad, care încă de pe atunci era unul dintre membrii marcanți ai Comitetului Național Român. După aranjamentul acesta, „Poporul Român” a luat o atitudine și mai dâră față de stăpânirea maghiară, ceea ce aduce cu sine condamnarea redactorului responsabil Vasile Macrea la 2 ani și jumătate arest de stat și o amendă de 3.000 coroane. Pedepsa aceasta deosebit de aspră pentru aceea vreme, i s-a aplicat lui Vasile Macrea nu numai pentru articolele publicate în „Poporul Român”, ci și pentru unele articole pe care le-a publicat ziarul „Lupta”, de asemenea organ politic al Partidului Național, pe care îl gira în calitate de redactor responsabil. Gazeta „Poporul Român” a apărut până în primul an al războiului, când ca atâtea alte publicații românești, a trebuit să-și suspende apariția, după ce își strămutase în primăvara anului 1911 sediul din Budapesta la Arad, unde Comitetul Național Român întemeiase în 1910, în locul ziarului „Lupta”, organul oficial „Românul”.

Ultimii ani ai secolului 19, cunosc o revigorare a gazetelor populare. Gazetăria poporală din ținuturile Transilvaniei își desface astfel tot mai larg aripile și în toate centrele culturale mai de seamă

răsar gazete mai mult sau mai puțin însemnate, dintre care, din păcate, o mare parte dispar, nefiind în stare să prindă rădăcini. Singura gazetă, care a reușit să se mențină și care a reușit să depășească toate greutățile inerente începuturilor, afirmându-se în scurtă vreme în chipul cel mai strălucit, a fost „Libertatea” de la Orăștie. Scoaterea pe piața media a gazetei „Libertatea” s-a realizat în anul 1902. Aceasta a avut dela început un caracter politic, militând pentru activitatea politică preconizată de cei 36 de întemeietori ai ei, în frunte cu Aurel Vlad, Alexandru Vaida, dr. Victor Bontescu, preotul Ioan Moța și alții. Fondatorii „Libertății” au avut norocul să încredințeze chiar dela început, cu redactarea ei, pe distinsul gazetar poporal părintele Ioan Moța, care venise la Orăștie gazetar format în redacțiile gazetelor Tribuna și Foaia Poporului din Sibiu. Dotat cu o mare putere de muncă, cu un extraordinar simț pentru psihologia românilor, cu un talent remarcabil în ale scrisului și cu o destoinicie rară în chestiune de organizare și de administrație, – părintele Ioan Moța a izbutit în scurtă vreme să creeze pe seama gazetei „Libertatea” nu numai un număr mare de cititori, ci și un înalt prestigiu politic. Gazetei politice părintele Moța îi atașează în anul 1905 ca supliment literar ilustrat „Foaia Interesantă”, în 1906 unul economic „Tovărășia”, ca apoi în anul 1911 să întregască această trilogie poporală și cu adausul umoristic „Bobârnaci”.

În anul 1908, cei 36 de fondatori ai „Libertății”, care până atunci o sprijineau întrucâtva și materialicește, se dezinteresează complet de ea și o predau cu totul în grija și în proprietatea părintelui Moța, ei trecând cu aportul lor moral și material la ziarul de zi „Lupta”, pe care l-a scos pe piață Partidul Național Român. Din moment ce părintele Moța se simte degajat de anumite directive, pe care i-le impuseseră mai înainte întemeietorii gazetei, ca de pildă aceea de a scrie gazeta într-un „stil accesibil și cărturarilor”, dă gazetei o directivă nouă, transformând-o într-o gazetă exclusiv pe înțelesul tuturor românilor de rând. Articolele erau scrise cu atâta măiestrie, încât le citea cu adevărată plăcere și cel mai rafinat cărturar. Gazeta „Libertatea” a ajuns în asemenea condiții, în scurtă vreme, un adevărat educator și îndrumător politic, făcându-i prin tonul său naționalist intransigent cele mai mari servicii Partidului Național Român. Școala politică creată de „Libertatea” a dat hrana

sufletească cea mai remarcabilă, cu care a intrat poporul nostru din Ardeal în marele război european și care a fluturat în tot timpul conflagrației pe dinaintea ochilor viziunea clară a unității noastre naționale. Cei care l-au sprijinit în mod deosebit, colaboratorii părintelui Moța de la gazeta „Libertatea” și la suplimentele acesteia, au fost, înainte de război, Vasile C. Osvadă pentru „Tovărășia”, prof. Tit Liviu Blaga pentru „Foaia Interesantă” și Emil Borcea pentru „Bobârnaci”. În redacția internă a gazetei „Libertatea”, ajutoarele sale erau: Nicu Damian, absolvent al facultăților de teologie și de drept, și Sebastian Bornemisa, care pe atunci începuse ucenicia de gazetar popular.

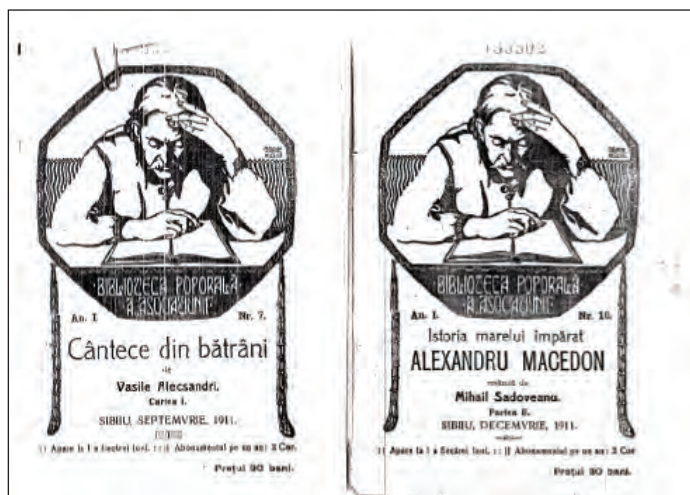
O dată cu declanșarea războiului mondial, părintele Moța nu mai avea ce să căuta în Ardeal, ca urmare a activității politice și jurnalistice, unde nu se mai putea scrie și vorbi liber. Lăsând grija redactării gazetelor sale în seama dr. Nicolae Damian, trece împreună cu Sebastian Bornemisa în Vechiul Regat. După plecarea din Orăștie a preotului Moța, stăpânirea maghiară impune gazetei „Libertatea” un regim special. Deoarece indicațiile primite sunt respectate, redactorul ei dr. Nicolae Damian e dus pe front, fapt ce determină încetarea apariției gazetei, la începutul anului 1915. Lupta dârză pe care „Libertatea” a dat-o de la apariția ei și până la izbucnirea războiului împotriva volnicilor regimului maghiar, nu a cunoscut nici o intimidare, cu toate cele 8 procese politice pe care procurorul ungar i le-a intentat neconținut din 1903 și până în 1909, condamnând pe redactorii ei în total la 57 luni închisoare politică și ordinară și la 4.400 Cor. aur amendă. Articolele încriminate au fost scrise de părintele Moța, afară de poezia „Roata de la Bălgărad”, pe care o scrisese Vasile Moldovan.

Spre finele anului 1915 gazeta „Libertatea”, sugrumată în Ardeal, re apare în București, de unde se trimite nu numai în satele din vechiul Regat, ci și în taberele de prizonieri români împrăștiate prin Rusia Europeană și prin Siberia. În 1916, când România intră în război, „Libertatea” își suspendă apariția, ca în 1917 să apară apoi pentru câteva luni în Statele Unite, unde părintele Moța fusese trimis de Guvernul Român împreună cu părintele Vasile Lucaci și cu tânărul Vasile Stoica spre a îndemna pe frații noștri de acolo să intre în armata voluntară americană, care se recruta pentru frontul din Franța. După ce

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

se potolește furtuna, în 1919 „Libertatea” renaște ca și pasărea Phönix, din cenușa sa proprie și apare din nou în Orăștie. Idealul pentru care luptase fiind însă împlinit, ea a căutat o nouă busolă, pe care crede că a găsit-o în propovăduirea cât mai largă a ideilor de extrema dreaptă.

După 1910, când izbucnește lupta între tânăra generație grupată în jurul Tribunei, în frunte cu Octavian Goga și între conducătorii mai în vârstă ai Partidului Național Român, numărul gazetelor populare crește. Remarcăm din șirul acestor gazete, care au avut o mare repercusiune mai ales în mijlocul locuitorilor de la sate: „Tribuna Poporului”, „Foaia Poporului Român” și „Solia Satelor”.

„Tribuna Poporului Român” a apărut în anul 1910, fiind editat de către redactorii „Tribunei”. Scopul ei a fost de a aduce și a populariza românilor ideile „desbătute pentru cărturari” în „Tribuna”. După ce însă lupta tribuniștilor împotriva conducerii oficiale a Comitetului Național a încetat, „Tribuna Poporului” și-a încetat apariția.

„Foaia Poporului Român” cu suplimentele sale: „Foaia Ilustrată” și „Cucul”, au fost editate în 1911 de către tipograful Dimitrie Birăuțiu după

ce predase „Poporul Român” Comitetului Național. Alături de Dimitrie Birăuțiu, la „Foaia Poporului Român” și suplimentele sale au colaborat Vasile Vlaicu, Grigorie Iorga și Nicolae Ștef, numit Nicu Ștejărel din Arad. Om priceput în chestiuni administrative, Dimitrie Birăuțiu a izbutit a le face gazetelor sale pe sate un vad remarcabil, ajungând chiar în anul întâi de apariție la un tiraj de mai multe mii de exemplare.

„Solia Satelor” a apărut în 1912 în Cluj, având redactor pe dr. Valentin Drăgan și pe Alexandru Lupeanu-Melin, iar colaboratori pe dr. Amos Frâncu și pe părintele dr. Ilie Dăianu.

Războiul tot mai cumplit le pune însă și acestor gazete capăt, după cum a pus de altfel aproape tuturor publicațiilor românești din Ardeal și Banat.. Gazetăria poporală cu o tradiție veche și adânc înrădăcinată în masele poporului nostru, începe să renască abia în 1918 – 1919 după ce de pe fronturile de luptă se reîntorc la vetrele lor bărbații și când se desemnează biruitoare contururile României Mari. Dintre vechile gazete își continuă apariția „Foaia Poporului” din Sibiu, pe care un grup de profesori tineri și entuziaști de la Seminarul Teologic din Sibiu, în frunte cu Silviu Dragomir, o scapă de la moartea totală făcând-o să apară mereu în cursul războiului. Începuturile desrobirii noastre naționale fac să se deschidă tot mai larg pleoapele neamului nostru și astfel apar gazetele populare noi. În anul 1918, apare la Sibiu „Gazeta Poporului” sub conducerea lui Silviu Dragomir și dr. Ioan Broșu, iar la 1919, în Săliște: „Cuvântul Poporului”, mutat la Sibiu, având ca redactor pe talentatul ziarist și poet Elie Măgeanu. În Cluj apare „Glasul Libertății” sub conducerea lui Carol Schotel și dr. Valentin Drăgan, cărora le urmează poezii Iustin Ilieșiu și Vasile Al. George. Cam după vreo patru ani, „Glasul Libertății” își încetează apariția, dar renașterea gazetăriei populare nu mai poate fi de data aceasta însă oprită în avântul ei, căci alte gazete populare se impun, chiar de la apariția lor, atențiunii cititorilor, prin iscusința cu care ele sunt scrise. Printre acestea trebuie să amintim în primul rând „Unirea Poporului” de la Blaj, de sub conducerea distinsului profesor și publicist Alexandru Lupeanu-Melin. Pusă în serviciul bisericii unite, „Unirea Poporului” a vrut să fie la început o ediție poporală a Unirii scrisă pe seama preoției, dar încurând ea îmbracă caracterul tot mai pronunțat a unei gazete pentru popor, publicând articole scrise cu îngrijire, despre

tot ceea ce poate interesa viața omului de la țară, atât în domeniul politic cât și în cel economic, cultural și bisericesc. Acest caracter și-l păstrează multă vreme spre lauda directorului ei și a principalului colaborator și redactor Iuliu Maior.

Începutul anului 1919 marchează reîntoarcerea la reședința sa de origine din pribegia de 4 ani a gazetei „Libertatea” a părintelui Moța. Spre marea uimire a directorului ei însă, acesta găsește în Orăștie o a doua gazetă „Libertatea”, pe care încercaseră să o lanseze în vremurile tulburi din 1918 câțiva oameni bine intenționați, dar nechemăți pentru a îndeplini misiunea grea de propovăduitori ai scrisului național. Reapariția gazetei părintelui Moța, pune, bineînțeles, capăt, celeilalte mlădițe bastarde și astfel „Libertatea” cea veritabilă și suplimentele sale vechi, mai puțin „Bobârnacii” încep să apară din nou.

La începutul anului 1922, cu menire precisă, de ordin religios, ia naștere sub patronajul luminatului ierarh, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit al Ardealului și Banatului dr. Nicolae Bălan, gazeta „Lumina Satelor”, sub conducerea destoinicului gazetar popular bisericesc Iosif Trifa. În scurtă vreme „Lumina Satelor” pare a pune în umbră pe toate celelalte gazete populare din Ardeal și Banat și în câțiva ani ajunge la formidabilul tiraj de vreo 16.000 de exemplare. Punând minuțioasă grijă pe preocupările de ordin sufletesc – religios ale românilor ortodocși, dar nu neglijând nici reportajul și ferindu-se cu dibăcie de frământările de partid, „Lumina Satelor” izbutește a străbate mai cu seamă mediul rural și creează apoi mișcarea religioasă sub denumirea „Oastea Domnului” pe seama căreia scoate apoi și un supliment special tot cu această denumire. „Lumina Satelor” și suplimentul său „Oastea Domnului”, au fost gazetele populare cele mai bine consolidate și materialicește, datorită implicării și atenției Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Ortodox al Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului.

Editată din rațiuni precise, condusă cu desăvârșire de alte criterii și preocupări decât cele pe care le susțin „Foaia Poporului”, „Libertatea”, „Unirea Poporului” și „Lumina Satelor”, apare la 1 Ianuarie 1923 în Cluj o nouă gazetă populară sub denumirea „Lumea și Țara”, sub conducerea dr. Sebastian Bornemisa. Principiul călăuzitor al gazetei „Lumea și Țara” a fost acela de a informa, prin articole scurte de

reportaj scrise foarte popular, mai cu seamă lumea de la sate despre tot ceea ce se petrece mai important în țară și în străinătate, în viața politică, socială și economică. Obiectivul ei a fost acela de a răspândi ideile care frământă societatea omenească a vremii, de a arăta cum se desfășoară și se afirmă aceste idei, de a înfățișa obiectiv fapte mai remarcabile, înțelese de români și de a lua apărarea celor oropsiți și de jos, în fața nedreptăților, abuzurilor și volniciilor. Neadmițând nicio deviere de la aceste obiective și lărgind mereu cadrul lor, „Lumea și Țara” a înregistrat în primii 10 ani de apariție succese remarcabile, mărimdu-și an de an numărul cetitorilor.

O apariție inedită, cu un loc cu totul aparte a ocupat în șirul gazetelor populare „Cuvântul Satelor”, întemeiat de un grup de români luminați din Banat, în anul 1926 în Lugoj, de redactarea căreia s-a ocupat Ioan Ciucurel. „Cuvântul Satelor” a fost o gazetă propriu zis profesională, care a îmbrățișat de la cel dintâi număr ideea de organizare a oamenilor de la sate în sindicate economice. Grație propagandei, a ideilor mediatizate, s-a format în scurt timp Sindicatul Plugarilor, care a militat cu multă însuflețire pentru crearea de organizații profesionale – agricole. Scrisă aproape exclusiv de redactori cu o cultură medie, fără o experiență jurnalistică deosebită, gazeta a surprins prin limbajul destul de literar și modul de prezentare a problemelor economice de ordinea zilei, între care erau intercalate și articole de reportaj.

Influența mare, pe care au exercitat-o gazetele populare asupra românilor, nu a rămas necunoscută în fața conducătorilor partidelor politice ale vremii, care au trebuit să ia în anul de după război tot mai viu contact cu lumea de la sate, spre a satisface, măcar formal, cerințele votului universal. Nimic mai firesc, astfel, decât năzuința acestor conducători de a-și crea și ei gazete populare, prin care să răspândească în sânul românilor ideile lor politice și să deteste pe cele ale adversarilor lor. Ca urmare, o sumedenie de gazete populare de partid au luat astfel ființă fără ca ele însă să poată de cele mai multe ori depăși granițele strâmte ale unui județ. Îmbrățișând interesele locale, ele nu au avut un caracter propriu zis de gazete pentru popor, cu toate că românii le-au citit cu interes, mai cu seamă că aceștia au primit toate aceste mai mult sau mai puțin inedite producții jurnalistice de partid, de cele mai multe ori

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

gratuit. Din rândul numeroaselor gazete populare existente pe piață, două gazete de partid au izbutit însă a se răspândi într-o măsură remarcabilă peste întreg teritoriul ținuturilor Orăștiei, ținuturile transilvane și chiar ținuturile bănățene, grație concursului nelimitat, pe care l-au avut de la partidele lor, precum și iscusinței cu care acestea au fost redactate. Este vorba despre două gazete populare cu o vechime aproape 10 ani: „Foaia Noastră”, de sub egida Partidului Național Țărănesc, și „Glasul Ardealului”, întemeiat și susținut de vechiul Partid Național Liberal. Ambele gazete populare au apărut în Cluj, capitala politică a Ardealului și tirajul lor a oscilat între 5 și 10 mii de exemplare.

O altă gazetă populară care merită amintită este „Foaia Noastră”. A fost editată de vechiul gazetar ardelean Victor Lazăr, cu concursul prof. univ. V. Stanciu și Aurel Esca. A apărut la început ca foaie culturală. A fost reorientată ca gazetă politică de partid la 3 ani după apariția ei, când a fost pusă sub conducerea dr. Iosif Stoichiția și apoi a vechiului și probatului gazetar ardelean dr. Gheorghe Stoica. În anii din urmă a trecut sub îngrijirea părintelui scriitor Septimiu Popa și a tinerilor publiciști Grațian Mărcuș și Gheorghe Subu. La editarea gazetei au

colaborat și alte personalități politice național țărăniste, ca prof. univ. dr. Valer Moldovan și avocatul dr. Ioachim Tolciu. Cele 8 pagini în care a apărut săptămână de săptămână, i-au permis să publice numeroase ilustrații și un bogat reportaj politic, economic și cultural, mai îngrijit decât ori care gazetă populară din Ardeal și Banat.

„Glasul Ardealului” a fost redactat la început și o serie întregă de ani apoi, de dr. Sebastian Stanca, un scriitor și publicist de talent, care a redactat și colaborat la mai multe gazete și reviste ardeleni de dinainte de război. Mai târziu, „Glasul Ardealului” a fost redactat în întregime de tânărul gazetar dr. Octavian Buzea, care a izbutit a face din ea o gazetă populară apreciată mai cu seamă de toți locuitorii localităților transilvane.

Din analiza făcută, putem preciza că presa populară apărută la început de secol XX se poate împărți în următoarele categorii:

1. Gazete populare de educație națională și religioasă, cum sunt: „Liberatea”, „Unirea Poporului”, „Lumina Satelor” și „Cuvântul Poporului”.
2. Gazete populare informative, cum este: „Lumea și Țara”.
3. Gazete populare profesionale, cum este „Cuvântul Satelor”.
4. Gazete populare de partid, cum sunt „Foaia Poporului”, „Foaia Noastră” și „Glasul Ardealului”.

Alături de aceste gazete mari populare care pot fi considerate mai importante,, mai sunt însă un mare număr de gazete populare răspândite de obicei numai într-o anumită regiune. Toate însă au avut un rost important în viața culturală și politică a locuitorilor meleagurilor hunedorene, deoarece prin scrisul lor au răspândit printre români cunoașterea problemelor de actualitate și i-au determinat pe aceștia să se familiarizeze cu cititul. Iată câteva dintre acestea: „Solia Dreptății” din Orăștie, redactată de Dr. Alexandru Herlea; „Arieșul” din Turda, redactat de scriitorul Teodor Mureșan; „Gazeta Voluntarilor” din Cluj, redactată de Corneliu I. C. Codarcea; „Gazeta Hunedoarei” din Deva, redactată de I. Mișu și I. Damian; „Chemarea Românilor” din Cluj, redactată de Dr. Hariton Moldovan; „Graiul Moșilor” din Cluj, redactat de Dr. Ioan Muntean și Atanasie Bran; „Graiul Neamului” din Carei; „Tulnicul Moșilor” din Cluj; „Voința Poporului” din Arad; „Gazeta Bistriței” din Bistrița; „Ardealul și Carpații” din Brașov; „Lumina Carașului” din Oravița; „Zărandul din Brad”; „Someșul” din Dej; „Horea” din Deva; „Gazeta Hunedoarei”;

„Gazeta Făgărașului”; „Țara Oltului”, „Gazeta Ciucului”, „Răsunetul din Lugoj”, „Dreptatea Poporului” și „Tribuna” din Oradea; „Gazeta Orșovei”, „Secuimea din Orhei”, „Românul” și „Opinia Noastră” din Baia-Mare; „Valea Jiului” din Petroșani; „Deșteptarea” din Reșița; „Gazeta de Duminecă” din Șimleul Silvaniei; „Graiul Maramureșului” din Sighet; „Plugul”, „Straja Târnavelor”, „Plugarul Român”, „Voința Banatului”, „Renașterea”, „Unirea Română” și „Drapelul” din Timișoara; „Gazeta Murășului” din Tg.-Mureș; „Meseșul” din Zalău și încă multe altele. Dintre toate aceste titluri putem spune că au menținut o apariție regulată doar câteva, cele mai multe fiind tipărite ocazional și mai ales la alegeri.

În vederea realizării unei viziuni de ansamblu a acestei expuneri de prezentare a gazetelor populare vechi și noi din ținuturile Orăștiei, Ardealului, a Banatului, mai trebuie să spunem câteva cuvinte și despre mijloacele prin care s-au susținut aceste gazete și despre tirajul lor, ca apoi să putem trage câteva concluzii.

Cea mai mare parte a gazetelor populare au fost editate și tipărite cu greutate enorme, acoperindu-și cheltuielile aproape exclusiv din abonamentele mărunte încasate de la cititori. Aceste abonamente oscilau între 60-180 Lei. Pentru cei ce cunosc tehnica tiparului, nu este greu de explicat ce însemnează susținerea unei gazete săptămânale de 4 și de 8 pagini, pe lângă abonamente scăzute. Pentru a putea învinge toate greutatețile de apariție și a face față tuturor cheltuielilor, minimum necesar de tiraj al unei gazete populare a fost de cel puțin de 3-4.000 de exemplare. Întrucât abonații nu și-au îndeplinit totdeauna în întregime și precis îndatoriile lor, către gazete rămânând an de an datori cu sume considerabile, încasările unei gazete populare dintre cele mai bine administrate, nu au trecut de 3-4 sute mii lei anual, sumă care de multe ori nu acoperea cheltuielile pentru tipar, hârtie, mărci și administrație. Pentru redactori, de multe ori nu mai rămânea nici un leu sau, în cel mai fericit caz, erau plătiți cu sume derizorii, sume din care nici un intelectual nu ar putea trăi dacă ar fi constrâns să trăiască numai din ceea ce poate câștiga după profesiunea sa de gazetar popular. În aceste condiții, era clar că existența gazetelor populare, precum și cea a gazetarilor populari, era nu numai șubredă ci și cu desăvârșire nesigură. Consolidarea situației lor trebuia să preocupe, prin urmare, credem noi, și autoritatea de stat, dată fiind importanța mare pe care gazetele populare o exercitau asupra maselor populare, pe care le-au îndrumat cu un devotament neprecupețit spre înalte idealuri de conservare a ființei naționale.

PREOTUL IOAN MOȚA

ROLUL SĂU CULTURAL ÎN PROMOVAREA, CONSOLIDAREA ȘI DEZVOLTAREA PRESEI ROMÂNEȘTI DE LA ORĂȘTIE

Consolidarea culturii și a Școlii românești, organizarea societăților și reuniunilor, de asemenea, reușitele științei, literaturii și teatrului, preocupările pentru tipar și presă etc. sunt legate inevitabil de energiile unor personalități deosebite, mereu preocupate de propria lor dezvoltare spirituală și intelectuale, mereu preocupate de luminarea membrilor comunității din care fac parte prin cunoaștere și învățătură. Literatura și presa au constituit două modalități practice pentru ca publicul larg să poată intra în posesia informației generatoare de progres pe toate treptele vieții sociale. Pot fi consemnate nume semnificative de personalități hunedorene care prin activitatea literară și jurnalistică depusă au făcut cunoscute meleagurile hunedorene în țară, Europa și în lumea largă. Cu deosebită satisfacție, poate chiar cu surprindere, se poate constata că nume sonore în diverse domenii de activitate, au fost pricepuți mînuitori ai condeiului jurnalistic. Unul dintre aceștia este protopopul Ioan Moța.

Protopopul Ioan Moța s-a născut în 30 decembrie 1868, în satul Nojag – protopopiatul Deveii, în familia preotului Ioan Moța, care timp de 47 de ani și-a păstorit consătenii în credința ortodoxă. Va urma școala în sat, iar apoi va trece la gimnaziul din Beiuș, încheindu-și însă situația în ultimul an la Brad. Crescut în spiritul celei de-a doua jumătate a veacului trecut, cu credința în Dumnezeu și dragoste pentru neamul său, tânărul Ioan Moța va urma cursurile Institutului teologic din Sibiu. În primii doi ani îl are coleg, printre alții, pe Ilie Cristea, viitorul Patriarh al României Miron Cristea. Se simte atras de presă încă din anii gimnaziului; aceasta fiind dintre cele mai redutabile arme ale naționaliștilor români. El va colabora la „TRIBUNA”, cu știri și articolașe, da mai ales cu prelucrări în versuri a unor povetsiri. În timpul studenției își continuă această colaborare, întregind-o cu aceea la revista „MUSSA” a Societății de lectură „A. Șaguna”. Ultimul an îl va absolvi

după o mică întrerupere, avându-l coleg pe Ilarie Chendi. Tot în ultimul an este ales vicepreședinte al Societății, președinte fiind prof. P. Șpan.

Atmosfera existentă în Sibiu în anii în care își desăvârșea studiile și care coincidea cu acțiunea memorandiștilor, contactul cu gruparea din jurul „TRIBUNEI” sau cu diferiții frunțași ai mișcării naționale, își vor pune adânc amprenta pe personalitatea lui Moța, contribuind la conturarea ambițiilor și planurilor personale, determinându-i chiar formația intelectuală și politică.

Colaborarea la „TRIBUNA” și „FOAIA POPORULUI”, contactul cu unii lideri ai mișcării naționale, printre care D. Comșa și D. P. Bărcian, cărora Moța le era student, i-a adus acestuia din urmă o „răsplată” care îl onora, dar în același timp îl supunea unei grele încercări. Datorită proceselor de presă în care era implicată TRIBUNA și condamnările pronunțate împotriva unora dintre redactorii gazetei, s-au rărit rândurile din jurul celor două organe de presă ale P.N.R. Astfel, Comitetul Național întărește aceste rânduri chemând la „TRIBUNA” pe Cornel Pop-Păcurar, Cornel Scurtu și pe studentul I. Deleanu, iar la „FOAIA POPORULUI”, pe Ioan Moța, căruia îi încredințează redactarea acesteia. El își ia misiunea în primire începând de la 1 noiembrie 1893.

Aici Moța, mergând pe tonul impus de „TRIBUNA”, transcria într-un limbaj accesibil lumii satului dezideratele națiunii române, făcându-i totodată chemare la unitate de acțiune. Urmărind scrierile sale putem constata tonul mobilizator al articolelor adresate poporului, iar pe de altă parte tonul acuzator, incisiv când demască nedreptățile săvârșite de toate nivelele administrației, de la cea locală, până la guvernul maghiar. Problemele abordate sunt foarte variate, în funcție de evenimentele la zi. În nenumărate rânduri atacă politica de maghiarizare, semnalând totodată eforturile autorităților maghiare în acest sens (a se vedea legea căsătoriei civile legea „**matriculii civile**” a nașterii, pericolul ce plana asupra școlilor românești etc.). Un alt subiect abordat în repetate rânduri este și legat de necesitatea consolidării economice, ca premisă a reușitei afirmării pe toate planurile a românilor ardeleni. Moța este convins că practicarea meseriilor și negoțului, atât de neglijate, oferă mai multă siguranță, fiind mai eficiente. Îmbrățișarea lor de către români ar implica și o pătrundere a acestora în orașele care „**înrauresc asupra împrejurimii în chip foarte simțit**”.

În toamna anului 1895, tânărul Moța acceptă invitația fondatorilor „Revistei Orăștiei”, primul ziar românesc din comitatul Hunedoarei. Acceptarea nu s-a datorat doar posibilității de întoarcere acasă. Criza „TRIBUNEI”, prindea tot mai mult contur, iar eliberarea memorandumelor o va acutiza. Duelul dintre cei mari ar fi putut să strivească începutul de carieră al unui tânăr. Pe de altă parte, gruparea din jurul Băncii ARDELEANA avea nevoie de un om cu experiență într-ale ziaristicii. Și aceasta cu atât mai mult cu cât se hotărâseră, după 9 luni de apariție, să depună cauțiune, pentru a se putea implica în disputa de idei politice. Moța avea deci posibilitatea să pună în aplicare ceea ce învățase la școala tribuniștilor. Dornic de afirmare, foarte dinamic, Ioan Moța nu s-a limitat doar la activitatea de redactor al „Revistei Orăștiei”. El se implică în toate activitățile inițiate de gruparea orăștiană. Nepot al lui I. Mihaiu, mare proprietar și intim al lui Mișu, el devine unul dintre oamenii de bază ai grupului. Acționar la ARDELEANA și la Institutul tipografic MINERVA este secretar al comitetului de conducere al celei din urmă, alături de dr. Șt. Erdelyi, dr. S. Moldovan, A. P. Bârcian, N. Ivan.

„Revista Orăștiei” militează, în condițiile crizei din P.N.R., pentru concilierea diferendelor dintre cele două tabere. Locuitorii Orăștiei considerau necesară adaptarea tacticii politice a partidului la noile condiții, pentru transformarea acestuia într-un instrument mai eficient al mișcării naționale. **„Spre înaintarea noastră nu avem să așteptăm ajutor de la nimeni - se scria în revistă - ci noi, frați de sânge, să punem umăr la umăr, într-un întruparea dorului nostru”**. Revista se va implica în luptele dintre cele două grupări, înclinând însă spre tabăra **„tribuniștilor”**, oferindu-le paginile sale.

Într-o altă ordine de idei, Moța continua și în paginile noii sale gazete să ia atitudine împotriva autorităților maghiare, mai ales cu prilejul Mileniului. Va avansa chiar un plan de acțiune la nivelul comitatului, care să susțină demersurile fruntașilor români din reprezentanța comitatului.

Se va retrage de la „Revista Orăștiei”, în iulie 1898, acțiunea sa fiind **„salutată”** de redactorii maghiari de la „Szászvaros”, adversara celei dintâi, printr-o apreciere ce-i face cinste tânărului redactor: „retragerea dânsului de la revistă va fi în favorul acesteia căci cultivarea direcțiunii, ultra-maghiarofagă pe care dânsul o reprezenta acolo nu credem că i-ar sta în interes în întâia linie nici însuși românismului”.

După plecarea lui, gazeta intră sub influența dr. A. Muntean, care o angajează pe o direcție mult prea radicală, lovind indirect chiar în I. Mișu.

În perioada scursă de la venirea lui Moța în Orăștie, activitatea grupului a fost deosebit de bogată. Participând la toate acțiunile inițiate de fruntașii locali, el va fi ales într-o serie de comitete. Astfel a fost ales secretarul „Reuniunii românești de economie din Orăștie și jur”, înființată din inițiativa lui Mișu. În ideea ajutorării familiilor de români, Moța, împreună cu I. Branga, au inițiat înființarea unei „însoțiri române de înmormântare”, convingându-i pe oameni de eficiența acesteia. Președinte a fost ales dr. I. Mișu, iar Moța îndeplinea funcția de secretar II. Îl regăsim în această perioadă și în comitetul de conducere al Despărțământului IX (Orăștie) al ASTREI, precum și în comitetele anuale ale Casinei române. La reușita Adunării Societății pentru fond de teatru își aduce contribuția atât ca membru al comitetului de organizare, cât și ca actor, într-o piesă de teatru. De altfel, plăcerea jocului o descoperise încă din anii petrecuți la Sibiu, unde a urcat pe scenă alături de nume cunoscute: Lenți Cunțan, Emil Borcia, Miți Baciuc, Lucreția Popescu, ș.a. Mai mult, ca o recunoaștere a activității sale în cadrul grupului, va fi ales deputat pentru Sinodul ARHIDIECEZAN, din 1897, iar în anul următor ajunge în reprezentanța orașului, unde se dovedește foarte activ.

După o scurtă perioadă petrecută la Sibiu, în redacția „Telegrafului Român”, se întoarce în Orăștie, câștigând concursul pentru postul de paroh II, din localitate.

Chiar și hirotonisit preot, el nu se desparte de prima lui dragoste, ziaristica. Atunci când „Reuniunea economică” hotărăște editarea unui organ de presă propriu, el își oferă sprijinul. Astfel, „Bunul Econom” îl va avea ca redactor-responsabil timp de doi ani (1900-1901). În acest răstimp editează și un adaos, „Spicuri Literare”. În cele 28 de numere putem descoperi semnăturile unor foarte cunoscuți scriitori români.

În această perioadă, în grupul orăștian intervin câteva schimbări, provocate de venirea dr. Aurel Vlad la conducerea ARDELENEI. Tânăr și bine pregătit, acesta dinamizează cercul fruntașilor locali. Noua poziție și legăturile cu o serie de tineri, tovarăși de idei din timpul studenției, îl ajută în inițiativa sa de a lansa un program de acțiune pentru rezolvarea impasului în care se află mișcarea națională. Dintre cei care subscriu

acestui program amintim doar pe Al. Vaida-Voievod, Ilarie Chendi, dr. V. Moldovan, dr. A. Cosma. Alături de ei se află însă și dr. I. Mișu. Odată cu începerea anului 1902 va apărea „LIBERTATEA”, ziarul care va purta cuvântul acestui grup, caracterizat prin dinamismul tinereții multora dintre membri și prin realismul cu care prezintă problemele existente. Acest nou organ de presă urma să fie susținut prin colaborarea și finanțarea celor care au subscris programului. Lui Moța îi revine sarcina editării noului ziar. Acesta, împreună cu alți patru fondatori, înființează și o tipografie, „TIPOGRAFIA NOUĂ”, în anul 1904. Între reușitele ziarului și ale celor din jurul său, cele mai importante ar fi alegerea lui A. Vlad, ca deputat cu program național, în Parlamentul maghiar (1903), precum și impunerea tacticii activiste în urma Conferinței naționale din 1905, urmată de victoriile electorale în alegerile parlamentare.

Ioan Moța scoate pe propria răspundere un supliment ilustrat, „Foaia Interesantă”, începând cu anul 1905, iar din 1906 „Tovărășia”, pe care o mută de la Hunedoara. Din 1907, în fiecare an, până la trecerea sa în România, editează „CALENDARUL NAȚIONAL”. Dintre colaboratorii săi, cel mai de nădejde a fost în această perioadă dr. Sebastian Bornemisa. Acesta îi va deveni chiar ginere. El va înființa editura LIBRĂRIA NAȚIONALĂ și își va edita o revistă, „COSÂNZEANA”, la care au colaborat multe dintre condeiele talentate ale românilor.

Treptat, gruparea din jurul „Libertății” s-a depărtat de Orăștie în cea mai mare parte, membrii ei fiind chemați „la trebi mai înalte”. În înțelegere cu aceștia, Moța preia destinele acestui ziar, trecându-l în proprietate (1908). Acesta va cumpăra și tipografia în întregime. Din acest moment el transformă „Libertatea” într-o gazetă populară, care se adresa în primul rând oamenilor satelor ardelene. Totuși aria de răspândire este mult mai mare, ziarul fiind citit în America, în mai multe state europene, ajungând până în Africa de Sud.

La cele trei foi amintite mai sus, Moța mai adaugă după anul 1910 și un supliment umoristic, „BOBĂRNACI”. El realizează un adevărat trust de presă.

În activitatea sa el pune accent pe necesitatea „luminării” poporului prin cultură, atribuind presei rolul complementar al școlii, în condițiile vitrege, create de politica maghiară, pentru școlile românești. Urmărind

stimularea abonării ziarului oferă pentru comunitățile cu cele mai multe abonamente, premii constând în biblioteci de câte 25-30 de cărți.

Activitatea sa îi aduce însă și neajunsuri. Îi sunt intentate 10 procese de presă, dintre care două iertate în timpul desfășurării tratativelor frunțașilor naționali cu guvernul maghiar. Cel mai răsunător a fost cel din 1903 pentru articolul „A murit Matya și cu el dreptatea”, prilejuit de dezvelirea la Cluj a statuii regelui Matei Corvin. La fel ca alți frunțași naționali și Ioan Moța va fi nevoit să se refugieze în România, pentru a se salva. Refugiat în București împreună cu Sebastian Bornemisa, se alătură demersurilor celorlalți ardeleni pentru convingerea opiniei publice și a guvernanților de necesara intrare a României în război. Vor colabora la „EPOCA” lui N. Filipescu și la „TRIBUNA” reînființată de ardelenii refugiați. Cei doi vor tipări aici „Libertatea” și „Foaia Interesantă”. Dar nu după mult timp acestea își vor înceta apariția, căci proprietarul se va înrola în armata română care trecuse Carpații. După răsturnarea de situație va ajunge în Moldova. Însă nu după multă vreme, împreună cu V. Lucaciu și V. Stoica, Moța va pleca în misiune de propagandă pentru cauza românilor ardeleni, în S.U.A. După ce vor participa la mai multe adunări din diferite orașe americane, unde se găseau în număr mai mare și români, Misiunea Patriotică Națională se stabilește în Cleveland (Ohio). Aici Moța editează câteva numere din foile sale, contribuind la actul de propagandă.

Întors din America, singur, va rămâne o scurtă perioadă în Basarabia, unde primește împreună cu Sebastian Bornemisa redactarea ziarului „CUVÂNTUL MOLDOVENESC”, al lui Pan Halipa. Ei vor tipări primul ziar cu caractere latine.

După realizarea mărețului ideal național - Unirea tuturor românilor - în aceeași lună se întoarce la Orăștie. După aproape trei decenii de activitate, Moța se vede nevoit să o ia de la început. Astfel, va apărea din nou „Libertatea”, cu un nou adaos, sugestiv intitulat „Plugarul Luminat”, nelăsând nici un dubiu asupra intențiilor lui. Dar la fel ca în întregă lume politică românească, realizarea idealului Unirii produce o criză, datorată absenței unui ideal comun și în P.N.R. Chiar și pe Moța, credința sa de naționalist îl face să-și găsească cu greu locul. Va fi o perioadă liderul P.N.R. în Orăștie și apropiat al conducerii partidului.

În această calitate va fi ales deputat în primul parlament al României Mari. Va mai păși în forul legislativ al țării, în timpul guvernării Iorga - Argetoianu, atunci în calitate de senator. A mai fost ales și a treia oară în 1937, pentru Senat, dar cărările murdare ale politicii au schimbat soarta aceluiași parlament ales.

Pe lângă prestigioasa activitate jurnalistică, de protopop și om politic, Ioan Moța a găsit timp disponibil pentru a scrie și edita cărți, pentru a face traduceri. Câteva dintre cele mai semnificative cărțulici apărute sub egida Editurii și tiparul Institutului tipografic, societate pe acțiuni din Sibiu în anul 1887, păstrate la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj Napoca, sunt: „Baba iadului”; „Croitorul și cei trei feciori”; „Ziua mărgelilor”; „Doi copii”; „Fără podoabe fără alai”. Toate completează Biblioteca populară a „Tribunei”, fapt consemnat ca antet pe prima pagină a volumașului. Majoritatea textelor tipărite redau în versuri, diverse povestioare care circulau în spațiul orăștian sau traduceri după scriitorii străini. Iată de exemplu cum începe și se termină povestea în versuri „Croitorul și cei trei feciori” prelucrată după Ferdinand Schmidt:

„Spune-se că'n lume-odată un biet croitor trăia
Care dăruit de ceruri cu trei buni feciori era;
Dar' era sărac, și altă avere cât a trăit,
Afară de-o capră numai, nimic n'a agonisit,
Deci a lui avere toată în astă capră stătea,
Care cu-al ei lapte înse toată casa li-o ținea;
Dar', ca ea se dee lapte, trebuiau s'o îngrijească,
S'o ducă în toată ziua afară la câmp se pască...
Într'o zi s'a dus cu dînsa dintre feciori cel mai mare,
Într'un țintirim ducend-o la pășune bună tare.
Ea aci putea se mânca muguri dulci și iarbă dulce
Și putea s'alerge-atâta, cât picioarele-o duce...

.....
Și sbura mica albină în pescera'ntunecată
Și se puse chiar pe frunte la capra prea blăstemată,
Și după-ce-o 'mpunse-odată cu al seu ac veninos

O-alunga de-aci afară, ca și cum n'ar mai fi fost...
Apoi capra'n lumea largă începu a pribegi,
Și c'a murit ori trăește...până adi nimeni nu sci...

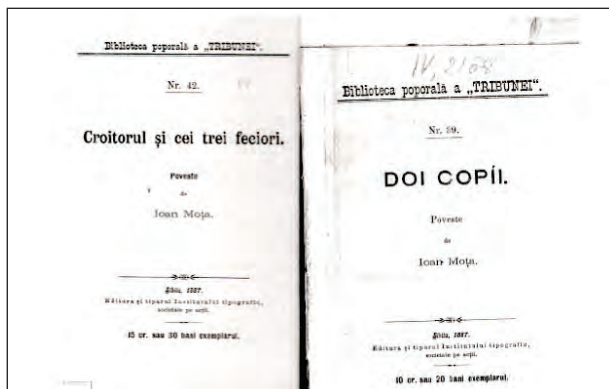
Nojag, August 1886.

(După Ferdinand Schmidt)

La fel de plăcut citibilă și cu siguranță cu priză bună la publicul cititor, a fost și povestioara versificată „Doi copii”, în care eroii sunt Hansel și Grethel, două personaje cunoscute în literatura vremii.

„Lungă o pădure veche, în ce loc, nu pot a spune,
Trăia un lemnar o dată, om cu multe griji în lume;
El avea pe lungă sine doi pruncuți și-a sa soție,
Pe cari cu cele de lipsă abia mai putea se-i ție,
Căci era sărac sermanul, și-abia cu necazuri crunte
Câștiga cele de lipsă asudând bărbata-și frunte;
Dar' pân' vremea cea bună, el lucra diuța 'ntreagă,
Ca s'acopere-a sa lipsă, toate bine se le dregă.

.....
Ai sei prunci: Hansel și Grethel, toată ziua nu mâncase,
Ci cu foamea blăstemată ziua toată se luptase;
Și pe când de gânduri grele se adoarmă nu putea,
A lui soață îi grăesce și îi dice lui așa:

.....
Deci tu mâine'n zori de diuă ia pruncuții amendoi
Și mai dă la fiecare câte-o bucată de pâne
Și îi du din casa noastră chiar în ziua cea de mâne,
Du'i tu în pădurea asta și îi lasă singurei...
Se'i mai ținem, nu se poate, astfel ne-om scăpa de ei!...

.....
Ei de astăzi înainte toți trăiesc în fericire
Cu inimile'n credință și'n iubire 'mpreunate,
Nesimțind de adi nainte mai mult lipsa de bucate..."

Beiuș, Maiu 1886.
(După Ferdinand Schmidt.)

*
* *

Deși mai puțin cunoscută publicului larg, lucrarea *PROTOCOALELE înțelepților Sionului* pare să fie după părerea formată în urma studierii conținutului acesteia, una dintre cele mai importante „moșteniri literare” lăsate generațiilor de Ioan Moța. Structurată în

24 de capitole *PROTOCOALELE...* fac referiri de o tulburătoare actualitate, din toate punctele de vedere, asupra tuturor aspectelor vieții sociale, economice, culturale, religioase, financiare etc. Din punct de vedere „jidovesc”. Lecturând conținutul lucrării, o profundă neliniște pune stăpânire pe conștiința și subconștiința cititorului. După fiecare capitol, preotul Ioan Moța face comentarii personale, ancorate în realitățile epocii. Noi, vom analiza din *PROTOCOALE* doar capitolul referitor la presă.

Întrucât, așa cum subliniam mai înainte, lucrarea este mai puțin cunoscută, vom face o scurtă prezentare a acesteia. Așa cum scrie în lucrare, încă din a doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX, la fel ca în lumea largă și pe meleagurile transilvane se observă formarea de valuri de antisemitism. Ele erau, la acea vreme, încă răzlețe și slabe; dar, prin suflul zvâcnirilor jidovești care izbucnesc din toate părțile, ele cresc, își iuțesc mersul și tind a evolua spre dimensiuni uriașe, când, cu crestele spumegânde încordate spre cer, își vor sparge furia pe malurile unde Israel a crezut că poate zidi cetăți neînvinse. Antisemitismul trebuia oare considerat provocat de cauze superficiale și vremelnice sau de pricini durabile și profunde? Trebuiau socotiți jidanii ca responsabili în mare parte pentru năpasta mondială de după război? La asemenea întrebări se putea răspunde numai cu fapte riguros constatate, cu comparații deduse logic. Trebuie să mărturisim că primejdia evreiască ce se înfățișa prin atâtea simptome și atâtea fapte, n-a fost cu adevărat descoperită marelui public, decât atunci când a apărut traducerea unui fragment dintr-o carte rusească înregistrată la British Museum în August 1906 și care purta titlul: *Cel Mare în cel Mic și Anticristul ca o posibilitate politică imediată*. (Notele unui ortodox; ediția a II-a corectată și adăugită. Tzarskoie – Selo, 1905). Această traducere a fost editată în decembrie 1919, la „Eyre & Spottiswoode” fiind intitulată: *The Jewish Peil; Protocols of the Learned Elders of Sion* (Pericolul jidovesc; Protocoalele înțelepților bătrâni ai Sionului). Ar fi rămas multă vreme necunoscută în Anglia, dacă unui redactor de la „Times” nu i-ar fi venit în gând să scrie despre ea un articol, făcându-i o dare de seamă destul de amănunțită și care se poate cuprinde într-o întrebare neliniștitoare: „dacă această care este înfățișarea adevărului, atunci n-am scăpat noi oare de o pace nemțească decât pentru a suferi urmările unei păci jidănești?”.

În vreme ce la Londra apărea o traducere englezescă a *Protocoalelor*, în același timp o traducere germană era publicată la Charlottenberg (Berlin), de către dl. Gottfries zur Beek: *Die Geheimnisse der Weissen von Zion* (Tainele înțelepților Sionului) și se răspândi destul de repede atât în Germania, cât și în Austria. Abia atrăsese luarea aminte articolul din „Times” asupra primejdiei jidovești și îndată cărticica dispăru din comerț, iar, lucru ciudat, domnii Eyre & Spottiswoode au declarat că nu vor mai scoate o nouă ediție. Dar, așteptând ca prin îngrijirea unei asociații naționaliste: „The Britons” să se publice o nouă ediție englezescă, „The Morning Post”, publică sub titlul „The Cause of World Unrest” (Cauza neorînduieilor din lume), un șir de articole aspre, bazate pe textele *Protocoalelor* și pe documente descoperite mai târziu, prin care dovedea că jidanii sunt vinovați de starea bolnăvicioasă a lumii, care prelungește neajunsurile politice și financiare izvorâte din război.

În Statele Unite a fost editată, la domnii Small, Maynard & C-ie, Boston, o altă traducere intitulată *The Protocols and World Revolution* (Protocoalele și Revoluția mondială). O traducere poloneză a apărut încă din 1920. În Franța câteva dări de seamă, însoțite de citate din cartea lui Sergiu Nilus, au fost publicate în „Le Correspondent”, în „La Vieille France”, în „L’Action Française” și în „L’Opinion”. O primă traducere a lor a fost publicată în „La Libre Parole”, dar numai în septembrie 1920 și la începutul anului 1921 au apărut ediția cu prefață a Monseniorului Joulin și aceea din „Vieille France” precedentă și urmată de comentarii. Asupra deosebitelor ediții apărute în Rusia, e greu să se stabilească ceva sigur. Se pare că cea dintâi, datorată profesorului Sergiu Nilus, a apărut în 1902, dar probabil a fost cumpărată ori confiscată, căci exemplarele nu i se mai găsesc. A fost oare reeditată în 1903? Lucrul e cu puțință, dar, cea dintâi de la care se cunoaște textul, e aceea din 1905, care se găsește în catalogul British Museum. Scriitorul rus C. Butmi publică și el o traducere a lor, în 1907, în colaborare cu fratele său A. L. Butmi, sub titlul: *Dușmanul neamului omenesc*. Tipărită de Instituția surdo-mușilor din Petersburg, cartea era dedicată „Uniunii poporului rus”, asociație patriotică pentru apărarea împotriva jidanilor și a societăților secrete, atât de răspândite în Împărăția Țarului.

Lucrarea lui Sergiu Nilus a avut noi ediții în 1911, 1912, 1917 și 1920. Traducerea americană a fost făcută după ediția din 1911, tipărită la mănăstirea sfântul Sergiu. Cât despre cea din 1912, ea nu e amintită nici în Prefața Monseniorului Jouin, nici în acelea ale edițiilor germană și americană. Ediția din 1917 a fost aproape în întregime distrusă de bolșevici. Cât despre cea din 1920, ea a fost tipărită la Berlin. Traducerea *Protocoalelor* e reprodusă în această din urmă ediție sub titlul de „Raza de lumină” și editorul-redactor. Pentru Schabelski Bork, a însoțit-o de comentarii cu privire la Revoluția rusească, unde sunt aspru judecate actele ministrului Cernov și ale lui Kerensky, „care, așezat la conducerea Rusiei timp de șase luni, a înșelat și a trădat patria prin actele sale” (V. „Protocoalele”, Mgr. Jouin, p. 148). Sergiu Nilus declară în introducerea ediției din 1917, că filele care conțineau extrasele acestor procese verbale (redactate în limba franceză, căci numeroși Sioniști nu cunoșteau limba ebraică), i-au fost date în 1901 de către Alexis Nicolaevici Sușotin, mareșal al nobilimii din Chern. Aceste file au fost încredințate și lui C. Butmi, al doilea traducător al lor.

Cum le-a obținut însă A. Nicolaevici? Două zvonuri circulă relativ la aceasta: fie că au fost copiate de către o femeie, soție sau amantă a unuia dintre inițiatorii care le-au redactat și care femeie a crezut că e de datoria ei să transmită aceste copii unui creștin care ar fi în stare să-și pună la adăpost coreligionarii de asemenea uneltiri ascunse și amenințătoare; fie că au fost scoase dintr-o casă de fier, pe care o păstrau sioniștii într-unul din orașele Alsaciei. Dar probabil nici una dintre aceste două ipoteze nu este adevărată, deoarece posesorii filelor au trebuit să se străduiască să apere de orice bănuială și de orice răzbunare pe autorul sau autorii sustragerii sau ai destăinuirilor făcute.

Protocoalele sunt în număr de douăzeci și patru. Sunt mai mult niște învățături și maxime, decât procese verbale. Se pare că autorul sau autorii lor au urmărit în primul rând să înșire în 24 lecții doctrinele lui Israel, ținta pe care o urmărește din timpurile cele mai îndepărtate și amănuntele celui din urmă plan de bătaie pentru cucerirea puterii mondiale atunci când totul ar părea pregătit pentru a începe lupta hotărâtoare. „Pentru jidani nu există alt drept decât puterea, forța; liberalismul a nimicit la Goimi religia și autoritatea; aurul e în mâinile

lui Israel și, prin aur, el a pus mâna pe presă și pe opinia publică, factori considerați în măsură să comande guvernelor în state democratizate. Societățile francmasonilor sunt conduse de jidani, care le îndrumă faptele și propaganda. Popoarele creștine vor fi într-o bună zi atât de dezbinat încât vor cere un supra-guvernământ universal, deja constituit de ei. Războaie răzlețe și apoi unul, al lumii întregi, pe care îl va ști dezlănțui Israel, îi vor grăbi domnia. Autocrația jidovească va înlocui liberalismul statelor creștine. Toate religiile vor fi desființate, afară de aceea a lui Moise” spun *Protocolurile*.

„Pentru a-și arăta puterea, jidanii vor dobândi pământ și vor robi prin omor și teroare unul din popoarele Europei. Un impozit progresiv pe capital și împrumuturi de stat va sfârși prin a ruina pe creștinii pe care o învățătură atee îi va fi sălbăticit, și ceasul, atât de mult așteptat, va suna. Regele jidanilor, întruchiparea sorții, va domni asupra omenirii îmblânzite” – aceasta e, în câteva cuvinte, ideea de căpetenie a *Protocolurilor*.

E bine să ne gândim asupra deosebitelor capitole, să le comparăm textul cu alte documente de origine ebraică și să cercetăm în ce măsură au fost îndeplinite, în timpul războiului și de la el încolo, faptele prevăzute și împlinirile proorocite. Al treilea capitol al acestor lecții ale înțelepților lui Israel, cuprinde o aluzie la Șarpele care simbolizează mersul progresiv al lui Israel, către stăpânirea lumii. Sergiu Nilus, în epilogul cărții sale, pe care traducerile americană și germană nu l-au reprodus, ne povestește amănunte ciudate despre acest simbol al puterii jidovești, pentru totdeauna învingătoare, după ce se va fi încolăcit în jurul Statelor europene. După tradițiile iudaice, această proorocire ar data încă de pe vremea lui Solomon. El pătrunde în inima tuturor națiunilor, pentru a le corupe, a le nimici; și fiind o parte din Sion, el trebuie să se reîntoarcă acolo, după ce își va fi îndeplinit șirul cuceririlor sale. Sioniștii au făcut de mult harta pe care a trasat drumul târâtoarei și pe această hartă sunt însemnate punctele de căpetenie străbătute și cele care au mai rămas a fi atinse. Cea dintâi cucerire a șarpelui e Grecia, pe vremea lui Pericle, în anul 429 înainte de Cristos; la Roma, capul șarpelui pătrunse sub domnia lui August, puțin înainte de nașterea lui Iisus Cristos; Madridul îi văzu apariția sub Carol Quintul; Parisul, la

sfârșitul domniei lui Ludovic XIV; Londra la căderea lui Napoleon; Berlinul în 1871, după apoteoza tratatului de la Versailles; Petersburgul în 1881. E important de știut că toate statele peste care și-a lăsat șarpele dâra de bale, au fost zguduite până în temelii de crize politice și sociale. Traseul indică cele din urmă cuceriri de făcut: Moscova, Kiev, Odessa, București, Constantinopol și în sfârșit Ierusalimul, punctul de plecare și punctul terminal al fatalului itinerar.

Analizând *Protocoloalele*, ținându-ne departe de comentariile editorilor și de toate polemicele pricinuite de publicarea lor, se deosebesc în ele trei lucruri de căpetenie, adesea îmbinate:

1. O critică filosofică a principiilor liberale și o slăvire a regimului autocratic;
2. Expunerea planului de luptă pregătit cu metodă, pentru asigurarea dominației mondiale a evreilor;
3. Priviri profetice asupra înfăptuirii apropiate a părților mai însemnate ale acestui plan.

Capitolul XII din *Protocoloale* face referiri exprese la presă și activitatea jurnalistică.

Conținutul capitolului analizează înțelesul francmasonic al cuvântului libertate, viitorul presei în regatul francmasonilor, controlul presei și agențiile corespondenților de presă. Ce e progresul pentru francmasoni? Solidaritatea francmasonilor în presa de astăzi? Ațâțarea cerințelor „sociale” ale provinciilor?

Noua stăpânire nu va face greșeli. Cuvântul libertate, în viziunea sionistă, putea fi tălmăcit în deosebite înțelesuri. Conform principiilor exprimate de *Protocoloale*, era definit astfel: Libertatea e dreptul de a face ceea ce îngăduie legea. O astfel de tălmăcire a acestui cuvânt, făcută atunci când îi va fi sosit vremea, va pune toată libertatea în mâinile mai marilor Sionului, deoarece legile vor nimici sau vor crea ceea ce o să ne fie plăcut urmând programul prezentat mai sus.

Cu presa, sioniștii își propuneau să lucreze în felul următor: „Ce rol joacă astăzi presa? Ea servește la ațâțarea patimilor și la întreținerea egoismelor de partid. Ea e plină de deșertăciuni, nedreptăți și minciuni,

iar cea mai mare parte a oamenilor nu-i înțelege deloc menirea. Noi o vom înjuga și îi vom pune opreliști puternice, vom aplica același sistem și cu celelalte lucrări tipărite, căci la ce ne-ar servi subjugarea presei, dacă nu ne vom pune la adăpost și de focul broșurii și al cărții? Vom transforma publicitatea – care ne costă astăzi scump, deoarece numai prin ea putem cenzura ceea ce se scrie în ziare, – într-un izvor de venit pentru statul nostru. Vom înființa un impozit special asupra presei. Vom obliga să ni se plătească o cauțiune atunci când se înființează ziare sau tipografii. Astfel va fi scutit guvernul nostru de orice atac din partea presei. Iar când se ivește vreun prilej, vom aplica amenzi fără milă. Timbre, cauțiuni și amenzi, toate acestea vor aduce statului venituri uriașe” – precizează *Protocoalele*.

E drept că ziarele de partid ar putea trece ușor peste asemenea pierderi bănești. „Le vom desființa, îndată ce ne vor fi atacat a doua oară – punctează clar *Protocoalele*. Nimeni nu se va putea atinge nepedepsit de aureola atotputerniciei guvernământului nostru. Pretextul pentru a desființa un ziar, va fi că organul în chestiune ațâță spiritele fără motiv și fără a avea dreptate. Vă rog să nu treceți cu vederea că printre ziarele care ne vor ataca, vor fi și dintre cele întemeiate de noi, dar ele vor ataca numai acele puncte ale căror schimbări le vom dori. *Nimic nu va putea fi adus la cunoștința lumii fără supravegherea noastră*. Acest rezultat e deja atins din zilele noastre, prin faptul că toate știrile și noutățile sunt primite de către mai multe agenții, care le adună din toate părțile lumii. Aceste agenții vor fi atunci fără deosebire numai ale noastre și nu vor da în vileag decât ceea ce le vom îngădui noi. Dacă deja de pe acum am știut să câștigăm spiritele societăților creștine în așa măsură, încât aproape toți privesc întâmplările lumii prin sticla colorată a ochelarilor pe care li i-am pus noi pe nas, dacă deja de pe acum nu există uși zăvorâte care să ne împiedice cunoașterea acelor lucruri pe care creștinii le numesc prostește secrete de stat –, ce va fi atunci când vom fi stăpânii recunoscuți ai universului, în persoana regelui nostru universal?”

Oricine va voi să fie editor, bibliotecar sau proprietar de tipografie sau de alt așezământ de industrie a tiparului, va trebui să primească o diplomă care, în cazul că posesorul ei s-ar face vinovat de vreo

nelegiuire oarecare, va fi numai-decât luată înapoi. Cu asemenea măsuri, instrumentul gândirii va deveni *un mijloc de educație în mâinile stăpânirii sioniste, care nu va mai îngădui gloatelor poporului să bată câmpii asupra binefacerilor progresului.*

Dar să revenim la presă. „O vom îngreuna – se spune în Protocoale - ca și tot ceea ce se tipărește, cu impozite în timbre de fiecare foaie tipărită, cu cauțiuni; cărțile cu mai puțin de 30 de pagini vor fi taxate dublu. Le vom înregistra în categoria broșurilor, pentru că, pe de o parte, vom reuși prin aceasta să reducem numărul revistelor, care sunt otrava cea mai primejdioasă, iar pe de altă parte această măsură va sili pe scriitori să producă lucrări atât de lungi, încât vor fi puțin citite, mai ales din cauza scumpetei lor. Dimpotrivă, ceea ce vom edita noi înșine pentru călăuzirea minților în direcția pe care o vom stabili, va fi ieftin și citit de toată lumea. Impozitul va înăbuși deșarta dorință de a scrie, iar teama de pedeapsă va face ca literații să depindă de noi.

Dacă se vor găsi persoane care doresc să scrie împotriva noastră nu se va găsi în schimb nimeni care să le tipărească scrierile. Înainte de a primi o lucrare pentru tipărit, editorul va trebui să meargă la autorități pentru a obține încuviințarea de a o face. În acest fel, vom cunoaște dinainte cursele care ni se întind și le vom zădărnici dând înainte lămuriri asupra subiectului tratat”.

Literatura și ziaristica sunt cele două forțe educatoare mai însemnate, de aceea guvernământul sionist își propune să fie proprietarul celor mai multe ziare. Prin aceasta, înrâurirea dăunătoare a presei private va fi îndepărtată, iar „noi vom câștiga o influență uriașă asupra spiritelor. Dacă încuviințăm să apară zece ziare noi, îndată vom întemeia treizeci de-ale noastre și așa mai departe.”

Publicul nu va bănuși nimic. Toate ziarele editate de jidani, vor fi în aparență de tendințele și părerile cele mai potrivnice, lucru care va trezi încrederea în ele și va atrage în jurul lor pe dușmanii nebănuitori; aceștia vor cădea în cursă vor fi nevătămători. Organele cu caracter oficial vor sta în rândul întâi. Ele vor veghea totdeauna asupra intereselor sioniste, de aceea influența lor va fi aproape nulă. În rândul al doilea, vor sta oficioasele, al căror rol va fi de a atrage pe nepăsători și pe cei fără vlagă. „În al treilea rând, vom pune așa numita opoziție a noastră. Cel puțin un

ziar din acestea va fi cu desăvârșire potrivit ideilor noastre. Dușmanii noștri vor lua pe acest fals opozant drept un tovarăș de luptă și ne vor descoperi astfel uneltirile lor. Ziarele noastre vor fi de toate tendințele: unele aristocratice, altele republicane, revoluționare sau chiar anarhiste, bineînțeles atâta timp cât va dăinui Constituția. Ele vor avea, ca zeul indian Vișnu: o sută de mâini, dintre care fiecare va grăbi schimbarea societății; aceste mâini vor călăuzi opinia în direcția care duce la scopul nostru, deoarece un om prea întărâtat pierde puțința de a raționa și cade ușor sub puterea sugestiei. Neghiobii care vor crede că repetă părerea ziarului partidului lor, vor repeta și răspândi părerea noastră, ori aceea care ne va plăcea. Ei își vor închipui că urmează organul partidului lor, pe când de fapt nu vor servi decât steagul pe care îl vom fi ridicat noi pe seama lor. Pentru a conduce în această direcție armata noastră de ziariști, va trebui să organizăm cu o deosebită grijă așezământul acesta. Sub numele de birou central al presei, vom pune la cale ședințe literare, în care agenții noștri vor da cuvântul de ordine și diferitele semnale, fără ca cineva să bage de seamă. Discutând și contrazicând inițiativa noastră în mod superficial, fără a intra în miezul lucrurilor, ziarele noastre vor susține o polemică prefăcută cu organele oficiale, pentru a ne da prin aceasta puțința de a ne pronunța și mai limpede decât am putea-o face în primele noastre declarații oficiale. Aceste atacuri vor mai face ca *supușii noștri să se creadă siguri de a putea vorbi liber; pe de altă parte agenții noștri vor putea spune pretutindeni că organele care se declară împotriva noastră nu fac altceva decât să clevească*, deoarece nu pot găsi pricini adevărate pentru combaterea serioasă a măsurilor noastre”.

Prin aceste mijloace, nevăzute de către opinia publică, dar sigure, sioniștii erau convinși că vor câștiga în orice caz atenția și încrederea publică. „Prin ele vom întărâta și vom liniști, după cum trebuie, spiritele în chestiunile politice, le vom convinge sau le vom amăgi, scoțând de sub tipar fie adevărul, fie minciuna, adevărind sau desmințind faptele, după înrâurirea ce o au asupra publicului, pipăind totdeauna cu mare grijă locul, înainte de a pune piciorul pe el... Îi vom învinge pe dușmanii noștri fără doar și poate, deoarece *ei nu vor avea la îndemână organe prin care să-și poată spune cuvântul până la sfârșit*, în urma măsurilor pe care le-am arătat. Astfel nici nu va mai trebui să-i combatem cu

temeinicie. În caz de necesitate, vom combate cu tărie prin ziarele noastre oficioase, baloanele de încercare lansate tot de noi, prin presa noastră din categoria a treia”.

Protocoalele dau un cutremurător exemplu de „solidaritate”. În cadrele presei franceze, există o solidaritate francmasonică. Toate organele presei sunt legate între ele prin secretul profesional; ca și străvechii auguri, nici unul din membrii ei nu ar destăinui secretul și cunoștințele sale dacă nu se poruncește. Nici un ziarist nu s-ar încumeta să trădeze această taină, deoarece nici unul dintre ei nu va fi primit în rândurile scriitorilor dacă nu are vreo pată rușinoasă în trecutul său, care să poată fi îndată descoperită în caz de necredință. Atâta vreme cât aceste păcate sunt ținute în taină de către anumiți oameni, scriitorul prin faima sa, poate atrage în jurul lui opinia majorității țării, care-l va urma cu însuflețire.

Calculele sioniștilor se întindeau cu deosebire asupra provinciei. Trebuiam ațâțate acolo nădejdi și dorințe potrivnice celor din capitală. Cetățenilor provinciali li se va spune că acestea sunt nădejdiile și dorințele adevărate ale provinciilor, deși e lesne de înțeles că izvorul dezbinărilor nu pornește decât de la Sion. Căci, atâta timp cât jidanii nu se vor bucura de o putere deplină, vor simți adesea nevoia de a înăbuși glasul capitalelor prin acela al majorității, al poporului din provincii, care e pus la cale de către agenții sioniștilor. Va trebui ca, în momentul psihologic, capitalele să nu mai aibă cuvântul asupra faptului împlinit, din simplul motiv că acesta va fi deja primit de către majoritatea poporului, de către provincii.

Capitolul despre presă și jurnaliști se încheie cu sublinierea: „Când vom intra în noua orânduire de stat, care va pregăti domnia noastră, nu vom putea lăsa să se descopere prin presă necinstea publică; va trebui să se creadă că noua stăpânire a mulțumit atât de bine pe toată lumea, încât au dispărut chiar și crimele... Cazurile de izbucnire a criminalității nu vor trebui să fie cunoscute decât de victime și de martorii lor întâmplători”.

Preotul Ioan Moța face o atentă analiză a acestor linii directoare privind ziaristica. Ideile principale care se desprind sunt două: înțelesul francmasonic al libertății aplicat îndeosebi asupra presei și rolul acesteia care, stăpânită prin monopol de jidani, asigură domnia acestora. Presa, care astăzi este mijlocul de apărare al tuturor libertăților

până la anarhie, va fi îngrădită atunci când va veni stăpânirea lor, făcându-se legi care vor permite aceasta, întrucât libertatea, așa cum o înțeleg ei în timpul domniei lor, este dreptul de a face numai aceea ce este îngăduit de legi. Anume, ei vor împiedica controlul opiniei publice, care se poate face astăzi cu ajutorul tiparului, pe deoparte punând taxe mari asupra tipăriturilor de orice fel, iar pe de alta prin obligația ce o vor institui de a se cere înainte de apariția oricărei scrieri revizuirea ei de către autorități. Prin aceste mijloace vor reuși ca tot ceea ce ar putea să le împiedice domnia prin trezirea opiniei publice, să nu vadă lumina presei. Până atunci însă, ei au lucrat din rășputeri și au câștigat peste tot majoritatea presei din lumea întreagă, ascultând de sfaturile date lor de toți marii conducători ce i-au avut și în primul rând de fondatorul „Alianței Israelite Universale”.

„Priviți totul ca nimic. Banii ca nimic. Considerația sau disprețul ca nimic. Priviți presa ca totul, pentru că având presa vom avea tot restul” (Emile Cazanove: „La revolution antijuive le demain inevitable et a breve echeance”). Prin urmare: înăuntru, prin continua și susținuta presă care se furișează vrând în sufletul cititorilor, se lucrează pentru slăbirea Statului, a Armatei, a Bisericii etc. iar în afară, tot prin presa lor, din toate țările, se pregătește un curent dușmănos de asemenea acestor instituții, pentru ca la timp, când vor crede ei că pot face și la noi ca în Rusia, toată lumea să fi fost pregătită pentru a înțelege prăbușirea noastră. Astfel se explică cum s-a născocit acum câteva luni –, ca și în alte rânduri, – că în România ar fi izbucnit revoluția, iar unele țări, ca Anglia și Franța, au și trimis delegați care să cerceteze cele întâmplate la noi... Iată dar cum putem înțelege de bine și lămurit cele ce se spun în acest capitol și cum se potrivește de bine, în toate punctele, planul lor de lucru, cu însăși realitatea ce o trăim. Și tot astfel se poate înțelege cine anume sapă la temelia iubirii dintre frați, asmuțind provinciile țării unele contra altora și anume pe placul cui se face de către acei politicieni români care folosesc presa jidovească cu credința că o fac pentru interesele lor politice, dar care în realitate le slujesc pe ale Jidanilor, conform poruncilor din *Protocoale*, pe care ni le arată acest capitol unde se vorbește de sprijinirea autonomismului și a vrăjbei între provincii.

Scrise cu multe decenii înainte de unirea tuturor românilor, ce bine se potrivesc aceste planuri cu cele ce se petrec acum la noi!...

Este un fapt psihologic cunoscut că imensa majoritate a criminalilor mărturisesc crima înainte de a muri. Această lege stăpânește și națiunea evreiască. *Protocoalele înțelepților Sionului* constituie o dovadă. Ce sunt aceste *Protocoale* decât o îngrozitoare mărturisire a tuturor suferințelor ce au provocat jidanii omenirii creștine? Nu ne dau ele cheia pentru a înțelege tot răul ce bânuie astăzi în omenire? Nu se pătrund mai exact și mai adânc în lumina *Protocoalelor*, adevăratele cauze ale frământărilor. Pretutindeni observăm amestecul jidovesc, disolvant. Chiar un om ca Bismark a trebuit să facă compromisuri cu această față ocultă, care pe vremea lui nu părea atât de periculoasă. Astăzi însă lumea a început să se deșepte. O puternică suflare antisemită, nu retrogradă, nu obscurantistă, nu pornind din motive religioase, cum clevetesc jidanii, ci luminată, națională, izvorâtă din adâncurile instinctului de conservare, ridică tot mai impunătoare statele cele mai înarmate în lupta pentru existență. Această mișcare crește pe zi ce trece, cucerește pe indiferenți și convertește pe umanitariști, care totuși simt că Patria este mai aproape decât Umanitatea. Când lumea creștină a început să vadă primejdia, când îi simte apăsarea și când, încet dar sigur, se pregătește să scuture jugul domniei jidovești, nu rămâne vreo îndoială de partea cui va fi izbânda? Rămâne a ne lumina națiunile pe care jidanii le zăpăcesc încă prin presa lor, a se revizui toate concepțiile false fabricate în officinele semite, a se pune ordinea în locul dezordinii ivite după marele război și întreținute de jidani, a se ridica în sufletul oricărui nejidan pe altarul Patriei mai presus de toate utopiile cosmopolite; și atunci în loc să se înfățișeze lumii înmărmurite despotismul majestuos a iudaismului, se vor împlini cu dreptate cuvintele din Sfânta Scriptură: „Pieirea ta prin tine Israele!...”

Protocoalele înțelepților Sionului pot fi privite de unii ca o carte de propagandă antisemită, care dezvăluie complotul universal evreiesc, ca un document istoric care a ridicat multe probleme, subiect de controverse interminabile sau ca o creație a unui serviciu secret destinată justificării persecuției împotriva poporului evreu. În virtutea dreptului fundamental la liberă exprimare, pentru ca oricine să poată aprecia sau condamna în cunoștință de cauză o scriere care a jucat și joacă un

important rol în istoria lumii, considerăm de o deosebită importanță traducerea și prezentarea integrală pentru prima dată poporului român a *Protocoalelor*, însoțite de comentarii, de către preotul Ioan Moța. Pentru a evita orice comentarii neprincipiale, se consemnează în finalul cărții că demersul tipăririi *Protocoalelor înțelepților Sionului* constituie „un gest de restituire istorică”.

Crezul naționalist al preotului Ioan Moța l-a făcut să îmbrățișeze spre sfârșitul vieții o mișcare pe care interese străine și ambiții meschine au murdărit-o. Fiul său, întemeietor al acesteia a murit luptând în Spania, împotriva comuniștilor, devenind un erou al tinerei generații din perioada interbelică.

La moartea sa, protopopul Ioan Moța a fost cinstit ca o mare personalitate, organizându-i-se funerarii naționale. A murit într-o perioadă atât de tulbură (1940), cu sufletul îndurerat că s-a pierdut o parte din trupul sfânt al Ardealului. Dar ultima lui realizare, pentru oraș, va dăinui prin vremuri. În calitate de protopop, ctitorește o măreață catedrală, împlinind un vis ce și-l făuriseră orăștienii încă la sfârșitul secolului trecut. Ne limităm în aceste rânduri să cităm câteva aprecieri ale d-lui col.(r) V. Cugerean, despre această măreață ctitorie: „a cărei cupolă larg deschisă și campanila ce se înalță semeț spre cer au șters veacurile de umilință ale modestelor biserici românești”.

Cei ce l-au petrecut pe ultimul său drum și-au înscris iubirea și respectul pe mormântul său:

„Părinte iubitor,

**Îndrumător neobosit credincioșilor săi
Și stâlp neclintit neamului său.”**

TIPOGRAFIILE, LIBRĂRIILE ȘI BIBLIOTECILE ORĂȘTIEI

Promovarea și răspândirea cuvântului scris reprezintă una din marile cuceriri ale omenirii – fie că ne referim la manuscris sau tipăritură. Primele încercări de reproducere a scrierii cu forme fixe datează cu mult înaintea lui Johannes Gutenberg, putând fi împinse înapoi în timp și până în Sumer și Elam, unde se foloseau ștampile și peceti ca forme de tipar pentru imprimarea tăblițelor scrise¹²². Tot înainte de descoperirea literelor mobile s-au folosit plăci de lemn, tipărirea cu ajutorul lor fiind numită „în bloc” sau „tabelară”, în acest mod putându- se tipări și ilustrații. Acest sistem s-a folosit mai întâi în China în secolul VIII, pentru Europa fiind menționat abia la finele sec. XVI. Cele mai vechi reproduceri păstrate sunt Madona din Bruxelles (1418) și Sfântul Cristofor (1423)¹²³. Primele tipărituri cu litere mobile se datorează tot Chinei, chiar dacă literele folosite erau din lut ars (1040-1048). Se pare că nici Gutenberg nu a folosit literele turnate din metal de la începutul activității lui de tipograf, pentru primele încercări (1436-1440)¹²⁴ folosind caractere mobile din lemn¹²⁵.

Disputa dintre tipografi și copiiști va fi lungă și înverșunată. În 9 august 1513, regele Ludovic al XIII-lea al Franței decreta că tipografia este „o invenție dumnezeiască”, ordonanța sa echivalând cu recunoașterea oficială de către stat a noului procedeu de imprimare și marcând totodată hotărârea bisericii de a renunța la lupta împotriva tiparului și a-l pune în slujba sa¹²⁶. De la începuturile existenței sale tiparul a slujit umanismul chiar dacă a avut de înfruntat opreliștea inchiziției. Este suficient să amintim pe Johann Froben, William Tindale (spânzurat la Londra în 1536), Etienne Dolet (ars pe rug la Paris în 1546), pe Michel Servet, medic și tipograf în Lyon (denunțat de calvini și ars pe rug la Geneva în 1533) sau marile familii de tipografi Elzevier în Olanda, Maniutius la Veneția, Estienne la Paris)¹²⁷.

Arta primilor tipografi din țările române se leagă de atelierele venețiene unde au ucenicit îndeosebi transilvăneni (Toma Transilvăneanul din Sibiu, Andrei Corbu Bârsanul din Brașov, Martin Bârsanu din Codlea)¹²⁸. Mulți cercetători afirmă că și Macarie a lucrat o perioadă în tipografia Torezzani din orașul lagunelor. Un moment important îl

constituie activitatea tipografică desfășurată de Coresi la Brașov între 1556-1583. Ultima dintre tipografiile sale (cea a diacului Șerban) este prima tipografie din Orăștie, aici tipărindu-se în 1582 „Palia”¹²⁹. Mențiuni despre aceasta se găsesc și în lucrarea lui Vasile Popp, „Diserțiune despre tipografiile românești în Transilvania”. Tiparul românesc încetează până în 1637, când este reluat în Moldova și Țara Românească¹³⁰.

Pentru județul Hunedoara, următoarea instituție de acest gen este amintită abia în 1850, tot la Orăștie, proprietar fiind August Nagel. Acest oraș, puternic centru cultural, a slujit crezului potrivit căruia „cultura unui popor atârnă de la numărul celor care citesc”¹³¹, aici activând nu mai puțin de 11 tipografii. În 1865 tipografia Nagel devine proprietatea lui Fuhrman Karoly. Pentru anul 1867 este menționată tipografia lui F.A. Marcovovich, iar prin 1870 cea a lui Ferenc Schaser, cu o activitate ceva mai bogată, aici aplicându-se o parte a anualelor școlilor din localitate. În 1894, ea funcționa sub firma Frații Schuller & Comp¹³². Din bilanțul pe anul 1894 a tipografiei Minerva (înființată în 1888), publicat în Revista Orăștiei br. 37/1895, aflăm că tipografia, având sediul în Piața Mare nr. 2-4, dispunea de un capital social de 5000 florini în acțiuni a 2,5 florini fiecare. Venitul raportat de 4938 florini și 14 creșteri este realizat astfel:

- profit din anul precedent	21 fl. 71 cr.
- venitul tipografiei Minerva	4097 fl. 98 cr.
- abonamente la Revista Orăștiei	553 fl. 42 cr.
- inserțiuni (?)	207 fl. 62 cr.
- interese de la depuneri (dobânzi)	57 FL. 33 cr.
	4938 fl. 14 cr.

Reținem atenția asupra celor două sume care raportează profitul: 21 fl. 71 cr. în 1894 și 1115 fl. și 80 cr. în 1895, fapt care demonstrează prin puterea cifrelor rentabilitatea tipografiei. Tot din Revista Orăștiei (nr. 43/1895 – Aduș) aflăm amănunte despre a cincea adunare generală a tipografiei care, convocată inițial pe 30 septembrie, s-a amânat din cauza neprezentării unor acționari, pe 15 octombrie. Semnificativă este în primul rând menționarea statutelor institutului tipografic al cărui președinte este Ștefan Erdelyi, printre acționari numărându-se: Ioan Moța, George Banciu, Laurian Bercian, Silviu Moldovan

și Aurel P. Barcianu, care deține funcția de director. Se subliniază că, în conformitate cu hotărârea precedentei adunări generale, a fost înființat și tipărit în editura proprie ziarul Revista Orăștiei. Pentru ca acesta să fie și mai bine primit de cititori, se hotărăște plățirea cauțiunii prevăzute de Legea presei din 1872, pentru ca ziarul să poată insera în paginile sale și știri politice. S-au luat deasemenea unele măsuri privind repartizarea dividendelor către acționari, creșterea fondului de rezervă, constituindu-se și un fond special pentru ziarul propriu. În final, s-a ales noua direcțiune formată din: Ștefan Erdelyi – președinte, Silviu Moldovan – vicepreședinte și Aurel P. Barcianu – director al institutului de credit și s-a fixat quantumul taxelor pentru vânzarea – cumpărarea și transcrierea acțiunilor institutului tipografic¹³³. Tipografia, care a avut printre slujbașii săi și pe P.P. Barițiu (nepotul marelui cărturar) s-a transferat în 1902 la Hunedoara¹³⁴.

În 1904, ia ființă una dintre cele mai bine organizate tipografii românești ardelene, *Tipografia Nouă*¹³⁵, care în afara ziarelor „Foia Interesantă” și „Bobârnci”, a publicat revista „Cosânzeana” și lucrările științifice ale lui Gavril Todica: „Palavre”, „Hades”, „Paradoxe” și „Studii Științifice”¹³⁶. Această tipografie își va schimba numele în „Libertatea”, având o activitate deosebit de bogată. O parte a tipografiei Bornemisa s-a mutat la Cluj odată cu proprietarul său care a schimbat și locul de apariție al revistei „Cosânzeana”.

Pentru scurt timp ființează tipografia Lumina care a tipărit ziarul „Solia”. O activitate intensă după 1918 a desfășurat tipografia „Solia Dreptății”, pe care autorii volumului „Orăștie – 750” o consemnează ca proprietate a Băncii Ardeleana¹³⁷, dar pe care noi am găsit-o consemnată în arhiva Camerei de Comerț și Industrie a județului Hunedoara ca proprietate a lui Mihăilă Cornel, împreună cu o alta, proprietatea lui Emil Șelaru¹³⁸, nementionată în volumul amintit, ca și tipografia „Modernă” de altfel, unde s-au tipărit, printre altele „Calendarul Interesant” și revista „Convorbiri științifice” a lui Gavril Todica¹³⁹.

Un alt centru important este Deva unde, între 1876 și 1948, au existat 22 tipografii, chiar dacă nu concomitent. Ziarul „Hunyad” (Magazin săptămânal de știri) a apărut din 1876 în tipografia Adolf Hirsch, iar „Anuarul Școlii normale de stat din Deva” a apărut la tipografia Breier

Mor în perioada 1885-1888¹⁴⁰. Prima dintre ele a aparținut unei familii de tipografi (Hirsch) și a fost transmisă din tată în fiu. Ne bazăm afirmația pe faptul că firma apare ca nou înregistrată (deci este cu siguranță a fiului) în 1929 ca „librărie, tipografie, papetărie, mașini de scris, radio, patefoane, articole fotografice”¹⁴¹. În 1932 sediul său era pe str. Regina Maria nr. 21¹⁴². Tipografia este menționată și în anii următori¹⁴³. Presupunem că s-a operat încă o înregistrare, deoarece în 1945 apare ca aparținând Iolandei Hirsch, dându-se numărul de înregistrare în Registrul Camerei de Comerț 26/2024/1933, dar fără menționarea specificului firmei¹⁴⁴. În tipografia Hirsch s-au publicat, printre altele, ziare și reviste maghiare („A Hunyadmegyei tortenelmi esregezettarsulatsalkonyve, Hunyadvarmege”) cât și românești („Înainte”, „Gazeta Oficială a județului”, „Anuarul Școlii Normale de băieți” etc.)¹⁴⁵.

O altă familie de tipografii din Deva a fost Laufer. Într-o declarație din 1937 dată de Viliam Laufer în legătură cu decesul bijutierului Aron Grunfeld se menționează că semnatarul, de profesie tipograf, domiciliat în str. Șaguna nr. 15 are vârsta de 68 de ani¹⁴⁶. Deci era născut în 1869. Nu știm cu certitudine data înregistrării firmei, dar William Laufer avea brevet de tipograf încă din 1906 (nr. 3712) după cum reiese dintr-un tabel cuprinzând meseriașii din Deva din anul 1932¹⁴⁷. Cu siguranță că firma sa este mai veche decât data tabelului pentru că am găsit un imprimat executat la această tipografie în anul 1929 an în care apare și mențiunea Laufer Vilian cu firma „librărie, tipografie, papetărie, jucării, articole fotografice”¹⁴⁸. În anul 1928 aici au fost publicate vol. III-IV din publicațiile Muzeului Județean Deva. În anul 1931 se înregistra firma fiului său Wilhem Laufer, domiciliat în str. Regina Maria, nr. 12, poziția în Registrul analitic 225/1931, menționat ca atare și în anii următori, cu singura deosebire că în 1948 strada purta numele de Karl Marx¹⁴⁹. Cu siguranță că era firmă prosperă dacă ținem cont de faptul că în 1940 subscria 15000 lei la bonurile pentru înzestrarea armatei române în timp ce firme similare subscriau sume mult mai mici: 1000 lei firma Gâț Sabin din Hațeg și 3000 lei firma lui Weiss David din Deva. În acest an (1940) în toate documentele pe care le-am cercetat firma are ca specific doar librărie-papetărie¹⁵⁰. Ea va fi reînmatriculată în 1945 când apare în Registrul Camerei de Comerț la nr. 1044/1945, dar cu

mențiunea „număr vechi 225/1931)¹⁵¹. Ca și tipografia Hirsch și aceasta a publicat atât în limba română cât și în limba maghiară¹⁵².

Deși studiul de față are în vedere „cartea, literatura și presa” de la Orăștie, considerăm important să consemnăm existența și a celorlalte tipografii existente în zonă pentru a scoate în evidență efervescenta activității de tipărire a ziarelor și cărților, a periodicelor și calendarelor.

Acs Iuliana număr în Registrul Analitic al Camerei de Comerț 536 din 1931. adresa tipografiei este str. Regele Carol nr. 7. în 1932, probabil dintr-o eroare este trecută Aca Iuliana, dar în celelalte documente apare Acs¹⁵³. În 1934 este menționată și compactoria, iar în 1948 numele străzii este schimbat în 23 August.

Pentru tipografia **Ardealul** nu am găsit nici o mențiune de arhivă, dar aici s-a tipărit în 1939-1940 ziarul „Credință și Avânt”¹⁵⁴.

Tipografia **Arta** care tipărea, printre altele, ziarele „Horia” în anii 1932-1933 și „Hunedoara” în anul 1944, exista încă în evidențe în 1945¹⁵⁵.

Astra – De sub teascurile acestei tipografii iese „Calendarul Zarandului” în 1944-1946 și „Horia” în 1945-1946¹⁵⁶.

Corvin – institut de arte grafice. Publică, în 1935-1939, ziarul de extremă dreapta „Lancea”, iar în 1944-1949 cel de extremă stânga „Zori Noi”¹⁵⁷.

Decebal proprietatea lui Gheorghe Foltuțiu, înființată în 1931 și situată în Piața Unirii nr. 16, cu număr analitic în Registrul Camerei de Comerț 1121 din 10.X.1931¹⁵⁸. Firma este radiată la 13 martie 1946 în urma decesului proprietarului¹⁵⁹. În biblioteca Muzeului Județean Deva se găsesc, dintre publicațiile acestei tipografii, ziarul „Horia”, „Voința”, revista „Agricultura hunedoareană” și „Anuarul liceului Decebal” pe anii 1924-1925 și 1934-1936¹⁶⁰.

Dreptatea din ale cărei publicații există în inventarul Muzeului Județean Deva „Anuarul Școlii Normale” pe anii 1924-1925 și „Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Deva” pe anul 1926. Tipografia își avea sediul pe strada Decebal nr. 17¹⁶¹. Nu am găsit nici o mențiune în arhiva studiată.

În anul 1930 este înregistrată tipografia lui **Friedman Isak** cu sediul în str. Andrei Mureșan nr. 34, având poziția 1218/17.02.1930 în Registrul Analitic. Am găsit-o consemnată și în anul 1934¹⁶²³.

O altă tipografie a fost cea a lui **Gâț Sabin**, care avea firma „Librărie, tipografie, compactorie, foto” în Deva str. Regina Maria nr. 1 și o alta în Hațeg cu nouă lucrători, cu sediul pe strada Ferdinand nr. 4. Înregistrarea celor două firme s-a făcut concomitent, cu numărul de registru 84/2337/1935. Firma exista încă în 1948¹⁶³.

Într-un tabel din 1932 cuprinzând meseriașii din Deva îl găsim pe **Haim Francisc**, tipograf, cu brevetul nr. 31/1914, dar nu putem afirma că a avut firmă proprie¹⁶⁴.

Imprimeria județeană, a cărei existență este confirmată de un formular tipărit aici¹⁶⁵. Tot aici au ieșit, printre altele, „Buletinul oficial al județului Hunedoara”, „Îndrumătorul Administrativ”, ziarul „Moldova” (1936-1944) și primele două numere din „Publicațiile Muzeului Județean Deva”¹⁶⁶.

Știm că în anii 1931-1932 a existat tipografia **Patria**, dar nu cunoaștem data înregistrării, afirmația noastră bazându-se doar pe un imprimat tipărit aici și pe faptul că aici s-a publicat în 1931 primul număr din „Curierul Sanitar popular”¹⁶⁷.

Tipografia județeană, înregistrată în anul 1924 la poziția 111 din Registrul Analitic. Am întâlnit imprimate executate aici în 1925 și 1927¹⁶⁸. O tipografie cu același nume apare ca proprietate a lui Albu Pompiliu înregistrată cu numărul 111 din 1931. Nu este exclus să se fi operat doar o schimbare de proprietar. Sediul firmei era pe str. Regina Maria nr. 2¹⁶⁹.

Aproximativ concomitent a funcționat **Tipografia Românească**. Deși într-un document din 1938 se menționează că și-a început activitatea la 15 mai 1938, având număr 2/236 în Registrul Analitic¹⁷⁰, noi am găsit un imprimat executat în 1925¹⁷¹. Era o tipografie mare cu librărie și papetărie proprie, având, în 1940, un capital de 390.000 lei¹⁷². Un an mai târziu avea un consiliu de administrație format din 6 persoane, fiind Societate cu nume colectiv¹⁷³, pentru ca în 1945 să apară ca proprietate a lui Iuliu Nemeș & comp, iar în 1946 să fie radiat Aurel Chiorean, membru comandat¹⁷⁴ (Societatea în comandă este acea societate economică în care o parte

din membri răspund solidar și nelimitat pentru obligațiile societății față de creditori, iar ceilalți numai în limita capitalului investit. Aurel Chiorean făcea parte din prima categorie).

În anul 1945 se deschide un nou atelier tipografic pe str. Regina Maria nr. 10 aparținând lui *Scheffer I. Martin*, cu număr în Registrul Analitic 3936¹⁷⁵.

Încheiem prezentarea tipografiilor Devei cu „*1 Mai*”, care a activat în cadrul Întreprinderii de industrie locală și a avut sediul pe str. George Barițiu nr. 13. Aici s-a pus în funcție prima secție de zincografie și s-au efectuat numeroase alte dotări tehnice. Ulterior s-a mutat într-o clădire special construită pe str. 22 Decembrie (fost „23 August”) la nr. 256, luând numele de Întreprinderea poligrafică, ca unitate de sine stătătoare, iar după 1990 s-a transformat în SC Polidava SA¹⁷⁶.

Am amintit mai sus că în Deva a existat tipografia Gâș Sabin care a fost înregistrată concomitent cu cea din Hațeg¹⁷⁷. O altă tipografie hațegană a fost cea a lui *Berger Izidor*, înregistrată în 1931, cu poziția 259 în Registrul Analitic¹⁷⁸. Aici s-a publicat, printre altele, „Anuarul Școlii Superioare de Comerț” din localitate, pentru anii 1921-1932.

Tipografia lui Nagy Balint, care avea brevet de tipograf și compactor încă din 1917¹⁷⁹. Dacă în 1934 firma apare ca „Librărie, tipografie, legătorie”, în 1941 ea este numai tipografie. În 1921-1923 aici se tipărea „Anuarul Școlii medii civile de băieți și fete”¹⁸⁰.

*

* *

Un alt oraș hunedorean care a avut mai multe tipografii a fost Brad. Aici au funcționat:

Tipografia Diecezană, care în 1920-1921 publica „Anuarul Școlii medii secundare de stat pentru fete”;

Tipografia Zarand¹⁸¹, unde a văzut lumina tiparului „Anuarul Școlii comunale comerciale industriale de ucenici” pe anii 1925-1926;

Tipografia Moșilor, care între anii 1933-1941 a scos ziarul „Zarandul”;

Tipografia lui Gheorghe Roth, singura pentru care am găsit informații de arhivă. Ea apare pe lista „Industrie mică și meserii” din județul Hunedoara pe anul 1933, iar un an mai târziu același proprietar figurează cu tipografie și librărie. Aici s-a publicat, „Anuarul Liceului Avram Iancu”¹⁸².

*

* *

Instituțiile tipografice au fost întreprinderi ale hărniciei, care prin strădania imprimării și multiplicării cuvântului scris, au realizat produse și lucrări de o reală valoare. Dacă avem în vedere nu atât numărul cărților și ziarelor, almanahurilor și calendarelor, al broșurilor și revistelor care s-au tipărit aici, cât mai ales faptul că scriitori de seamă și-au scos în tiparnițele din Orăștie opere cu adevărat remarcabile, iar nu puțini dintre ei au debutat la Orăștie, putem afirma cu certitudine că cetatea Orăștiei poate fi dată ca exemplu a celei mai efervescente activități tipografice și editoriale.

Cea dintâi tipografie românească la Orăștie este cea a **diacului Șerban**, care a fost și ultima dintre tipografiile lui Coresi.

Și în acest domeniu înregistrăm un salt spectacular peste veacuri, deoarece din 1582, a doua tipografie la Orăștie o aflăm în 1850, o tipografie care era poate tot atât de modestă ca și tiparnița secolului al XVI-lea. Tipografia aceasta era în limba germană și aparținea lui **August Nagel**. Aici se tipăreau în special înștiințări, formulare administrative, imprimate etc. Această tipografie trece în 1865 în posesia lui Fuhrmann Karoly.

Cea de-a treia tipografie la Orăștie a aparținut lui **F. A. Marcovinovich** (1867), care tipărea contracte, procese verbale și formulare.

O altă tipografie, care a oferit produsele sale tipografice în limbile germană, română și maghiară, a fost cea a lui **Ferenc Schäser**. Are o activitate mai bogată și a funcționat la Orăștie de prin anul 1870. În această tipografie s-a publicat și o parte din anuarele școlilor de aici, mai ales în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În 1894, această tipografie o găsim funcționând sub firma lui Schäser-junior și mai apoi sub aceea de „Frații Schuller et comp”. Cu oarecare preocupări de

modernizare, tipografia a scos în 1897 mai multe ilustrate din Orăștie. Tipografia funcționează și după 1902, când se va transfera la Alba Iulia.

O tipografie cu activitate bogată în limba română a fost „**Minerva**” (1888), care a editat ziare românești și câteva cărți valoroase. De fapt, tipografia și librăria au fost organizate de către o societate pe acțiuni. Primul tipograf al ei era Baciul Carica, iar în 1890 lucra aici ca tipograf P. P. Barițiu, un nepot al cărturarului Gh. Barițiu. Prin 1900 o găsim sub denumirea de „Minerva R. T.”, până în 1902, când se transferă la Hunedoara. În pragul secolului al XX-lea, tipografia „Minerva” lucra cu un conducător, 2-3 învățăcei și 2-3 calfe. Oricum, la sfârșitul secolului al XIX-lea existau la Orăștie „2 bănci românești și 2 tipografii, tot românești”. Ceea ce este demn de reținut, ca fiind o particularitate distinctivă de alte centre tipografice românești, cum au fost Blajul, Sibiu, Gherla etc., este faptul că tipografiile Orăștiei n-au fost organizate sau tutelate de biserică, ci erau întreprinderi ale unor particulari sau societăți, care prin activitatea editorială au știut să depășească stadiul de simple imprimerii. Aceasta probabil a și făcut ca tipografiile din Orăștie să aducă o contribuție de seamă la pregătirea unității naționale, la difuzarea culturii și ideilor înaintate.

O altă tipografie activă se constituie la Orăștie în 1904 sub denumirea de „**Tipografia nouă**”. Ea a fost multă vreme una dintre cele mai bine organizate dintre tipografiile românești din Transilvania acelei epoci. Tipografia aceasta și-a instalat „o nouă mașină ce tipărește în două culori deodată”. Zornica tipografie avea apoi o mașină americană, o alta de perforat și de cusut, în general instalațiile toate erau „mânate de motoare”. Era și acesta un semn al evoluției activității tipografice românești. Având un bun colaborator în literatul și publicistul Sebastian Bomemisa, noua întreprindere editorială va deveni „Tipografia Libertatea”, după numele ziarului. Din marea „Editură a Librăriei Naționale S. Bornemisa”, o parte a tipografiei a fost dusă la Cluj dar o alta din ea rămâne la Orăștie, funcționând până prin 1940. Acestui institut de editură cercetătorii i-au recunoscut pe bună dreptate meritul de a fi adus o contribuție de seamă în promovarea literaturii române. Tipografia s-a distins „printr-o tehnică deosebit de frumoasă și prin lucrări puțin obișnuite”.

O altă tipografie a Orăștiei, care a lucrat mai intens după 1918, a fost cea din proprietatea Băncii „Ardeleana”, cunoscută sub denumirea de „**Tipografia Solia Dreptății**”, după denumirea ziarului care se tipărea aici. Aceasta va funcționa până prin 1948, dar era profilată mai cu seamă pentru tipărirea de anunțuri, bilete, registre, tipărind totodată și unele cărți, discursuri, ziare, broșuri etc.

O foarte scurtă perioadă, de numai 2-3 ani, a funcționat la Orăștie (1936-1939) „**Tipografia Lumina**”, la care s-a editat și publicația „Solia”.

În deceniul al 5-lea al secolului al XX-lea, a funcționat o mică tipografie a „**întreprinderii forestiere A. S.**” care își executa tipărirea necesare unității sale. Tipografia a fost preluată de „Astra” și respectiv „Fabrica chimică”, până ce, pe plan județean, s-a organizat la Deva o tipografie ca unitate mai mare și modernă.

Nu în ultimul rând putem consemna faptul că Orăștia a găzduit de-a lungul secolelor mai multe întreprinderi de editură și tipografii, instituții chemate să difuzeze în rândul cititorilor gândul și cuvântul tipărit. Cărțile și tipărirea Orăștiei oglindesc cu fidelitate preocupările și viața românilor din Transilvania. Tipografiile Orăștiei, deși au fost în bună parte întreprinderi ale unor particulari, au stimulat îndemnul intelectualilor, au contribuit la cultul minții maselor de țărani și muncitori, au știut, prin producția lor socială, să întrețină trează conștiința națională, au chemat la viață și au îndemnat la luptă românii pentru obținerea și apărarea drepturilor care li se cuveneau. Ele au păstrat, prin cuvântul tipărit, pentru posteritate, ideile și năzuințele epocii. Tiparul este astfel un criteriu al culturii, iar tipografiile o dimensiune a contribuțiilor aduse și în această direcție de orașul Orăștie.

Localitățile hunedorene în care a existat câte o singură tipografie sunt Hunedoara și Petroșani.

La Hunedoara a existat tipografia lui *Watchter Iosif*, înmatriculată în 1931 cu număr de registru 1704, având firma „Tipografie, librărie, papetărie”, și sediul în Piața Libertății nr. 6. În 1948 lucra cu 6 salariați¹⁸³. Din listele de meseriași rezultă că fiul proprietarului, care avea același nume ca și tatăl său, a fost tot tipograf. Credem a nu greși afirmând

că a lucrat în același atelier și a continuat munca părintelui său¹⁸⁴. În tipografia Wachter s-au publicat, printre altele, „Anuarul Școlii de băieți și fete” (1922-1923), a „Școlii medii de stat de băieți” (1923-1925) și a „Școlii medii de stat de fete”¹⁸⁵.

La Petroșani a activat tipografia „**Jiul Cultural**” înmatriculată cu numărul 138/1931 ca Societate pe acțiuni, cu 18 salariați și profil de „librărie, papetărie, legătorie”. Dintre publicațiile sale amintim doar „Anuarul Liceului de stat de băieți” pe anii 1920-1921¹⁸⁶. Pe publicația amintită se menționează că tipografia este proprietatea lui Teodor Munteanu. Dat fiind că Anuarul apare pentru anii 1920-1921, iar înmatricularea tipografiei este făcută în 1931, presupunem că avem de-a face cu două firme care au purtat același nume și care, probabil, au succedat una alteia.

*

* *

Multe dintre tipografiile existente în județul Hunedoara au avut librării proprii, pe care le includem în categoria librăriilor editoare (care cumpără manuscrisul autorului, îl tipăresc pe speze proprii și apoi îl oferă spre cumpărare). Au existat însă și numeroase librării care s-au ocupat exclusiv cu vânzarea produselor tipografice¹⁸⁷.

Vechimea meseriei de librar poate fi împinsă până în Grecia Antică – accepțiunea termenului fiind diferită de cea de astăzi. Dacă în lumea antică librăria era un loc de întâlnire a oamenilor cultivați, iar librarul era cel mai important factor de răspândire a culturii, din sec. XII-XIII meseria de librar se desfășoară pe lângă universități. În Franța, în timpul domniei lui Filip III (1270-1285) din dinastia Capetiană, are loc prima reglementare a profesiei de librar (1259), completată fiind în 1275. Ca și Franța, în toate centrele universitare, librării erau incluși în corpul universitar. Aproape toți librării erau și editori. Treptat locul în jurul căruia gravitează oamenii de cultură devine biblioteca¹⁸⁸.

Chiar dacă în accepțiunea modernă profesiunea de librar sugerează strict vânzarea de carte, au existat numeroși librari-editori care erau și proprietari de tipografii desfășurând în prăvăliile lor cu precădere produsele proprii. Vom da în continuare librăriile existente în județul

Hunedoara pentru care am găsit consemnări documentare în arhiva Camerei de Comerț și Industrie a Județului, pe orașe și ani, menționând librăriile-editoare.

Brad.

Librăria *Minerva* consemnată pentru anul 1933¹⁸⁹.

Librăria *Roth Francis* consemnată pentru 1933 și 1936¹⁹⁰.

Librăria *Sfânt Letiția* înmatriculată în 1931, apare consemnată în documente din anii 1934-1936 și 1946 este specificată adresa: str. Libertății nr. 57, data și numărul înregistrării firmei (522/1931)¹⁹¹.

Librăria *Roth Gheorghe*, prima consemnare este din 1934. Aici apare ca având librărie, papetărie și tipografie, existând încă în 1948¹⁹² este singura librărie editoare din Brad.

Librăria *Roth Adalbert* cu sediul în Piața Ferdinand nr. 8 înmatriculată cu nr. 3135/1941 ca librărie și papetărie. Apare cu a doua mențiune în 1946¹⁹³.

Librăria *Bodiciu Dumitru* cu numărul de înregistrare 2667/1937 și sediul pe str. Regele Ferdinand nr. 7 exista încă în 1946¹⁹⁴.

În orașul Deva au existat 11 librării.

Librăria *V. Laufer*. Nu cunoaștem anul înființării sale, dar a fost o librărie editoare. Prima mențiune o găsim pe o adresă prin care se fac cunoscute Camerei de Comerț și Industrie din Pitești librăriile existente în județul nostru. În 1934 este inclusă în categoria V (Comerț divers) apărând în permanență pe listele de firme (1936-1940-1946)¹⁹⁵.

Librăria *Hillas Anton*. Librăria este cuprinsă în listele pentru anii 1933 și 1936¹⁹⁶.

Librăria *Românească*, menționată în 1933, 1934, 1941 și 1946, unde apare ca tipografie și librărie, Societate cu nume colectiv cu un Consiliu de Administrație format din 6 persoane¹⁹⁷. A fost librărie editoare.

Librăria *Weiss David* este firma care în 1940 a subscris la bonurile pentru înzestrarea armatei române suma de 3000 lei. Înregistrată în 1931 cu nr. 1625 ea își continuă activitatea și în 1948, fiind amintită în repetate rânduri în documentele de arhivă¹⁹⁸. Sediul firmei a fost în Piața Unirii nr. 1.

Librăria editoare *Adolf Hirsch*, cunoaștem puține date despre această firmă care a fost ca și cea a lui Laufer, transmisă din generație în generație. Singurele mențiuni apar în anii 1934 și 1936¹⁹⁹.

Firma lui *Rubin Arpad* este menționată doar în 1936 fără nici o altă specificație²⁰⁰.

Librăria *Cultura*. Firmă socială, proprietatea lui Moțoc Petru & comp, menționată o singură dată, în 1945²⁰¹. Pentru librăria lui *Susan Nicolae* situația este identică²⁰².

Tot cu o singură mențiune apare **librăria *Kummelheim Bela*** într-un dosar din 1948, unde se specifică număr de înregistrare 115/3786/1944²⁰³.

Gâț Sabin, proprietarul librăriei Dacia și-a înregistrat firma în 1935 (librărie-editoare) având două filiale: una la Deva și una la Hațeg²⁰⁴. Firmele se găseau pe str. Regina Maria nr. 1 și respectiv pe str. Ferdinand nr. 4.

În Hațeg, în afara firmei *Gâț* au existat și alte unități similare.

Pentru librăria editoare a lui ***Nagy Balint***²⁰⁵, informațiile sunt lacunare, situație este identică pentru librăria *Petrescu Angela*²⁰⁶, care însă a avut o librărie needitoare ca și *Berkovits Eugen*. Firma înregistrată în 1945 cu nr. 164/2984 este radiată în luna octombrie a aceluiași an²⁰⁷. Adresa firmei a fost Piața Regele Ferdinand nr. 10. Amintim, în fine, librăria lui *Baco Maria* înregistrată sub nr. 214/4398 din 1947, dar despre care nu deținem nici o altă informație²⁰⁸.

Pentru localitatea Hunedoara, cea mai importantă este fără îndoială firma lui ***Watchter Iosif***, librărie editoare, înființată în 1931 (cu nr. 1704 în registrul analitic) având sediul în Piața Libertății nr. 6²⁰⁹. Firma este menționată și în documente din 1933, iar în 1934 ea trece în proprietatea fiului²¹⁰. În 1936 este inclusă în categoria II de firme de „Comerț mic”.

În același oraș a funcționat firma ***Țintea Nicolae***²¹¹, despre care nu avem nici o altă informație.

La Orăștie au existat de asemenea mai multe librării.

În paginile ziarului „Revista Orăștiei” găsim inserate, încă la finele secolului trecut, mai multe anunțuri publicate ale librăriei aparținând lui **H. Graef**, care oferă spre vânzare manuale pentru școli populare și gimnaziu, dar și cărți de literatură apărute în colecția „Biblioteca pentru toți” (editată la București de Dumitru Stănescu), „Biblioteca de popularizare” (editată la Craiova de Ralian și Ignat Samitea, având ca director de I.Hussar) și „Biblioteca Nouă” (editată tot la Craiova de G.Sfetea)²¹². Ne vom opri în continuare asupra celor ce aparțin, presupunem, familiei **Branga**. Spunem aceasta deoarece prima firmă, înregistrată în 1931 sub nr. 469 cu sediul în Piața Ardeleană nr. 7, a aparținut lui Remus Branga, ea figurând ca atare și în 1946²¹³. În interval de 15 ani mai apar Nicolae Branga, în 1933, și Antonia Branga, în 1934, fără nici o altă mențiune²¹⁴.

În categoria II „Comerț mic” este inclusă de Camera de Comerț și Industrie firma lui **Spitra Henrich** menționată în 1934 și 1936²¹⁵. În anul 1936 se înființează librăria **Pardos Sofia** la poziția 2503 din registrul analitic, cu sediul în Piața Ardeleană nr. 10²¹⁶. Iar în anul următor, la numai câteva case de aceasta la nr. 4, se deschide librăria **Scheller Helmut** (înregistrată la nr. 2694/1937)²¹⁷. În fine, firma lui **Nagyszogy Rozalia** deschisă în 1946 pe str. Regele Ferdinand nr. 11²¹⁸.

La Petroșani a existat **librăria-editoare Jiul Cultural**. Societate pe acțiuni, înființată în 1931 (cu nr. analitic 138), avea la deschidere 18 salariați. În 1941, Consiliul de administrație era format din 15 persoane, dovadă a dezvoltării pe care a cunoscut-o în câțiva ani această tipografie cu librărie proprie²¹⁹.

În 1941, se deschide librăria **Mader Mihail** (nr. de registru 3199) pe str. Gh. Gheorghiu Dej nr. 45²²⁰, iar în 1946 cea a lui Farkas Lazăr, cu sediul în str. Regele Ferdinand nr. 66, având firma **Progresul**²²¹ pentru ca în 1947 să se deschidă librăria lui **Birtalan Alexandru**, pe str. Regele Ferdinand nr. 35 (nr. de registru analitic 4385)²²². Într-o listă de firme existente în 1934 apare **Ritter Burta**, dar nu avem nici o altă informație despre aceasta²²³.

Pentru localitatea Lupeni, am înregistrat librăriile lui **Pascha Ecaterina**²²⁴, **Moroșan Irina**²²⁵ și **Szabo Ștefan**²²⁶, existente în 1934. În anul 1947 este înregistrată firma lui **Navrady Viorica**²²⁷, pe str. Regele Ferdinand nr. 18.

Pentru orașul Simeria, o singură librărie, a lui *Tănase Maria* cu sediul pe str. Principesa Elisabeta nr. 3, a fost înregistrată cu nr. 3203/1941²²⁸.

Camera de Comerț și Industrie a manifestat interes pentru dezvoltarea industriei grafice din județ. În 1936, de exemplu, s-a întocmit o listă pe grupe, a meseriilor, în vederea constituirii unor comisii de calificare. Pentru „industria grafică” apar: cartonagist, compactor, litograf, tipograf, mașinist, tipograf mașinist de rotativă, turnător de litere²²⁹. Din păcate, cu 1940 apar preocupări pentru cunoașterea etniei proprietarilor de firme. În acest an, în orașul Deva, din totalul de 6 librării – papetării, erau două ale unor români și două ale unor evrei, iar 6 din tipografii erau două ale unor evrei, trei ale unor români și una a unui maghiar²³⁰.

Chiar dacă în 1945 se afirmă că nu au fost radiate firme în urma legilor rasiale²³¹, cu un an înainte se specifica românizarea unor firme evreiești (în perioada 6 septembrie 1940 – 31 mai 1944), dintre care 98 în întregime, iar 34 prin transformarea lor în firme sociale, vechii

proprietari evrei rămânând coproprietari, între ele găsiindu-se tipografii și librării. Două dintre firme au fost complet lichidate²³². Dovada

indubitabilă a celor afirmate este faptul că, în 1945, firma V. Laufer era reînregistrată²³³. Nu este exclus ca despre această firmă să fie vorba în tabelul privind firmele înmatriculate în februarie – martie 1945 la capitolul „hârtie-arte grafice” cu capital de 160000 lei²³⁴.

Dezvoltarea artei tipografice a învins opreliștile temporare și cunoașterea, chiar succintă, a celor care și-au pus priceperea în slujba sa, constituie, credem, o necesitate pentru cei care se apleacă asupra trecutului cultural al județului nostru.

*

* *

Dacă activitatea tipografică a cunoscut cea mai efervescentă perioadă în zona Orăștie, este normal ca cercetarea de față să scoată în evidență existența primelor biblioteci în acest perimetru geografic. Prima bibliotecă datează la Orăștie, după izvoarele documentare, de la jumătatea secolului al XVII-lea, de când avem aici o școală cu un caracter mai înalt, cum a fost și cea de la Orăștie, care a avut ca rector pe M. Halici. Biblioteca acestei instituții exista înainte de donația lui M. Halici. Cărturarul însă, prin gestul său nobil, n-a făcut altceva decât să îmbogățească fondurile bibliotecii cu exemplare unice, care vor ridica prestigiul și valoarea bibliotecii și a școlii. Răsfoind fondul de carte rară pe care l-a achiziționat Biblioteca Universității din Cluj de la fostul Liceu „A. Vlaicu”, preluat de la Liceul „Kun”, care și el l-a primit de la vechea școală reformată, am constatat că, în afara cărților din catalogul lui Halici, există din secolele XVI-XVII un număr important de cărți literare de mare valoare, cum ar fi: Ovidiu - 1581, un Erasmus din 1664, Aristotel - 1770, Opera lui J. J. Rousseau - 1784, apoi scrierile lui Locke, Baumgarten, Kant, Cicero, Tacitus, câteva zeci de dicționare, enciclopedii, gramatici, în limbile latină, greacă, germană, franceză etc. Faptul că instituția aceasta a avut o anumită continuitate și că în cadrul ei au putut învăța și românii, ne va explica de ce în cadrul școlii reformate și respectiv Liceului „Kun” se va forma „o societate de lectură a junimii române” și prin aceasta se va pune bazele unei biblioteci române. Ca o concluzie certă a documentării făcute este faptul că Mihail Halici n-a fost singurul donator, ci și alți profesori ai colegiului de mai târziu vor

urma exemplul său, oferind o parte din bibliotecile personale școlii. Saltul pe care l-am constatat la tipărirea cărților îl regăsim și în planul constituirii bibliotecilor: din secolul al XVI-lea un salt peste două veacuri.

Biblioteca societății de lectură a junimii. Cea dintâi bibliotecă românească proiectată și realizată de junimea română în cadrul Liceului reformat din Orăștie a fost cea a „Societății de lectură”. Primele izvoare ale documentării elevilor au fost antologiile și crestomațiile. *Lepturariile* lui Aron Pumnul, manualele, volumele de poezii, dar mai ales presa au fost utilizate din plin. Biblioteca studenților români s-a alimentat prin sprijinul intelectualilor din localitate, prin donațiile unor redacții ale ziarelor românești etc. Între aceste publicații, sunt amintite în 1868 *Albina Pindului*, *Liceul românesc*, *Transilvania*, *Familia*, *Convorbiri literare*, ceea ce dovedește că Orăștia a fost receptivă la mișcarea junimistă. În 1868, „Convorbirile literare”, renumita revistă condusă de Titu Maiorescu la Iași, a fost expediată și pe adresa Societății de lectură a junimii studioase din Orăștie. Inițial, biblioteca a avut 54 de cărți. Din protocoalele ședințelor, din obiectivele permanente ale activității, reiese că biblioteca, organizarea și îmbogățirea ei au constituit un obiectiv central. Se menționează expres că scopul societății era „compunerea unei biblioteci române”. Posibilitățile de completare a fondurilor bibliotecii au fost: 1. Pregătirea unor programe cu serate și perorațiuni, cu recitări și cântece, la care să se perceapă o anumită taxă. 2. Donații ale membrilor societății în bani și cărți. 3. Colecte de la românii din Orăștie și chiar de la cei din jur. 4. Donații ale publicațiilor. 5. Fonduri strânse din unele „penalități”. Toate aceste modalități pot fi constatate în procesele verbale ale ședințelor. La un moment dat, se hotărăște ca să se scrie o „istorie a bibliotecii”. Cărțile se procurau în bună măsură de la Sibiu. Între documentele care s-au păstrat din 1867, există o listă cu „mulțumită publică” a donatorilor bibliotecii. Aceștia au fost intelectuali din Orăștie, cu care elevii erau în legătură. În afara lor se mai află și donatori români de la Deva, Oradea, Brașov, redacția revistei „Transilvania”, precum și satele românești din părțile Orăștiei: Balomir, Orăștioara de Jos, Căstău, Romos, Bobâlna, Vinerea etc. Grija și dragostea membrilor pentru biblioteca lor era uimitoare.

Carte cu carte, număr de număr, în colecție s-au adunat astfel câteva sute de titluri. În toate protocoalele ședințelor, în toate rapoartele-bilanț, în obiectivele seratelor figurează biblioteca. Se propune legarea cărților, ținerea evidenței exacte a lor etc. Între cei aleși în comitet se găsea cu cinste și regularitate „bibliotecarul”. Pentru a se afla în siguranță cărțile erau păstrate la Școala românească fiind încredințate învățătorului. Numai în 1868, la începutul anului, biblioteca avea 120 de volume, iar în luna iunie existau 135 cărți. Viața societății a avut o perioadă de avânt până prin 1870, de când deținem știri precise din protocoalele ședințelor care se țineau cu regularitate. Aflăm astfel și din relatările presei, de exemplu, că în 1869, biblioteca Societății de lectură avea 300 volume: „mare parte erau cumpărate pe banii ce s-au adunat prin contribuțiuni și din veniturile a câtorva serate organizate pentru acest scop”. Biblioteca aceasta a rămas până în 1918 în paza Școlii confesionale greco-orientale-române din Orăștie. Dacă biblioteca junimii studioase de la Colegiul reformat a fost prima bibliotecă în limba română, dar a avut un caracter de uz intern, o nouă bibliotecă, cea dintâi bibliotecă publică, datează la Orăștie din 1883. În acel an, biblioteca *Casinei* funcționa public, primele începuturi datând și pentru ea de prin 1868, continuând astfel biblioteca de la *Societatea de lectură a inteligenței române din Orăștie și jur.* „Familia” semnala evenimentul constituirii *Casinei române* și își exprima speranța că aceasta va fi la Orăștie „un focar pentru sprijinirea literaturii și conducerea vieții sociale”.

În statutele societății sunt prevăzute articole speciale cu privire la bibliotecă și bibliotecar sau cu privire la drepturile membrilor, inclusiv ale celor „ajutători” de a citi. De asemenea, în activitatea comitetului stătea și preocuparea pentru bibliotecă, procurarea cărților, abonarea revistelor etc. Pentru bibliotecar două erau obligațiile esențiale: a) a ține în ordine bună biblioteca societății; b) „a purta protocoalele exacte despre operele ce se află în bibliotecă și un ziar despre cărțile ce a dat din bibliotecă și le-a reprimat, precum și a raporta comitetului la finea fiecărui an despre starea bibliotecii”. Erau cerințe lapidare și simple care au constituit un bun îndrumător al activității, al sarcinilor pe care le avea bibliotecarul societății. Date precise despre felul în care s-a constituit fondul bibliotecii nu avem prea multe. Știm că după 10 ani de existență,

În 1893, inventarul bibliotecii acestei societăți de lectură deținea „un dulap pentru cărți” cu materiale, cărți, reviste și fonduri bănești în valoare totală de 985,39 florini. Biblioteca avea 12 acții la „Ardeleana” și „un libel de depuneri”. În raportul anual din 1893 se precizează, de exemplu, că biblioteca avea „cu totul 16 jurnale” din care majoritatea erau literare, iar 8 politice. Toate acestea au fost „prenumerate și puse la dispozițiunea membrilor” aceluși an. Din raportul ținut la 25 ianuarie 1885, aflăm care erau foile, revistele și ziarele pe care le puteau consulta membrii societății: „Tribuna”, „Gazeta Transilvaniei”, „Dreptatea”, „Telegraful român”, „Unirea”, „Foaia poporului”, „Budapesti Hirlap”, „Sieben Deutsche Tregeblat”, „Hunyad”, „Vatra”, „Familia”, „Revista nouă”, „Romanische Jahrbücher”, „Convorbiri literare”, „Calicul”, „Vulturul” etc. Existența, alături de publicațiile românești prestigioase, și a celor germane, maghiare, arată nu numai că intelectualii români se informau din surse variate, dar prin aceasta se confirmă totodată că exclusivismul șovin nu era deloc propriu gândului și comportării membrilor societății. În același raport se precizează că biblioteca avea 171 cărți „între care se aflau cele mai bune scrieri românești”. În decursul anului s-au citit 86 volume. La numai două luni, într-un alt raport din 8 martie, se arată, că s-au mai făcut abonamente și la revistele: „Foaia Hunedoarei” și „Revista Orăștiei”, precum și cărțile: *Moara din Săliște*, *Istoria împăratului Traian*, *Nuvele de Russu Șirianu*, *Dan de Al. Vlahuță*, *Poezii de N. Roman*, *Idile și balade de G. Coșbuc*, *Sfaturi economice de Georgescu*, *Economia rurală*, de I. Baci, *Amintiri din 1848* de V. Moldovan, cărți din colecția Biblioteca de popularizare „Samitca” și „Biblioteca pentru toți”, C. Müller. Cum era și firesc, în toate rapoartele se acordă cea mai mare atenție bibliotecii. Pentru 1896 sunt alocați 200 fl. și se face recomandarea de a se procura cele mai bune apariții literare din „Biblioteca pentru toți” și „Biblioteca de popularizare”. Numai într-un singur an, biblioteca a sporit „cu 99 opuri” în 101 volume, așa încât în 1897 existau în bibliotecă 248 de cărți. Cititorii, în număr de 45, au putut consulta „cele mai noue apariții literare și dintre acestea cele mai bune”. În 1897 au fost abonate ca foi: „9 politice, 3 literare, 1 economică și 1 humoristică”, valoarea în bunuri, fonduri și cărți se urca la suma de 1 263 fl.

În 1902 biblioteca urma să procure o listă cu cele mai noi și bune cărți literare și științifice, în valoare de 240 coroane, iar editurile la care urma să se adreseze erau „Minerva” din București (ceea ce dovedește legătura și în această privință cu românii din principate), „Krafft” Sibiu, apoi de la Administrația revistei „Tribuna poporului”, Librăria „Arhiedecezană” din Blaj etc. Se mai puteau obține unele cărți de la autorii individuali, cum s-a și întâmplat cu T. V. Păcățeanu. Biblioteca se preocupă de colecțiile revistelor abonându-se între altele: „Enciclopedia română”, „Revista Bistriței”, „Revista ilustrată”, „Luceafărul”, „Cronstadter Zeitung” din Brașov, „Ilustrite Zeitung”, „Für alle Welt”. În 1903, biblioteca poseda 407 volume și avea abonamente la alte noi 8 ziare politice și 4 literare. Este procurat mobilier nou și se „organizează” unele conferințe și prelegeri publice pentru membrii săi. În 1907 sunt făcute abonamente la publicațiile: „Lupta”, „Drapelul”, „Unirea”, „Libertatea”, „Bunul econom”, „Revista politică-literară”, „Țara noastră”, „Viața românească”, „Neamul românesc”, „Semănătorul”, „România ilustrată”, „Economia”, „Az Uyság”, „Tribuna”, „Poporul român” etc. Tot din această perioadă biblioteca societății de lectură achiziționează prețioase opere ale lui N. Iorga, M. Sadoveanu, M. Eminescu (*Geniu pustiu*), I. Gorun, E. Gârleanu, Il. Chendi, O. Goga, I. L. Caragiale, I. Slavici, opere din literatura universală etc.

Bibliotecile Casinei maghiare și germane. Alături de Biblioteca Societății de lectură, devenită apoi bibliotecă a Casinei române, în Orăștie, chiar în secolul al XIX-lea a funcționat o bibliotecă a Cazinoului, întemeiată de preotul reformat K. Bodola, trecută apoi în posesia distinsului medic al Scaunului dr. Damiel Leszoi. În cadrul Cazinoului se adunau oamenii din protipendada orașului. Biblioteca aceasta a avut cărți în limba maghiară și germană. Societatea săsească de lectură a avut și ea o bibliotecă cu cărți în limba maghiară.

Biblioteca școlii românești. Ca bibliotecă românească, cam tot așa de veche ca și cea a societății de lectură a existat la Orăștie Biblioteca poporală de pe lângă Școala primară de stat pentru băieți, cândva Școala română confesională.

În 1897, când se cerea printr-o adresă specială să se descrie bibliotecile școlare proprii, Orăștia răspundea că școala nu are o bibliotecă constituită, ci numai bibliotecile învățătorilor Bârsan și Eli, care numărau

cam 300 exemplare, opere de pedagogie, metodică etc. „procurate din banii și pe spesele lor”. Adresa a pus în alertă școala, care nu întârzie să treacă la acțiune. De la forurile superioare școlare nu se putea aștepta vreun sprijin, fonduri speciale pentru aceasta Comitetul parohial încă nu avea. Geneza amintitei biblioteci indică aceleași drumuri pline de riscuri și de greutate ca și la celelalte biblioteci românești. Cu toate acestea, biblioteka școlară se va constitui chiar în anul 1879. În 1883, cu prilejul ținerii uneia din Conferințele învățătoresți din Orăștie, se alege ca bibliotecar învățătorul Ioan Branga. Din documentele scrise care s-au mai păstrat, aflăm câte ceva despre constituirea bibliotecii școlare prin donații. Chiar în 1883 se primesc câteva cărți și reviste între care am reținut *Carte de citire* a lui Zaharia Boiu, *Manuducerea limbii maghiare*, *Macrobioțica*, vol. I și II a lui P. Vasici, *Rătăcirile lui Odyseu* de Șt. Simon și publicația „Amicul familiei”, cursul III, 1879. Ca dirijor al corului, I. Branga va pregăti și prezenta unele spectacole „în favorul școlii” și al bibliotecii acesteia. Seria donatorilor continuă prin „Convorbiri pedagogice”, „Școala și familia”, „Pedagogul”, „Telegraful român”. Anul în care se va ține la Orăștie Adunarea generală Astra, care a înviorat viața românilor, aduce o donație de câteva cărți „pe seama bibliotecii școlii noastre”. Venitul de la seratele organizate de învățătorul C. Joandrea, la care își dă concursul „corpul învățătoresc”, tot din anul 1884, „se destinează bibliotecii școlare”. În afara seratelor date de școală, a concertelor corale, sunt folosite „ofertele benevole” care fac să crească fondurile școlii pentru cărți. În 1900 sunt alocate sume speciale pentru ca să „se procure cărți acomodate pentru biblioteka școlară”. Biblioteca a avut un profil pedagogic, dar a acumulat și folosit numeroase cărți de literatură și știință popularizată. Cu tenacitate și fără gesturi spectaculare, Școala greco-ortodoxă-română a strâns câteva mii de cărți românești, numeroase manuale și metodici, programe analitice și îndrumătoare, publicații pedagogice sau literare, necesare activității de instruire și educare a atâtor generații de școlari. Vorbind despre bibliotecile școlare, facem mențiune pentru toate tipurile de școli care au funcționat la Orăștie. La Orăștie au crescut și s-au constituit și alte biblioteci ale unor organizații sau instituții.

Biblioteca populară a Asociațiunii. „O acțiune unică s-a început în anul 1904 în câteva despărțământe prin stăruințele de a se pune temei bibliotecilor populare mari, înzestrate numai cu cărți apărute în Biblioteca Asociațiunii”. Filiala Astra de la Orăștie s-a îngrijit de această bibliotecă, iar după 1918, tinerimea universitară organizează și ea anumite serbări la Orăștie, pentru ca din fondurile obținute să se doteze această bibliotecă și încă alte 5 biblioteci sătești.

Biblioteca socialistă are particularitatea că nu a dispus de un sediu special, ci a funcționat la unii din membrii (secretari, președinți sau membri din comitet) organizației locale. Constituirea cercurilor muncitorești, necesitatea informării și a documentării politico-ideologice au cerut un efort pentru închegarea unor biblioteci muncitorești. În cadrul acestor biblioteci, muncitorii puteau consulta ziarele socialiste din Transilvania, unele din cele apărute la Budapesta, în limba română sau maghiară, câteva reviste socialiste din Principate, calendarele socialiste sau ale minerilor, rapoartele care s-au publicat la București, Timișoara, Arad, Sibiu etc. Acestor materiale li s-au adăugat, apoi, o parte din volumele de literatură cu conținut socialist (lucrările lui Sahia, I. Călugăru etc.), unele broșuri cu literatura marxistă și colecțiile „România muncitoare”, o parte din cărțile Editurii socialiste.

Biblioteca meseriașilor. O bibliotecă potrivită activității și unor țeluri culturale sau profesionale a fost aceea a Reuniunii meseriașilor. Biblioteca avea în 1909 un număr de 155 volume nelegate și „89 opuri compactate”. O bună parte din aceste cărți erau opere de o reală „valoare literară”. La aceste cărți s-au strâns și păstrat altele, precum și ziarele sau revistele pe care membrii reuniunii le puteau citi la clubul lor.

Bibliotecile publicațiilor orăștiane. O parte din ziarele și revistele care au apărut la Orăștie au încercat să lanseze unele colecții proprii. Așa de pildă „Revista Orăștiei” a tipărit colecția *Foițe alese*, dar publicația a avut și o bibliotecă pentru uzul propriu. Tot așa „Libertatea” a editat *Biblioteca literară a ziarului Libertatea*, care a tipărit mai multe volume de *Poesii și nuvele*, începând din 1902. Redacția însă a avut și o bogată bibliotecă de cărți, reviste, obținute prin schimb, manuscrise ale colaboratorilor, o bogată corespondență etc. Biblioteci similare găsim și la „Bunul econom”, „Cosînzeana”, precum și la

toate publicațiile cu o activitate mai îndelungată. Băncile „Ardeleana” și „Dacia” au avut fiecare câte o bibliotecă de specialitate. Și pentru ca lista acestor biblioteci să fie cât mai exactă, menționăm câteva din bibliotecile documentare mai importante, cu fonduri de carte rară sau carte românească veche, cu unele manuscrise și publicații specifice.

Biblioteca mănăstirii franciscane este și ea foarte veche și deține în prezent 1018 volume, cărți cu profil de specialitate, dintre care unele extrem de valoroase. Ne referim în primul rând la acele cărți în limba latină, tipărite în țara noastră în tipografia existentă la Csik Somlyoensis, adică Miercurea Ciuc. Aliniem aici câteva din titlurile ieșite în secolul al XVIII-lea de sub teascurile tiparniței de la Miercurea Ciuc: *Legile sodalilor Măriei*, 1758; *Gramatica*, 1814; *Compendiu manual*, 1762; *Instrucția călugărilor*, 1732; *Regula ordinului III*, 1753; *Canționale catolice*, 1719; *Immuri bisericești de seară*, 1741; *Cântece liturgice*, 1700; *Sfânta biblie*, 1733; *Binecuvântările*, 1732 și 1741; *Gramatica*, 1727; *Evanghelie și epistolă*, 1747. Toate aceste lucrări, tipărite în limba latină și pe care noi le-am redat în tălmăcire, prezintă un interes deosebit tocmai pentru faptul că ele s-au tipărit pe teritoriul patriei noastre. Biblioteca deține și alte tipăriri valoroase apărute la Albae Caroline: *Despre dragostea afectivă inițială*, 1792, tot în limba latină; *Istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1782, precum și numeroase volume tipărite la Viena, Buda, Cracovia, Veneția, Lipsca etc. Mai semnalăm lucrarea lui Wolf Bethlen, *Istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1785, în limba latină, precum și un număr de 41 manuscrise în limbile latină, maghiară, germană și română, majoritatea din secolul al XVIII-lea.

Biblioteca bisericii reformate deține în cele 1077 titluri, cărți în limba maghiară, tipărite la Turda, Cluj, Oradea, Deva, Orăștie, Hunedoara, Alba Iulia, Aiud, Timișoara, majoritatea din secolul al XIX-lea. Semnalăm de pildă *Biblia*, cuprinzând *Noul și vechiul testament* și care a fost tipărită la Varaadon, *Nyomtatodt Szcenci Kertesz Abraham alatal*, la anul 1660, apoi o lucrare a lui Karoly Gașpar tipărită la Basel în 1764, o alta a lui Bodoki Iozsef, *Introducere în citirea noului testament*, tipărită la Cluj în 1775, cea semnată de Egy Hozafi, *Cinci jocuri triste*, Sibiu, 1817, precum și cartea *Doctrina îngrijirii* a lui Garda Iozsef, care s-a tipărit la Cluj în 1807. Biblioteca aceasta păstrează între fondurile

ei o bună colecție a ziarelor și revistelor maghiare apărute la Orăștie, unele cărți tipărite la Deva, Hunedoara, Orăștie etc.

Amintim, în sîrșit, și câteva din bibliotecile personale, care au aparținut unor intelectuali de seamă și care de fapt au constituit și izvoarele de documentare spirituală pentru activitatea social-politică sau cultural-artistică. O asemenea bibliotecă au avut avocatul dr. Avram Tincu, pictorii Ioan și Izidor Oprușian, economistul I. Mișu, scriitorul S. Bornemisa, publicistul G. Todica, istoricul A. Amlacher, profesorul Aron Demian etc. În unele cazuri, aceste biblioteci, sau altele, au putut în parte îmbogăți fondurile câtorva instituții de aici. În 1885, de exemplu, preotul Leonhard din Orăștie donează o parte a cărților sale bibliotecii Consistoriului evanghelic, între acestea aflându-se și câteva cărți vechi. În cazul lui Al. Claudiu Vlad, acesta a deținut în bibliotecă sa o frumoasă colecție de cărți juridice, economice, de istorie, filologie și filozofie, în limbile română, germană, maghiară. Această bibliotecă a trecut apoi în seama lui Aurel Vlad, care, de asemenea, a avut o remarcabilă bibliotecă. Tradiția acestor cărturari a creat o bună premisă pentru bibliofilia de mai târziu.

Biblioteca Liceului „Aurel Vlaicu”. A fost cu adevărat cea mai impunătoare bibliotecă, sub raportul numărului, al organizării și binînțeleș al valorii fondurilor pe care le-a deținut. Biblioteca „Vlaicu” n-a fost doar o bibliotecă liceală, ci una a orașului și a împrejurimilor. Mai întâi se impune să remarcăm caracterul sistematic și de colecții al fondurilor. Între cărțile de valoare ale bibliotecii au figurat lucrări rare, carte românească veche, edițiile complete ale clasicilor literaturii române și nu de puține ori ediții „princeps”, cele mai de seamă titluri pentru filozofie și istoria filozofiei, etică și sociologie, logică și psihologie, opere reprezentative din filologie, istorie, folclor, lexicoane și enciclopedii, apoi lucrările reprezentative pentru literaturile franceză, latină, germană, engleză, greacă, rusă, maghiară etc. În rafturile acestei biblioteci documentare puteau fi găsite volumele de critică literară la zi și principalele tratate de istoria literaturii noastre, monografiile scrisului și ale literațiilor români, alături de tratatele fundamentale pentru unele din principalele domenii ale științelor exacte etc. Biblioteca a deținut apoi o frumoasă colecție a publicațiilor din Transilvania și a celor noi

apărute în epocă, precum și o rară colecție în serii complete de reviste literare. Toate acestea puteau oferi solicitanților o bună documentare pentru studiu și cercetare științifică, iar elevilor o informare aptă a modela convingeri. Numărul volumelor deținute de bibliotecă a fost de 29 500.

În privința organizării, biblioteca Liceului „Aurel Vlaicu” a avut două secțiuni: una generală, pentru elevi, în care cărțile valoroase și necesare studiului existau în mai multe exemplare. Ministerul Instrucțiunii Publice, prin Casa Școalelor, ca și comitetul școlar al liceului, alocau anual sume importante pentru cărți. Faptul că mulți ani în șir la conducerea școlii a fost ca director un pasionat cunoscător al cărților, a avut drept rezultat această preocupare stăruitoare și statornică pentru bibliotecă. Cea de-a doua secție privea biblioteca profesorilor, specializată pe obiectele diverse. Dacă biblioteca elevilor avea ca subfiliale bibliotecile societăților literare și științifice, biblioteca profesorilor avea și ea colecții speciale pentru muzeul științelor naturale, pentru laboratorul de fizică, chimie etc. Cu alte cuvinte biblioteca mare avea o subfilială: „biblioteca manuală a profesorilor”. Se înțelege că biblioteca liceului a deținut o amplă colecție de manuale, de tablouri literare și istorice, o bună colecție de anuare ale tuturor școlilor, documente de valoare și arhiva societăților etc. Biblioteca și-a amenajat, prin conducătorii destoinici, o sală de lectură și o altă sală amplă ca depozit. Rafturile bibliotecii erau din metal, fiind mobile pentru a putea fi utilizate în funcție de mărimea cărților. Fișele, clasificate alfabetic și sistematic, erau înrămate și expuse pe coridoarele de la parter pentru ca elevii să se poată informa cât mai operativ. Orarul bibliotecii era riguros, iar la atelierul de legătorie al școlii, elevii luau sub ocrotire cărțile pe care le reparau, legau, îngrijeau cu pasiune etc. Modul cum a fost organizată biblioteca și chiar felul în care a fost alcătuită, dovedesc atenția și grija acordată acestui mijloc important de învățământ. Între anii 1919-1920 fondurile de carte au provenit fie prin donații, fie prin achizițiile tot mai masive și bine dirijate. Între donatori figurează I. Mișu, A. Vlad, Ar. Demian, I. Lepși, At. Bologa, C. Baicu, precum și câteva instituții: Academia Română, Ministerul Instrucțiunii Publice, redacțiile unor reviste etc. Cea mai mare parte a cărților au provenit

prin achiziții în perioada anilor 1925-1948. Dintre bibliotecarii care au servit și au funcționat în această calitate voluntar amintim pe G. Tămaș, Popovici Bujor etc.

Cu încetarea activității liceului în 1948 biblioteca este împărțită și transferată. O parte din fondurile sale prețioase au ajuns la Muzeul din Orăștie; cele maghiare, în jur de 2 000, au fost preluate de Târgu Mureș, câteva lucrări de valoare au ajuns la Universitatea din Timișoara, iar 12 740 au fost transferate la București. Reorganizarea liceului pune în ființă și biblioteca, de data aceasta o nouă bibliotecă.

Biblioteca bisericii parohiale III. Cu toate că biserica este mai nouă (1939-1940), fiind o construcție în stil bizantin (arhitect Ilie Ciurdărescu, sculptor Aurel Pop, pictor Nițulescu), parohia deține o bibliotecă documentară provenind de la cea mai veche biserică românească din Orăștie. Cărțile - câteva sute - sunt lucrări cu valoare istorică și documentară deosebită. Multe din ele sunt în limba latină, italiană, română, germană, fiind publicate la Brașov, Blaj, Gherla, Lugoj, Sibiu. Ne oprim la câteva titluri valoroase pentru ceea ce noi numim carte românească veche: *Catehismul cel mare*, Cluj, 1809; Petru Maior, *Predici*, Buda, 1810 și, de același autor, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*. Am consultat recent în fondurile acestei biblioteci *Lexiconul românesc latinesc, unguresc, nemțesc*, Buda, 1825, și câteva cărți vechi românești cum ar fi: *Triod*, 1714, Blaj; *Strașnic*, 1820, Blaj. În fondurile acestei biblioteci pot fi apreciate ca valoroase lucrările lui D. Bojincă, *Animadversia*, Pesta, 1827 și *Răspundere desgustătoare*, Buda, 1828; *Hronica lui Șincai*, în ediția de la Buda, 1844; o cărțuție a lui C. A. Rosetti, *A doua epistolă a domnului Barbu Știrbei*, Paris, 1850, care este tipărită cu literă cirilică etc. Pentru tezaurul de carte românească ar merita să fie amintite și alte lucrări; noi nu consemnăm decât numele unor autori cum ar fi: Aron Teodor, Basiliu Rațiu, S. Bărnuțiu, Pop Gavril, Vasile Maniu, I. Munteanu, Atanasie Marienescu, Petre Lupulov, I. Rațiu, S. Munteanu, Al. Gavra, August Treboniu Laurian, V. Alecsandri, I. Agârbiceanu etc. În afara acestora, biblioteca deține în prezent câteva lucrări în limba latină, de asemenea valoroase. În ordinea vechimii consemnăm o parte din titluri: *Contra octognitahaereses opus Ephifanii Episcopii*, Paris, 1564; *Comentaria decretiam librum*,

Veneția, 1588 (8 voi.); *Sumae universae theologiae cristianae secundum unitaries*, care este tipărită la Claudiopoli, Cluj, 1787; *Emile ou de Ueducation*, vol. I, Amsterdam 1765 etc. Biblioteca deține numeroase dicționare, enciclopedii, lucrări de filologie publicate la Roma (1726), Veneția (1742), Hale (1744) etc. Din tipăriturile Orăștiei semnalăm: *Școala de ucenici din Orăștie – 1898-1900* de Antony Caroly și un alt raport *La 12 ani de existență*, tipărit aici de Lawitzky Karoly.

Biblioteca parohială a Catedralei din Orăștie. Menționăm mai întâi faptul că această catedrală, monument de arhitectură de o reală frumusețe, s-a zidit începând cu anul 1936 și a fost inaugurată la 2 septembrie 1945. Arhitectul este G. Cristinel și executarea aparține inginerilor Tiberiu Eremia, D. Marcu și Dordea. Pictura aparține lui D. Belizarie, iar sculptura lui Anghel Dima. La inaugurarea Catedralei au venit la Orăștie dr. Petru Groza, Gheorghe Gheorghiu-Dej, P. Constantinescu-Iași etc., precum și alte personalități, miniștri, reprezentanți ai presei din America, Turcia, Egipt etc. Cu acel prilej, dr. Petru Groza spunea: „Orăștia a fost și va trebui să fie un focar pe aceste meleaguri al tuturor pornirilor spre o viață demnă a acestui popor, ea a fost un simbol în toate vremurile pentru o luptă dreaptă”.

În ceea ce privește biblioteca parohială, aceasta deține o parte din cărțile fostei societăți de lectură. Biblioteca numără astăzi în jur de 1 000 de volume și am reținut ca importante lucrările în primă ediție ale scriitorilor noștri D. Anghel, Șt. O. Iosif, L. Blaga, Emil Gîrleanu, R. Rosetti, Sandu Aldea, precum și unele din publicațiile de specialitate, colecții de reviste și ziare românești, mai vechi sau mai noi etc. (“Orăștie 750” pag. 177-181).

NOTE

- ¹ Rodica Irimescu-Andruș, *Calendarele românești hunedorene* (Completare la: Georgeta și Nicolin Răduică, *Calendare și almanahuri românești, 1731-1918, Dicționar bibliografic*, București, 1981).
- ² Georgeta și Nicolin Răduică, *Calendare și almanahuri românești 1731 – 1918. Dicționar bibliografic*, București, 1918, Cuvânt înainte de Mircea Zăciu, p. 5.
- ³ Mircea Tomescu, *Calendarele românești (1733 – 1839)*, București, 1957, p. 3-5, 87-89.
- ⁴ Sinion Retegan, Lupta națională a românilor în jurisdicțiile Transilvaniei în anul 1861, în „AHC”, XIII, 1970; R. Sofroni, Mișcări sociale și naționale în comitatul Hunedoara (1860-1861) în „Sargeția” X, 1973, p. 239-250; Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867*, București, 1971, p. 132 și urm.
- ⁵ N. Iorga, *Istoria presei românești*, tipărită de Sindicatul ziarștilor din București, p. 165.
- ⁶ G. Răduică, N. Răduică, *Calendare și almanahuri românești 1731 – 1918*, p. 268.
- ⁷ „Calendarul Bunul Econom”, 1908, p. 2-32.
- ⁸ *Ibidem*, p. 35-54, 59-60.
- ⁹ *Ibidem*, p. 55.
- ¹⁰ *Ibidem*, p. 58-60, 75.
- ¹¹ *Școalele Române*, în “Calendarul Bunul Econom”, 1908, p. 20.
- ¹² Mihail Straje în Dicționar de pseudonime, București 1973, p. 249 o identifică ca fiind Elena Simtion, fără a menționa însă că a colaborat și la foarte multe calendare românești transilvănene.
- ¹³ *Cronica anului 1908*, în „Calendarul Bunul Econom”, 1908, p. 17.
- ¹⁴ *Bibliografie*, în rev. „Cercetări științifice”, nr. 10-11, dec. 1917-ian. 1918, p. 171.
- ¹⁵ “Calendarul Interesant”, 1917, p. 35-41; p. 57-61; p. 61-75.
- ¹⁶ *Ibidem*, p. 52-55.
- ¹⁷ *Ibidem*, p. 27-28; p. 33; p. 92-95.
- ¹⁸ *Cum va fi lumea peste o sută de ani?*, în „Calendarul Interesant”, 1917, p. 39-42.
- ¹⁹ *Calendarul Interesant pe 1918*, în „Convorbiri Științifice”, nr. 10-11 din dec. 1917/ian. 1918, p. 175.
- ²⁰ „Calendarul Interesant”, 1917, p. 101-102.
- ²¹ Dr. C. I. Istrati. Macedonia, în „Calendarul Interesant”, 1917, p. 46-47; H. M. *Prigonirile grecilor împotriva aromânilor*, în „Calendarul Interesant”, 1917, p. 48-51.

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

- ²² *Bibliografie*, în „Convorbiri Științifice”, nr. 10-11 din dec. 1917/ian. 1918, p. 171.
- ²³ Rodica Andruș, *Calendar românești hunedorene*, rev. „Sargetia” XVIII – XIX, 1984 – 1985, p. 437.
- ²⁴ *Idem*, p. 101.
- ²⁵ Vezi articolele apărute în „Calendarul Național al Foi Interesante” pe anii 1908, 1909, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915.
- ²⁶ *Marii noștri străbuni*, în „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1908, p. 54-63; *Sarmisegetuza*, în „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1909, p. 53-56; *Faptele împăratului Traian povestite de banii din zilele lui*, în „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1913, p. 58-71.
- ²⁷ Date culese din exemplarul „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1909, al Muzeului Civilizației Dacice și Romane din Deva, care fiind fragmentar nu a permis identificarea paginii: „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1913, p. 26.
- ²⁸ *Din trecutul mare al neamului*, în „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1911, p. 30.
- ²⁹ „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1912, p. 2, 66.
- ³⁰ *Calendarul Național al Foi Interesante pe 1912*, în „Foaia Interesantă” nr. 42 din 13/26 oct. 1911.
- ³¹ *Tudor Vladimirescu primește jurământul de supunere al boierilor și căpeteniilor la București; Tudor Vladimirescu prins de greci*, în „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1912, p. 32, 34.
- ³² *Pătimitorii iubirii de neam*, în „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1914; *Calendarul Național pe 1914*, în „Libertatea”, nr. 55 din 21 nov./3 dec. 1913.
- ³³ *Calendarul Național pe anul 1912*, în „Foaia Interesantă”, nr. 42 din 13/25 oct. 1913.
- ³⁴ *Archiereii români la Blaj la jubileul Astrei, Tot de la serbările de la Blaj, Asociațiunea și noua conducere*, în „Calendarul Național al Foi Interesante”, p. 36, 38, 40, 42.
- ³⁵ *Zborul lui Aurel Vlaicu la Blaj și defilarea în port național, Bravul zburător de la Blaj*, în „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1912, p. 40, 70.
- ³⁶ *Vasile Stroescu. Scrisoarea către Libertatea*, în „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1911, p. 2, 34.
- ³⁷ *Calendarul Național al Foi Interesante*, 1907, p. 99, 103-104; 1908, p. 88; 1909, p. 86; 1910, p. 98; 1911, p. 97 și la finele calendarului; 1912, p. 80, 89-90; 1913, p. 89,92; 1914, p. 103.
- ³⁸ *Idem*, 1912, p. 68.
- ³⁹ *Idem*, 1913, p. 44-51; 1915, p. 45-52.
- ⁴⁰ *Idem*, 1907, p. 66-67 „Vorbire prin telefon”; p. 84-86. „Crematoriu. Cuptor de ars morți”; 1908, p. 52; „O minune a lumii” (prezentarea podului în construcție de pe Valea Alegan în Bavaria); p. 89 „Enack” (Spărgător de gheață); p.94 „Plante

- ciudate” (din Managna, Egipt, India, Chile); 1909, p. 72-73 „Bravurile științei” (mutarea podului de fier de pe râul Raab); p. 87 „Minunile științei medicale” (operații estetice la nas); 1910, p.66-69 „Minunile firii pe fondul măririi”, p. 73 „Trenul de munte cu dinți, la Bozen”, p. 80 „Cum e calendarul la chinezi. Cel mai vechi calendar din lume”. Pentru anii 1911-1913 vezi G. Răduică, n. Răduică op. cit., p. 401-402. În 1914-1915 nu mai apar articole cu asemenea conținut.
- ⁴¹ Idem, 1912, p. 70-78.
- ⁴² Idem, 1907, p. 70-73.
- ⁴³ Idem, 1912, „Arhierii români la Blaj. O zi istorică de înțeleaptă faptă” (p.36), „Tot de la serbările de la Blaj” (p.40), „Asociațiunea și noua sa conducere” (p.42), „Bravul zburător de la Blaj” (p.62).
- ⁴⁴ Idem, 1911, p. 40.
- ⁴⁵ Idem, 1909, p. 81.
- ⁴⁶ Idem, 1911, p. 36-37 vezi și Rodica Irimescu, Calendarele românești transilvănene ca mijloc de răspândire a culturii în rândul maselor, în „Sargeția” XV, 1981, p. 381-391.
- ⁴⁷ Ion N Nițulescu, Marii noștri străbuni, în „Calendarul Național al Foi interesante”, 1908, p. 54-63; Ioan Damian, Faptele împăratului Traian povestite de bunii din zilele lui, în loc. cit., 1913, p. 58-71.
- ⁴⁸ Cum a fost Sarmizegetusa, î, loc. cit., 1909, p. 53-56.
- ⁴⁹ Monumentul de la Șibot ridicat biruinței românești de pe Câmpul Pâinii, în loc. cit., 1910, p. 61-64.
- ⁵⁰ Idem, 1911, p.30; 1912, p. 2; 1913, p. 58.
- ⁵¹ Idem, 1912, p. 32.
- ⁵² Idem, 1902, p. 70-71 și 1907, p. 44.
- ⁵³ Idem, 1914, p. 70-83; 1915, p. 63-68 și 82-93.
- ⁵⁴ „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1907, p. 84-86; „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1909, p. 72-73; p. 78; „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1910, p. 66-69.
- ⁵⁵ „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1912, p. 67-70.
- ⁵⁶ *Voinicii noștri călușeri*, în „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1912, p. 76.
- ⁵⁷ *România mărită și marele ei viitor*, în „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1914.
- ⁵⁸ „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1914.
- ⁵⁹ *Calendarul Național pe 1915*, în „Libertatea”, nr. 78 la Crăciun 1914.
- ⁶⁰ *Ibidem*.
- ⁶¹ „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1913, p. 1-3.
- ⁶² Dr. Otto Călin, medic, publicist și om politic socialist (1886-1917) cf. M. Streje, op. cit., p. 508.
- ⁶³ Elena Simtion, idem, p. 249.

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

- ⁶⁴ Gheorghe Kernbach, idem, p. 220
- ⁶⁵ Cornelia Kernbach, ibidem.
- ⁶⁶ Filaret Doboș, idem, p. 223.
- ⁶⁷ Ion Cocârlă, idem, p. 157. Am înclinat spre acesta deoarece a avut colaborări și la „Deșteptarea” din Cernăuți iar în calendarul nostru el semnează articolul „Veniți cu noi. Glas din Bucovina”.
- ⁶⁸ Rubrica a fost identificată de noi în toate numerele consultate
- ⁶⁹ „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1911, p. 8; „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1912, p. 99-100; „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1913, p. 79, 81; *Calendarul Național* în „Libertatea”, nr. 40 din 20 sept./3 oct. 1908.
- ⁷⁰ „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1908, p. Neidentificată; „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1911, p. 1, 32, 71, 73, 77, 89, 109; „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1912, p. 41, 77; „Calendarul Național al Foi Interesante”, 1913, p. 69, 74.
- ⁷¹ R. Andruș, *Calendar românești hunedorene*, în rev. „Sargetia”, nr. XVIII-XIX, 1984-1985, p. 437, 440.
- ⁷² Pentru importanța acestui regiment vezi și Ion Iliescu, Tiberiu Istrati, *Orăștie 750 ani*, Deva, 1974, p. 217-218.
- ⁷³ Despre tipografiile din Orăștie, pe larg în Ion Iliescu, Tiberiu Istrati op. cit., p. 158-160.
- ⁷⁴ „Calendarul Național al Foi Interesante”, Orăștie, 1928, (XVI) p. 59.
- ⁷⁵ Idem, p. 73.
- ⁷⁶ Idem, 1930, p. 52-58.
- ⁷⁷ „Calendarul de la Orăștie”, 1945, p. 35-38.
- ⁷⁸ Vezi anunțurile publicitare tipărite sub titlul *Două călindare*, în ultimele numere publicate de „Libertatea” în anul 1912.
- ⁷⁹ „Libertatea”, nr. 55 din 21 nov./3 dec. 1913.
- ⁸⁰ Pentru cunoașterea amănunțită a testamentului lui Avram Iancu și a modului cum a fost el redactat vezi: Simion Retegan, *Fundația școlară a lui Avram Iancu (1850-1898)*, în „Revista de istorie”, 1974, 27, nr. 5 p. 697-709.
- ⁸¹ „Calendarul Graiul Muncitorimii”, 1925, p. 81-83, articolul Libertate și fraternitate.
- ⁸² *Bibliografie*, în „Convorbiri Științifice”, nr. 10-11 din dec. 1917/ian. 1918, p. 171.
- ⁸³ S. Bornemisa, „Almanahul Scriitorilor de la noi”, p. 7-182.
- ⁸⁴ *Ibidem*, p. 34, 36, 51-53, 57-59, 79-82, 135-137.
- ⁸⁵ *Ibidem*, p. 39-42, 105-107, 112-118, 149-150.
- ⁸⁶ *Reforma omului*, în „Almanahul Scriitorilor de la noi”, p. 47-50.
- ⁸⁷ „Almanahul Scriitorilor de la noi”, p. 9-17, 21-23, 98-104, 151-153, 165-174.
- ⁸⁸ *Ibidem*, p. 7-8, 19-20, 27-32, 37-38, 61-62, 73-74, 95-96, 139-140, 159-160, 162-163, 180-181.

- ⁸⁹ *Ibidem*, p. 185.
- ⁹⁰ *Ibidem*, p. 147.
- ⁹¹ *Ibidem*, p. 189.
- ⁹² *Ibidem*, p. 191.
- ⁹³ *Ibidem*, p. 203.
- ⁹⁴ *Ibidem*, p. 206.
- ⁹⁵ Anunț publicitar, *Almanahul scriitorilor de la noi*, în „Cosînzeana”, nr. 3 din 15 nov. 1911.
- ⁹⁶ I. Matei, *Presa românească și slujitorii ei*, în *Almanahul presei române pe anul 1926*, Cluj, 1925, p. 157.
- ⁹⁷ *Observatorul*, nr. 1 din 1878.
- ⁹⁸ *Ibidem*, nr. 104 din 1879.
- ⁹⁹ I. Lupaș, *Contribuții la istoria ziaristicii românești ardeleni*, Sibiu, 1926, p. 25.
- ¹⁰⁰ Date privind istoria presei românești din Transilvania până în 1912, vezi în *Almanahul scriitorilor de la noi*, Orăștie, 1912, pp. 187-212.
- ¹⁰¹ I. Agârbiceanu, *Greutățile presei române din Ardeal*, în *Almanahul presei române pe anul 1926*, Cluj, 1925, p. 115.
- ¹⁰² C. Petrescu, *O muștrare pentru zilele de azi*, loc. cit., pp. 63-64.
- ¹⁰³ Gh. Tulbure, *A murit o presă*, loc. cit., p. 90.
- ¹⁰⁴ Printre micile localități transilvănene care s-au remarcat la sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul celui următor printr-o intensă viață spirituală românească, inclusiv în ce privește activitatea presei naționale, se numără: Blaj, Orăștie, Lugoj, Caransebeș, Făgăraș, Oravița, Bistrița, Huedin etc.
- ¹⁰⁵ Vezi I. Mihu, *Spicuri din gândurile mele politice, culturale, economice*, Sibiu, 1938, p. VI.
- ¹⁰⁶ *Ibidem*.
- ¹⁰⁷ În legătură cu aceste aspecte vezi: Monografia *Orăștie – 750 de ani*, Deva, 1974, pp. 142-185; I. I. Șerban, *Contribuția presei românești din Orăștie la lupta pentru reluarea activismului politic (1901-1905)*, în *Apulum*, XII, 1974, pp. 448-465; idem, *Mișcările revoluționare din toamna anului 1918 și pregătirea Unirii Transilvaniei cu România în ținutul Orăștiei*, în *Apulum*, XIV, 1976, pp. 365-391; I. I. Șerban, C. Oargă, *Gavril Todica (1877-1946). Un răspânditor al științei și culturii românești din Transilvania*, în *Apulum*, XV, 1977, pp. 517-540; I. I. Șerban, *Aurel Vlaicu în conștiința contemporanilor săi*, în *Apulum*, XVI, 1978, pp. 421-437; idem, *Din lupta voluntarilor transilvăneni pentru Unire. Senatul Central al ofițerilor și soldaților români din Viena și Legiunea Română de la Praga*, în *Sargetia*, XV, 1981, pp. 269-286.
- ¹⁰⁸ *Familia*, nr. 4 din 1888, p. 33.
- ¹⁰⁹ *Activitatea*, nr. 20 din 1903..
- ¹¹⁰ I. Lupaș, *Rolul tiparului în pregătirea unității naționale*, în *Țara noastră*, nr. 32 din 1933, pp. 1-2.
- ¹¹¹ Vezi *Almanahul scriitorilor de la noi*, Orăștie, 1911, pp. 187-212.

- ¹¹² *Ibidem.*
- ¹¹³ *Ibidem.*
- ¹¹⁴ *Libertatea*, nr. 1 din 1912.
- ¹¹⁵ S. Bornemisa, *Publicațiile Ardealului înainte de război și situația lor de astăzi*, în „Gazeta cărților”, nr. 5, 1921, p. 1-2.
- ¹¹⁶ Datele locului și anul de naștere sunt greșite în *Enciclopedia* lui L. Predescu, p. 117.
- ¹¹⁷ S. Bornemisa a *depus* doctoratul..., în „Cosânzeana”, nr. 23, 1914, p. 334.
- ¹¹⁸ V. Fanache, *Gând românesc. Bibliografie*, Editura enciclopedică, 1973, p. XXXI.
- ¹¹⁹ C. Ciopraga, *Literatura română între 1900-1918*, Editura Junimea, 1970, p. 55.
- ¹²⁰ M. Straje, *Dicționar de pseudonime*, Editura Minerva, 1973, p. 87.
- ¹²¹ Studiu scris în 1933 și publicat în volumul omagial închinat „Fraților Alexandru și Ion I. Lapedatu”, apărut în 1936.
- ¹²² Horia Matei, *Tiparul*, București, 1964, p. 8
- ¹²³ *Ibidem*, p. 10
- ¹²⁴ *Ibidem*, p. 13
- ¹²⁵ C. Diaconovici, *Enciclopedia Română*, vol. II, 1900, p. 636
- ¹²⁶ Horia Matei, *Op. cit.*, p. 53-54. Pentru viața, activitatea și moartea lui Michel Servet, vezi Ștefan Zweig, *Un strigăt împotriva morții. Castelleo împotriva lui Calvin*. Eseu, București, 1992, p. 192
- ¹²⁷ Horia Matei, *Op. cit.*, p. 56-57.
- ¹²⁸ *Ibidem*, p. 58. Vezi și Mihai Gherman, *Tiparul din secolul al XVI-lea între meșteșug și artă în „Biblioteca și cercetarea” IV*, Cluj, 1980, p. 391-397.
- ¹²⁹ *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 1045, *Palia de la Orăștie*, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, 1968, p. VII-VIII; Vasile Popp, *Disertație despre tipografiile românești din Transilvania și învecinatele țări de la începutul lor până în vremile noastre*, Sibiu, 1838. Cu studiu introductiv, ediție, note, rezumat și indice de Eva Mârza și Iacob Mârza, Cluj Napoca, 1995, p. 58, 70 și 121.
- ¹³⁰ *Istoria României*, vol. II, loc. cit., vol. III, București, 1964, p. 532-533; vezi și Eugenia Voiorica Moraru, *Tipografi și editori din Moldova până în a doua jumătate a sec. XIX în „Biblioteca și cercetarea” vol. XV*, Cluj-Napoca, 1991, p. 158-165
- ¹³¹ N. Homza, *Folosul ziarelor la poporul nostru*, în „*Bunul econom*” nr. 24, Orăștie, 1907, p. 6-7.
- ¹³² Ion Iliescu, *Tiberiu Istrate, Orăștie – 750 de ani*, Deva, 1974, p. 158
- ¹³³ „*Revista Orăștiei*”, I, nr. 37 din 9/21 octombrie 1895, p. 5 și nr. 43 din 21 octombrie/2 noiembrie 1895, p. 2.
- ¹³⁴ *Supra*, nota 11; Rodica Andruș, *Periodice hunedorene în colecțiile muzeului devean (1876-1948) în „Sargeția”, XVIII-XIX*, Deva, 1984-1985, p. 403-434. Tot aici au apărut ziarele „*Activitatea*” și „*Libertatea*”. *Lucrarea este însoțită de*

un catalog în care sunt trecute informații ample despre periodicele periodicele hunedorene. Cu ajutorul lor am identificat unele tipografii pentru care nu am găsit informații de arhivă.

- ¹³⁵ Tipografia Nouă, în „Libertatea” nr. 34, Orăștie, 1911, p. 5, apud Ion Iliescu, Tiberiu Istrate, op. Cit., p. 159.
- ¹³⁶ R. Andruș, op. cit., Catalog.
- ¹³⁷ I Iliescu, T. Istrate, op. cit. p. 159
- ¹³⁸ În lista cuprinzând „Industria mică și meseriile” din județul Hunedoara. Arhiva Națională Filiala Deva, fond Camera de Comerț și Industrie, dosar nr. 18/1933, fila 165, poziția 30, și respectiv poziția 38 (în continuare se va cita ANFD fond CCI d. ...)
- ¹³⁹ R. Andruș, op. cit., p. 424-425. Despre tipografiile existente la 1876 se amintește și în V. Șuiaga, Deva, vol. I, 1985, p. 144 mss.
- ¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 428-429.
- ¹⁴¹ ANFD, fond CCI d. 5/1929 file nenumerate.
- ¹⁴² *Ibidem*, d. 20/1932, fila 5, poziția 168
- ¹⁴³ *Ibidem*, d. 8/1934, fila 216, poziția 40 și d. 16/1934, fila 11, poziția 709
- ¹⁴⁴ *Ibidem*, d. 3/1945, fila 36, poziția 3.
- ¹⁴⁵ R. Andruș, op. cit. Catalog.
- ¹⁴⁶ ANFD, fond CCI d. 1/1937, file nenumerate
- ¹⁴⁷ *Ibidem*, d. 22/1932, fila 4, poziția 10
- ¹⁴⁸ *Ibidem*, d. 40/1929, imprimat file nenumerate și d. 5/1929 file nenumerate. Tabel cu firme înregistrate la Deva, unde apare imediat după Adolf Hirsch.
- ¹⁴⁹ *Ibidem*, d. 20/1932 fila 26, poziția 35; d. 3/1948 file nenumerate; d. 9/1948, fila 20 nr. 58; d. 8/1934 fila 216 poziția 50; d. 13/1940 fila 36 poziția 83 unde apare doar „librărie – papetărie”.
- ¹⁵⁰ *Ibidem*, d. 13/1940, Tabel cu subscrieri la bonuri pentru înzestrarea armatei, fila 120 poziția 28. În același tabel la poziția 48 apare Weiss David din Deva iar la poziția 99 Gâț Sabin din Hațeg.
- ¹⁵¹ *Ibidem*, d. 3/1945, fila 70
- ¹⁵² R. Andruș, op. cit. Catalog.
- ¹⁵³ ANFD fond CCIU d. 20/1932 fila 3 poziția 67; d. 8/1934 fila 13 poziția 1 și d. 9/1948 file numerotate poziția 127.
- ¹⁵⁴ R. Andruș, op. cit., Catalog
- ¹⁵⁵ *Ibidem*, În ANFD fond CCI d. 3/1948 fila 23 se găsește un imprimat executat la această tipografie în 1945.
- ¹⁵⁶ R. Andruș, op. cit. Catalog
- ¹⁵⁷ *Ibidem*.
- ¹⁵⁸ ANFD fond CCI d. 20/1932 fila 4 poziția 109; d. 22/1932 fila 4 poziția 18; d. 8/1934 fila 13 poziția 14 aici se menționează și numărul Registrului analitic.

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

- ¹⁵⁹ *Ibidem*, d. 6/1946 fila 31. Adresă prin care primăria orașului Deva cere certificatul de deces al lui Foltuțiu Gheorghe, pentru radierea firmei.
- ¹⁶⁰ R. Andruș, op. cit., Catalog.
- ¹⁶¹ *Ibidem*
- ¹⁶² ANFD fond CCI d. 20/1932 fila 4 poziția 123 și d. 8/1934 fila 13 poziția 11.
- ¹⁶³ *Ibidem*, d. 3/1948 fila 57 și urm.; la poziția 57 apare firma lui din Hațeg iar la poziția 280 apar ambele.
- ¹⁶⁴ *Ibidem*, d. 22/1932 fila 4 poziția 2.
- ¹⁶⁵ *Ibidem*, d. 6/1946 fila 87. Imprimat executat în 1945 sub comanda 660.
- ¹⁶⁶ R. Andruș, op. cit., Catalog; Adriana Rusu-Pescaru, Pro-memoria în Săgeția XXVI.
- ¹⁶⁷ ANFD fond CCI d. 22/1932 fila 1; R. Andruș, op. cit., Catalog.
- ¹⁶⁸ ANFD fond CCI d. 8/1934 fila 13 poziția 43; d. 26/1925 file nenumerate (comanda 623) și d. 21/1927 file nenumerate (comanda 2343).
- ¹⁶⁹ *Ibidem*, d. 18/1933 fila 165 poziția 1 și d. 20/1932 fila 2 poziția 29. Pentru publicațiile apărute aici și pe care le deține Muzeul Devean vezi R. Andruș, op. cit., Catalog.
- ¹⁷⁰ ANFD fond CCI dosar 20/1938 fila 1 „Societate în comandită” și papetărie; d. 3/1945 fila 40.
- ¹⁷¹ *Ibidem*, d. 26/1925 file nenumerate. Imprimatul nu poartă numărul comenzii.
- ¹⁷² *Ibidem*, d. 13/1940 fila 32 poziția 32.
- ¹⁷³ *Ibidem*, d. 10/1941 fila 38.
- ¹⁷⁴ *Ibidem*, d. 3/1945 cuprinzând modificări de firme.
- ¹⁷⁵ *Ibidem*, d. 3/1948 și d. 9/1948. Ambele conțin în lista firmelor. Tipografia apare la poziția 904 cu numele Scheffer iar în dosarul 3 și la fila 22 poziția 107 în dosarul 9 apare cu numele Schaffer. Este cu certitudine aceeași firmă pentru că numărul din registrul analitic (3936/1945) corespunde.
- ¹⁷⁶ Informații de la Mihail Siko maistru și conducătorul tipografiei.
- ¹⁷⁷ Supra nota 42 și supra nota 29.
- ¹⁷⁸ ANFD fond CCI d. 3/1948 file nenumerate poziția 55; d. 19/1932 fila 1 poziția 18; d. 8/1934 fila 17 poziția 2.
- ¹⁷⁹ *Ibidem*, d. 19/1932 fila 2 poziția 114; d. 8/1934 fila 216 poziția 60; d. 10/1941 fila 62.
- ¹⁸⁰ R. Andruș, op. cit., Catalog.
- ¹⁸¹ *Ibidem*.
- ¹⁸² *Ibidem* ANFD fond CCI d. 18/1933 fila 153 poziția 1610; d. 16/1934 fila 8 poziția 519.
- ¹⁸³ *Ibidem*, d. 3/1948 fila 49 și fila 212
- ¹⁸⁴ *Ibidem*, d. 8/1934 fila 216 poziția 96 și d. 16/1936 fila 15 poziția 905 în care apare Wachter Iosif Junior.
- ¹⁸⁵ R. Andruș, op. cit., Catalog.

- ¹⁸⁶ *Ibidem*, ANFD fond CCI d. 3/1948 fila 17 „Firme active”.
- ¹⁸⁷ C. Diaconovici, op. cit., vol. III, Sibiu, 1904, p. 99
- ¹⁸⁸ Pe larg în lucrarea lui Sidonia Puiu Fărcaș Tipograf, librar, editor, autor în „Biblioteca și cercetarea” V. Cluj-Napoca, 1981, p. 190-223.
- ¹⁸⁹ ANFD fond CCI d. 18/1933 fila 83
- ¹⁹⁰ *Ibidem*, și d. 2/1936 fila 19 poziția 1185.
- ¹⁹¹ *Ibidem*, d. 16/1934 fila 8 nr. 515; d. 8/1934 fila 216 nr. 80; d. 2/1936 fila 20 nr. 1286; d. 6/1946 fila 57 și d. 3/1948 poziția 83.
- ¹⁹² *Ibidem*, d. 16/1934 fila 8 nr. 519; d. 8/1934 fila 216 nr. 77 și d. 2/1936 fila 19 nr. 1188
- ¹⁹³ *Ibidem*, dosar 3/1948, nr. 411; d. 6/1946 fila 57
- ¹⁹⁴ *Ibidem*, d. 18/1933 fila 83 și d. 6/1946 fila 57
- ¹⁹⁵ *Ibidem*, d. 8/1934 fila 216 nr. 50; d. 2/1936 fila 13 nr. 790; d. 13/1940 fila 36 nr. 83; d. 6/1946 fila 57. În 1940 firma a subscris 15.000 lei la bonurile pentru înzestrarea armatei române. (vezi d. 13/1940 fila 120 poziția 28). Mențiunea a fost făcută în text la tipografia, fiind același proprietar. Despre existența la Deva a primei librării amintește și Victor Suiaga, op. cit., p. 144. El afirmă că între 1876 și 1880 s-au înființat în Deva două librării, în aceeași perioadă în care s-au întemeiat „Școala de pedagogie și ce a reală”.
- ¹⁹⁶ *Ibidem*, d. 18/1933 fila 83 și d. 2/1936 fila 11/nr. 630
- ¹⁹⁷ *Ibidem*, d. 18/1933 fila 83, 10/1941 fila 38, 16/1936 fila 10 nr. 640 și d. 6/1946 fila 57 13/1940 fila 120 nr. 48; d. 6/1946 fila 57 și d. 3/1948 poziția 202
- ¹⁹⁸ *Ibidem*, d. 16/1934 fila 10 nr. 643; d. 18/1933 fila 83; d. 2/1936 fila 23 nr. 1502; d. 13/1940 fila 120 nr. 48; d. 6/1946 fila 57 și d. 3/1948 poziția 202.
- ¹⁹⁹ *Ibidem*, d. 8/1934 fila 2169 nr. 40 și 16/1934 fila 11 nr. 709
- ²⁰⁰ *Ibidem*, d. 2/1936 fila 19 poziția 1194
- ²⁰¹ *Ibidem*, d. 22/1945 fila 1
- ²⁰² *Ibidem*
- ²⁰³ *Ibidem*, d. 3/1948, fila 63
- ²⁰⁴ *Ibidem*, d. 2/1936 fila 9 nr. 479, Librăria a subscris 1000 lei la bonurile pentru înzestrarea armatei – vezi dosar 13/1940 f. 120 nr. 99 vezi și d. 6/1946 fila 57 și 3/1948 nr. 280. Numărul din registrul analitic este 2337/1935
- ²⁰⁵ *Ibidem*, d. 18/1933 fila 83; d. 8/1934 fila 216 nr. 60; d. 2/1936 fila 16 nr. 994. Vezi și supra nota 59
- ²⁰⁶ *Ibidem*, d. 8/1934 fila 216 poziția 69 și d. 16/1934 fila 5 nr. 316
- ²⁰⁷ *Ibidem*, d. 6/1946 fila 57; d. 3/1948 fila 675 și d. 3/1945 fila 125
- ²⁰⁸ *Ibidem*, d. 3/1948 poziția 65
- ²⁰⁹ *Ibidem*, d. 3/1948 poziția 212
- ²¹⁰ *Ibidem*, d. 18/1933 fila 83; d. 16/1934 fila 15 nr. 905; d. 8/1934 fila 216 nr. 96; d. 2/1936 fila 23 nr. 1476 și d. 6/1946 fila 57.

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

- ²¹¹ *Ibidem*, d. 18/1933 fila 83 și 6/1946 fila 57
- ²¹² „revista Orăștiei”, I nr. 37 din 9/21 septembrie 1895 p. 4; nr. 43 din 21 octombrie / 2 noiembrie 1895, în *Adaos*; III, nr. 12 din 15/27 martie 1897 p. 52
- ²¹³ ANFD, d. 3/1948 nr. 79; d. 6/1946 fila 57
- ²¹⁴ *Ibidem*, d. 18/1933 fila 83; d. 16/1934 fila 25 nr. 1576 și 8/1934 fila 216 nr. 10
- ²¹⁵ *Ibidem*, d. 16/1934 fila 26 poziția 1697; d. 8/1934 fila 216 nr. 84 și d. 2/1936 fila 20 nr. 1310
- ²¹⁶ *Ibidem*, d. 6/1946 fila 57 și d. 3/1948 nr. 306
- ²¹⁷ *Ibidem*, d. 6/1946 fila 57 și d. 3/1948 nr. 334
- ²¹⁸ *Ibidem*, d. 3/1948 nr. 717 și d. 1/1946 fila 3. Numărul de registru 4074/1946
- ²¹⁹ *Ibidem*, d. 3/1948 fila 17; d. 18/1933 fila 83; d. 10/1941 fila 34 și d. 6/1946 fila 57
- ²²⁰ *Ibidem*, d. 3/1948 nr. 422 și d. 6/1946 fila 57
- ²²¹ *Ibidem*, d. 1/1946. Lista firmeleor înmatriculate, fila 3 număr de registru 40262/1946; d. 3/1948 nr. 712
- ²²² d. 3/1948 nr. 857; d. 6/1946 fila 57 și d. 3/1948 fila 55
- ²²³ *Ibidem*, d. 16/1934 fila 1 nr. 33
- ²²⁴ *Ibidem*, d. 16/1934 fila 3 nr. 123; d. 8/1934 fila 216 nr. 68 și d. 2/1936 fila 17 nr. 1080
- ²²⁵ *Ibidem*, d. 16/1934 fila 8 nr. 503; d. 2/1936 fila 15 nr. 896
- ²²⁶ *Ibidem*, d. 8/1934 fila 216 nr. 88
- ²²⁷ *Ibidem*, d. 3/1948 nr. 820
- ²²⁸ *Ibidem*, d. 3/3/1948 nr. 423
- ²²⁹ *Ibidem*, d. 2/1936 fila 64-65
- ²³⁰ *Ibidem*, d. 13/1940 fila 82-83
- ²³¹ *Ibidem*, d. 3/1945 fila 61
- ²³² *Ibidem*, d. 3/1944 fila 3
- ²³³ Supra nota 30
- ²³⁴ *Ibidem*, d. 3/1945 fila 80

CAPITOLUL 4

REVISTA COSÎNZEANA (1911-1918; 1922-1928)

Un adevărat salt calitativ în presa literară hunedoreană s-a produs odată cu apariția revistei „**Cosînzeana**”, redactată și tipărită la Orăștie în perioada 1911-1915, reluată apoi la Cluj. Este o publicație literară

cu valoare națională, atât prin colaboratorii săi de prestigiu, a tematicii majore, cât și prin ținuta de ansamblu, prezentarea grafică, îngrijire estetică etc. Spre deosebire de celelalte publicații ale Orăștiei în care literatura a fost adiacentă și o bună parte din materiale erau reproduse din alte reviste literare, „**Cosînzeana**” este o publicație literar-ilustrativă, care are o contribuție reală în mișcarea noastră scriitoricească, într-un anumit fel continuând „**Familia**” sau acționând în consonanță cu „**Luceafărul**”. După cum preciza redactorul și proprietarul ei, Sebastian Bornemisa (ginerel preotului ziarist Ioan Moța), „**ținuta Cosînzenei noastre va fi vecinicul frumos**”, aducând poporului, după viață zbuciumată, și câteva clipe senine.

Ca și celelalte publicații orăștiene, dar la un nivel net superior calitativ, „**Cosînzeana**” cuprinde sistematic în paginile sale poezii

și proze de calitate, aparținând deopotrivă marilor scriitori români dar și creațiile unor autori locali, literatură dramatică (prin scenete și piese versificate), pagini de critică și istorie „literară” de notorietate. „Cosânzeana” a găzduit traduceri din literatura universală clasică - Goethe, Mark Twain, Lenau, din literatura universală modernă - Prevost, Fr. Coppee – din literaturile franceză, germană, rusă, americană. Sunt publicate traduceri din textele filosofice ale lui Henri Bergson, gânditor francez ale cărui idei l-au preocupat și pe Lucian Blaga.

În peisajul presei hunedorene a acelor vremuri „Cosânzeana” poate fi considerată o publicație literară cu valoare națională, atât prin colaboratorii ei de prestigiu, a tematicii majore, cât și prin ținuta de ansamblu, prezentare grafică, îngrijire estetică. A fost o publicație literară ilustrativă, cu o contribuție reală la mișcarea scriitoricească. Continuă să apară la Orăștie, după care e reluată la Cluj. Poezia publicată în paginile

ziarului este semnată de V. Eftimu, H. Frollo, Z. Bîrsan, Ada Nagy, M. Săulescu, C.S. Făgețel, Al. George, O. Hulea, Vioara din Bihor, Liviu Rebreanu, E. Parago, G. Năsturaș, proza de Liviu Rebreanu, I. Agîrbiceanu, Al. Cazabanu, Al. Ciurea, M. Sadoveanu, J. Barth. Critica literară e reprezentată de G.S. Făgețel, Al. Ciurea, H. Stanal, Radu S. Dragnea. Consistentă este istoria literară fiind concentrate operele lui S. Bărnuțiu, A.D.Xenopol, Pompiliu Eliade, G. Barițiu. Sunt consacrate articole pe probleme sociale importante: Revoluția de la 1848, Unirea Principatelor, Războiul pentru Independență etc.

Prin consistența de idei și diversitatea articolelor, „**Cosînzeana**” rămâne o publicație de o remarcabilă amplitudine și de largă respirație, apropiindu-se de valoarea *Luceafărului*. Revista a avut o valoare cu adevărat națională atât prin colaboratorii săi, cât și prin tematica abordată în paginile sale. În condițiile intensificării luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania, revista „**Cosînzeana**” a marcat un moment deosebit impulsionând mai mult decât benefic mișcarea literară în general și a presei în special.

În condițiile intensificării luptei de eliberare a românilor din Transilvania, revista „**Cosînzeana**” a marcat un eveniment deosebit, impulsionând mișcarea literară în general și a presei în special. A fost o revistă de cultură cu apariție inițial bilunară, iar din ianuarie 1912 săptămânală, condusă, în calitate de proprietar și editor, de reputatul și inimosul gazetar Sebastian Bornemisa, format la școala apreciatului ziar orăștian *Libertatea*. După cum se aprecia la scurtă vreme după apariția sa, *Cosînzeana* era o publicație de o remarcabilă amplitudine și de largă respirație, apropiindu-se de valoarea *Luceafărului*. Într-o vreme când, datorită slabelor resurse materiale ale proprietarilor lor, publicațiile românești din Transilvania erau în general modeste, noua apariție cultural-literară avea o ținută grafică excelentă, copertă îngrijită, o iconografie inspirat aleasă, hârtie de bună calitate, o așezare în pagină corespunzătoare și material ilustrativ la nivelul publicațiilor maghiare și germane ale vremii.

Cosînzeana a avut un loc distinct în peisajul jurnalistic orăștian prin tematica majoră abordată în paginile sale, cât și prin ținuta sa de ansamblu, care reprezenta, un important pas înainte în ziaristica

românească transilvăneană. Spre deosebire de celelalte publicații de la Orăștie, în care literatura a fost adiacentă, ea a fost o revistă predominant și adesea exclusiv literar-ilustrativă, care și-a adus o contribuție majoră în mișcarea scriitoricească română de dincoace de munți, militând alături de *Familia* și *Luceafărul* pentru o literatură și o cultură puse în slujba desăvârșirii unității naționale¹.

Evitând declarațiile tranșante asupra programului, primul număr al revistei propune doar un cerc de colaboratori. Țelurile spre care năzuia *Cosânzeana* și mijloacele pe care înțelegea să le folosească pentru atingerea acestora – îndemnul la luptă pentru izbânda cauzei naționale și sădirea încrederii în viitorul națiunii² – reies însă cu claritate chiar din poemul „*Tinereță*” publicat de poetul I. N. Soricu pe pagina întâi a primului număr, din care reproducem câteva versuri edificatoare:

„Și simt cum se-nfiripă și-n pieptul meu rămâne
Credința-nvingătoare în ziua cea de mâine!
Și-1 văd în zări departe, chemându-ne cu zor
Să ne-ncunune fruntea mărețul viitor...
Nainte!... Și simt focul cum sufletu-mi cuprinde
Și dorul luptei sfinte în pieptu-mi înflorește,
La glasul meu, din noapte, un neam întreg răspunde
Și danțul greu se schimbă în spadă ce lovește!...
Veniți, veniți în oastea ce se-nșiră-n zare
Să sămănăm lumina din viața roditoare,
Al nostru e avântul și cântecul divin,
A noastră e viața și cerul senin!
Al nostru e triumful, noi cei mai buni ai firei,
Stăpâni pe treapta-naltă și schelele gândirei”³.

Câteva idei programatice apar și la rubrica „Flori de o zi” a revistei, însă ele sunt cu, mult mai inofensive decât cele cuprinse în poemul lui Soricu, fiind în schimb revelatoare în ce privește idealurile estetice ale publicației⁴. „Ținta *Cosânzenei* noastre – se arată aici – va fi veșnicul frumos, scos din sufletul scânteilor înrudite cu Dumnezeuirea și o năzuință pentru a înrudi aceste suflete cu mulțimea cea mare... Revista *Cosânzeana* va fi o copilă sânguincioasă și cuminte, care va trudi să împărtășe împrejurul ei numai zâmbete, lumină și încredere!”⁵.

Una dintre constatările ce se impun de la prima vedere este străduința de a da revistei o organizare cât mai cuprinzătoare. Rubrica „*Spicuri literare*”, de pildă, reproduce „bucăți literare alese, fie din reviste, fie din volume de-ale scriitorilor”. La rândul ei, rubrica „*Flori de o zi*” își propune să publice „frânturi de gânduri, impresii scurte, notițe în pripă, lămuriri necesare, noutăți interesante și alte fărâme literare, fără pretenții deosebite” deoarece, după cum subliniază revista, materialele oferite cititorului „nu râvnesc la nemurire, nu vor fi întotdeauna originale, dar vor fi pe ales îngrijite și au un singur scop: să fure pe câteva clipite pe cititor și să-i picure în suflet câțiva stropi de plăcere, desfătându-l, dându-i îndemnuri, ori destănuindu-i lucruri pe care înainte poate că nu le cunoștea”. Rubrica „*Rânduri mărunte*”, concepută ca rubrică de lucru, cuprindea diferite note și informații cu privire la reviste, cărți și scriitori, acesteia adăugându-i-se rubricile „*Scrisori de la redacție*” și „*Bibliografie*”, al căror cuprins dovedește preocuparea pentru un dialog cât mai apropiat cu publicul și pentru îndrumarea lui în universul literaturii. Pentru a întregi conținutul revistei, care se voia cât mai complex, redactorii au adăugat rubrica „*Găcituri ilustrate*”, iar din al doilea an de existență rubrica „*Cronică feminină*”, care va aborda probleme de familie, sfaturi casnice, probleme de modă etc.⁶

Încă de la primele sale numere, *Cosânzeana* și-a asigurat un cerc larg de colaboratori stabili din care făceau parte: I. Agârbiceanu, L. Rebreanu, V. Eftimiu, Al. Ciura, I. Chendi, I. N. Soricu, Z. Bârsan, E. Pitiș, I. Dragoslav și alții. Articolele de critică literară erau susținute de D. Tomescu și S. T. Făgețel, problemele economice de V. C. Osvadă, cele de medicină de dr. N. Hârsu, iar materialele de popularizare a științei de Tit Liviu Blaga și Gavril Todica⁷. Orientarea teoretică a revistei s-a făcut treptat. Unul dintre cei care au manifestat interes în ce privește stabilirea unor direcții clare pentru publicația orăștiană a fost Ilarie Chendi. Astfel, în scrisoarea sa către redacție, intitulată „*Cum cred că ar trebui să fie Cosânzeana*”, el cerea o deosebită exigență în alegerea colaboratorilor, astfel încât să fie suprimate din capul locului „toate prisosurile diletante”, iar mai apoi nimeni din conducerea revistei „să nu se rușineze” de conținutul acesteia⁸. În viziunea lui Chendi, ținuta revistei trebuia să fie caracterizată de „o limbă aleasă, o cugetare

mai sobră, o simțire ordonată în toate genurile literare”, principii care, după cum susținea el, „trebuie introduse și la revistele noastre literare”⁹. Aceste precepte au fost, de altfel, urmate cu rigurozitate de redacția *Cosânzenei*. Ulterior, asemenea tendințe se amplifică chiar, urmărindu-se să se facă din revistă o redutabilă „armă de apărare împotriva influențelor literare străine ivite prin intrarea a unor reviste străine” și un mijloc „de a cultiva dragostea de literatură și cultură românească”¹⁰.

Pornind de la importanța presei românești din Transilvania ca armă de luptă în mișcarea națională, *Cosânzeana* a acordat o atenție, deosebită problemelor ziaristicii fapt reflectat în articole ca: „*Originea și progresele presei*”, „*Reportajul în gazetele noastre*”, „*Ziaristiile modernii*” etc.¹¹. Din același motiv, revista ia o atitudine de condamnare a fenomenului ce se manifesta destul de frecvent în rândurile românilor: neplata abonamentelor la publicațiile naționale. În articolul „*Restanțierii – un început de primejdie națională*” ea critică vehement „indiferența culpabilă” a acestor conaționali, acuzându-i fără menajamente că „descompun munca de ani de zile și dintr-un ziar înfloritor ei fac o

publicație mizerabilă, anemică, ducând-o într-o lungă agonie până la sfârșitul ei suprem...”. Neplata abonamentului, în condițiile grele în care apăreau publicațiile românești, era considerată „un început de delict național..., o culpabilă nepăsare față de nevoile neamului nostru, a căruî unealtă de revendicare este mai ales presa...”¹².

În al treilea an de apariție, începând cu numărul 26 din iulie 1913, are loc o modificare de aspect a revistei, renunțându-se la vechiul frontispiciu ce o înfățișa pe alegorica *Cosânzeana*, pentru a se publica pe coperta întâia portrete de personalități, îndeosebi din lumea literar-culturală. Totodată, ponderea în paginile *Cosânzenei* o dobândește problematica politico-socială, care până atunci ocupa un spațiu mai restrâns. În ce privește rubricile ce dețineau până atunci locul cel mai important, ele se concentrează într-una aparte, sub genericul „*Pagini literare*”. În preajma izbucnirii războiului mondial, ca urmare a restricțiilor tot mai severe la care erau supuse naționalitățile din monarhia dualistă, inclusiv pe tărâmul publicisticii, *Cosânzeana* se transformă tot mai mult dintr-o revistă de atitudine într-una de simplă informare cu valoare de magazin cultural¹³.

În condițiile intensificării luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania – când cultura românească era chemată să joace un rol important –, existența revistei *Cosânzeana* a marcat un moment desoebit, impulsionând mișcarea literară în general și a presei în special. Ion Agârbiceanu aprecia cu deplin temei că „Înainte de Unire era greu să editezi o revistă literară în Ardeal și mai greu să-i dai câțiva ani de existență. Era o dovadă de curaj, căci nu te ajuta nimeni, numai entuziasmul”¹⁴. *Cosânzeana* a avut și a întreținut printre creatorii literari acest entuziasm necesar, știind să le canalizeze energiile spirituale, iar pentru cititorul din toate straturile societății românești a fost o revistă apreciată și solicitată. Publicația orăștliană își încetează apariția în anul 1915, într-o perioadă când întreaga presă românească a avut de suferit de pe urma interdicțiilor impuse de autorități. Un anunț lapidar, apărut în numărul 5 din 7 februarie 1915 al revistei, preciza, fără alte comentarii, că „oprindu-se scoaterea foii *Libertatea* nu mai funcționează deocamdată nici tipografia și deci nu mai avem unde tipări *Cosânzeana*”. Își va relua apariția de la 1 ianuarie 1922, la 12 februarie 1928, la Cluj.

După această prezentare de ansamblu a revistei, ne propunem dezvoltarea studiului și rezultatelor cercetării colecției aproape complete aflate la Biblioteca Muzeului Civilizației Dacice și Romane din Deva, având ca ghid orientativ și un studiu realizat de prof. Mircea Popa, publicat în volumul *Incursiuni în presa românească*, apărut la Editura Eikon din Cluj Napoca în anul 2009, pag. 179-192.

Încă de la începutul secolului al XX-lea, viața literară din Transilvania a fost dominată de Revista „LUCEAFĂRUL” ce apăruse la Budapesta între 18 iunie/1 iulie 1902 – septembrie 1906, apoi la Sibiu între 15 octombrie 1906 – 1 martie 1920, cu o apariție bilunară, domină incontestabil viața literară a începutului de secol XX. Din colectivul de conducere a revistei făceau parte: redactor șef, Alexandru Ciura (1876 – 1936), redactor responsabil, Aurel Paul Bănuțiu (nota noastră Bănuț) născut în anul 1881 la Cohalm (astăzi Rupea), licențiat și doctor în drept și în științe politice. Au pus bazele revistei literare „LUCEAFĂRUL” pe când erau la studii în capitala Ungariei. Din comitetul de redacție au făcut parte: Octavian Goga (1881 – 1938), Ioan Lupaș (1880 – 1967), Ioan Montani (n. 1882), Dionisie Stoica, Ioan Lăpedatu (1844 – 1878), Vasile E. Moldovan, Sebastian Stanca (1878 – 1947) și George Zăria. Redactori responsabili: Octavian Goga, Mihai Stan și Octavian C. Tăslăuanu (1876 – 1942).

Revista literară „LUCEAFĂRUL” a rămas singura revistă de mare prestanță a Transilvaniei după încetarea apariției revistei „FAMILIA”, „foaie enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni” apărută la Pesta, apoi la Oradea Mare, între 5 iunie 1865 – 31 decembrie 1906, apărând de trei ori pe lună. Redactor responsabil, proprietar și editor: Iosif Vulcan (1841 – 1907). În revista „FAMILIA” și-a făcut debutul în literatură Mihai Eminescu (1850 – 1889), care a trimis poezii redacției cu numele familiar de Eminovici, pe care Iosif Vulcan l-a schimbat fără știrea autorului în „Eminescu”, nume adoptat apoi și de poet.

Și George Coșbuc (1866 – 1918) și-a publicat primele inspirații în revista „FAMILIA”, sub pseudonimul „Boscu”. Din anul 1926, Mihail G. Samarineanu publică în Oradea a doua serie a revistei „FAMILIA”.

Toate încercările de-a o urma, ca revista „FOAIA INTERESANTĂ” pentru petrecere și învățătură, apărută la Orăștie în 18 noiembrie/1 decembrie 1905, o dată pe săptămână, ca adaos la „LIBERTATEA” editată de Ioan Moța (1868 – 1940) și „REVISTA POLITICĂ ȘI LITERARĂ”, apărută la Blaj între septembrie 1906 – aprilie 1914, cu întreruperi între august 1907 – 1 aprilie 1909, o dată pe lună, având ca prim redactor pe Aurel Ciato, au fost pentru moment sortite eșecului, neputându-se nici pe departe apropia de strălucirea revistei literare „LUCEAFĂRUL”, care-și urma, fără vreo concurență serioasă, calea bătătorită spre succes.

În anul 1911, revista „LUCEAFĂRUL” dă primele semne de „apatie”, datorită faptului că Octavian Goga, unul din redactorii responsabili ai revistei, este tot mai ocupat cu luptele politice și neglijează problemele redacției, dar revista – întărită din mers cu grupul tribuniștilor de la Arad – continuă să dețină supremația pe tărâm literar până la începerea primului război mondial.

Odată cu momentul de acalmie al revistei „LUCEAFĂRUL”, din 1911 – 1912, ziaristul Sebastian Bornemisa (1890 – 1952), doctor în litere de la Budapesta, încearcă să scoată o nouă revistă literară, pe care o numește – „COSÎNZEANA” (Din volumul „Orăștie (1224 – 1974) – 750 de ani” de Ion Iliescu, Tiberiu Istrate, la pag. 192, se semnalează că: „Sebastian Bornemisa rămâne în paginile istoriei noastre literare ca poet, folclorist și publicist, iar în cele ale culturii umaniste, pentru activitatea generoasă de editor și animator al vieții ziaristice de la începutul secolului al XX-lea”.

Fără a minimaliza cercetările celor doi autori ai cărții-omagiale – „Orăștie (1224 – 1974) – 750 de ani”, am fost plăcut surprins că în „Enciclopedia României – Cugetarea” (Material românesc – Oameni și înfăptuiri) de Lucian Predescu (27 iulie 1907, Iași – 12 ianuarie 1983, București), ediție apărută la Editurile Saeculum I. O. & Vestala, București, 1999, la pag. 117, se regăsesc câteva aprecieri despre Sebastian Bornemisa: „Ziarist, născut în 1890 (?) în Burjne (Hunedoara) (de fapt satul se numește Burjuc). Doctor în litere de la Budapesta. Fost prefect. Fost profesor la Turnu Măgurele și Chișinău. A înființat

în Orăștie o librărie românească, revista „Cosînzeana” și un „Almanah al scriitorilor ardeleni în viață”. În 1919 – 1929 deputat al Partidului Național, iar în 1926 – 1927 al Partidului Poporului. Are tipografie și ziar propriu „Lumea și Țara”, bine scris și răspândit în popor. În 1928 a fondat o bancă, pe care o conduce singur. Fost primar al Clujului. Ministru subsecretar de Stat (ianuarie 1938 sub Goga-Cuza. Președinte al Sindicatului Presei române din Ardeal și Banat. Opera: „Cele mai frumoase cântece populare din Ardeal și Banat”, Cluj, 1926; „Dor și jale”, 1926; „Nouăzecișiopt de cântece de dragoste”, 1926; „O sută patru chiuituri de joc”, 1926; „Duhul cel rău” – roman, 1927; „Durerile Ardealului”, 1927; „Sufeltu-mi de-odinioară” – versuri, 1929; „Cum s-ar putea înfăptui o Românie nouă și fericită”, 1932; „De ce nu poate fi plugarul român comunist”, Sibiu., 1933; „Cântece de dor și jale”, Cluj, f. an; „Cântece de dragoste”, f. an; „Două iubiri” (iscălit Radu Mărgean) – versuri, f. an; „Strigături de la joc”, f. an.) ”

Încercarea lui Sebastian Bornemisa de a scoate o nouă revistă literară, se bucură de data aceasta de succes și apariția ei e întreruptă

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

doar temporar de război. Ea apare astfel în două serii: de la 15 octombrie 1911 până la 7 februarie 1915, la Orăștie, și de la 1 ianuarie 1922 la 12 februarie 1928, la Cluj.

Revista „COSÎNZEANA” rămâne, alături de revista „LUCEAFĂRUL”, publicația ardeleană cea mai interesantă a Transilvaniei de la începutul secolului al XX-lea, în jurul căreia se concentrează principalele forțe literare de aici, dar și în vechiul Regat. Ca și revistele „FAMILIA” și „LUCEAFĂRUL”, revista „COSÎNZEANA” a păstrat în permanență legăturile literare cu scriitorii din România, publicându-le scrierile și prezentându-le elogiile creațiile. În acest mod, revista „COSÎNZEANA” s-a încadrat frontului literar mai amplu al literaturii transilvănene de luptă pentru unirea culturală și politică.

„COSÎNZEANA” a pornit la drum cu un program modest, evitând pe cât posibil formulările tranșante, căci „cărarea pe care va trebui să o străbatem nu o cunoaștem încă pe deplin”. Scopul revistei „COSÎNZEANA” (revistă literară ilustrată) s-ar fixa totuși în năzuința permanentă spre „veșnicul frumos”, ca și în dorința de a înfrăți arta „cu mulțimea cea mare”, așezându-se prin aceasta în direcția tradițiilor progresiste ale presei transilvănene, care s-a preocupat întotdeauna de ridicarea culturală a țărănimii.

După mentorul ei, ziaristul Sebastian Bornemisa: „Revista „COSÎNZEANA” va fi o copilă sânguincioasă și cuminte care se va trudi să împărtășească împrejurul ei numai zâmbete, lumină și încredere. Dornică veșnic de frumos va căuta să culeagă de pe câmpul literaturii numai flori alese, mirositoare, pe care le va împărți cu drag sufletelor tuturor cari îi vor ieși în cale”¹⁵.

În dezbaterile privitoare la clarificarea rolului literar al revistei „COSÎNZEANA” a intervenit la un moment dat și Ilarie Chendi (1872 – 1913), critic cu mare trecere în Transilvania, dar strămutat la București, care a încercat să-și spună părerea în articolul „Cum cred că ar trebui să fie „COSÎNZEANA”. Scrisoare către redacție”.

Criticul Ilarie Chendi nu era străin de mișcarea literară a provinciei și cu atât mai puțin, de cea pornită de revistele din Orăștie, deoarece și anterior el a încercat să organizeze la Orăștie, în jurul ziarului „LIBERTATEA” (1902 – 1906) o resurrecție literară de tip junimist. („LIBERTATEA” a apărut la Orăștie în 19 decembrie 1901/ 1 ianuarie 1902 o dată pe săptămână. Redactor responsabil și editor: Ioan Moța. În 1903 și 1904 dă, pe lângă numărul de Crăciun, câte un supliment intitulat „Crăciun”. Are ca suplimente: „FOAIA INTERESANTĂ” și „TOVĂRĂȘIA”). Atunci, în 1911, el găsea utilă apariția unei reviste literare gen „COSÎNZEANA”, deoarece în afară de „LUCEAFĂRUL”, „nu găsim la noi deocamdată nici o altă revistă, care să se fi pronunțat cu sentimente mai bune pentru cultivarea cetitului ca d-voastră la „COSÎNZEANA”. El insistă ca acțiunea principală a revistei să fie dusă în direcția sporirii numărului de cititori, dar și a unei exigențe critice sporite, căci „nu mai trăim în epoca de poezie a d-lui V. B. Muntenescu, nu mai trăim în zilele „ZORILOR BIHORULUI”. E nevoie de o ridicare a exigențelor în toate domeniile, fiind necesare înainte de toate „o limbă aleasă, o cugetare mai sobră, o simțire mai ordonată”.

Se poate constata că arătându-și predilecția pentru astfel de opere „alese, mirositoare”, care să împartă în jur „numai zâmbete, lumină și încredere” – așa cum arată în programul său – revista poate fi bănuțită de preferințe semănătoriste idilice, mai ales că în curând după apariție, criticul oficial al revistei devine Dumitru Tomescu. Prin el,

și prin Constantin Saban-Făgețel (n. 1885) se face legătura cu revista „RAMURI”, revistă înființată la Craiova, în decembrie 1905, chiar de scriitorul C. S. Făgețel, iar prin colaboratori ca: Zaharia Bârsan (1878 – 1948), Ion Dragoslav (1875 – 1928), Ion Ciocârlan (n. 1874), Ștefan Octavian Iosif (1875 – 1913), Ecaterina Pitiș (născută în 1884), direct cu revista literară săptămânală „SEMĂNĂTORUL”, apărută la București în 2 decembrie 1901, cu o existență până la 27 iunie 1910. Cu toate acestea, revista „COSÎNZEANA” va rămâne în orbita semănătorismului, mai mult prin aspectul teoretic „pornind de la principiile că, odată unificată și constituită organizarea națională a statului și a limbii, literatura trebuie să tindă spre genul pur național, semănătoristii au cerut și au cultivat o literatură fidelă sufletului românesc și rasei care nu putea fi decât cea țărănească. Deci literatura să se inspire numai din viața, datinele, și credințele țărănimii, fie cele actuale, fie cele din trecutul glorios” (pag. 773, Enciclopedia României – Cugetarea – Lucian Predescu), căci, în mod practic revista va avea o componentă eclectică, adăpostind atât scriitorii semănătorști (mai ales în prima parte, până la 1915), cât și pe cei realiști (Liviu Rebreanu (1885 – 1944), Ion Agârbiceanu (1882 – 1963) sau simboțiști (Al. T. Stamatiad (n. 1885), Elena Farago (1878 – 1954), Dimitrie Anghel (1872 – 1914), Claudia Millian (1889 – 1961) sau chiar George Bacovia (1881 – 1957).

Constatăm că până la 1915 însă influențele semănătoriste sunt de necontestat, apoi preponderența realistă crește. De altfel, cu excepția acestei perioade (1912 – 1915) când D. Tomescu va încerca să imprime o direcție ideologică revistei „COSÎNZEANA”, publicația nici nu va mai avea vreun critic oficial și nici nu va nutri ambiția de a purta polemici sau de a imprima direcții în câmpul literar, mulțumindu-se cu rolul de a publica doar literatură.

Imediat după apariție, în 1912, ea va încerca să-și creeze o platformă critică. Primele atacuri, revista le deschide împotriva simbolistilor care mai ales prin condeiul lui Ovid Densușianu (1873 – 1938) și Emil Isac (1886 – 1954), contestaseră scrisul lui Octavian Goga, la mare cinste aici.

Într-un articol intitulat „O anomalie literară” („COSÎNZEANA”, anul II, nr. 8-9/28 februarie 1912, pag. 116-118), Constantin Saban-Făgețel se luptă cu grupul „VIEȚII NOI” (ziar politic, apărut la Cernăuți în 6 ianuarie 1912 până la 1918, redactor G. Stoica), ale cărui încercări le consideră incapabile să alcătuiască o „poezie nouă” prin însuși faptul că sunt lipsite de profunzime artistică: „Simbolismul e într-adevăr un curent de poezie. Reprezentarea lui însă nu se poate face prin imitație, ci prin chemare și prin necesitate”. Reluându-i ideile, D. Tomescu va continua disputa cu „VIAȚA NOUĂ” în articolul „Elogiul luptelor literare”¹⁶ arătându-se conciliant cu toate curentele în măsura în care ele au acoperire teoretică. D. Tomescu își ia oficial rolul de critic în septembrie 1912, când își deschide o rubrică specială, intitulată „Săptămâna literară”, în care „se vor perinda oameni, credințe, moravuri, apucături și probleme din viața noastră”

La deschiderea rubricii se dezlănțuie împotriva „anarhiei literare” din țară și a versificatorilor de duzină. Cere intervenția promptă a criticii împotriva acelor care de ani de zile se îndeletnicesc cu „madrigaluri pentru inelele din fustele cucoanelor”. E revoltat și de atitudinea unor ziare și reviste din Ardeal prea tolerante cu astfel de producători (ele „s-au distins printr-o vădită lipsă de curaj, iar, uneori, printr-o surprinzătoare curtenire față de oameni și față de manifestări care ar fi trebuit să primească de aici, din Ardeal, disprețul și osânda cuvenită”)¹⁷.

Laudă în acest sens pe Ilarie Chendi, a cărui activitate a reprezentat o etapă importantă.

În următoarea „Săptămână literară” îl atacă pe Alexandru Macedonski (1854 – 1920) și revista „FLACĂRA” (revistă literară, artistică și socială, București, apariție săptămânală, între 22 oct. 1911 – 1923. Director C. Banu (om politic și literat, născut 20 martie 1873 în București). De la 4 febr. 1922. Constantin Banu figurează ca fondator. La 18 febr. 1922, prim-redactor (o singură dată): Sergiu Manolescu), ca apoi să treacă la o analiză mai adâncă a curentelor idealiste de gândire care fac „apologia intuiției iraționale” în problemele de creație și care vor cunoaște o recrudescență deosebită între cele două războaie mondiale. D. Tomescu remarcă foarte bine că progresul social a adus după sine curente noi de gândire care se manifestă uneori în direcții contrare decât cele așteptate: „Ne găsim într-o epocă de reacțiuni exagerate și exagerarea merge uneori până la ridicul. Societatea de astăzi vrea cu orice preț să-și deschidă resurse noi de idealism și stăpânită de această tendință lovește cu înverșunare nesocotită în tot ce crede ea că i se poate pune în drum, limitând sfera aspirațiilor ei. În fața pozitivismului științific a pus misticismul filozofic; în fața școlii parnasiene, a pus școala simbolistă; în fața esteticii raționaliste, care degenerase în cel mai primejdios dogmatism academic, a pus misticismul estetic, - și pretutindeni a căutat să pună la baza mișcărilor ei individualismul, deschizând o epocă de exagerări, de aberații și de ciudățenii”¹⁸.

Remacăm faptul că revista ridică și problema romanului românesc, într-o vreme în care acesta este neglijat cu desăvârșire. Semnatarul articolului (D.M.) remarcă stadiul înaintat al nuvelisticii românești „cu care ne-am putea prezenta oricând în literatura universală, fără teamă de a fi respinși”¹⁹ dar arată că nu avem încă nici un roman desăvârșit, acestea suferind cu toate din pricina construcției. Pe linia acestei preocupări, revista pledează pentru claritate și frumusețea limbii, luând atitudine printr-un articol al lui Al. Tălășescu, împotriva „barbarismelor”²⁰ împrumutate din alte limbi, adevărate stricătoare de armonie. (Al. Tălășescu s-a născut în 1863 la Hălmagiu. Medic, șeful serviciului sanitar al portului Constanța. Transferat intern de spitale în București și asistent al prof. dr. Victor Babeș (1854 – 1926). Medic șef de spital rural).

Cu o astfel de orientare privind linia literară, scriitorii preferați ai revistei vor fi la început cei din cercul „SĂMĂNĂTORULUI”, apoi cei tradiționaliști și realiști. În primul ei număr avea colaboratori pe:

I. U. Soricu (poet, n. la 16 iunie 1882 în Satu Lung, lângă Brașov. Studiile secundare și universitare le-a făcut la Brașov, Cluj și București. Licențiat în litere. Pseudonime: Laokoon, Lerui-Ler, Mihnea, M. Justin, T. Miron, Iancu Sibianu, Dr. I. Bour, Ion Oargă, Iancu Corvinul, Despina. În poeziile lui se îmbină cu multă măiestrie elementul popular cu elementul cult, dând versurilor sale o formă ușoară și armonioasă. El a cântat și natura și idealul național).

Mihail Gașpar (povestitor istoric, născut la 29 decembrie (12 ian.) 1881 în Gătaia (Timiș) din familie de preot. Studii: la liceul din Beiuș, la Teologia din Caransebeș și la Facultatea de drept din Cernăuți. Scrise cu talent, romanele lui istorice au plăcut mult pe vremuri semănătoriștilor și mai ales tineretului. A decedat în 27 noiembrie 1929).

Victor Eftimiu (1889 – 1972).

Viora din Bihor (Vioara E. Ignat) (scriitoare, născută în Beiuș la 30 aprilie 1880. Căsătorită cu dr. Ioan Ciordaș în Beiuș).

Vasile C. Osvadă (economist și publicist, născut la 9 sept. 1875 în Măhaciu (Turda – Arieș), tatăl – notar. A studiat la Blaj, Brașov și Viena. Director de bănci. A redactat foaia „Tovărășia”), Vasile Stoica (scriitor și diplomat, născut în 1889 la Avrig (Sibiu). A urmat cursurile secundare și universitare la Sibiu, Brașov, Budapesta și Paris. Licențiat în litere. Fost membru în delegațiunea română la Liga Națiunilor, deputat de Sibiu, ministru plenipotențiar la Tirana și Sofia, apoi la Riga și Kaunas (15 nov. 1936 – 1 febr. 1939) și la Ankara (1 febr. 1939 – martie 1940). Subsecretar de Stat la Ministerul Propagandei Naționale (4 martie 1940). A colaborat la periodicele: Luceafărul, Gazeta Transilvaniei, Tribuna, Cosânzeana, Flacăra, etc. Publicând poezii orginale și traduceri), Alexandru Ciura (scriitor, născut la 15 nov. 1876 în Abrud (Alba) și a decedat în 26 martie 1936 la Cluj. Fiu de preot, a urmat școala primară în Abrud, liceul la Sibiu și la Blaj, unde a luat bacalaureatul în 1893. A trecut la Budapesta și după 3 ani de studii a obținut licența în teologie, urmând apoi literele și filozofia (1898 – 1902). În timpul acesta a înființat la Budapesta revista „Luceafărul” (1902) fiind primul director al ei. S-a întors la Blaj ca profesor (1902),

unde a preluat și conducerea ziarului „Unirea”. După război s-a stabilit la Cluj, unde a înființat cel dintâi liceu românesc „Ghe. Bariț”, al cărui director a fost până la moarte. Membru în Comitetul de lectură al Teatrului Național din Cluj. A debutat cu foileton la „Tribuna” din Sibiu, 1895. A iscălit și cu pseudonimele: Simion, Petronius).

Ecaterina Pitș (poetă, născută la 1 decembrie 1884 în Brașov. A publicat poezii și traduceri în: Convorbiri literare, Luceafărul, Ramuri, Gazeta Transilvaniei, etc.).

Zaharia Bârsan (scriitor și artist dramatic, născut la 31 decembrie 1879 în Sânpetru (Brașov), din părinți țărani. Studiile secundare la Brașov și București (unde-și ia bacalaureatul). Apoi elev al Conservatorului de Artă dramatică București și al Conservatoarelor din Viena, Berlin și Italia. La Conservator a luat premiul I la tragedie. A mai fost audient al Facultății de Litere și Filozofie București. În întâiul deceniu al acestui veac el a făcut numeroase turnee prin orașele Transilvaniei, fiind pretutindeni sărbătorit de intelectualii români. În

1919 i se încredință conducerea celui dintâi teatru românesc stabil al Românilor din Transilvania, întemeiat la Cluj. Cu oarecari întreruperi, a condus apoi această instituție până în 1936, când s-a retras la pensie. Societar al Teatrului Național București. A debutat cu o poezie semnată Sânpetreanu, în „Convorbiri Literare” din 1897. A colaborat apoi cu versuri, proză și teatru, la „Floare Albastră”, „Sămănătorul”, „Flacăra”, etc. Semnând uneori cu pseudonimul amintit sau Veturio și Fulmen. A decedat în anul 1948).

La apariția numărului 3 al revistei „COSÎNZEANA” primește colaborarea lui **Liviu Rebreanu** (1885 – 1944) cu bucată „Proștii”, urmată apoi de nuvelele „Cântec de dragoste”, „Idilă de la țară”, „Ofilire”, „Taclale”, „Armeanul, armeanca și cuibul”, revista contribuind astfel la popularizarea prozei realiste rebreniene.

Ion Agârbiceanu își face apariția în coloanele revistei în anul 1912 cu nuvela „Dinu Natului”, scriitor care va deveni, alături de Al. Ciura, cel mai statornic colaborator al revistei. Aici își va publica încercarea de roman „Căsnicia lui Ludovic Petrescu”, excelenta schiță „Vârvoara” și alte icoane și chipuri, multe dintre ele rămase îngropate în paginile acestei reviste, unde e prezent număr de număr.

Numărul colaboratorilor crește în cel de-al treilea an de apariție al revistei. Apar alți prozatori ca:

I. Chiru-Nanov (scriitor, născut la 1882 în comuna Nanov (Teleorman), decedat în 1918. A făcut școala primară în satul natal, gimnaziul la Alexandria, iar cursurile superioare la București. Institutator în București. Apoi corector la „Monitorul Oficial”. A colaborat la revistele: „Ramuri”, „Lucaefărul”, „Drum Drept”, „Flacăra”, „Adevărul”, „Literatura și arta română”, „Revista politică și literară”, „Țara Noastră”, „Noua revistă română”, „Biserica ortodoxă română”, etc.).

Alexandru Cazaban (scriitor, născut la 23 decembrie 1876) în Iași, unde a urmat studiile secundare, intrând apoi la Școala de Arhitectură. Trăiește în București. Laureat cu premiul național (1938). Fost redactor la „Viitorul”. Colaborator la „România Jună”, „Moftul Român”, „Lucaefărul”, „Viața literară”, „Convorbiri critice”, „Universul”, „Ramuri”, „Flacăra”, „Sburătorul” etc. Pseudonime: Alcazar, Figaro, Alban, Sarciaficu, Ciubăr-Vodă, Moș Alecu, Sandu Vânătorul).

Ion Ciocârlan (scriitor, născut în 1874 în Străoanii de Jos (Putna) din țărani săraci. La 1895 absolvă Școala Normală din Bârlad, după ce muncise cu mama sa văduvă. Din 1895 învățător la sate apoi la oraș. La pensie se stabilește la Focșani. Se face cunoscut prin colaborarea la „Semănătorul”, făcând parte din mișcarea semănătoristă. A mai colaborat la: „Făt-Frumos”, „Luceafărul”, „Convorbiri critice”, „Viața literară și artistică”, „Ramuri”, etc.).

I. A. Bassarabescu (scriitor, născut între 17/30 dec. 1870 în Giurgiu, decedat 1952. Liceul la „Sf. Sava” București; licențiat în litere București, 1897. Înainte de licență, a fost numit profesor suplinitor de Geografie în Focșani, iar, în 1897, la liceul Ploiești, unde a fost definitivat în 1902 și pensionat. A debutat pe când se afla la liceu, în „Revista Nouă”, la 1894 și 1895, și în „Revista Copiilor”, cu nuvele pentru copii. Însă, prin 1895, a trecut la „Convorbiri literare”, rămânând acolo mulți ani, sub conducerea artistică a lui Titu Maiorescu, despre care zice că „l-a îndrumat pe calea cea bună; i-a indicat genul care-i convine; i-a relevat meritele și i-a înlăturat greșelile”. În 1911, Inspector al artelor și Inspector general al Învățământului primar, iar din 1909 membru corespondent al Academiei Române. Fost prefect. Laureat al premiului național de literatură (1930), aproape toate operele lui sunt premiate de Academie și de Societatea Scriitorilor Români. Ca o concluzie, I. A. Bassarabescu (1870 – 1952) este unul din primii noștri nuveliști realiști. Un minuțios simț de observație îl caracterizează. Are stil sobru, precis, limpede. A izbutit admirabil în zugrăvirea micii noastre burghezii provinciale. Atitudinea lui față de viața mărunță și banală pe care o descrie este totdeauna îngăduitoare și ironică. Are un umor fin și pe alocuri o ușoară intenție satirică. I. A. Bassarabescu este un artist. Scrie cizelat, cu grijă, căutând (și găsind întotdeauna) epitetul cel mai adecvat și fraza cea mai concisă).

Ion Dragoslav (scriitor, născut la 14 iunie 1875 la Folticeni, din părinți țărani, originari din Bucovina, cu numele de Vasile Sumănariu Ivaciuc și Domnica. După câteva clase în gimnaziul din Folticeni, a venit în București unde a îndurat lipsuri. Viața lui se aseamănă cu a lui Creangă și poate de aceea scrisul lor e înrudit. Colaborator la „Semănătorul”, „Făt-Frumos”, „Junimea literară”, „Luceafărul”,

„Convorbiri critice”, „Flacăra”, „Viața literară și artistică”, etc. A murit în 4 mai 1928 în Folticeni).

I. C. Vissarion (scriitor), născut la 4 februarie 1883 în Costeștii din Vale (Dâmbovița). Autodidact. Agricultor. A debutat în „Gazeta țăranilor”. A scos revista „Steluța”).

Caton Theodorian (scriitor), născut la 14 mai 1877 în Craiova. După terminarea studiilor secundare acolo, intră în școala militară, de unde fuge – din cauza spiritului independent – și la vârsta de 16 ani debutează cu proză și versuri în revista „Literaturul” a lui Alexandru Macedonski, pleacă apoi la Paris, unde urmează studii de economie politică și diplomatică. Întors, intră în gazetărie la ziarele: Democrația, Adevărul, Naționalul și Gazeta Poporului. Conduce apoi ziarele craiovene: Oltenia și Voința Craiovei. Din decembrie 1916 începe o lungă pribegie prin Rusia, Suedia, Norvegia, Anglia, Franța și Elveția. La Paris, în 1917-1918, conduce un birou de presă la Legația României, iar în Elveția formează un comitet de propagandă culturală românească.

În 1916 membru în comitetul de lectură al Teatrului Național din București, face parte dintre fondatorii Societății Scriitorilor Români și în 1923 fondează Societatea Autorilor Dramatici Români. În 1927 iar membru în comitetul de lectură al Teatrului Național din București. Între 1907-1909 conduce prefectura de Vâlcea și Buzău, iar la 1927 este numit inspector general în Ministerul Cultelor și Artelor. În sfârșit, ocupă funcția culturală de comisar al guvernului pentru Basarabia. În calitate de președinte al Societății Autorilor Dramatici Români, a reprezentat România la congresele mondiale ale autorilor dramatici, ținute la Viena, Varșovia și Sevilla (în ultimul congres fiind ales vicepreședinte). Moare la 8 ianuarie 1939 în București. A mai colaborat la revistele: „Revista literară”, „Luceafărul”, „Junimea literară”, „Semănătorul”, „Noua Revistă Română”, „Ramuri”, „Flacăra”, „Sburătorul”).

N. N. Beldiceanu (scriitor, născut la 15 noiembrie 1881 în Rădășeni (Suceava), decedat la 28 mai (9 iunie) 1923. Fiul lui Neculai Beldiceanu (1844 – 1896) – poet. După terminarea studiilor secundare, la „Institutele Unite” și la liceul „Ștefan cel Mare”, din Iași, se consacră vieții administrative. Debut în nuvele în reviste ca „Semănătorul”, „Făt-Frumos”, apoi în ziare ca Epoca, Voința Națională și Conservatorul. A mai colaborat la „Vieța Românească” și „Însemnări literare”).

Claudia Millian (scriitoare, născută la 21 februarie 1889 în București. A urmat la Școala de Belle-Arte din București și la Școala de arte decorative din Paris. Ocupă o catedră de artă decorativă la o școală din București. Soția poetului Ion Minulescu (1881 – 1944). A publicat, sub pseudonimul D. Șerban, cronici dramatice în „Viitorul” și „Adevărul literar și artistic”. Colaborări la: „Flacăra”, „Cuget românesc”, „Sburătorul”, „Gândirea”, etc. A murit în 21 septembrie 1961), etc.

Poezie scriu: **Zaharia Bârsan** (1879 – 1948).

Victor Eftimiu (scriitor, născut la 24 ianuarie 1889 în Boboștitza (Albania), din Ghe. Eftimiu (proprietar). Începe prin a învăța carte grecească. Vine în România la vârsta de 8 ani. Liceul la București. Debutează în versuri la ziarul „Luceafărul” (1904), cu pseudonimul „Athanes”. Dar debutul serios îl face la 1906 la „vieța literară” a lui Ilarie Chendi. Lucrează la „Țara noastră” din Sibiu, cu Octavian Goga, în 1908. În 1909 se află la Paris, unde scrie piesa „Înșir’te Mărgărite”,

reprezentată prima oară la Teatrul Național din București de Pompiliu Eliade. În 1913, director al teatrului „Comedia”. În 1920, director general al teatrelor. În 1927 a fost, pentru scurtă vreme, director al Teatrului Național și al Operei din Cluj. Din 1932 deține premiul național de literatură. Datorită unora din piesele sale ca: „Înșir’te Mărgărite”, „Cocoșul negru” și „Ringala”, Victor Eftimiu contează drept unul din cei mai buni dramaturgi ai noștri. Academician (1948). A decedat în 1972 la București).

Mihail Săulescu (scriitor, născut la 1888, mort pe frontul de la Predeal în 1916. A colaborat la: Semănătorul, Falanga literară, și artistică, Ramuri, Junimea, Convorbiri critice, Luceafărul, Capitala, Flacăra.).

I. Al. George (scriitor, născut la 27 martie 1891 în Sângiorgiul Român (Bistrița Năsăud), din părinți agricultori. Studii: școala primară în locul natal, liceul la Năsăud; absolvent al Conservatorului București. Bibliotecar la Fundația „Carol I”. Debut în 1912 la revista „Cosînzeana”, apoi la „Convorbiri literare”, unde a fost remarcat de Duiliu Zamfirescu (1858 – 1922). A mai colaborat la: Văpaia, Flacăra, Sburătorul, Spicul, etc.).

Elena Farago (scriitoare, născută la 29 martie 1878 în Bârlad. Directoare (de la 1921) a Muzeului și Bibliotecii Aman din Craiova. Studii: școala primară și secundară Bârlad. A debutat în 1899, sub pseudonimul Fatma, în „România Muncitoare”, „Adevărul”, „Lumea Nouă”, „Epoca”; apoi în „Semănătorul” și „Lucefărul”. Premiată de câteva ori de Academia Română, a fost distinsă în 1924 cu premiul „Femina” din Paris. Laureată cu premiul național de poezie (1937). A întemeiat la Craiova, împreună cu alții revista „Năzuința”. Fostă membră în comitetul de lectură al Teatrului Național din Craiova. A mai semnat și Ileana. A decedat în anul 1954).

Oreste (Stroe D. Brătianu) (pseudonimul sub care Stroe D. Brătianu (fiul lui Dumitru Brătianu) iscălea faimoasele sale articole adresate Doamnei Adam de la „Revue des Revues” din Paris și care au hotărât pe această fanatică maghiarofilă să ia apărarea Românilor subjugăți din Ungaria. Stroe D. Brătianu, născut la 25 noiembrie 1872 în București, studiază dreptul la Paris. Ajuns aici, își consacră tot timpul liber pentru apărarea Românilor din Transilvania. Reorganizează cu totul Liga culturală română din Paris, al cărei suflet devenise el. Oreste a reușit să câștige presa franceză pentru chestiunea română din Ungaria și publică o întreagă serie de articole în această chestiune. Moare în 14 august 1892).

Corneliu Moldovan (scriitor, născut la 15 august 1883 în Bârlad, dintr-o familie de negustori, unde urmărește clasele primare. Liceul Internat din Iași și absolvența Facultății de Litere și Filozofie la București. Debut din clasa I de liceu, scriind cronică măruntă la ziarul bârlădean „Paloda” (1892 – 1893). Debutul matur la 1899 la „Epoca literară” și „Făt-Frumos”. A colaborat la: Revista Modernă, Pagini alese, Arta și literatura română, Noua revistă română, Revista idealistă, Semănătorul, Convorbiri literare, Convorbiri critice, Falanga, Țara Nouă, Flacăra, Ilustrația română, Tribuna, Românul, Lucefărul, Cosânzeana, Universul, Epoca, Naționalul, România, Mișcarea, Viitorul, România Nouă, etc. Fost secretar, apoi profesor de literatură dramatică la Conservatorul București. În multe rânduri director al Teatrului Național din București. Fost președinte al Societății Scriitorilor Români).

George Gregorian (poet talentat, cu numele adevărat Ionescu, născut la 23 martie 1886 la Sinaia dintr-o familie originală din Gorj,

comuna Copăcioasa. O parte din studiile liceale le-a făcut la Brăila. Bacalaureat. A făcut călătoria de studii la Paris. A debutat la revista „Convorbiri critice”, 1919. În 1913 și 1925 a obținut două premii pentru poezie patriotică, colaborări la: Flacăra, Capitala, Luceafărul, Contemporanul, Mișcarea literară, Universul, Porunca Vremii, etc. A mai semnat: George Anonimu).

Ștefan Octavian Iosif (poet, născut la 11 sept. 1875 în Brașov, unde urmează gimnaziul otodox (tatăl lui era director), și-l termină la Sibiu, unde fusese mutat tatăl său. Aici, el începe să scrie versuri. Trece apoi cu familia în România, la Turnu Măgurele. Vine, în sfârșit, la București, unde abia își duce viața. Se înscrie la Facultatea de litere și filozofie, dar n-o termină din cauza scriitoarei de mai târziu, Natalia Negru, pe atunci studentă pe care o cunoscuse la Fundația Carol I unde Iosif era custode, și de care se îndrăgostise. Se căsătorește cu ea, pentru ca, în urmă, să divorțeze și s-o ia în căsătorie prietenul lui, poetul Dimitrie Anghel (1872 – 1914). Iosif moare într-un spital (22 iunie 1913), cu gândul la Natalia și la fetița lor. Poezia lui Iosif e sinceră și profund sentimentală. Pornind de la patriarhalitatea vieții din copilărie, trecând prin basme și evocări istorice românești, Iosif a fost cântărețul trecutului nostru pe care l-a evocat cu multă dragoste și sinceritate. Iosif nu trăiește prin fond, prin adâncimi de concepții filosofice ci prin armonia, frumusețea, subtilitatea și sinceritatea versurilor lui. Tot de la el a rămas marșul cel mai frumos: „La arme!”)

Teodor Murășanu (poet, născut la 19 iulie 1891, la Câmpia Turzii. Licențiat în teologie, litere și filosofie de la Budapesta și Cluj. Între 1916 – 1919 a funcționat ca preot într-un sat din nordul Ardealului. De la 1919 profesor la liceul „Regele Ferdinand” din Turda. A debutat cu versuri la: Luceafărul (Sibiu), Revista literară și politică (Blaj), Cosînzeana (Orăștie). A colaborat la: Năzuința, Adevărul literar și artistic, Universul literar, Gândirea, Societatea de mâine, Țara Noastră, Darul vremii, Gând Românesc și Abecedar.)

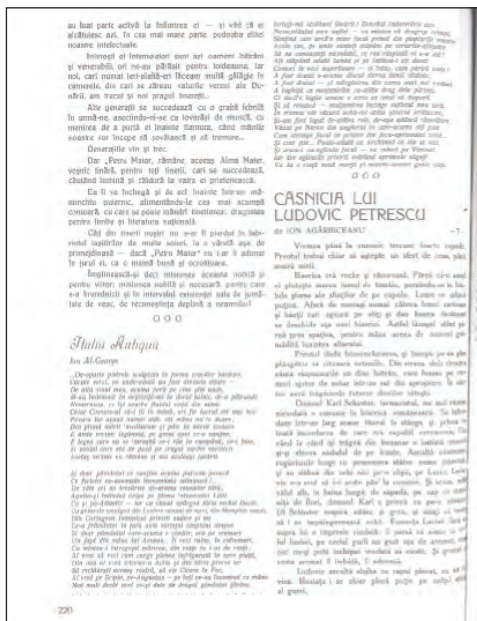
Gabriel Rotică (poet bucovinean, născut la 1 mai 1886 în Udești (Suceava – Bucovina), ca fiu de țărani. A făcut liceul și Școala normală din Cernăuți. Până la Unire, a fost învățător. Apoi, profesor de limba română la „Școala Normală de Învățători” din Cernăuți. A mai fost

membre în comitetul de lectură și administrație al Teatrului Național din Cernăuți, președinte al Sindicatului ziariștilor bucovineni, deputat și senator).

Al. T. Stamatiad (poet, născut la 12/24 mai 1885 în București. Liceul l-a făcut la Matei Basarab și Sf. Gheorghe din București. Licențiat în litere, fost (din 1914) profesor la Liceul „Moise Nicoară” din Arad, apoi profesor la București. A debutat în literatură în 1905, sub auspiciile lui Alexandru Macedonski, cu versuri în „Românul”. În 1925 a înființat, la Arad, revista „Salonul literar” (a durat un an). Pseudonim: Adrian Alexandru. Laureat cu premiul național (1938). La început numele adevărat era: Stamatiaide).

O atenție deosebită a fost acordată în prima perioadă de existență a revistei lui Mihail Sadoveanu și Dimitrie Anghel, cărora li se vor reproduce mai multe creații. Lui Mihail Sadoveanu (1880 – 1961) i se va recenza elogios volumul „Bordeienii”, scriindu-se cu această ocazie: „descrierea aceea bogată și frumoasă a firii pe care n-o întâlnim în măsură așa de mare în scrisul nici unui alt scriitor român, dă întotdeauna un colorit plăcut și distractiv povestitorului, chiar și atunci când concepția acestora poate e simplă de tot. De aici urmează ca fiecare bucată a lui Sadoveanu apare întotdeauna ca ceva întreg și bine încheșat. După aceasta e apoi ușor de explicat de ce scrierile acestui autor sunt cele mai gustate nu numai în România, ci și la noi în Ardeal”²¹.

După Agârbiceanu, cel de-al doilea prozator important care este găzduit în paginile revistei este Liviu Rebreanu. Legătura cu Sebastian Bornemisa s-a făcut în 1912, când editorul „COSÎNZENEI” a tipărit la Orăștie „Almanahul scriitorilor de la noi”, care cuprindea pe cei mai buni scriitori transilvăneni cunoscuți până la acea dată. În acel almanah, Liviu Rebreanu a fost prezent cu nuvela „Proștii”, nuvelă pe care S. Bornemisa i-a reprodus-o în numărul 3/1911. În urma acestui act de curtoazie, Liviu Rebreanu, aflat pe atunci în faza afirmării literare, i-a trimis și alte colaborări, între care amintim povestirile „Cântec de dragoste” (nr. 1/1912), „Idilă de la țară” (nr. 14-15/1912), „Ofilire” (nr. 19/1912), „Armeanul, armeanca și cuibul” (nr. 4/1912) și „Vremuri războinice” (nr. 46/1914). De altfel, chiar la primul număr al revistei, Sebastian Bornemisa publică răspunsul acestuia la propunerea de a

colabora la revista și care sună în felul următor: „Primesc cu plăcere invitația D-tale de a colabora la revista Cosânzeana, cu atât mai mult cu cât sunt convins că sub îngrijirea dumitale revista o să iasă în condițiuni bune și o să-și facă repede loc în dragostea cititorilor”²².

Al treilea prozator important publicat de revistă este Alexandru Ciura, iar al patrulea, însuși redactorul, Sebastian Bornemisa. Acesta din urmă a publicat aici un număr mare de povestiri, cele mai adesea sub pseudonimul Radu Mărgean și I. Brumă, iar în 1914, când a fost mobilizat și trimis pe front, a expediat revistei „Însemnările unui completaș mobilizat”. Având revista la îndemână, el s-a afirmat și ca poet, publicând un mare număr de poezii adunate ulterior în volumul „Sufletu-mi de-odinioară” (1929).

În domeniul prozei, în prima serie a revistei (1911 – 1918) mai găsim numele lui Dimitrie Anghel (poetul florilor, născut în 1872, la moșia Cornești (a tatălui său) de lângă Iași. După ce a absolvit Internatul

Institutelor-Unite din Iași, pleacă în Italia și Franța, unde, timp de aproape 10 ani, a studiat literatura franceză și altele. Întors în țară în 1903, trăiește câțeva vreme la Constanța, apoi se stabilește în București. Aici leagă prietenie cu Șt. O. Iosif (1875 – 1913), scriu împreună câteva cărți (una cu pseudonimul A. Mirea) și se căsătorește cu Natalia Negru, fosta soție a poetului Șt. O. Iosif. Fost inspector al artelor în Ministerul Cultelor. S-a sinucis cu un glonte de revolver, în Buciumeni (Tecuci), la 13 noiembrie 1914. A început să publice de tânăr versuri în revistele „Floarea albastră”, „Adevărul literar”, „Lumea nouă”, și a continuat la „Semănătorul”, „Flacăra”, unde semna și cu pseudonimul Ola Canta, și la altele.

Opera: Dimitrie Anghel apare ca un aristocrat al condeiiului, cu mult și fin gust estetic și cu o puternică inteligență care, în majoritatea cazurilor, i-au înlocuit o lipsă înnăscută de talent, lucru observat și din lipsa ușurinței formei poeziilor sale. În poezia sa, apoi se mai constată o influență filosofică și mistică a școlii parnasiene și a simbolismului francez).

Jean Bart (Eugen P. Botez) (scriitor, membru corespondent al Academiei Române, născut la 28 noiembrie 1874 în Burdujeni (Botoșani), decedat în 12 mai 1933. Tatăl său era general (Panaite Botez). De aceea, când a terminat școala fiilor de ofițeri din Iași, a intrat în marină și a avut norocul – cum însuși mărturisește în Jurnalul său de Bord (București, 1901) – de a ajunge pe bricul Mircea. A putut astfel să călătorească mult; a străbătut Mediterana, a cunoscut toate porturile din jurul ei, a ajuns în Oceanul Indian până la Singapore și mai târziu a trecut Atlanticul. O mare parte a vieții și-a petrecut-o la Sulina în calitate de comisar maritim, oraș pe care l-a descris în ultima sa operă: „Europolis”. Lui îi revine în cea mai mare parte meritul întemeierii Ligii Navale Române, al cărei secretar general a fost. A fost unul din cei mai bine informați în chestiunile privitoare la marină și în special în cele cu privire la Dunăre. A fost cel dintâi care a înființat o revistă care să se ocupe cu astfel de probleme: „Revista Maritimă”. Ca director general la Ministerul Muncii, a înființat Asistența Socială. Crescut în vremuri de prefaceri sociale și noi orientări culturale, la început s-a alăturat grupului socialist-poporanist de pe atunci, colaborând la

diferite reviste. A debutat în 1894 la „Munca literară și științifică”, pe urmă la organul cu vederi social-democrate „Munca”. Dar n-a făcut niciodată politică socialistă militantă. A colaborat la multe reviste literare: „Pagini literare”, „Noua Revistă Română”, „Curentul Nou”, „Viața Românească”, „Adevărul literar”, „Însemnări literare”).

N. Beldiceanu (1881 – 1923).

Marcu Beza (scriitor, născut la 1885 în Clisura - Macedonia, unde și-a terminat clasele primare, absolvent în 1903 al liceului din Bitonia și după ce, datorită unor împrejurări vitrege, e silit să peregrineze, abătându-se și pe la școlile turcești, se înscrie la Facultatea de Litere București unde, printr-o lucrare scrisă asupra „Raportului între Filosofie și Poezie”, atrage deosebita atenție a lui Titu Maiorescu (1840 – 1917). Obține licența (1908) și începe să colaboreze la „Convorbiri literare”. Din 1909 e la Londra, mai întâi ca interpret la legația română, apoi consul al României și docent la Universitatea din Londra. A redactat revista „Grai bun”. A contribuit la cunoașterea literaturii române în Anglia. Membru corespondent al Academiei Române. Moare în 1949.).

Alexandru Cazaban.

Ioan Dragoslav.

Ion Gorun (cu numele adevărat Alex. I. Hodoș, fiu al lui Iosif Hodoș), scriitor și ziarist, născut la 30 decembrie 1863 în Roșia Abrudului. Unchiul său, Papiu Ilarian (1823 – 1877), l-a adus în București și l-a băgat la Institutul Schewitz, unde a primit primele lecții. Liceul la Brașov. A făcut o clasă și la Sibiu. Bacalaureatul la 1881 în București. După doi ani de Facultate de Medicină, se retrage și urmează la Facultatea de Litere (pe care a absolvit-o) și la Facultatea de Drept (pe care n-o termină). Debut în literatură, la 1889, cu versuri, în „Convorbiri literare”, semnate Castor. În ziaristică a debutat la „Poporul” și apoi a intrat în redacția „Națiunei” lui D. Brătianu. Chemat la Arad, e însărcinat cu redacția ziarului „Românul”. A scos apoi, în București, următoarele reviste: „Pagini literare” (1889) cu Artur Stavri, „Vieța literară și artistică” (1906) cu George Coșbuc, „Revista Noastră” (1905) cu Constanța Hodoș, „Astra” și „Războiul popoarelor”. A mai scris la „Fântâna Blanduziei”, „Vatra”, „Semănătorul”, etc. Mai târziu referent la Casa Școalelor, obține premiul național de proză (1926) și moare la 30 martie 1928).

Petre Locușteanu (ziarist și scriitor, născut în 1883 la București, decedat martie 1919. Absolvent al Conservatorului de artă dramatică, a urmat câțiva ani Fac. de Drept. Student fiind, a început a colabora la „Voința Națională” în redacția căreia a figurat un timp. Mai târziu însă părăsește ziaristica pentru a urma teatrul. Se angajează în trupa Teatrului din Craiova; cum însă succesele nu veneau cu repeziciunea dorită, reintră în rândurile ziaristicii, pe care n-o mai părăsește până la moarte. Fost redactor la „Protestarea”, „Epoca”, „Flacăra” și „Viitorul”. În timpul ocupației, se refugiază la Iași unde primește sarcina de a administra cotidianul „România”, scos cu scopul de a menține ridicat moralul armatei în refacere. După eliberarea teritoriului ocupat, a încercat, cu frații Goga, să scoată în București ziarul „România”. Și-a curmat zilele împușcându-se, din motive intime),

Liviu Marian (publicist, fiul folcloristului Simion Florea Marian (1874 – 1907), născut la 25 mai 1883 în Sirete (Bucovina). Studiile liceale le-a făcut la Suceava și cele universitare în Cernăuți. Din 1906 a fost profesor la Suceava. În timpul războiului colindă România și

rămâne profesor și director de liceu în Chișinău. Doctor în litere din 1927. Debutează în 1914 la revista „Junimea literară”. Colaborări la: Ramuri, Curentul nou, Luceafărul, Cosânzeana, Convorbiri literare, Adevărul literar, etc.).

Corneliu Moldovanu, Teodor Murășanu, Mihail Sadoveanu (1880 – 1961).

Vasile Savel (ziarist, publicist, născut în 1885 Fălticeni. Licențiat în drept și absolvent al Fac. de litere din București. Intrat în presă în 1904. A colaborat la: Minerva, Dimineața, Presa. Redactor la „România”. Colaborator la: Semănătorul, Viața Românească, Luceafărul, Cuvântul liber, Flacăra, Mișcarea literară, etc. S-a distins pe front și are gradul de căpitan în rezervă. A decedat în mai 1932 la București). Sectorul de poezie e mai bogat și mai bine reprezentat.

Poeții revistei au fost **Al. George,**

Zaharia Bârsan,

Ion Borcia (scriitor, născut la 23 august 1880 în Sibiu, unde tatăl său fusese avocat. Studiile universitare în Germania luându-și doctoratul în filosofie la Lipsca. A fost profesor la școala de fete a Asociațiunii din Sibiu. Decedează în 29 februarie 1912 la Sibiu. A colaborat la revistele: „Semănătorul” unde iscălea câteodată I. Corbea, la „Familia”, uneori cu pseudonimul Sorin, la „Luceafărul”, „Ramuri”, „Transilvania”, etc. A tradus din englezește și nemțește piesele: „Iuliu Cezar”, de Shakespeare și „Ifigenia în Taurida” de Goethe; și minunate versuri din Lenau, Morike, Koerner, Schiller, Uhland, etc. Ca profesor la Sibiu, a întemeiat și îngrijit „Biblioteca tineretului” ce a apărut sub auspiciile „Asociațiunii”).

Aron Cotruș (poet, născut la 2 ianuarie 1891 în Hașag (aproape de Sibiu, jud. Târnava Mare), dintr-o familie de preot. Studiile liceale începute la Blaj, le termină la Brașov, în 1911. Se înscrie la Fac. de litere din Viena. O părăsește și intră în gazetărie, la 1913 pășind în redacția ziarului „Românul” (Arad), apoi la „Gazeta Transilvaniei” (Brașov), etc. În 1916 a intrat ca voluntar în armata austro-ungară și luptă pe frontul italian, unde a fost făcut prizonier. În urmă, atașat de presă (1931) la Varșovia, apoi în Direcția Presei. A condus biblioteca „Semănătorul” din Arad. A colaborat la revistele: „Luceafărul”, „Revista politică și

literară”, „Lamura”, „Gândirea”, „Salonul literar”, etc. În poezie a evoluat de la glorificarea sentimentului patriotic, la versul dur. Cotruș este un revoltat împotriva nedreptăților sociale – și, practic, acestei revolte îi lipsește numai ideologia în care să se încadreze cu folos. Aron Cotruș poate fi considerat ca cel mai mare poet ardelean. A decedat în anul 1961).

Nichifor Crainic (Ion Dobre) (născut la 22 decembrie 1889 în Bulbucata (Vlașca), din părinți țărani. Studii universitare la Facultatea de Teologie din București și Viena. A fost remarcat de Vlahuță și mai ales de Nicolae Iorga (1871 – 1940). A condus revista „Lamura” și conduce revista „Gândirea”. A îngrijit publicația enciclopedică „Cartea Vremii”, editată la Fundația Principele Carol, al cărui consilier cultural a fost. Ziarist, a făcut parte din redacția ziarelor „Dacia”, „Neamul Românesc” și „Cuvântul”. A scos ziarul „Calendarul” suprimat de guvernul Iorga-Argetoianu. Fost secretar general la aceeași Facultate în București. Fost membru marcant al „Ligii Apărării Naționale Creștine”, a deținut același rol în Partidul Național-Creștin. Întâi profesor la Facultatea de Teologie din Chișinău (de la 1 nov 1926) fiind transferat la aceeași Facultate în București. Fost deputat (1929), laureat cu premiul național de poezie (1930). A decedat în anul 1972. Nichifor Crainic e un tradiționalist. Căci poezia lui pornește din apropierea celei mai intime rădăcini a sufletului autohton. De lângă plugar. De lângă cioban. Din sat și prin preajma stânei. Adică din chiar inima elementelor prime și permanente ale poeziei populare. De aici, misticismul său: o dorință de a se descifra pretutindeni urma unui pas divin. Poezia religioasă a lui este, în bună parte, atenta căutare a unui suflet care își bănuiește oriunde izvoare și înrudiri cu natura. Deși influențat într-o măsură de Mihai Eminescu, George Coșbuc și, mai ales, Alexandru Vlahuță, Crainic versifică simplu ca un cântec primitiv. Toate acestea dau pecetea poeziei lui: topirea sufletului poetului în pământul pe care-l cântă și armonia românească și primitivă).

Victor Eftimiu

Elena din Ardeal (scriitoare, născută în 1880 la Blaj, cu nume adevărat: Elena Sîmtion. A studiat la Preparandia pentru școalele elementare și pentru școala superioară de fete și a ieșit învățătoare. În

1910 – 1911 era la școala primară din Igrăș, în județul Timiș-Torontal. A colaborat la: „Familia”, „Tribuna”, „Pagini literare”, „Revista politică și literară”, „Foaia interesantă”, „Unirea” și la altele. A început să publice poezii la vârsta de 15 ani. Revista „Vieța” condusă de Al. Vlahuță, i-a publicat în numărul din 9 aprilie 1895 poezia „Vezi ce noroc”).

Dimitrie Iov (poet, născut în 9(22) martie 1888 în Uriceni-Flămânzi (Botoșani), din Teodor și Ecaterina, comercianți. A făcut școala comercială superioară din Iași. Inspector general al artelor în Basarabia (1920), primul director al teatrului de propagandă din Basarabia (1919). Deputat (1926), senator (1931), prefect de Soroca (1921 și 1926). A colaborat la: „Flacăra”, „Ramuri”, „Drum drept”, „Țara noastră”, „Doina”, „Solia”, „Capitala”, „Viața literară”, „Văpaia”, „Renașterea Moldovei”, „Rampa”, „Facla”, „Cosînzeana”, „Adevărul literar”, „Gânduri bune”, etc. Ziarist de la 1912, a scris la: Dacia, Adevărul, Dimineața, Universul, Ordinea, Îndreptarea, Sfatul Țării, etc. A condus periodicele: Renașterea Moldovei, Biblioteca copiilor și Tinerimei, Cuvântul, Cuvântul nostru și Basarabia de sus. A iscălit și: D. Luncă, D. Pădure, Ion Opincă, Vladimir Sacară, Mihail Oțel, D. Liuba, Solferino, D. Codru. A debutat în 1911 la revista „Luceafărul” din Sibiu).

Atanasie Mândru - scriitor, născut la 28 martie 1883 în Bârlad; fiul lui Ion Mândru, fost funcționar de stat și avocat. A făcut o parte din școala militară și din școala de conducători tehnici. Fost bibliotecar la Biblioteca elevilor de curs secundar Casa Școalelor; bibliotecar la Fundația Carol I și inspector al bibliotecilor Casei Școalelor. A debutat în „Palada”, la vârsta de 14 ani. A publicat în: Secolul, România Jună, Semănătorul, Luceafărul, Ramuri, Convorbiri literare, Convorbiri critice, Falanga. A scos cu Emil Gârleanu, revista „Făt-Frumos” (Bârlad). A publicat și sub pseudonimul: Silex.

Corneliu Moldovanu, Teodor Murășanu, Ecaterina Pitiș, George Ponetti, Aurelia Pop, Livia Rebreanu, I. U. Soricu, Vasile Stoica și Viora din Bihor

Nu toți colaboratorii se dovedesc a fi la fel de valoroși și statornici în a colabora cu conducerea revistei. Dintre aceștia câțiva se afirmă în paginile publicației, cum ar fi Aron Cotruș, Nichifor Crainic și Teodor Murășanu. Sunt cele mai importante nume pe care le dă poezia

transilvăneană a momentului în cazul lui Aron Cotruș și Teodor Murășanu, iar în cea ce-l privește pe Nichifor Crainic este important că această etapă a începuturilor se consumă în paginile revistei „COSÎNZEANA” din Orăștie. Acel vitalism caracteristic poeziei coșbuciene își găsește acum la Nichifor Crainic un interpret dintre cei mai fideli:

„Mă prinde dorul și mă-mpinge / S-alerg, să strig, să râd, să cânt,
 / Și-n brațe n-am să pot încinge / Cu dragoste acest pământ. / Mă leagă
 firul înfrățirii / De tot ce este efemer, / Sunt frate bun cu trandafirii / Cu
 crinii ce-nfloresc și pier... / Dă-mi Doamne, partea mea de bine, / Cu
 același sfânt fior de viață / Palpită-n sângele din mine / Ca-n valurile de
 verdeață!” („Carmen Veris”). Putem spune în același timp că revista a servit drept trambulină pentru lansarea unor poeți ca Aron Cotruș (1891 – 1961), Teodor Murășanu, I. U. Soricu, Victor Eftimiu (1889 – 1972) și chiar a redactorului ei, Sebastian Bornemisa (1880 – 1952).

În paralel cu promovarea celor mai de valoare scriitori ai vremii, pe lângă promovarea literaturii de cea mai bună calitate, revista „COSÎNZEANA” a jucat un rol cultural important, informând cititorii cu privire la toate manifestările artistice, teatrale și muzicale din Transilvania, oferind nu de puține ori cronica spectacolelor în derulare. Pentru actualitatea literară s-au creat rubricile: „Flori de o zi”, „Spicuri literare”, „Ilustrațiile noastre” etc. alături de rubrici cu caracter economic, istoric, geografic sau de „diverse”. Aceste rubrici au fost deosebit de bine ilustrate cu material factual de ultimă oră în timpul războiului balcanic și apoi a primului război mondial, revista urmărind de aproape mersul operațiunilor militare și succesele armatei române pe câmpul de luptă. Acest lucru a dat prilej redactorilor să publice pe copertă portretele familiei domnitoare române, ale membrilor guvernului român, ale unor parlamentari, ale miniștrilor Titu Maiorescu și I. C. Brătianu, ale lui Avram Iancu (1824 – 1872), făcând prin aceasta o foarte bună propagandă în favoarea UNIRII.

Chiar în primul ei număr din 1911 (15 octombrie) revista publică o poezie a lui I. U. Soricu drept preambul al intențiilor sale în domeniul ideologiei, poezie intitulată „Tinereță”, în care se sublinia:

„Și simt cum se ’nfrică și ’n peptul meu rămâne
Credința ’nvingătoare în ziua cea de mâne!
Și-l văd în zări departe, chemându-ne cu zor,
Să ne ’ncunune fruntea mărețul Viitor!”.

Alte poezii mobilizatoare la luptă sunt publicate pe parcursul anilor 1913, 1914, 1915, când românii de dincolo de Carpați se aflau în război pentru împlinirea idealului lor național, sunt publicate numeroase alte poezii mobilizatoare de luptă. Iată un exemplu din poezia „Închinare” de I. U. Soricu, publicată în „COSÎNZEANA” nr. 1-2 din 1915:

„Pământ îndurerat al țării mele
În lacrimi și sânge plămădit,
Cea mai strălucitoare dintre stele
Aprindă-se pe cerul tău umbrit.
Și soarele topească vălul ceții
Ce-a-nvăluit frumoșii tăi copii
Spre soarele de foc al dimineții
În triluri să-și înalțe ciocârlii

* * *

Pământ ce trista mea copilărie
Cu visuri de noroc ai alintat,
Țărâna ți-o sărut cu duioșie
Fii, cuib de vulturi, binecuvântat!”

În general poeziile sunt însoțite de numeroase ilustrații cu scene de luptă, iar pe copertă figurează adesea „Eroii noștri” (cei căzuți pe câmpul de luptă), alături de fotografia castelului Peleş, a unor vederi din București, a aparatului lui Aurel Vlaicu, a unor scene din piesa „Domnul notar” de Octavian Goga în reprezentarea Teatrului Național din București, fotografia steagului românesc pe catedrala din Blaj la 10 mai 1914 (în „COSÎNZEANA”, anul IV, nr. 21-22/7 iunie 1914, p. 321) cu comentariul: „A fost confiscat în dimineața zilei, de gendarmerie” (Vezi rapoartele ziarelor de după acea zi), fotografia capului lui Mihai Viteazul.

Articolele și ilustrațiile de acest tip atrăgeau atenția publicului asupra unor chestiuni importante aflate la ordinea zilei, urmărind să facă în același timp educația patriotică a publicului. În acest scop s-a întocmit și un număr comemorativ închinat în întregime poetului nostru național, Mihai Eminescu, copertă fotografia poetului tânăr, a mamei lui Eminescu, a Henriettei, sora sa, și a Casei de la Ipotești. E vorba de „COSÎNZEANA” nr. 26/5 iulie 1914, care conține articolele: Mihail Eminescu de C. S. Făgețel, „Doi mari prieteni: Eminescu și Creangă”, „Nuvele lui Eminescu” de N. Zaharia, „Eminescu și sexul frumos” de Teodor V. Stafanelli și „Creangă despre Eminescu” de

Octav Minar, alături de poezia lui Cincinat Pavelescu „La bustul lui Eminescu”, în care întâlnim versuri ca acestea: „Privindu-i chipul între frunze, / Vrăjit de-al bronzului veșmânt, / Și întrebând munții ce cată / Sub lună, morții din mormânt... / Atunci în noapțile albastre / Când lumea uită și petrece... / Luceafărul o să-l privească / Cum stă nemuritor și rece”.

Dintre creațiile eminesciene sunt reproduse poeziile: „Ea urma cărarea-n codru” și „La fereastra despre mare”, dimpreună cu un fragment dintr-o scrisoare a sa către Veronica Micle (1850 – 1889) și o bucată de proză din „Icoane zugrăvite cu degetul”.

La fel ca marea majoritate a ziarelor și publicațiilor vremii, în anii primului război mondial, revista „COSÎNZEANA” s-a confruntat cu mari și numeroase lipsuri de tot felul. Ea a fost menținută numai datorită sacrificiului material al redactorului său, Sebastian Bornemisa, care, atunci când a fost mobilizat și trimis pe front a lăsat revista în grija lui Nicolae Damian, care, evident, n-a putut s-o mențină, în condițiile date, la nivelul de până atunci, fapt care va duce în cele din urmă la sistarea ei. A doua etapă de existență a revistei este reluată la Anul Nou 1922, printr-un început al lui Sebastian Bornemisa, care evoca grelele condiții din anul 1915, când revista a fost silită să-și înceteze activitatea, deoarece „Ardealul murea zdrobit de șrapnele și de ger la hotarele Serbiei și prin taberele de prizonieri ale Rusiei”, iar viața românească a Ardealului „se stingea cu încetul ca o lumânare slabă la capătul unui mort fără rude. În această atmosferă de ruină generală și de tragică prăbușire a unui popor care se-ncăpățâna totuși să trăiască, coloanele noastre s-au închis și noi am plecat, ca atâția alții, în țara în care se putea încă țese speranțe și visuri și se putea încă liber crede într-o înviere a poporului nostru. Astăzi, după mai bine de trei ani de la înfăptuirea acestor vise moștenite de la strămoși, „COSÎNZEANA” apare din nou, în vremuri vitrege încă pentru literatură, dar într-o țară liberă și puternică. Firul cultural întrerupt al acestei reviste începe să se țese din nou, cu aportul acelorași condeie și în același spirit românesc fără prihană, pe care l-a propovăduit întotdeauna și pe care cetitorul îl regăsește cu ușurință în fiecare pagină a ei, din anul 1911 până în februarie 1915. Drumul nostru de azi înainte? Noi promitem să mergem

pe același drum deschis și cinstit pe care am pornit, acu-s unsprezece ani, și de care ne leagă și o tradiție și un principiu. Căutând să dăm publicului român o revistă prietenă, străină de ură și patimă, streină de interese meschine și de influențe politice, pe drumul pe care pornim vom avea călăuză numai sufletul nostru vrăjit de dragostea de neam și de tradiția vieții românești celei adevărate”²³.

În nr. 35/1914, proprietarul publicației, S. Bornemisa, inserează următoarea notă: „Redacțional” – Proprietarul acestei reviste, dl. dr. Sebastian Bornemisa, intra la începutul mobilizării sub arme, fusese concediat de la Regimentul 87 din Cili (Austria) și, întors acasă, a mai putut îngriji revista până la numărul trecut. Plecat acum din nou și dus singur și dsa la război „pe timpul cât va lipsi dintre noi, îngrijirea revistei a avut bunătatea a o primi dl. dr. Nicolae Damian”. De la nr. 35/1914 – și tot anul 1915, pe copertă apare numele lui N. Damian ca redactor.

Un interesant număr jubiliar se publică în 1926, la zece ani de la apariție, număr în care se dă și numărul colaborărilor până în 1926. De asemenea, într-un cuvânt către cetitori se avertiza: „Apărem azi nou, cu toată greutatea enormă pe care o aruncă pe umerii noștri noile condiții de tipar după război. Și apărem chemați de viața nouă, de conștiința că vrem un lucru bun și că împlinim un gol în viața culturală românească”²⁴.

În condițiile în care putem spune că revista avea un nume și renume, o continuitate și o tradiție pe care să și-o revendice, avându-se în vedere un lot constant de colaboratori, totuși publicația nu mai seamănă cu cea dinainte. Mulți dintre vechii colaboratori au dispărut și în locul lor au apărut alții noi. Nu de aceeași valoare și profesionalism. Lista colaboratorilor, publicată în pagina a doua a revistei, în 1913 arăta astfel: Ion Agârbiceanu (1882 – 1963), Zaharia Bârsan (1878 – 1948), Lucian Blaga (1895 – 1961), Al. Ciura (1876 – 1936), Ilarie Chendi (1872 – 1913), D. N. Ciotori (Așațat la legația din Londra. Ales membru onorar al Academiei Române la 26 mai 1936. A colaborat cu nuvele, schițe și articole la revistele: Ramuri, Semănătorul, Luceafărul, Flacăra), Adrian Corbu, Aron Cotruș (1891 – 1961), Ion Dragoslav (1875 – 1928),

R. S. Dragnea, Petre Dulfu (scriitor, născut 10 martie 1856 în Tohat din ținutul Sălajului. A făcut studii la Baia Mare și la Cluj, unde și-a luat doctoratul în filosofie. După ce-și termină studiile trece în România. Este numit profesor la Școala Normală Superioară, apoi director al Școlii Normale din Turnu Severin și în urmă profesor de pedagogie și filosofie la Azilul Elena Doamna, unde a stat până la pensie. A debutat în 1882 la revista „Literatorul”. A murit în anul 1953), Victor Eftimiu (1889 – 1972), Elena Farago (1878 – 1954), S. C. Făgețel (n. 1885), Mihail Gașpar (1881 – 1929), Ion Al. George (n. 1891), dr. M. Hârșu, Liviu Marian (n. 1883), Corneliu Moldovanu (n. 1883), I. Chiru-Nanov (1882 – 1918), Volbură Poiană (poet, numele literar al mr. Constantin I. Năsturaș, născut la 13 februarie 1890), Aurelia Pop, Liviu Rebreanu (1885 – 1944), Mihai Săulescu (1888 – 1916), I. U. Soricu (n. 1882), Henri Stahl (1901 – 1991), Vasile Stoica (n. 1889), D. Tomescu,

Gavril Todica (publicist, născut 3 februarie 1877 în Iclodul Mare (lângă Gherla), din părinți țărani. În 1911, contabil la „Geogeană” în Geoagiul de Jos, lângă Gherla. A colaborat la: Gazeta Transilvaniei, Revista economică, Românul, Cosânzeana), Viora din Bihor (Vioara E. Ignat) (n. 1880). La reapariție, din lista colaboratorilor vor dispărea: Ilarie Chendi, N. D. Ciotori, Ion Ciocârlan, I. Chiru-Nanov, Adrian Corbul, Petre Dulfu, Elena Farago, dr. M. Hârșu, Liviu Marian, Corneliu Moldovan, Liviu Rebreanu, Mihai Săulescu, Henri Stahl. În locul lor apar nume noi ca: Andrei Decei, Ciprian Doicescu, Elena Dobroșinski, Enric Furtună, Onisifor Ghibu (1883- 1972), Al. Hodoș (ziarist, director la Societatea de Radio-Difuziune, născut 20 iunie 1893 în București. A făcut Facultatea de drept. Descendent dintr-o numeroasă familie de intelectuali din Transilvania. În 1919 a condus, cu I. U. Soricu și Eugen Goga, ziarul transilvănean „Renașterea română”. Fost corespondent pentru Transilvania al ziarului „Universul”. A redactat la Cluj revista „Țara Noastră”. Prim-redactor al ziarului cu același nume. Fost director al Teatrului Național din București. Fost director al ziarului „Biruința” din Cluj. Fost membru al Partidului Național-Creștin, s-a ales deputat de Someș (1926 – 1927). Subsecretar de stat la Președinție (28 dec. 1937 – 10 febr. 1938). Director al revistei „Linia dreaptă”), Al. Iacobescu (scriitor, născut 7 iunie 1874 în Pitești. Studiile le-a făcut la Craiova. Până în 1935, când a fost pensionat, a fost bibliotecar al Fundației Aman din Craiova. Debut în 1914, la revista „Ramuri”, cu versuri. A scos, cu alții revista „Vieța literară”. Secretar de redacție al revistei „Drum drept” (1 ianuarie 1920 – 1927). Colaborări la: Flacăra, Drepturile femeii, Capitala, Cosânzeana, România viitoare, Convorbiri literare, Adevărul literar, Universitatea literară, Societatea de Mâine, Propilee literare, Cuget clar, Gândirea, Cele trei Crișuri, Datina, Năzuința, Clipa, etc. Un timp a fost redactor al ziarului „Curentul”. Pseudonime: Daniel Aramă, Teofil Roman, Ion Aramă și Pantagruel.), C. Iliescu (Dobridor Ilariu) (poet și ziarist, născut 1 noiembrie 1909 în Dobridor (Dolj). Liceul militar în Craiova, bacalaureat 1929. Licențiat în litere și filosofie București. Gazetar la „Dreptatea” și „Curentul”. A colaborat la: Gândirea, Ramuri, Datina, Secolul, Azi, Bilete de Papagal, etc.), Ion Munteanu-Mio, Vladimir Nicoară, Marcel Romanescu (diplomat și

scriitor, născut 11 oct. 1897 în Liege (Belgia), clasele primare, la Paris și Craiova; liceale, la Craiova, Severin, Iași și Mănăstirea Dealului. Laureat în drept și filozofie (1920). Șef de cabinet la Finanțe, apoi la Interne (1920). Atașat de Legație la Roma pe lângă Vatican (1920 – 1921), a condus foaia de propagandă din Roma, „România”. Secretar clasa III la Legația din Varșovia (1922 – 1923). Funcționar la Direcția Teatrelor din Ministerul Afacerilor Străine; secretar al Comisiei Româno-Ungare care în martie 1924 a încheiat 11 convențiuni derivând din Tratatul de la Trianon; întrebuițat apoi în serviciul propagandei. Secretar cl. II la Haga (din iunie 1926), apoi la Madrid; însărcinat de afaceri la Cairo 1928 – 1930, șef de cabinet la Ministerul de Externe 1931, prim-secretar la Belgrad 1932 -1934. Consilier de Legație Copenhaga 1934. Colaborator la: Viața literară și artistică, Românul, Ramuri, România de mâine, Lumina nouă, Capitala, Solia, Falcăra, Sburătorul, Luceafărul, Ideea europeană, Convorbiri literare, Adevărul literar, Universul literar, Datina, Cosînzeana, Gândul nostru, Galeria Flamurii, Flamura pe care a scos-o timp de 3 ani (1926 – 1928), Vintilă Russu-Sirianu (scriitor, născut 20 aprilie 1897 la Arad. Studiile: la Arad și București. Studiile univversitare, întâi la Fac. de medicină și apoi la Fac. de litere și filozofie din București. A condus, timp de 7 ani, revista „Flacăra”. Fiul lui Ioan Russu-Șirianu (1864 – 1909). Colaborări la: Minerva, Sfatul țării, Renașterea română, Adevărul, Luceafărul, Transilvania, Gândirea, Adevărul literar și artistic, Rampa, Cele trei Crișuri, Gândul nostru, Cugetul românesc, Universul literar, Țara Noastră, Îndreptatea, Politica), M. G. Samarineanu (publicist, născut 1 aprilie 1893 în Mețova (Macedonia). Liceul român la Ianina și Salonic. Directorul Căminului de ucenici Oradea. A debutat în „Universul literar” (sub Tinc), cu versuri. A scos revista „Ghimpele” – 1919, „Gazeta de Vest”, Sentinela de la Vest, „Vestul românesc” și „Familia”. Cu Ciornea a reeditat „Gazeta Transilvaniei”. Pseudonime: San Marino, Moș Sfadă, Misa), Z. Sandu (Regman Nicolae) (profesor, născut 1882 în Sighișoara. A studiat la Budapesta. Doctor în filozofie, Iena. Profesor de filologie și filozofie de la 1907, de două ori prefect de Bihor și Sibiu. Ziarist la „Universul”), G. Șerban, Ioan Slavici (1848 – 1925), Sebastian Stanca (consilier eparhial în Cluj, preot, născut 17 octombrie 1878 în

Petroșani. Doctor în filozofie. Senator liberal de Cluj (1933). Stabilizat în 1940, după refugiul forțat, la Sibiu, dr. Sebastian Stanca se stinge din viață la 9 noiembrie 1947. Lupta și munca vieții sale au fost „Închinată ca o jertfă neprihănită pe altarul credinței, al culturii și al tradițiilor scumpe, cari toate împreună alcătuiesc comoara permanentă a poporului nostru. În neconținută lui propovăduire cu arma cuvântului viu, ca și cu aceea a condeiului și a tiparului, timp de jumătate de veac, dr. Sebastian Stanca a fost animat de înflăcărată râvnă altruistă de a contribui din răspuțeri la propășirea vieții bisericești-culturale și literar-publiciste a neamului nostru”), Mihail Straje (pseudonimul scriitorului Mihail Stețcu, născut 30 octombrie 1901 în Galbeni (jud. Roman). Funcționar în Direcțiunea Generală P.T.T. a urmat liceul din Bacău. A debutat în 1921 la „Analele Dobrogei”. A colaborat la: Săgetătorul, Convorbiri literare, Rampa, Adevărul literar, Universul literar, Neamul Românesc, Cele trei Crișuri, Facla, Familia, Pagini basarabene, Societatea de Mâine, Viața literară, etc.), Sabin Truția, G. Voevidca (poet, născut 9 apr. 1893 în Sinăuți (Rădăuți); fiu al lui Alex. Voevidca (1862 – 1931). A studiat la Siret, Suceava și Cernăuți. Licențiat litere. Profesor de liceu în Suceava. Debut, cu poezii, în 1913, la „Universul literar”. A colaborat la: Flacăra, Luceafărul, Ramuri, Junimea Literară, Făt-Frumos, Cele trei Crișuri, Adevărul literar, Răsăritul, Floarea Soarelui, Rampa, Glasul Bucovinei, America (New York), etc. Pseudonim: Lucifer (în „Flacăra”), Aurel Zegreanu, Const. Z. Buzdugan (avocat în Galați, poet. În tinerețe a activat în mișcarea socialistă. Licențiat în drept București, 1901. A colaborat la Convorbiri literare, Adevărul, Tribuna Liberă, Votul Universal și publicațiile socialiste. A tradus din Baudelaire, Verlaine, Dante și a scris versuri originale. La bătrânețe, sărăcia și boala l-au împins la sinucidere (în ajunul Crăciunului 1930), Maria Ciobanu (Marian Cioban) (scriitoare. Nu se cunosc date biografice. Se știe că a colaborat la „Convorbiri literare”, în 1899, la „Floare Albastră”, în același an; a tipărit „Lui Titu Maiorescu omagiu” (București 1900), lunga poezie, cu versuri uneori frumoase, „Crăiasa Codrului”; a colaborat, din 1902, la „Semănătorul”; a avut o activitate cel puțin egală în revistele ardelenesti; și în 1905 și-a tipărit toate versurile acestea în volumul „Poezii” (Arad, 1905). Alt volum cu același titlu în 1927),

Aurel Buteanu (ziarist, născut 1904 în Șomcuța Mare. Redactor la „Patria”. Vicepreședinte al Sindicatului presei române din Ardeal și Banat. Intrat în gazetărie în 1922. A colaborat la „Voința”, „Societatea de Mâine”, „Cosînzeana”, „Adevărul”, „Dimineața”, „Chemarea”, agenția americană „European Press”. E licențiat în drept, doctor în științele economice și politice, director de cabinet în ministerul de interne (1928 – 1930), atașat de presă la Bruxelles (1930 – 1931), a fost organizator al expoziției de artă românească la Bruxelles și al standului românesc la expoziția internațională a muncii din Bruxelles. Deputat național-țărănist de Satu Mare (1932), N. Buta (ziarist, redactor la „Patria”. Conferențiar de istorie la Universitatea din Cluj. Intră în presa cotidiană după ce colaborează la „Societatea de Mâine” și alte reviste), **Ion Breazu** (secretar de redacție și redactor (cu O. Boitoș) al „Cronicelor culturale și artistice” din revista „Societatea de Mâine”, iscălindu-le B&B. Asistent universitar. Colaborator literar al ziarului „Patria”. Fost membru al școlii românești din Paris), **Valeriu Bora** (profesor în Orăștie și ziarist, s-a născut în 1890 în Banat la Crivobaria. A fost cinci decenii profesor la Liceul din Orăștie și are partea sa de propulsie pentru viața literară, publicistică, sportivă, corală și teatrală în oraș. În Enciclopedia „Cugetarea” recunoaște că a colaborat în presă de pe când era în liceu. A semnat pe rând în paginile unui număr impresionant de publicații: „Unirea” (Blaj), „Românul” (Arad), „Drapelul lui Valeriu Braniște, „Gazeta Hunedoarei” (Deva), „Societatea de Mâine” (Cluj), „Țara” și „Dacia Traiană” (ambele la Sibiu), „Țara noastră”, a lui Octavian Goga, „Neamul Românesc” condus de Nicolae Iorga, „Eu și Europa” (Deva), „Gândirea” (Cluj), „Mișcarea literară” al cărui director era Liviu Rebreanu etc. La acestea se pot adăuga aproape toate publicațiile de la Orăștie. Valeriu Bora a semnat cu pseudonimele: V. Dorna, V. B. Iasmin, Melin, Dafin, O. Lupeanu etc. În paginile acestor publicații, Valeriu Bora a risipit cu generozitate un număr de poezii, articole critice pe teme culturale, școlare, sociale etc. care au un caracter progresist. În ale scrisului, Valeriu Bora a atras atenția cititorilor cu cărțulia „Truda noastră, sfaturi pentru popor”, tipărită în 1917, la Arad. Ca poet, a tipărit la Orăștie în 1922 volumul „Visează pământul”, în care a sensibilizat o anumită înțelepciune umană, fiind bine ancorat în

se numără academicienii P. Perpessicius (pseudonimul lui Dumitru Panaitescu) (1891 – 1971) și Ion Agârbiceanu (1882 – 1963), compozitorul I. D. Chirescu (1889 – 1980), istoricul literar Vasile Netea etc.), **George Boldea** (poet, născut mai 1905 în Mercheasa (Târnava Mare). Studiile secundare la Cristurul Secuiesc, Brașov și la Dumbrăveni. De atunci începe să scrie. Licențiat în filozofie și litere București (1929). Bibliotecar al Facultății de litere, profesor suplinitor la Mănăstirea Dealul, Brad, Odorhei, Careii Mari, Cristurul Secuiesc, Turda, Dumbrăveni și Năsăud. În 1930 se duce la Paris, cu bursă. Moare în 9 decembrie 1934 la Cluj, de febră tifoidă. Îngropat la Mercheasa. A scos revista „Abecedar” (cu Emil Giurgiuca), unde și-a publicat poemele, și la „Gând românesc”), **G. Bogdan-Duică** (istoric literar. S-a născut în 1866 la Brașov și a murit în 1934. Frate cu Ioan Bogdan (1864 – 1919) filolog și istoric. Academician (1919), profesor universitar la Cluj. Studii de istorie culturală și literară (despre Simion Bărnuțiu, Ion Ionescu de la Brad, Vasile Alecsandri, Ioan Barac), cercetări de literatură comparată și o sinteză de istorie literată („Istoria literaturii române moderne. Întâii poeți munteni”).

Lecturând cu atenție numele scriitorilor mai sus amintiți, se poate observa cum grupul de mânăitori ai condeului sămănătoriști, ieșiți între timp din actualitate, a fost înlocuit cu un grup compact de scriitori tradiționaliști, foarte activi și în alte reviste tradiționaliste transilvănene din epocă, precum „Țara noastră”, „Cele trei Crișuri”, „Lanuri”, „Pagini literare”. Majoritatea lor vor continua să rămână în zonele minore ale scrisului românesc, puțini dintre ei putând depăși o linie mediană.

Destui dintre vechii colaboratori rămân deosebit de activi, intenția acestora fiind de a realiza o fuziune dintre scrisul transilvănean și cel basarabean, ca o urmare firească a realizării Marii Uniri. Astfel este prezentat publicului cititor de către Sebastian Bornemisa, poetul basarabean orb, Dionisie Roman, și este reprodusă poezia acestuia „Cântec de leagăn”, dedicată lui Pantelimon Halippa. La rândul său, Onisifor Ghibu, unul dintre protagoniștii Marii Uniri, va semna articolul „Cu gândul la Basarabia noastră”, în care va scrie: „Trebuia să reluăm legăturile sufletești cu ea. Și iată vremea a sosit. „Cosînzeana” din Cluj, ca o zână din povești, duce gândurile și dorurile noastre din nou peste

Prut, la cei care credem că i-am uitat. Cei de la „România nouă” din Chișinău se vor grupa acum cu aceeași dragoste în jurul „Cosînzenei” spre a face mai strânse legăturile sufletești pe provinciile românești pe deplin unite până acum în toate privințele. („Cosînzeana”, VI, nr. 1/1922, pag. 5).

La rândul său, poetul I. U. Soricu, același care a deschis și prima serie, invocă, în chip simbolic, în poezia „Îngerul a strigat”, Divinitatea, spre a realiza dorul de împlinire al națiunii.

„El care schimbă plânsul în sunet de fanfară
El din poporul jertfei făcu un neam și-o țară
El a trimis curate ale-nvierii zori
Cărarea noastră nouă o-mpodobi cu flori
El visului dă aripi și dorului ființă
Și încunună jertfa adusă cu credință

* * *

Copii ai României sub scutul lui uniți,
În cânturi triumfale pe Domnul preamăriți!”.

Perioada următoare reunește în paginile revistei mulți din foștii colaboratori: Ion Agârbiceanu (1882 – 1963), Ecaterina Pitiș (n. 1884), Mihail Gașpar (1881 – 1929), Teodor Murășanu (n. 1891), Alexandru Ciura (1876 – 1936), G. Tutoveanu (George Tutoveanu Ionescu) (poet, născut 20 noiembrie 1872 în Bârlad. Copilăria, în satele Cârjeoani, Sălceni și Pupezeni (Tutova). Studii: școala primară și gimnaziul în Bârlad; diplomat al Școlii de Institutori București (1897). Fost institutor la Craiova, Oltenița, Făltinceni, Focșani și Bârlad. La Bârlad a fost și profesor de română, istorie, filosofie și pedagogie la liceul de fete și la Școala Normală de băieți. Revizor școlar de Tutova (1911 – 1912 și 1918), director și profesor pentru partea literară al Școlii Medii din Bârlad (1913), inspector cultural general al Casei Școalelor pentru Basarabia (1926 – 1928) și prefect de Tutova (1931 – 1932). Apoi inspector cultural al Fundațiilor Regale „Principele Carol”. Membru-fondator al Societății Scriitorilor Români. Președintele societății

literare „Academia Bârlădeană”, înființată de el. A întemeiat revistele: „Demos”, „Făt-Frumos”, în 1904, trecând în 1905 conducerea lui Emil Gârleanu; „Florile-Dalbe”, în 1919; „Graiul nostru”, 1925, și „Scrisul nostru” în 1929, toate în Bârlad. A întemeiat de asemeni ziarele culturale „Răsăritul” (1911) și „Moldova” (1928). A condus ca director, în al doilea an de apariție, revista „Freamătul”.

Din grupul extins al colaboratorilor, cel mai productiv se dovedește a fi Ion Agârbiceanu, prezent acum aproape număr de număr în paginile revistei „Cosînzeana”. El va semna aici povestirile: *Dezamăgire, Darul de Crăciun, Nelegiuirea cea mare, Pentru biruință, Bucuria lui Nicodim, Suferințele Marinei, Măruntelu nicăieri, Multe rusaline, Maeștrii cântării, Un om sincer, Colibișenii se miră iar, Cea cu multe trupuri, Harnica lucrătoare, În lumea celor tari, Arătarea din aburi, Baba cu obrazul stricat de vărsat, Femeia cea albă..., Bolnavul cel sur, Unde stă de străji suferința, Unde lucrează avariția, Pe vechiul drum, Bătrânețe, Nemulțumiri, Altă lume, În noaptea cu lună, Marginele, Primăvara, Pregătirea, Mărturisiri, Calei libertății, În pragul puterii.*

Opera scriitorului este susținută critic de revistă prin articole și cronici semnate de Radu S. Dragnea sau Sebastian Bornemisa. Demn de semnalat este articolul lui Dragnea intitulat „Reflexiuni asupra unei părți din opera lui Agârbiceanu” („Cosînzeana”, IV, nr. 7/22 febr. 1914, pag. 105-107), în care insistă asupra problemelor filosofice și psihologice ridicate de opera scriitorului ardelean, cu trimiteri la Tolstoi și Dostoievski, în timp ce Sebastian Bornemisa relevă calitățile de continuator al lui Ioan Slavici, prin volumele „Șpaima” (1922) și „Legea trupului” (1926).

O altă personalitate culturală a vremii, Alexandru Ciura, sub semnătura Petronius, observă: „Până la Agârbiceanu nimeni nu a răscolit întunericul și suferințele fără număr, ce apasă viața milioanele de muncitori, ce se pierd în negura uitării și tăcerii (...) cu volumul mai nou al lui Agârbiceanu am fost răpit cu totul de suflu de vijelie ce se desprinde din scrisul acestui prozator atât de puternic (...). Până la el scriitorii se mărgineau la suprafața idilică și amăgitoare a vieții de la țară, condeii lui Agârbiceanu a rupt această pânză mincinoasă și scrisul lui ne spune: nu îmbrăcați viața bietului popor în haina dulceagă a poeziei”²⁵.

Lucian Blaga (1895 – 1961) este o altă personalitate culturală care se bucură de o atenție deosebită în paginile revistei. Tânărul istoric literar Ion Breazu (1901 – 1958) are fericita idee de a-i consacra un studiu critic de mare întindere, intitulat „Opera poetică a lui Lucian Blaga”. Studiul se deschide în nr. 1/1926 cu un cuvânt preliminar intitulat „Pe marginile literaturii românești contemporane”, în care se face motivația demersului său întins pe 13 numere de acum înainte, arătând că opera lui Blaga impunea o astfel de abordare, deoarece el este „o personalitate, o minunată împletire de poezie și gând în întreaga lui operă”. Seria analizelor se deschide, cum era și firesc, cu „Poemele luminii”, volumul de debut al poetului, care cuprinde, după exeget, „un cult al vieții, ca principiu al existenței. Poetul adoră viața care creează și se creează în univers fără de a fi preocupată de vreun principiu moral, estetic sau de altă natură”²⁶.

Volumul „Pașii profetului”, aduce o altă notă distinctivă. „În *Pașii profetului* poetul ne umple sufletul de frumusețile naturii, creația cea mai pură a vieții astfel concepută. Ne smulge din banalitatea cu care am privit până acum acest nesecat izvor de frumuseți; ne deschide toate simțurile pentru a curge, spumoase, în ființa noastră, valurile de energii ale naturii, ne reînvie epoca în care omul se simțea răsărit din aceleași energii ale vieții ca și bradul care-și înfinge rădăcinile în stâncă: antichitatea”²⁷. În continuare, Ion Breazu observă la Lucian Blaga o „surprinzătoare armonie între fond și formă”²⁸, o nouă față poetică surprinzător de unitară”. Îl interesează mai ales noutatea adusă de el în dramaturgie, unde cu fiecare piesă a pus o altă problemă și a oferit un alt mod de rezolvare. *Tulburarea apelor*, *Daria*, *Fapta* aduc accente freudiene, dar și probleme de conștiință ireconciliabile ceea ce, conchide autorul, reprezintă o creație de tip superior ce aduce „înaintea ochilor intelectualității ardelenice arta celei mai puternice personalități poetice care s-a desprins, după război, din mijlocul ei”²⁹. Toate consemnările reunite în studiul lui Ion Breazu trebuie reținute în mod special deoarece este cel dintâi studiu extins consacrat operei lui Lucian Blaga.

Astfel de caracterizări elogioase se pare că au deranjat mai târziu pe un anume, D. I. Cucu, devenit în anii următori, 1927 – 1928, criticul oficial al revistei³⁰, printr-o activitate destul de intensă, dusă sub

propriul nume, dar și pseudonimul Manole Ampoianu. Într-un grupaj de articole, intitulate *Literatură și literaturism*, el va ataca „o direcție greșită la noi, o literatură de formule, care concurează experiența de laborator și care poate fi orice, dar nu artă”³¹. În mod cu totul greșit, el repudiază tocmai capacitatea vitală a literaturii noastre de a se regenera și înnoi prin adoptarea unor noi formule de artă pentru care criticul „gândirist” nu are suficientă comprehensiune spre a o recepta. Din care cauză ricanează primitiv: „Ori, te întreb eu pe dumneata, literatură este aceasta? Literatură, restrângând noțiunea de beletristică, e în dibuirile filosofice ale lui Lucian Blaga, zeul poeziei d-voastră de astăzi, sau în exercițiile de compoziție în proză ale lui Emanoil Bucuța? Versificația cabalistică a lui Lucian Blaga a făcut totuși școală, iar proza de mozaic neșlefuit a lui Emanoil Bucuța are discipoli. În aproape tot ce apare nou dai mereu de aceeași preocupare demonstrativă, în detrimentul artei, de aceeași robire de forme inedite care, exagerate, nu corespund unui cuprins nou de gândire și simțire”³².

Ofensiva împotriva unor valori consacrate ale literaturii noastre continuă și într-un număr viitor unde, alături de Lucian Blaga (1895 – 1961) alt nume incriminat este acela al lui Camil Petrescu (1894 – 1957), scriitor care ar face parte din grupul acelor care „dau o literatură falsă, neisprăvită sau rău înțeleasă. Cum îți închipui – scrie el mai departe – că poezia năzdrăvană a lui Camil Petrescu sau versificația de retuș filosofic a lui Lucian Blaga poate avea ecou? Cine își va bate joc de banul lui muncit greu pentru a afla cum se iubește Camil Petrescu cu stâlpul de felinar în „una, două și trei mișcări?” și cine are vreme de pierdut pentru a dezlega șaradele versificate ale lui Lucian Blaga, căruia nu îi mai încape eul și cere trup munților, mărilor, pământului chiar să înspăimânte cosmosul cu „inima lui năprasnică”? Nu, zău, credeți d-voastră că publicul cititor este așa de naiv, încât să confunde megalomania intelectuală a lui Lucian Blaga cu adevărata poezie? Credeți d-voastră că cititorul nu simte procedeul chinuit în versificația fără rezonanțe, care nu este decât prilej pentru plasarea, când și când a unei imagini îndrănețe și reușite? Lucian Blaga, care bagă pelinul să se coacă în boabe de struguri și oferă tovarășilor să bea din „superbul” său craniu, nu e nici poet nici nou”.

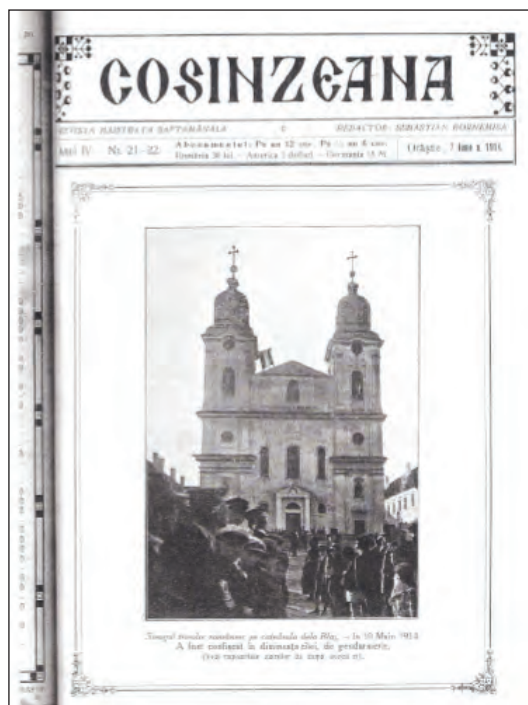
timp de trei ani, și o meserie, câștigând livretul de lăcătuș de artă. Apoi profesor secundar și director al Școlii de ucenici din Cluj. Pe timpul mișcărilor studențești din Cluj, a avut un rol de frunte, câștigându-și deosebite merite prin faimosul „Imn studențesc”, cântat și astăzi în toată țara) nu se putea sparge cercul îngust al provinciei, mai ales că revista „Cosânzeana” îmbracă în acești ani tot mai mult forma unui almanah, ocupându-se de casele domnitoare, noutăți de senzație din Japonia sau Statele Unite, colecționând tot felul de cazuri exotice.

Eforturile redactorului ei de a o reforma și moderniza rămân fără succes. Aproape an de an, el revine cu note și intervenții ale redacției, în care analizează drumul parcurs, face bilanțuri, propune remedii, soluții noi. Cele mai multe dintre ele rămân însă la nivelul intențiilor. Se încearcă chiar, în disperare de cauză, organizarea unei grupări cu caracter regional numită Societatea Scriitorilor Români din Ardeal (S.S.R.A.), în vederea înființării căreia, împluternicitul revistei, Valeriu Bora, a adresat scrisori unui numeros grup de scriitori ardeleni și printre cei care au răspuns invitației la dezbateri se numără doar Gavril Todica, Ion Gorun, Ion Clopoțel (ziarist și scriitor, născut 22 noiembrie 1892 în Poiana Mărului - Brașov. Studii: liceul la Brașov, literale la Budapesta și Viena - 1918. Profesor suplinitor la Școala Normală Confesională Caransebeș - Preparandia, pentru partea literară - anii 1917 - 1921- și la Școala de Arte și Meserii Brașov pentru română și franceză - anii 1919 - 1921. Profesor titular la Școala Superioară de Comerț Cluj pentru română și franceză - anii 1921 - 1931. Deputat 1928 - 1931, de Făgăraș. Închis de unguri la Seghedin în perioada 12 februarie - 3 octombrie 1918. Debut literar și ziaristic de prin clasa a V-a de liceu cu un necrolog la „Gazeta Transilvaniei” și din clasa a 7-a de liceu cu corespondențe la ziarul „Românul” din Arad, datorită cărui lucru mai târziu va fi chemat de Vasile Goldiș ca redactor la acest ziar - între anii 1912 - 1916), apoi ca prim-redactor - 1918 - 1919. Director al „Gazetei Transilvaniei” - 1919 - 1921. Redactor pentru Ardeal al „Adevărului” și „Dimineții” - 1921 - 1927. Director ziarul „Patria” - 1927 - 1931. Membru fondator și activ al Comitetului Miciei Antante a Presei din 1925. Secretar general al Sindicatului Presei Românești din Ardeal și Banat, 3 ani, apoi vicepreședinte și președinte, 10 ani, până la 1935.

Redactor la „Adevărul” și „Dimineța” – între anii 1932 – 1938. Din iunie 1938, membru al redacției de stat din Subsecretariatul Presei și Propagandei. De la 1 septembrie 1938, redactor la „România de Vest” - Banat. Directorul foilor „Tribuna democrată” și „Societatea de Mâine”. Colaborări la „Drapelul” și „Foaia Poporului”. Pseudonime: I. Săgheată, Poenaru, Euphraste, Horia Trandafir, Traian Huniade, Dumitru Corvin, Titu Popa, Gheorghe Ardeleanu, I. Cl. I. C.), **Horia Petra Petrescu** (scriitor, fiul lui Nicolae Petra-Petrescu, născut în 1884 în Brașov. După absolvirea liceului român din Brașov (1903) s-a înscris la Fac. de litere din Budapesta. Aici nu studiază însă decât un an, trecând la Viena (1904 – 1906), apoi la Lipsca (1906 – 1911), unde își ia doctoratul în litere cu teza „I. L. Caragiale's Leben und Werke”. Înainte de război, a fost secretar al societății pentru Fond de Teatru, iar după Unire secretar literar al Astreii. Schițele lui au început să apară încă de prin 1903, în „Luceafărul”. A condus „Revista Teatrală” (Brașov 1913 – 1914) și

„Biblioteca teatrală”, a făcut parte din redacția revistei „Transilvania” (din 1925), a supravegheat „biblioteca poporală a Asociațiunii”, a redactat calendarele „Astrei” (1925 – 1928, 1930 – 1936), „Amicul Poporului” (1924 – 1933), „Calendarul Săteanului” (1924 – 1933) și „Calendarul Daciei Traiane”. A semnat cu pseudonimele: Radu Mărgean, Radu, Paltin, Bujorel, Ilie Marin și Petrea Dascălul), **Vasile Al. George, Emil Isac** (scriitor, născut la 17 mai 1899 în Cluj, fiul lui Aurel Isac. Primele studii le face la liceul piariștilor din Cluj. Bacalaureatul la Liceul de Stat din Sibiu. Terminând dreptul și științele sociale la Universitatea din Cluj, face o lungă călătorie în Italia, Franța și Germania, stând multă vreme la Viena, Paris, München, Milano, etc. Fost șeful biroului de presă al Consiliului Național, după război, în Ardeal. Din 1920 a fost inspector al Artelor și Teatrelor din Ardeal. Delegat al României în Elveția, pentru propagandă, la conferința de pace, 1919. Redactor la ziarul „Românul” Arad și la altele. A debutat la „Noua revistă română” (1910). A colaborat la: Viața nouă, Simbolul, Versuri și proză, Absolutio, Farul, Cronica, Gândirea, Adevărul literar și artistic, etc. A decedat în 1954), **Sebastian Bornemisa, Livia Hulea Rebreanu**, Dintre aceștia nu toți au fost de părere că e nevoie de o societate separată. Astfel, Ion Gorun declară: „Nu cred nici oportun nici necesar ca să se constituie o societate separată a „Scriitorilor români în Ardeal”³³, în timp ce alții au susținut că „se pot accentua interesele speciale ale regiunilor culturale” (Emil Isac). Nu au răspuns la chestionar **Octavian Goga, S. Popa, T. Murășanu, Ovidiu Hulea** (scriitor, născut la 1892 în Gâlda de Jos - Alba). Fiu de preot. Profesor la Blaj 1918 – 1919, apoi la Cluj 1919 – 1932, de unde a fost numit director al liceului din Aiud 1922 – 1931, când a demisionat pentru a-și menține mandatul de deputat. Colaborator al ziarelor: Unirea, Românul, Gazeta Transilvaniei; secretar de redacție al gazetei „Unirea” Blaj (1916 – 1919), **Aron Cotruș, D. I. Cucu, Al. Lupeanu-Melin** (născut la 16 iulie 1887 în Fărău (Alba) din Ion Lupeanu, maistru mecanic. Școala primară în Ciuc (jud. Alba), liceul românesc la Blaj (bacalaureat la 1907). A făcut și Fac. de litere la Universitatea din Budapesta și Cluj (licență) și 4 ani la Academia teologică. Profesor secundar în Blaj și directorul Bibliotecii Centrale din Blaj. A murit în 1937. A debutat în 1906 la „Răvașul” din Cluj, cu schițe. A colaborat

vechi, ea a grupat deci în jurul ei elemente tinere, care i-au dat o înfățișare din ce în ce mai pronunțat literară³⁴, propunându-și ca ea să apară „complet reorganizată ceea ce nu s-a întâmplat”. Abia la începutul anului 1928, revista apare în format mare, anunțând pompos cuvenita *Primenire*. În articolul-program se specifică: „Trebuie să ne identificăm cu desăvârșire cu cerința vremurilor de astăzi și să devenim pentru cărturarii Ardealului și Banatului puntea pe care ei să poată trece în mediul cultural și literar al neamului nostru³⁵. Cu speranța unui progres și evoluții benefice a activității revistei, este adevărat că din 1927, directorul publicației, Sebastian Bornemisa, și-l asociază în calitate de redactor șef pe D. I. Cucu. Dar progresul nu s-a arătat. S-au înmulțit, e drept, prezentările de cărți. Așa, de pildă, în paginile noii serii au fost prezentate publicului volume de Ion Agârbiceanu (*Robirea sufletului*,

Legea trupului), Alexandru Ciura (*Homunculus, Amintiri*), Carol Ardeleanu (*Diplomatul, tăbăcarul și actrița*), Ion Buzdugan (*Miresme de stepă*), I. Dongorozi (*Socoteli greșite*), Octavian Goga (*Mustul care fierbe*), Ion Gorun (*Obraze și măști*), Constanța Hodoș (*Departee de lume*), Iustin Ilieșiu (*Cetățile melancoliei*), Aron Cotruș (*În robia lor*), Vasile Al. George (*Poezii*), Lascarov Moldoveanu (*În grădina lui Moș Mușat*), Teodor Murășanu (*Fum de jertfă, Chiot câmpenesc*), V. Papilian (*Generalul Frangulea*), Cezar Petrescu (*Omul din vis*), Ion Pillat (*Biserica de altădată*), Septimiu Popa (*Povestiri*), Marcel Romanescu (*Hermanosa din Corint*), G. Rotică (*Paharul fermecat*), Sandu Aldea (*Pe drumul Bărăganului*), I. U. Soricu (*Florile dalbe*), G. Tutoveanu (*Tinerețe*), Viora din Bihor (*Mosaic și poezii*).

Multitudinea și diversitatea titlurilor ne demonstrează că perimetrul în care se mișcă revista este cel tradiționalist. Lucrul se verifică și citind notele și intervențiile critice ale revistei, ale cărei simpatii se îndreaptă spre Nicolae Iorga, Octavian Goga (sărbătorit în 1923 printr-un articol al lui Sebastian Bornemisa), Nichifor Crainic și Ion Agârbiceanu, ca și spre revistele „surori”. Se aruncă săgeți împotriva dadaismului lui Tristan Tzara (nr. 3-4/1925), este criticat Emil Isac (*Don Quijote de la Cluj* de Petronius) și direcția simbolistă reprezentată și de Nicolae Davidescu, atacat de Alexandru Macedonski (D. Tomescu în 1912) sau impresionismul lui Eugen Lovinescu. Aceste critici n-au avut din păcate ecou, revista „Cosînzeana” neangajându-se (cu excepțiile amintite ale lui D. I. Cucu) în polemici de răsunset.

Se poate vorbi și de merite ale revistei „Cosînzeana”. Ele ar consta în publicarea unor opere dramatice de Ion Agârbiceanu, Zaharia Bârsan, Victor Eftimiu, Liviu Rebreanu („Taclale” nr. 48/1912), I. U. Soricu (*Craiul munților și Doamna munților*), ca și în încercarea de a oferi publicului cronici dramatice utile. Apoi, un alt merit ar consta în preocuparea de a populariza literatura maghiară la noi, literatură din care se fac multe traduceri de calitate. Se traduce din Petofi Sandor, Ady Endre, Aranyi Janos, iar în proză din Lazar Stefan (romanul „Floarea Betuliei”), Mikszath Kalman, Rakosi Viktor și alții. În fine, putem sesiza faptul că din cauza șicanelor vechilor ei colaboratori și ținând, din păcate, foarte puțin pasul cu înnoirile produse în climatul literar

interbelic de noile forțe literare, revista „Cosînzeana” a bătut pasul pe loc. Nu a atins nici măcar nivelul de dinainte de război, fără să mai vorbim de situația ei față de noile reviste ivite. Au trebuit să treacă patru ani ca redacția să-și dea seama de acest lucru, căci anul 1926 aduce o revelație, un unghi de deschidere mult mai larg asupra literaturii noi și a problemelor ei. Se recenzează acum opere de Ion Minulescu (piesa *Manechinul sentimental*), de Cezar Petrescu sau se prezintă un profil al scriitorului Gib Mihăilescu. În același an, se primește colaborarea lui Ion Breazu, care, după nuvelele lui Liviu Rebreanu va da cea mai mare greutate paginilor revistei prin publicarea timp de 14 numere consecutiv a micromonografiei sale despre opera lui Lucian Blaga, exegeza sa fiind una dintre cele mai reușite câte s-au scris până astăzi asupra acestui scriitor (pe lângă faptul că aduce pentru întâia dată în atenția opiniei publice dezbaterea amplă a operei acestui mare creator).

Însuși Lucian Blaga va da revistei una dintre poeziile sale: cea intitulată *Peisaj* (nr. 14-15/1926). Din păcate colaborarea lui Ion Breazu la revistă se încheie repede pe motiv că unul dintre redactorii revistei, D. I. Cucu, îl numește puțin mai târziu pe Lucian Blaga drept „un accident literar”. Cu aceasta, revista „Cosînzeana” și-a pierdut de fapt colaboratorii cei mai valoroși. Lipsită în special de o orientare critică și ideologică bine cristalizată, revista și-a reluat aspectul de almanah din 1922, devenind tot mai inexpresivă, mai lipsită de sevă și făcând loc în paginile sale unei literaturi submediocre, periferice, naufragiind astfel în valurile inerte ale faptului cotidian, mărunț și banal. La aceasta au contribuit și unele greșeli evidente în aprecierea unor scriitori valoroși ai timpului. Astfel, în mod surprinzător, revista „Cosînzeana” se aliază grupului contrar premierii lui Ioan Slavici în 1927 pe motivul vinei sale „naționale”, sau exprimă ciudate păreri asupra creației mai vechiului colaborator Liviu Rebreanu, dând dovadă de miopie când socotea „Ion” „un roman mijlociu, cu caractere forțate și brutale și adesea cu un stil mai mult decât inestetic”, iar *Pădurea spânzuraților* un roman „tot atât de anemic ca și Ion” (nr. 6/1923). Rămânând tot mai mult în urma fenomenului literar de după război, pe care nu-l înțelege, lipsită de colaboratori de prestigiu, revista „Cosînzeana” e nevoită să-și încheie activitatea la sfârșitul anului 1928.

Notabile rămân și eforturile revistei în familiarizarea publicului cititor cu operele unor scriitori străini ca: Kipling, Andersen, Maeterlink, Anatole France, Maupassant, Antonio Fogazzaro, Marcel Prevost, François Coppee, E. A. Poe, Balzac, Gorki, Apollinaire, Tagore, Twain, Jack London, Ady Endre, Petofi Sandor, Mikszath Kalman. Toate aceste strădanii, dublate de prezența în coloanele ei a unor scrieri de calitate – chiar dacă mai puține la număr – fac din revista „COSÎNZEANA” o pagină indispensabilă în studierea și cunoașterea aprofundată a literaturii transilvănene de la începutul secolului XX.

CREAȚIA EMINESCIANĂ ÎN ZIARELE ORĂȘTIEI

Opera lui Mihai Eminescu a stârnit un larg ecou în rândul iubitorilor de literatură, cititori permanenți sau ocazionali a presei apărute la Orăștie, vechi centru cultural al românilor din Transilvania. Folosind exemplele culese în timpul cercetării doctorale și a concluziilor desprinse din articolul semnat de Clemente Constantin³⁶, ne propunem să subliniem, în principal, două idei, și anume:

1. Deși ne aflăm înaintea actului unirii Transilvaniei cu România, locuitorii acestor meleaguri erau animați de conștiința unității etnice și spirituale cu frații lor de dincolo de Carpați, Eminescu fiind socotit de pe atunci poet al tuturor românilor.

2. Creația lui Eminescu a fost asimilată în așa măsură la Orăștie, încât putem vorbi de un anume epigonism chiar, al căror purtători sunt unii autori locali.

În paginile ziarelor și revistelor care apăreau la Orăștie la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea – „Libertatea”, „Foaia interesantă”, „Cosânzeana” – numele lui Eminescu se întâlnește destul de frecvent.

Astfel, în numărul din 16/29 martie 1902 al ziarului „Libertatea” apărea sub semnătura Fidelio (?) un articol intitulat „Cronica mea”, în care autorul pune problema editării operei „Luceafărului”. Eminescu este iarăși la ordinea zilei – se spunea în articolul menționat. Și probabil că în curând figura acestui mare poet al neamului nostru va fi prezentată în adevărata sa lumină”. Semnatarul „cronicii”, Fidelio, mărturisește că, împreună cu

Nerva Hodoș și Alexandru Rădulescu, și-a asumat sarcina de a realiza o ediție critică, completată a operei lui Eminescu, care, conform proiectului, trebuia să apară în trei volume: I – literatură populară, II și III – poezii inedite, fragmente dramatice și proză. Același ziar își anunța cititorii, în nr. 40 din 14/27 septembrie 1902, că în patrimoniul bibliotecii „Casinei române” din Orăștie au intrat volumele: „Poezii postume” și o „Literatură populară” de Mihai Eminescu, alături de „Patriarhalele” lui Șt. O. Iosif, „Poezii” și Al. Macedonski și „Din bătrâni” de I. Slavici.

Se știe că la publicațiile din Orăștie au colaborat, alături de scriitorii transilvăneni – G. Coșbuc, L. Rebreanu și I. Agârbiceanu – și Al. Vlahuță, M. Sadoveanu, Victor Vlad, Delamarina și mulți alții. Preluând tradiția progresistă a unor reviste care le-au precedat sau care apăreau concomitent cu ele, acestea au făcut loc în coloanele lor scriitorilor din toate părțile locuite de români.

Iată două poezii eminesciene de referință publicate în „Foaia interesantă”, nr. 36 și 37, din anul 1908, cu mețiunea „Din poeziile postume ale lui M. Eminescu”. Cea dintâi, „Codrule, Măria Ta”, scrisă în metrică populară, conține pasaje întregi de proveniență folclorică, dar concepția ce-i stă la bază și avalanșa de invective la adresa mai marilor timpului, o apropiere de „Scrisoarea III”.

*Codrule, codrule, drăgălaș,
Multe-n lume spune-ți-aș,
Spune-ți-aș cum rînd pe rînd
Ei pămîntul meu îl vînd
Și la nemți și la tătari,
Și la greci și la bulgari
Cum un stat de venetici
Grecotei cu ochii mici,
Bulgăroi cu ceața groasă,
Liftă grea și mîcioasă
Într-al țării mele sfat
Se-ncuibară: un păcat.*

Cea de-a doua postumă, „După ce atâta vreme”, apare în publicația de la Orăștie cu o strofă în plus față de edițiile Perpessicius („Poezii”, E.S.P.L.A., 1958):

*Ochi iubiți, scăldați în lacrimi,
Gură caldă și micuță,
Unde-ai fost de-atîta vreme?
Unde-a fost a mea drăguță?*

În anul 1915, „Cosânzeana” își dedică în întregime un număr lui Mihai Eminescu, cu prilejul împlinirii a 25 de ani de la moarte. Pe coperta exterioară, sub titlul „Memoriei lui Eminescu” sunt reproduse fotografiile Henriettei, a mamei, a poetului la 20 de ani, precum și a casei de la Ipotești.

Din corpul revistei rețin adesea atenția articolele semnate de M. Sadoveanu: „Doi mari prieteni – Eminescu și Creangă”, C. S. Făgețel, „Mihai Eminescu”, precum și poezia „La bustul lui Eminescu” de Cincinat Pavelescu. La rubrica „Cronica literară” sunt prezentate cu entuziasm volumele „M. Eminescu, viața și opera” de N. Zaharie și „Amintiri despre Eminescu” de T. V. Stefanelli, cu mențiunea că acestea „pot fi procurate de la Librăria Dr. S. Bornemisa”. Cu același prilej, revista reproduce „proză și versuri de M. Eminescu” – „La aniversară”, „Ea-și urma cărarea-n codru”, „În fereastra despre mare”, precum și o scrisoare către Veronica Micle.

Dintre creatorii locali, ale căror pagini stau sub zodia „luceafărului”, se distinge, în primul rând, Traian Mihaiu. Acesta își publică în anul 1897, la tipografia „Minerva”, un volum de versuri, romantic intitulat „Adieri”. Influența lui Eminescu asupra compunerilor lui Traian Mihaiu, șirul de ploi și tei, codrul îndepărtat în care sună cornul, lacul și „chipul blând de înger al iubitei”. Evident Traian Mihaiu nu are profunzimea lui Eminescu, versurile sale nu se ridică la problematica gravă a liricii eminesciene, corzile lirei sale sună uneori neconvingător și fals.

În unele compuneri ale tânărului de la Orăștie, Eminescu este asimilat până la pastişă, ca în acest sonet intitulat... „Veneția”!

Traian Mihaiu – M. Eminescu

*De mult s-au stins în vechile palate
Cântările și strigăte de veselie,
De-a dogilor mărime și trufie
Mai spune unda care-n ziduri bate.*

*S-a stins viața falnicei Veneții,
N-auzi cântări, nu vezi lumini de baluri,
... Preot rămas din a vechimii zile,
San Marc sinistru miezul nopții bate.*

Același epigonism este propriu și poeziilor „Pe lângă casa ta din sat” („Pe lângă plopii fără soț”) și „Lucrătorul” („Proletarul”), din care nu lipsesc accente de critică socială.

*Lucra de dimineață pînă-n sară
Copiii și nevasta să-și nutrească...
Slăbit, bolnav, azi cată să cerșească
Să-și mai susție soarta grea, amară.*

*O clipă neavînd să odihnească,
Și istovit de-a vieții rea povară,
Azi, mîne, doar pe-o stradă, pe afară,
Înțepenit de foame-o să-l găsească.*

*Și poate-atunci pe-o pagină-n ziare
Va sta de moartea lui o știre scurtă –
Și plîngă el rămașii-n desperare.*

*De foame, frig s-apropie de pieire –
Cîți n-ar ceti zîmbind acele știre
Punîndu-și mîinile pe plina burtă?*

Chiar dacă „lucrătorul” lui Traian Mihaiu ne apare lipsit de vlagă, fără atitudinea vulcanică, revoluționară a „proletarului” eminescian, versurile merită să fie reținute ca o încercare de slăvire a muncii și a muncitorului, de condamnare a societății burghezo-moșierești, temă ce va deveni mai târziu frecventă în literatura noastră. Admirația lui Traian Mihaiu pentru Eminescu este mărturisită în sonetul care poartă numele poetului, cu accente pe care le vom întâlni și în poezia lui Al. Vlahuță – „Lui Eminescu”:

*Tristă-a fost viața-ți zbuciumată,
Mizerii, chin, și-au fost conducătoare,
Te apăsau în praf, da-n drumu-ți mare
Tu le-ai învins cu fruntea înălțată.*

*A lunei reci priviri de apăsare
Și-al ei dispreț a fost a ta răsplată:
La curtea Mediceilor bogată
Tu ai fost un mândru, falnic soare!*

*Și numai în a teilor răcoare
Ți-a înflorit a mulțumirii floare
Soarta tristă-a marelui în lume.*

*Dar geniul tău în giur de noi plutește
Și cântul tău ce inima-ndulcește,
Din neam în neam păstra-va al tău nume.*

Nu cu mulți ani mai târziu, un alt autor din Orăștie, Alexandru Aciu, va tipări și el în „Libertatea” (nr. 5/1 febr. 1903) o poezie intitulată „Eminescu”, în care se dovedește copleșit de personalitatea aceluia pe care îl numește „preot al iubirii”.

*„O rămâi, rămâi la mine,
Te iubesc atât de mult”,
Ale tale „doruri multe”
Vecinic să le tot ascult...*

*...Glasul tău e rugăciunea
Dorului nemărginit
De vibrarea lui se-mbată
Sufletul ce a iubit...*

*...Parcă-ți văd figura blîndă
Aud dulcele-și cuvînt,
Preot jalnic al iubirii
Ce azi dormi sub „teiul sfînt”.*

Desigur, cercetările exhaustive privind problema pusă în discuție ar duce la rezultate interesante în legătură cu modul în care a fost recepționat și asimilat Eminescu de către românii Ardealului, care l-au socotit ca și frații lor de peste munți, drept cel mai de seamă dintre cei care a cunoscut „cel mai bine poporul românesc pretutindeni, acela care a pătruns mai adînc în idealurile acestui popor”. („Libertatea”, nr. 14/16/29 martie 1902).

Fotografiile lui EMINESCU

Puțini dintre noi știu că în ciuda personalității de care s-a bucurat în contemporaneitate, Eminescu s-a lăsat greu fotografiat. Nu i-a plăcut să-și expună corpul ochiului fotografic curios. El a fost conștient că o fotografie rămâne peste veacuri și era foarte atent la ținută, atunci

când a fost obligat să se fotografieze. Așa se face că de la el nu ne-au rămas decât patru fotografii bust și două în grup: una ca elev la Cernăuți și alta, spre sfârșitul vieții împreună cu o grupă de actori la București. Pentru că informația este inedită și de interes, am considerat că este benefic a o prezenta cititorilor volumelor CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE (de la începuturi până în 1944) preluând un material primit pe adresa ziarului CURIERUL VĂII JIULUI expediat de REȚEAUA LITERARĂ, semnat de Ion Ionescu-Bucovu.

„Întâia fotografie a poetului nepereche care ni s-a păstrat – cea mai cunoscută de altfel- este cea luciferiana din anul 1869, făcută la Praga, la 19 ani. Ajuns la Praga cu părinții, a fost găzduit la fratele său Șerban, care locuia aici, cu gândul de a urma cursurile Universității Caroline, a doua ca reputație din Imperiul Austro-Ungar, după Viena. Ca să se încrie i s-a cerut o fotografie pentru dosar. Un funcționar scrupulos al Universității i-a respins cererea de înscriere pe motiv că documentul de absolvire a liceului nu era în regulă. La întrebarea: „Denumirea școlii în care

studentul a urmat ultimul trimestru?” din formular, Eminescu a răspuns: „Scoală particulară din București!”. Dacă Universitatea din Praga l-a respins, cea de la Viena a trecut cu vederea această inadvertență. După cele 11 zile petrecute la Praga, Eminescu a plecat spre Viena. Fotografia a fost executată de Ian Tomas din Praga care locuia pe strada Vaclavska. Poetul a făcut 6 fotografii: trei ovale și trei dreptunghiulare, în sepia, carte poștală. Nu știm care a fost viitorul celor șase exemplare. Bănuim că una a rămas la dosarul de înscriere la universitatea din Viena, a doua i-a fost făcută cadou lui Miron Pompiliu, de la care a fost pur și simplu furată de Veronica Micle. Pe versoul uneia dintre fotografii, sta scris:

„Fotografie dată de Eminescu lui Nicolae Oncu pe timpul când erau universitari la Viena.” Fotografia a fost donată Asociației Astra din Sibiu de E.Hodoș. Probabil că și celelalte exemplare au fost făcute cadou colegilor sau familiei, dar ele nu s-au mai păstrat.

Preferința oamenilor și a admiratorilor lui Eminescu se îndreaptă către această fotografie. Tomas n-a fost un fotograf celebru dar a știut să reflecte subiectivitatea prin privirea studiată care a trecut dincolo de obiectiv, fapt ce a favorizat cele mai variate interpretări. Această fotografie este singura care a făcut carieră. Chipul imagologic al poetului a avut ca model acesta fotografie. Figura lui s-a identificat cu efigia poetului național, cu poezia sa, și chiar cu întregul romantism european. La o statistica putem spune că fotografia a ajuns la peste un miliard de exemplare.

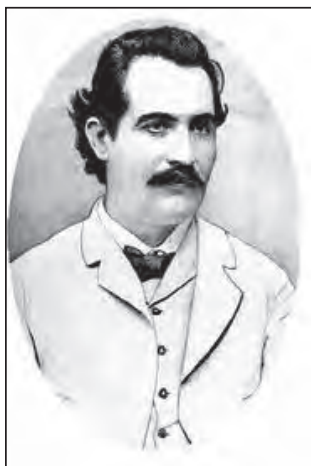
A doua fotografie a fost cerută de Junimea pentru alcătuirea unui album în anul 1883. Eminescu ripostează prin Slavici că n-are bani pentru așa ceva.

„Cu Eminescu am să mă duc eu mâine la fotograf, mai înainte însă la bărbier să se radă. La Boheme roumanie.”(Maiorescu)

Fotografia este executată la București în atelierul lui Franz Duchek și ea figurează în al doilea tablou al Societății Junimea și în volumul de poezii din anul 1884 ale lui Eminescu.

Portretul lui Duschek pentru albumul Junimii a fost considerat, „cea mai credincioasă icoană a lui” Fotografia este reprodusă în ediția princeps 1883 a poeziilor eminesciene și pe prima pagină de doliu a „Familiei” „Subțiat de gânduri și de o înfrigurare sentimentală” (G. Călinescu), portretul va fi valorificat și în arta plastică de artiști.

A treia fotografie are o istorioara ceva mai ciudată. Îi dăm cuvântul lui A.C. Cuza pentru a ne povesti:

„În sfârșit, într-o zi, vara, (1884), profitând de bunele dispoziții, l-am luat de pe terasa hotelului Traian din Iași pe Eminescu, împreună cu Wilhelm Humpel și cu Petru V. Grigoriu și așa, îmbrăcat în costumul său alb de vară, cum era, ne-am dus cu toții la atelierul de fotografie Nestor Heck, strada Lăpușneanu, nr.42 unde a consimțit a se fotografia, însă numai în grup, alături de noi, ne-am așezat împreună. După indicațiile noastre însă, fotograful l-a scos numai pe

dânsul, ceea ce nu puțin l-a supărat mai apoi, văzându-se amăgit ca un copil” Fotografia apare întradevăr în costumul lui alb, cu papion, chică și mustață. Ochii s-au retras în fundul capului și privirea pare pierdută. Era imediat după crunta boala care pusese stăpânire pe el.

A patra fotografie și ultima, executată de Jean Bieling în noiembrie, anul 1887, la Botoșani, a fost, în acea perioadă, cea mai răspândită, după moartea poetului. Fotografia s-a făcut la stăruințele surorii sale, Aglaia, venită împreună cu soțul de la Cernăuți la Botoșani unde era și Eminescu, bolnav, în casele Henrietei. Portretul a fost cerut cu insistență și de Cornelia

Emilian din Iași, o binefăcătoare a poetului și a Henrietei. La 20 noiembrie 1887, Henrieta scria într-o scrisoare către Cornelia Emilian: „Fotografia lui Mihai a reușit bine. Trei m-au costat 15 franci, una lui Moțoc (n.n. președintele societății Eminescu de la liceul Matei Basarab, căruia poetul îi luase apărarea în Timpul -15-18 martie) care a cerut-o telegrafic, una matală și una pentru noi” Tot în acest timp Eminescu, pentru a-și arăta recunoștința pentru ajutorul dat, îi scria Corneliei Emilian: „Astăzi, simțindu-mă bine, Vă satisfac dorința de a va trimite fotografia cerută de mult timp”. Fotografia convenea imaginarului unei epoci în care Eminescu era considerat filozoful pesimist, mort nebun, în mizerie. Aici are o figură stinsă, obosită, de bolnav. Ion Scurtu ne spune că, „fotografia îl nedreptățește pe poet și a falsificat în ochii publicului imaginea fizionomiei adevărate a lui Eminescu” „Masca nietzscheeană pustiită, cu ochii înfundati și stătuți” nu mai corespunde figurii ideale consacrate.

Desigur că nu sunt numai acestea. Multe s-au pierdut. Mărturii credibile venite de la prieteni atestă existența altor fotografii, ulterior pierdute. Augustin Z.N.Pop arată că, „În albumul de fotografii al Veronicăi Micle s-a păstrat mult timp o fotografie a lui Eminescu lângă medicul lui curant” De asemeni Slavici susține că a văzut și reținut din albumul Veronicăi Micle o fotografie a lui Eminescu cu doctorul său curant de la Odesa. În același album s-a aflat și o fotografie din aprilie 1888 a lui Eminescu, la Botoșani, lângă poetesă. Slavici susține că Virginia Gruber i-ar fi dăruit-o lui în 1894, dar din păcate s-a pierdut.

Un portret fals publicat de G. Călinescu în „Viața lui Eminescu” „Eminescu la 16 ani”, a fost contestat de Al. Piru și Șerban Cioculescu. Fotografia cu pricina este a actorului botoșenean Ion Bălănescu și este provenită din albumul de familie al lui Iacob Negruzzi, înfățișând un bărbat matur, cu mustață, în costum de călărie, sprijinindu-se pe o piesă de mobilier. Rămâne un mister fotografia în care poetul stă în picioare rezemat de un scaun, pe care eu nu o identific cu Eminescu.

Două fotografii făcute în colectiv sunt ca un arc peste timp în viața poetului. Una este făcută la intrare în viață în 1866 la Cernăuți cu clasa lui și alta în 1888, cu un an înainte de a muri.

Dacă în prima fotografie vedem un adolescent plin de viață în rândul al doilea, în a doua fotografie avem un Eminescu blazat, așezat în spate în picioare între Veronica Micle și Vlahuță. Această a doua fotografie, descoperită recent, pare să fie făcută lângă Dâmbovița în fața unui parapet metalic. În fundal se vede Hanul lui Maniuc (vechiul Hotel Dacia), în dreapta biserica Sf. Ioan. Vechiul Hotel Dacia găzduia în acel timp o sală de spectacole. Fotografia a aparținut lui Nicolae Soreanu, un tânăr actor, care i-a dăruit-o lui Nicolae Teodorescu, ucenicul tipograf care făcea afișe pentru teatru. Fiul său, Teodorescu N. Pantelimon a transmis-o nepotului sau și așa a ajuns fotografia până la noi. Nicolae Soreanu a dat explicații despre personajele din fotografie, care s-au transmis până la noi. Mihai Eminescu este în dreapta sus, purtând pe cap o pălărie și având mustăți proeminente. În anul 1888 poetul se afla în

București, la rugămințile Veronicăi, care-l furase de la Henrieta din Botoșani.

Eminescu își reluase activitatea de ziarist, mergea la teatru și era văzut prin cafenele cu prietenii. În dreapta poetului se află Veronica Micle care purta o pălărie vieneză cu panglică,

iar în stnga poetului era Vlahuță. Încă din 1887 Veronica se mutase la București, trăgând totuși nădejde la o mezialianță cu poetul. Și ea participa la spectacole și la întrunirile mondene. Fie ieși seră de la un spectacol, fie de la o întrunire, și toți se hotărâseră să facă o fotografie împreună. În primul plan se află I.L. Caragiale cu capul descoperit, duelându-se cu bastonul lui Ștefan Iulian, actor la Teatrul Național. Între ei este studentul Iancu Brezeanu, viitorul actor care a jucat rolul memorabil al cetățeanului turmentat și Ion din „Năpasta”. În fotografie mai apare și Aristizza Romanescu, artista atât de iubită de Veronica Micle, căreia i-a închinat și o poezie.”

(Sursa: Rețeaua Literară - Ion Ionescu-Bucovu.)

NOTE

- ¹ I. Iliescu – I. Istrate, *op. cit.*, p.165; I. Hangiu, *op. cit.*, p.89.
- ² M. Popa – V. Tașcu, *op. cit.*, p.183.
- ³ *Cosânzeana*, an I, nr. 1 din 15 oct. 1911, p.1.
- ⁴ M. Popa – V. Tașcu, *op. cit.*, p.184.
- ⁵ *Cosânzeana*, nr. cit., p.15.
- ⁶ *Ibidem*.
- ⁷ *Ibidem*, an II, nr. 1 din 6 ian. 1912, p.2.
- ⁸ *Ibidem*, an I, nr. 5 din 15 dec. 1911, p.53.
- ⁹ *Ibidem*.
- ¹⁰ *Ibidem*, an II, nr. 1 din 6 ian. 1912, p.2.
- ¹¹ *Ibidem*, an III, nr. 6 și 23 din 1913; *Ibidem*, an IV, nr. 37 din 1914.
- ¹² *Ibidem*, an III, nr. 6 din 9 febr. 1913, p.83-83.
- ¹³ *Ibidem*, an III, nr. 28 din 20 iulie 1913, p.394-396; Vezi și M. Popa – V. Tașcu, *op. cit.*, p.185-186.
- ¹⁴ I. Iliescu – T. Istrate, *op. cit.*, p.166.
- ¹⁵ (Revista „COSÎNZEANA” nr. 1/15 oct. 1911, pag. 15)
- ¹⁶ („COSÎNZEANA”, II, nr. 14-15/7 aprilie 1912, pag. 197-198)
- ¹⁷ („COSÎNZEANA”, II, nr. 38/22 sept. 1912, p. 462-463)
- ¹⁸ („COSÎNZEANA”, II, nr. 41/13 oct. 1912, p. 494-495, nr. 42/21 oct. 1912, p. 505-506).
- ¹⁹ (D. M. – „Romanul românesc”, în „COSÎNZEANA”, II, nr. 38/22 sept. 1912, p. 46)
- ²⁰ (Al. Tălășescu – „Barbarismele limbii române” în „COSÎNZEANA”, II, nr. 39-40/1912, p. 480-481).
- ²¹ („Cosînzeana”, II, nr. 42/1912, pag. 32).
- ²² („Cosînzeana”, I, nr. 1/1911, pag. 17).
- ²³ Sebastian Bornemisa – „Sapte ani se împlinesc...”, în „COSÎNZEANA”, VI, nr. 1/1922, p. 1
- ²⁴ „COSÎNZEANA”, VI, nr. 1/1922, p. 2
- ²⁵ „Cosînzeana”, II, nr. 52/29 dec. 1912, pag. 659-661
- ²⁶ Ion Breazu – „Opera poetică a lui Lucian Blaga – Poemele luminii”, „Cosînzeana”, X, nr. 2/12 ian. 1926, pag. 18-20
- ²⁷ „Cosînzeana”, X, nr. 4-5/31 ian. 1926, pag. 42-43; nr. 6/7 februarie 1926, pag. 55-56

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

- ²⁸ „Zamolxe” - „Cosânzeana”, X, nr. 10/7 martie 1926, pag. 114-115
- ²⁹ „Cosânzeana”, X, nr. 24/20 iunie 1926, pag. 243
- ³⁰ D. I. Cucu devine redactor al revistei „Cosânzeana” în 1926, după ce în 1925, Sebastian Bornemisa redactase revista cu ajutorul lui Al. Hodoș în calitate de prim-colaborator, după cum se specifică pe copertă. În 1924 pe copertă se putea citi că „prim-colaboratori” erau Al. Hodoș, Septimiu Popa și Gheorghe Stoica, Al. Hodoș publicând mult în revistă chiar după înlocuirea sa cu D. I. Cucu
- ³¹ D. I. Cucu „Literatură și literaturism” în rev. „Cosânzeana”, XI, nr. 6-7/31 iulie 1927, pag. 77
- ³² D. I. Cucu – „Literatură și literaturism”, în revista „Cosânzeana”, XI, nr.6-7/31 iulie 1927, pag. 78
- ³³ Ion Gorun – „Societatea Scriitorilor Români din Ardeal. Rezultatul unei anchete” – în „Cosânzeana”, XI, nr. 1-2/28 februarie 1927, pag. 15. Urmează în nr. 3, pag. 40 o scrisoare „Către scriitorii din Ardeal”, precum și o „Scrisoare deschisă a lui Valeriu Bora”, semnată de Ion Gorun, pag. 41
- ³⁴ „Cosânzeana”, X, nr. 47-52/31 decembrie 1926, pag. 463
- ³⁵ „Primenire” (articol program), în rev. „Cosânzeana”, XII, nr. 1-2/1928, pag. 1
- ³⁶ Clemente Constantin (1934 -), profesor de limba și literatura română în orașul Deva, publicist, folclorist. A îngrijit și editat culegerile de folclor literar:
- „Tinerete fără bătrânețe”, Casa Regională a Creației populare, Deva, 1961;
 - „Fluieraș mândru-nflorit”, Casa Regională a Creației populare, Deva, 1963;
 - „Strigături din Hunedoara” (colaborare cu Aurelian Sârbu), Centrul de îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă, Deva, 1972;
 - „Pe Câmpul cu florile” (60 colinzi din Hunedoara), Centrul de îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă, Deva, 1981.
- A colaborat la volumele de folclor:
- „Ceteră cu glas de foc”, Deva, 1963;
 - „Cântecele noastre”, Deva, 1969;
 - „Folclor poetic”, București, 1967;
 - „Folclor poetic nou”, București, 1965.
- A tipărit în colaborare cu Octavian Flocă:
- „Deva – mic îndrumar turistic”, Editura Sport-Turism, București, 1980.
- A colaborat cu articole și studii la reviste și ziare: Albina, Familia, Orizont, Sargetia, Drumul socialismului.
- A colaborat la diferite volume omagiale (O. Densușianu).
- Textul antologat este din Clemente Constantin, „Eminescu în tipăriturile Orăștiei” (în) Sargetia, vol. V, 1968, p. 505 – 508.

CAPITOLUL 5

CULTURA PERIOADEI INTERBELICE

DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ÎNTRE ANII 1918-1944

Înfăptuirea statului unitar român și instituirea administrației românești la Orăștie a chemat la viață noi forțe ale muncitorilor, meseriașilor, intelectualilor și salariaților de stat. Școlile profesionale din Ardeal trec în patrimoniul statului, dar se simțea stringent necesitatea școlilor secundare în limba română și organizarea pe noi coordonate sociale a tuturor categoriilor de școli.

Învățământul preșcolar. Sub îndrumarea noii administrații abia în această perioadă se organizează la Orăștie o școală pentru copiii mici, adică o grădiniță cu un post. În 1928 la „Grădina de copii” erau 45 de copii din care 32 băieți. Conducerea a avut-o pe Octavia Popovici care la finele anului a pregătit un spectacol cu piesa „Grădina zânelor”, tradusă din limba germană¹ de o educatoare.

Azilul de copii avea în 1921 – cum arată I. Mișu – un număr de 57 de elevi. Această unitate a acordat sprijin copiilor nevoiași, părăsiți, lipsiți de condițiile nivelului de trai, oferind supravegherea și educarea necesară pentru încadrarea lor în viața socială.

Orfelinatul. Pentru copiii rămași orfani în urma războiului etc., se constituie în 1919 *Societatea pentru ocrotirea orfanilor*. Societatea era patronată de Elvira Botez care în primul an a strâns 100 de copii. S-au adunat „daruri în natură pentru acești copii”. Societățile din Orăștie organizează anumite spectacole și serbări cu taxe pentru orfelinatul din Orăștie². S-a deschis astfel o casă de ocrotire în clădirea unui local unde era Manutanța³. Orfelinatul a funcționat până după 1930.

Învățământul primar evoluează în cadrul a două școli primare: cea veche din 1884, cu 4 posturi de învățători, și cea pentru fete care a

funcționat împreună cu Gimnaziul de fete, tot cu 4 clase. Din 1930, se organizează la Orăștie învățământul complimentar, adică se constituie clasele V-VII. Procesul de învățământ capătă o stabilitate datorită, între altele, și unui plan de învățământ cu un anumit număr de obiecte, cu discipline teoretice și cele care aveau și o activitate practică etc. Treptat, ambele școli au funcționat cu câte 5 cadre didactice fiecare.

Alături de școlile elementare de stat și confesională (380 eleve) la Orăștie au funcționat *Școala populară germană* (Volk-Schuler) cu o bună și veche tradiție, cu cadre bine pregătite și o organizare exigentă.

Școala primară confesional reformată cu 7 clase, apoi **Școala maghiară** cu 4 clase.

Școala de arte și meserii, 1924-1931. Această unitate școlară, a doua după cea din 1876, care a continuat să funcționeze și după 1906⁴, a luat ființă în octombrie 1924 și avea inițial 3 secții: tâmplărie, fierărie și rotărie. Localul a fost preluat de la Liceul Kun, iar atelierul a fost amenajat în clădirea de lângă moara cetății. Școala pregătea lucrători, șefi de echipe, maeștri, personal tehnic. Durata școlarizării a fost de 5 ani, iar elevii puteau merge la școli tehnice superioare. Vârsta elevilor varia între 12-16 ani și puteau intra numai cei care aveau cursul primar terminat sau chiar 1-2 clase gimnaziale. Candidații care dădeau admitere trebuiau să plătească o serie de taxe⁵. Din 1927, școala are 6 secții: fierărie, rotărie, tâmplărie, sculptură, lăcătușerie și arhitectură. Prin măsurile luate – un timp director a fost C. Alexandrescu - școala a avut și un internat cu 100 de locuri. Produsele realizate de elevi au oglindit atât destoinicia, cât și bunele deprinderi de muncă. Au produs: căruțe, plite, scaune, scule, uși, ferestre, dulapuri, stupi, fotolii etc. Atelierul de țesătorie, întreținut de Reuniunea meseriașilor, a desfășurat o bună activitate instructiv-educativă și practică și deci foarte eficientă. Ca inițiativă particulară, la Orăștie a fost organizată până și o *Școală de dans*, deschisă de profesorul N. Stoica de la Sibiu, în 1919.

Învățământul mediu liceal. „Colegiul Kun” a fost o școală medie cu predare în limba maghiară care a avut o îndelungată istorie. Organizată unitar, a funcționat din 1867 și până în 1918, funcționând apoi într-o anumită descendență între anii 1918-1928. Pe parcursul atâtor decenii, colegiul a avut condiții excelente și o dotare de asemenea

adecvată procesului instructiv-educativ, însă numărul elevilor a fost întotdeauna nu prea mare iar în ultimii 10 ani ai vieții, populația școlară era cu totul insuficientă, fapt care a și dus la transformarea lui⁶. La această școală, cu toate greutățile și chiar interdicțiile puse, au învățat și copiii ai românilor.

Gimnaziul teoretic de fete al statului. Școala civilă trece în 1919 ca școală a statului român și funcționează până în 1926 ca școală medie, iar din 1926-1928, ca școală secundară de gradul I⁷. Școala a avut 11 profesori, un bun local, un plan adecvat de învățământ. Școala s-a manifestat public și, de exemplu, în anul 1923 elevele au pus în scenă „Poemul Unirii” și tabloul „Apoteoza României”. Societatea de lectură purta numele „Iulia Hașdeu”. În 1923, elevele școlii s-au încumetat să prezinte publicului din Orăștie piesa lui Victor Eftimiu „Înșiră-te mărgărite”⁸, iar în 1925, de același autor, comedia în 3 acte „Sfârșitul pământului”⁹. În 1933 joacă piesa „Pasărea albastră” de Maeterlink.

În ceea ce privește activitatea efectivă de instruire, aceasta se desfășura în 3 clase, iar din 1931 în 4 clase gimnaziale. Efectivul școlii era în jur de 150 de eleve. Până în 1924 școala a avut și o secție în limba maghiară, dar aceasta din lipsă de școlari va înceta¹⁰.

După ce s-a primit întregul inventar de la vechea școală, s-a organizat procesul de învățământ în așa fel ca să poată funcționa cu clase paralele. După 1918, au fost utilizați și vechii profesori, dar treptat la această școală au venit profesori noi, bine pregătiți, cadre didactice cum au fost: prof. Ioan Vălean, care avea studii la Budapesta, Alexandra Barițiu, o strănepoată a lui G. Barițiu, alături de cadre didactice cum au fost Hermina Damian Păunescu, M. Mosora, Letiția Iacob – directoare, V. Necșa, Ilie Bura etc. În vederea bunei desfășurări a activității se organizează și un internat¹¹. Tot pentru bunul mers al școlii s-a constituit o bibliotecă cu un număr destul de mare de cărți (12 685 volume), ceea ce reprezenta un fapt de cultură deosebit.

Liceul „Aurel Vlaicu”¹². În istoria învățământului nostru în general și a celui de la Orăștie în mod special, constituirea Liceului „Aurel Vlaicu” reprezintă o treaptă, o aspirație împlinită, o victorie. Liceul „Aurel Vlaicu” are o vârstă venerabilă, de aproape 60 de ani, și a avut o anumită istorie chiar de la constituirea sa în 1919. Năzuința

românilor de a avea o instituție de învățământ liceal era mai veche. De aceea, chiar la începutul anului 1919, o solie românească de la Orăștie merge la Sibiu, unde dr. Valeriu Braniște dă îndreptățire cererii românilor: „Orăștia își va avea negreșit liceul său românesc”. În condițiile date se preconizau numai 5 clase, dar prin strădaniile deosebite, prin buna organizare, numărul mare de elevi care s-au înscris, sprijinul prefectului și al ministrului de atunci, A. Vlad, a făcut ca liceul să aibă de la început 8 clase¹³. Copiii săraci au plătit o sumă mult mai mică pentru internat și masă, astfel de la primii pași, liceul a funcționat cu un bun efectiv de elevi. Cu ordinul dat de fostul resort al Cultelor și Instrucțiunii Publice în 5 iulie este semnat actul de naștere al noului lăcaș de învățământ. Deschiderea liceului românesc a fost o sărbătoare culturală, reprezentând din toate punctele de vedere un nucleu de prestanță pentru românii din Orăștie¹⁴. La deschidere totul a fost rânduit de comitetul alcătuit adhoc, și cum se scria în presa timpului, de muncitorii cei noi pe tărâmul școlii. La festivitate, o formație corală a intonat „Pe-al nostru steag e scris unire”¹⁵.

Evident, școala a resimțit numeroasele greutăți materiale, inerente începutului. Localul nu era tocmai corespunzător, profesori români „titrați” n-au avut de unde să fie la Orăștie, iar fără un anumit număr de cadre calificate nu se putea nici aproba, nici concepe un liceu cu 8 clase. Au fost aduși profesorii Ion Cheri de la Brad și Aron Demian de la Brașov, care să completeze suita forțelor didactice de la Orăștie. Pentru a nu întârzia deschiderea în timp util a liceului, acesta a funcționat inițial în localul școlii civile de fete, de unde s-a împrumutat și mobilierul, iar internatul a fost organizat în 3 case din oraș, adică la gazde, așa încât la 8 octombrie încep lecțiile¹⁶. Pentru bunul mers al școlii se trece la alcătuirea bibliotecilor profesoriale, care au avut 370 de cărți, și cea a tinerimii, cu peste 700 de cărți¹⁷, a muzeului, a colecțiilor diverse, a societăților literară, științifică etc., pentru toate constituindu-se fonduri speciale din care se puteau alimenta aceste organisme. Intelectualii din oraș, diferitele asociații și reuniuni, „Ardeleana” etc., satele din părțile Orăștiei vin în ajutorul liceului. Profesorii de la liceu „au ținut un curs de limba română” pentru elevii și funcționarii noi ai statului¹⁸. Liceul „A. Vlaicu” știe să iasă în public, participând la viața socială a

orașului. Liceul este prezent la sărbătorile naționale: 1 Decembrie, Ziua eroilor, la sărbătorirea zilei de 24 Ianuarie, a aceleia din 3/15 mai 1848, la aniversarea „Centenarului poetului V. Alecsandri” etc. Constituirea Societății de lectură „Mihai Eminescu”, cu „clasele de sus”¹⁹, prin Aron Demian și ținerea unor ședințe literare sau publice, au adus și pe această cale noi fonduri necesare bunului mers al liceului. În 1920, Andrei Bârseanu inspectează liceul și s-a arătat „foarte mulțumit de sporul aievea frumos, neașteptat” al liceului, dovadă că la această școală se muncește serios²⁰.

Din al treilea an de învățământ, în 1921-1922, când numărul elevilor s-a ridicat la 427, spațiul școlii civile nu mai era satisfăcător. Liceul a funcționat în edificiul vechi a „Colegiului Kun”, azi clădirea spitalului, amenajat pentru cerințele învățământului. Prin activitatea sa, Liceul „Aurel Vlaicu” se definea încă de la înființare ca o instituție de prestigiu în Orăștie. În ceea ce privește clădirea liceului, aceasta era necorespunzătoare. În Orăștie exista un local excelent care era deținut de fostul „Colegiu Kun”. Acesta era „un lux cultural”, deoarece numărul elevilor care învățau aici era extrem de mic și în permanentă descreștere. Nu era vorba, prin urmare, de lăcomia pentru un local corespunzător al noului Liceu „A. Vlaicu”, ci era vorba de realitatea destul de delicată că, în afara școlilor de stat, exista această școală confesională reformată, fostul „Colegiu Kun”, care nu putea utiliza spațiul clădirii. În al doilea rând, încă de la construirea clădirii în 1910, aceasta s-a făcut cu fondurile statului, respectiv ale populației din „tractatul Orăștiei”. În baza acestor fapte are loc la Orăștie o adunare națională²¹ care a cerut guvernului ca Liceul „Aurel Vlaicu” să intre în localul mare, deținut de „Colegiul Kun”, în schimbul unui alt local similar, pe care statul român să-l asigure într-un centru cu mai multă populație maghiară. Pricina liceului nu se poate rezolva decât târziu și în urma unor mari greutăți, după ce un timp localul a fost „casă goală”²². Sunt fapte și tensiuni ale trecutului pe care însă nu le putem ocoli.

Intrarea sărbătorească în noua zidire a liceului²³ s-a făcut numai în 1928, când statul român a cumpărat clădirea pentru 8 milioane și dreptul ca la Orăștie să se deschidă o nouă școală maghiară. La sărbătoarea aceasta participă chiar ministrul școlilor, doctorul Angelescu. Directorul

liceului, A. Demian, cu merite culturale fundamentale în viața acestui oraș și a liceului, arăta în vorbirea de deschidere că „țara nu poate avea trăinicie dacă școala nu crește cetățeni cu suflet mare”. Asigurând condițiile materiale și cele profesionale pentru Liceul „Aurel Vlaicu”, s-a creat astfel la Orăștie un valoros așezământ de cultură.

Liceul „Aurel Vlaicu” s-a îngrijit, prin Aron Demian, de alcătuirea unui select corp profesoral. Unii dintre profesori au crescut odată cu liceul și au muncit cu tenacitate la ridicarea calității procesului instructiv-educativ. Între acești truditori ai școlii noi, rememorăm numele profesorilor Atanasie Bologa, Ion Romoșan, Fernand Dionne, Gh. Tămaș, V. Necșa, T. Pop, Victor Iacob, I. Pitaru, V. Bora, Gh. Pârvu etc. O parte din foștii profesori ai liceului vor ajunge mai apoi cadre didactice universitare sau cercetători de elită: Iosif Lepsi, Iulian Helgiu, Cornel Simoie, Mircea Zdrenghea, Emil Meșter etc. Procesul de învățământ s-a desfășurat pe baza unui plan și a unor programe analitice noi pentru școlile secundare și având la îndemână o diversitate de manuale pentru toate obiectele. Organizarea însuflețită, seriozitatea și condițiile bune de muncă au fost puse în slujba procesului instructiv-educativ. S-a trecut la constituirea unei remarcabile biblioteci, care a deținut câteva zeci de mii de volume, a unor colecții și muzee, laboratoare pentru activități practice etc. Liceul a organizat grădina botanică în 1922, un bun atelier de legătorie etc. Treptat au fost procurate instrumentele necesare pentru orchestră și aparatele pentru laboratoarele de chimie, fizică, științe naturale, geografie etc. S-au amenajat săli speciale pentru desen, gimnastică, laborator de psihologie, încât liceul a fost o școală modernă, bine dotată și corect organizată.

Dacă acest liceu a acumulat o experiență și o tradiție progresistă, atunci acestea se compun din seriozitatea pregătirii cursurilor pe care profesorii au imprimat-o de la primele începuturi. Se adaugă apoi dăruirea pentru studiu și elanul patriotic al lecțiilor predate. Un fapt cu totul meritoriu a fost seriozitatea cu care se studiau limbile clasice și moderne, alături de științele exacte și cele ale naturii, fapt care a însuflat pasiune pentru știință și cultură multor generații de elevi. Să întregim zestrea bunelor tradiții cu spiritul larg, concepția democratică și atitudinea generoasă față de tineret, îndrumarea pedagogică în care

se îmbinau severitatea cu spiritul corect umanist, pentru a înțelege de ce Liceul „Aurel Vlaicu” a devenit o instituție cu prestanță în oraș, în regiune și în țară.

N-a fost neglijată nici activitatea extrașcolară, cea culturală a profesorilor sau a elevilor. Societatea de lectură „Mihai Eminescu”, pentru cursul superior, și „Vasile Alecsandri”, pentru cel inferior, corul, orchestra, formația de călușari, cea de teatru, apoi excursiile, serbările și concursurile elevilor, conferințele, cercetarea științifică și cea de creație, calificarea superioară a profesorilor, munca și avansarea lor în baza unor criterii corecte și severe, toate acestea au adăugat noi dimensiuni la renumele școlii, de ținută exemplară. („Orăștie 750”, pag 234-237).

DIN ACTIVITATEA ASTREI

”Cu o anumită lăncezire, explicabilă în timpul primului război mondial, „Astra” își reia activitatea continuând seria acțiunilor de cultură. Adunarea de reconstituire a „Astrei” s-a ținut la Orăștie în 23 octombrie 1920²⁴. În 1932, numărul membrilor era considerabil. Dacă Satu Mare avea 14 membri, Alba Iulia 21, Deva 44, Oradea 78, Orăștia avea atunci 121 membri, ceea ce constituie o probă a vieții unuia dintre cele mai de seamă așezăminte de cultură pe care le-a avut Transilvania²⁵. Pentru o cât mai bună propagandă, despărțământul se organizează și el pe secții: literatură, secție istorică, școlară, științifică, economică etc. Orăștia a trimis în cadrul „Astrei” sute de conferințe și conferențieri, dar a și primit oaspeți, cum au fost profesorii universitari de la Cluj²⁶: I. Lupaș, S. Dragomir, Al. Lapedatu, I. Prodan, V. Bologa, V. Bogrea, S. Pușcariu, Ștefănescu Goangă²⁷. În cadrul extensiunii culturale, *Universitatea Daciei superioare*²⁸, între anii 1924-1928, a ținut la Orăștie 22 de conferințe, cu participarea unor nume prestigioase. În afara celor citați, orăștienii au ascultat pe dr. V. Meruțiu, dr. Al. Borza, V. Stanciu, Vl. Ghidionescu, O. Ghibu, Petre Grim²⁹. Pe de altă parte, anuarele școlilor stau mărturie pentru aceeași intensă activitate a conferențiarilor locali. Se poate aprecia astfel că cel de-al IX-lea despărțământ al „Astrei”, adică cel de la Orăștie, a avut o tradiție frumoasă și o activitate demnă”. („Orăștie 750”, pag 328).

NOI PUBLICAȚII ALE ORĂȘTIEI

PLUGARUL LUMINAT (1919-1927) era un adaos economic la *Libertatea*. *Plugarul luminat* a însemnat, de fapt, reapariția transformată a *Tovărășiei*. Redactorul acestei foi a fost Ioan S. Ordeanu, până în 1922, și apoi directorul ei. Publicația scotea și numere speciale. În afara lui S. Ordeanu, care ducea greul articolelor, au mai colaborat, dar efemer I. S. Maxim, I. Pop Câmpeanu, I. Simionescu. *Plugarul luminat*

tipărea în mod curent știri agricole și probleme privitoare la agricultură, cultura diferitelor cereale, probleme ale industriei locale și, din când în când, versuri populare, unele reproduceri în proză (M. Sadoveanu) etc.

SOLIA DREPTĂȚII (1921-1943) a fost organ național independent, apoi oficios al P.N.Ț. Deva-Orăștie. Foia a stat inițial sub redacția lui Simion Cîmpan. Din 1922, proprietar devine dr. A. Vlad, iar între 4 aprilie 1923 și 25 ianuarie 1924 fuzionează cu *Gazeta Hunedoarei*; apare la Deva și apoi iar la Orăștie (1924). Ca redactor

a avut pr. dr. Al. Herlea, dar câțiva ani a lucrat în redacție și Valeriu Bora, apoi dr. Z. Draia, E. Muntean, A. Munteanu, Mircea Munteanu etc. Foaia săptămânală *Solia dreptății* a hotărât în 1928 să nu mai apară până ce nu va înceta silnicia cenzurii, dar după o scurtă întrerupere, își continuă tipărirea, ca și mai înainte. *Solia dreptății* are și o parte de literatură în „Foița Soliei”, o rubrică permanentă cu proză, articole despre școală, sănătate, cele mai multe semnate de Valeriu Bora (Iasmin) și dr. Solomon etc. Prin 1924 pagina literară apărea sub titlul „Grădina Soliei”. Am întâlnit în foile *Soliei dreptății* semnăturile lui Al. Cazaban, L. Rebreanu, Al. Vlahuță, I. Agârbiceanu, Cezar Petrescu, Coriolan Bărbat, S. Drăgoi, V. Poiană, C. Năsturaș, Al. Crișan, G. Todica, V. Eftimiu, I. Pillat, I. Minulescu, Maria Ciobanu etc., din care multe colaborări. *Solia dreptății* a protestat împotriva dictatului de la Viena.

Dintre partidele care și-au desfășurat activitatea în România după Marea Unire din 1918, un rol important a revenit Partidului Țărănesc și Partidului Național, care, în octombrie 1926, vor fuziona, constituindu-se astfel Partidul Național-Țărănesc. Drumul spre fuziune a fost lungă și anevoios, ca urmare a unor deosebiri privind baza socială, ideologia și programul politic, a unor dispute personale, care s-au diminuat treptat, în activitatea comună împotriva dominației Partidului Național-Liberal, vizând dobândirea puterii politice. Pentru a înțelege modul cum a luat ființă Partidul Național-Țărănesc, precum și unele aspecte ale evoluției sale, considerăm utile câteva date privind relațiile dintre Partidul Țărănesc și Partidul Național, de la primele lor contacte până la fuzionarea lor din octombrie 1926.

În țările cu un pronunțat caracter agrar s-a dezvoltat, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o mișcare țărănistă, care era expresia voinței burgheziei rurale de a influența în sensul intereselor ei evoluția economică, socială și politică a statelor respective. În acel moment istoric țărănismul avea un caracter progresist, deoarece era îndreptat împotriva reminiscențelor feudale din agricultură, urmărea extinderea drepturilor și libertăților democratice, o mai largă participare a maselor la viața politică. (Ioan Scurtu – „Mișcarea țărănistă din România până în 1907” în „Studii. Revistă de istorie” nr. 3/1972).

În România, primul partid țărănesc, numit Partida Țărănească, a fost întemeiat în 1895 de învățătorul Constantin Dobrescu-Argeș (publicist și ziarist, născut 5 iunie 1859 în Mușetești, din părinți țărani. Învățător de la 1876 – 1888. Membru în consiliul general al județului Argeș în 1883. Ales pentru prima oară deputat sub guvernul liberal Ioan C. Brătianu, dar a fost invalidat. Reales în 1888, 1890, 1891, 1892 și 1895, ca reprezentant al țărănimii din Argeș. Licențiat în drept de la Bruxelles. A redactat ziarele „Țăranul” (1882 – 1884) și „Gazeta Poporului” (1891 – 1892). Conduce „Gazeta țăranilor”, fondată în 1892. Fost membru al Uniunii democratice (1889 – 1891). Deși Partida Țărănească avea un program moderat, cercurile guvernante (liberale și conservatoare) au făcut totul pentru a împiedica activitatea acestui partid și a discredita pe întemeietorul ei. În 1899, Partida Țărănească a fost nevoită să părăsească scena politică (Ioan Scurtu – „Istoria Partidului Național Țărănesc”, Editura Enciclopedică, București, 1994, pag. 11). O altă încercare semnificativă a avut loc în 1906, când Vasile M. Kogălniceanu (fiul marelui om de stat Mihail Kogălniceanu) și Al. Valescu au pus bazele unui nou Partid Țărănesc. Izbucnirea marii răscoale țărănești din 1907 a oferit guvernului pretextul pentru a aresta pe cei doi conducători și a interzice activitatea partidului. După 1907 s-au înregistrat, în diferite localități din țară, repetate încercări de creare a unei organizații politice țărănești. Dintre acestea, a reținut în mod special atenția, inițiativa învățătorului Ion Mihalache (1882 – 1963) din Topoloveni (Argeș), care, în toamna anului 1913, a propus întemeierea unei Ligi Țărănești în vederea luptei pentru înfăptuirea reformei agrare și a celei electorale. La sfârșitul primului război mondial, pe fondul ascuțirii contradicțiilor sociale și politice, au apărut „partide” sau „Grupări” țărănești, fără un program clar și fără o legătură între ele.

Bazele Partidului Țărănesc au fost puse în București, în ziua de 5/18 decembrie 1918, de un grup de învățători, preoți și țărani în frunte cu Ion Mihalache. Din Comitetul Central al Partidului Țărănesc, ales în octombrie 1919, făceau parte: învățătorul Ion Mihalache, prof. univ. Ion Borcea, prof. univ. Virgil Madgearu, prof. univ. Ion Răducanu, avocatul Eduard Mirto, învățătorul Stan Morărescu, prof. Cezar Spineanu,

col. Ion Pleșoianu, preotul Ștefan Cercel, prof. Gheorghe Giuglea, avocatul Milan Ionescu-Berbecaru, institutorul Gheorghe Popescu.

Partidul Țărănesc privea cu interes organizațiile politice din provinciile unite cu țara în 1918. Dintre aceste partide, o atenție specială a fost acordată Partidului Național Român din Transilvania.

Împreună cu Secția română a Partidului Social-Democrat din Ungaria, Partidul Național Român a organizat acțiunile care au culminat cu Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 (Partidul Național Român din Transilvania a luat ființă la Sibiu în 12 mai 1881. Președinte al P.N.R. între 1919 – 1926 a fost Iuliu Maniu (1873 – 1953).

Partidul Național Român pășea în România întregită cu un considerabil prestigiu, cu o vastă experiență și cu un mare capital politic. Compoziția sa socială era eterogenă, programul și ideologia foarte elastice, ceea ce-i va permite să se miște pe aproape întreaga claviatură a vieții politice din România. În conducerea partidului se aflau oameni cu un bogat trecut de luptă pentru cauza eliberării naționale a românilor din Transilvania: Gheorghe Pop de Băsești, Ștefan Cicio-Pop, Todor Mihali, Iuliu Maniu, Vasile Goldiș, Octavian Goga, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad, Sever Bocu, Aurel Lazăr, Ioan Suciș ș.a.

După Unirea Transilvaniei cu România, Partidul Național Român – care a început să se intituleze Partidul Național – a adoptat ca program propriu Declarația de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Conferința din 9 august 1919 a ales funcția de președinte al Partidului Național pe Iuliu Maniu – în locul lui Gheorghe Pop de Băsești, care încetase din viață la 23 februarie 1919, fost președinte între 1903 – 1919 – și a hotărât reorganizarea partidului în conformitate cu noile realități istorice create prin unirea Transilvaniei cu România („Conferința Partidului Național” în ziarul „Patria”, Cluj, I, nr. 142/13 august 1919).

La 17 septembrie 1919, redacția și tipografia ziarului „Patria” – oficios al Partidului Național Român – au fost mutate de la Sibiu la Cluj, unde se afla și sediul central al partidului. La 18 noiembrie 1919, ziarul „Patria” publica un articol despre Partidul Naționalist-Democrat și Partidul Țărănesc, în care făcea un scurt istoric al celor două partide, din care se degaja ideea că, având în vedere orientarea politică a celor două, Partidul Național putea colabora cu ele.

La 13 martie 1920, Regele a semnat decretul de numire a lui Alexandru Averescu (1859 – 1938) în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri – act ce marca, între altele, intrarea Partidului Național și a Partidului Țărănesc în opoziție, pentru o lungă perioadă de timp. Alegerile parlamentare organizate de guvernul Averescu, în mai-iunie 1920 s-au soldat cu victoria Partidului Poporului, care a obținut 206 mandate în Adunarea Deputaților, urmat de Partidul Național cu 27 de mandate și de Partidul Țărănesc cu 25 mandate, fapt ce arată că cele două partide erau principalele forțe ale opoziției (Ioan Scurtu – „Lupta partidelor politice în alegerile parlamentare din mai-iunie 1920” în „Carpica”, Bacău, 1972, pag. 254-260). După multe ezitări, conducătorii Partidului Țărănesc au hotărât să înceapă o activitate mai susținută în Transilvania. Au fost organizate mai multe întruniri politice, iar în octombrie 1921 s-a înființat Comitetul Executiv al Partidului Țărănesc din Transilvania, compus din Gheorghe Bogdan-Duică, Gheorghe Giuglea și Sabin Oprean. În timp ce Partidul Țărănesc se situa pe o poziție burghezo-radicală, Partidul Național a intrat în negocieri cu Partidul Național Liberal în vederea realizării unui acord de guvernare.

„Congreșele Partidelor Național Român și Naționalist al Poporului au hotărât fuziunea (contopirea) în Partidul Național”

(„SOLIA DREPTĂȚII” nr. 11/12 martie 1925).

În aceste condiții a apărut la Deva, în 1921 „SOLIA DREPTĂȚII” organ național independent, apoi oficios al Partidului Național Țărănesc Deva – Orăștie. Foaia a stat inițial sub redacția dr. Simion Câmpean.

„SOLIA DREPTĂȚII” nr. 7/28 iulie 1921, Deva, pag. 1.

Din anul 1922, proprietar devine dr. Aurel Vlad (1875 – 1953), iar între 4 aprilie 1923 și 25 ianuarie 1924 fuzionează cu „Gazeta Hunedoarei”. Apare la Deva, pentru ca din 1924 redacția și administrația ziarului „SOLIA DREPTĂȚII” să se mute la Orăștie, strada George Barițiu (casele dr. Aurel Vlad, jos în colț), ziarul devenind organ al Partidului Național Român, director politic: dr. Aurel Vlad iar ca editor și redactor: dr. Simion Câmpean. Apare în fiecare joi, 20 de lei pe 3 luni,

40 lei pe o jumătate de an, 80 de lei pe an. Pentru America 2 dolari pe anul întreg. Un număr 2 lei.

Primul număr al „SOLIEI DREPTĂȚII” a apărut la 16 iunie 1921 la Deva. Redacția și administrația: Deva, strada Regina Maria, nr. 10, sub redacția dr. Simion Câmpean (nota bene, și nu S. Câmpan cum greșit apare în lucrarea „Orăștie – 750 de ani” (1224 – 1974) de Ion Iliescu și Tiberiu Istrate, Edit. Casa județeană a Corpului Didactic, Deva, 1974, pag. 239).

„Problemele jud. Hunedoara” de prof. Sever Alexandrescu („SOLIA DREPTĂȚII” nr. 1/Crăciun 1934, pag. 5)

Printre redactorii a avut pe dr. Alexandru Herlea, dar câțiva ani a lucrat în redacție și poetul Valeriu Bora (1890 – 1976), apoi Constantin Budoiu (de la nr. 24 al „SOLIEI DREPTĂȚII” din 17 iunie 1926, devenit editor și redactor, iar ziarul ca organ al Partidului Național-Român), dr. Zeno Draia (deputat, redactor la „SOLIA DREPTĂȚII” de la nr. 1/Anul Nou 1929 până în octombrie 1931).

Din 5 noiembrie 1931, anul X, nr. 46 „SOLIA DREPTĂȚII” apare sub conducerea unui comitet. Fondator: dr. Aurel Vlad. Redacția și administrația: strada George Lazăr (îngă Liceul „Aurel Vlaicu”) din Orăștie.

Dr. Zeno Draia – deputat („SOLIA DREPTĂȚII” nr. 31/18.08.32)

De la nr. 1 din 4 februarie 1932 „SOLIA DREPTĂȚII” își mută redacția și administrația la Deva, strada Regele Carol nr. 2, ca organ al Partidului Național-Țărănesc. Director: dr. Eronim Atirescu. Din comitetul de redacție fac parte: dr. Victor Bontescu, dr. Iustin Pop, dr. Emil Selariu, dr. Nerva Oncu, dr. Mihai Tirea, Nicolae Branga și Alexandru Igna.

„SOLIA DREPTĂȚII” nr. 1/4 febr. 1932, Deva. (director: Dr. Eronim Atirescu. Comitetul de redacție).

Din nou, „SOLIA DREPTĂȚII” de la nr. 7/17 martie 1932, își mută redacția și administrația la Orăștie, strada Gheorghe Lazăr, nr. 1. Din 24 martie 1932, de la nr. 8 apare ca redactor dr. Alexandru Herlea, cu mențiunea că ziarul apare sub îngrijirea unui Comitet de redacție.

În numărul 19-20, la Paști 1935, ziarul „SOLIA DREPTĂȚII” apare sub îngrijirea unui Comitet de redacție, fără a se menționa redactorul.

Foaia săptămânală „SOLIA DREPTĂȚII” a hotărât în anul 1928 să nu mai apară până ce nu va înceta silnicia cenzurii, dar după o scurtă întrerupere, își continuă tipărirea, ca și mai înainte.

În intervalul 1930 – 1943 au funcționat în colectivul redacțional și dr. Eugeniu Muntean, Aurel Muntean, Mircea Munteanu. Pe Aurel Munteanu îl regăsim ca redactor la nr. 4/13 februarie 1941 și director pe Cornel Mihăilă. Fondator și proprietar devine dr. Aurel Vlad, ziarul „SOLIA DREPTĂȚII” fiind înscris în Registrul Tribunalului Hunedoara sub nr. 4. Apare de 2 ori pe lună, redacția și administrația stabilindu-se la Orăștie, strada Gheorghe Lazăr nr. 1. Din 6 noiembrie 1941, de la nr. 35 al „SOLIEI DREPTĂȚII” director și redactor devine Cornel Mihăilă, ziarul apărând în fiecare joi. Publicistul Mircea Munteanu, născut în 2 iunie 1914 în Toracul-Mic (Jugoslavia). A absolvit Academia teologică ortodoxă română din Arad (1937).

„SOLIA DREPTĂȚII” nr. 29/11 noiembrie 1943

Secretarul fabricii de încălțăminte „Ardealul” din Orăștie.

Debut în 1930 la ziarul „SOLIA DREPTĂȚII” din Orăștie cu articole politice. Colaborări la: „Gazeta Hunedoarei”, „Înainte”, „Foaia interesantă”, „Libertatea”, „Foaia poporului”, „Gazeta Transilvaniei”, „Știrea”, „Ecoul”, „România de Vest”, „Patria”, „Calendarul”, „România, Bravo!”, „Luceafărul”, „Hotarul”, „Litera”, „Eu și Europa”, „Idea liberă”, „Sfarmă Piatră”, „Tribuna Tineretului” etc. A mai iscălit: Dragoș Dacianu, Tiberiu Mărgineanu, D. D., M. M.

Ultimul ziar din „SOLIA DREPTĂȚII” pe care l-am studiat la Biblioteca Muzeului Județean din Deva, avea înscrisă data de 11 noiembrie 1943, nr. 29, anul XXI, fondator și proprietar: dr. Aurel Vlad, director și redactor: Cornel Mihăilă. Redacția și administrația Orăștie, strada Gheorghe Lazăr nr. 10, apare de două ori pe lună în 4 pagini. Un număr 3 lei.

Cine a fost Aurel Vlad? Pentru necunoscători, dr. Aurel Vlad a fost o figură reprezentativă pentru lupta politică a românilor din prima jumătate a secolului al XX-lea. S-a născut ca fiu al juristului Alexandru Claudiu Vlad, în Orăștie la 25 ian. 1875, și al Aureliei, născută Barițiu. După terminarea studiilor liceale și superioare își ia doctoratul în drept

la Budapesta. Funcționând ca avocat la Orăștie, unde a fost un animator al vieții politice și culturale, Aurel Vlad se numără între inițiatorii politicii activiste și intră cel dintâi în Parlamentul din Budapesta ca deputat al Cercului de la Dobra.

Dr. Aurel Vlad (1875 – 1953) („SOLIA DREPTĂȚII” nr. 25/14 iulie 1932).

„Alegerea în 1903 a tânărului avocat din Orăștie, dr. Aurel Vlad, pe locul devenit vacant în Cercul electoral al Dobrei a reprezentat un însemnat succes al tacticii activiste”. De la tribuna parlamentară, dr. Aurel Vlad a demascat politica statului maghiar. După ce în 1905 pătrunde pentru a doua oară în parlament el apară în continuare interesele românilor bucurându-se chiar de azeziunea parlamentarilor slovaci care recunoșteau: „În alegerea lui Vlad vedem primul succes al activității celor tineri. Chiar pentru opinia noastră publică slovacă dr. Aurel Vlad personifică simbolul noii acțiuni”. Aurel Vlad a participat critic la toate dezbaterile din parlament. Își face datoria întregă de bun român în cariera publică. În decembrie 1918 își gajează întreaga sa avere, pentru a putea face, prin banii luați, față nevoilor țării noi, smulse din ghearele maghiarilor. În Consiliul Dirigent, e șeful resortului de finanțe, iar în guvernul Alexandru Vaida-Voevod, e ministru de finanțe (5 decembrie 1919 – 23 februarie 1920). Deputat în patru cicluri (1919 – 1920, 1926 – 1927), fost (guvernul Iuliu Maniu) ministru

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

al Cultelor (16 noiembrie 1928 – 14 noiembrie 1929) și de Industrie și Comerț (14 noiembrie 1927 – 7 iunie 1930).

Șeful organizației Partidului Național Țărănist din județul Hunedoara, președintele Camerei agricole și Consiliului Județean. Susține cu banii săi ziarul partidului din județ: „Solia Dreptății”, în care scrie și articole.

„Adunarea de la Deva totuși să va țină” („SOLIA DREPTĂȚII” nr. 37/10 septembrie 1925).

E președintele consiliului administrativ al băncii „Ardeleana”; membru în sinoadele și congresele bisericii ortodoxe încă din vremea ungarilor. Fost șef al organizațiilor de Hunedoara și Severin ale „Frontului Românesc”. Căsătorit cu Ana Iancu (1888 – 1955), au un singur copil, Mircea. A propus în Parlamentul României un proiect de lege privind unificarea taxelor percepute de stat pe cuprinsul țării și a susținut proiectul de lege privind dreptul guvernului de-a contracta un împrumut intern și extern. A fost promotorul unei politici juste și civilizate, bazate pe dialog și diplomație, încercând și reușind să evite prin politica sa, conflictele interetnice. Pentru activitatea desfășurată, în anul 1929, i se conferă Ordinul „Coroana României”, în grad de „Mare Cruce”. Spre sfârșitul vieții se retrage din viața politică, la Orăștie.

În 1949, după ce a fost deposedat de toate bunurile sale, este arestat, împreună cu ceilalți miniștri și încarcerat în închisoarea de la Sighet, unde a murit în 2 iulie 1953, fiind unul dintre victimele regimului comunist. În semn de omagiu în 1999, i s-a acordat titlul de „Cetățean de Onoare” – post-mortem al municipiului Orăștie.

Ziarul „SOLIA DREPTĂȚII” (1921 – 1943) are și o parte de literatură în „FOIȚA SOLIEI”, o rubrică permanentă cu proză, articole despre școală, sănătate, cele mai multe semnate de poetul, profesorul și publicistul Valeriu Bora (Pseudonime: V. B. Iasmin, V. Dorna, Melin, Dafin, O. Lupeanu și altele. Născut în anul 1890, în localitatea Crivobaria (județul Caraș-Severin).

„Foiața Soliei” („SOLIA DREPTĂȚII” nr. 8/22 febr. 1923).

A urmat cursurile Gimnaziului Superior Greco-Catolic din Blaj, apoi Teologia la Blaj și Lugoj (1911 – 1915). Devine preot greco-catolic în satele Homorod și Vaidei, județul Hunedoara, până în anul 1919. În 1920, a urmat cursurile pregătitoare de Educație fizică, de pe lângă Universitatea din Cluj, devenind profesor. După terminarea studiilor, este numit profesor la Liceul „Aurel Vlaicu” din Orăștie (1922 – 1948). În 1948, se pensionează și se retrage la Șibot, județul Alba. Editorial, a debutat cu lucrarea „Truda noastră. Sfaturi și îndemnuri pentru popor”, în 1917, la Arad. Este unul dintre inițiatorii „Societății Scriitorilor

Români din Ardeal”, în care scop lansează în revista „Cosînzeana” o anchetă, la care au răspuns mulți scriitori de seamă. A avut relații literare și prietenești cu personalități marcante al vremii: Nicolae Iorga, Liviu Rebreanu, Ion Agârbiceanu, Emil Isac, Ion Gorun, Lucian Blaga, Nichifor Crainic, Aron Cotruș, L. Lovinescu, Gheorghe Bogdan-Duică, iar mai târziu cu compozitorul I. D. Chirescu, care a creat câteva melodii pe versurile sale. În preajma Unirii de la 1 Decembrie 1918, publică în ziarul „Libertatea” de la Orăștie poeziile „La Alba Iulia” (nr. 3/28 nov. 1918) și „Cântarea Carpaților” (nr. 5/29 nov. 1918). Participă la Marea Unire, citește mulțimii de pe una din tribunele adunării poezia „Cântec nou național”. Ca scriitor, este mai mult un poet local, creația sa se integrează în poezia vremii, fiind o expresie a țărânimii din Ardeal. După 1944, a scris mult, dar a publicat foarte puțin, celelalte lucrări ale sale găsindu-se în manuscris. A murit la 30 iulie 1976 (1978), în comuna Șibot, județul Alba), și dr. Solomon Ioan (articolul – „Săptămâna copilului” în „Solia dreptății” nr. 18/2 iunie 1932, pag. 1).

Din anul 1924 pagina literară a „SOLIEI DREPTĂȚII” apărea sub titlul – „Grădina Soliei”. În numărul 37/18 septembrie 1924, pag. 2-3 apare povestirea „Fapte nu vorbe” de Sofia Nădejde.

„Fapte nu vorbe” de Sofia Nădejde („SOLIA DREPTĂȚII” nr. 37/18 septembrie 1924, pag. 2-3).

În numărul următor (nr. 38/25 sept. 1924, pag. 2) Iasmin (Valeriu Bora) îi dedică poezia „Scrisoare”, prietenului Volbură Poiană (pseudonimul literar al maiorului Constantin Năsturaș).

În nr. 50/la Crăciun 1924, pag. 4 apar două colinzi de Simeon Rusu, „auzite de la mama sa, Nastasie R. Florea, Archiud, jud. Cojocna”, apoi „Cântecul vremii” (În amintirea tatălui meu) de Valeriu Bora și surprinzător „Cel mai vechiu raport de poliție” (Sau: deschiderea lui Iisus Christos de către oficialitatea romană), „după buna și mult folositoarea revistă „Poliția” ce apare la Cluj”. Iată acest raport:

„Biblioteca Vaticanului (Roma), unde își are reședința Papa, capul catolicilor din lumea întreagă, este una din cele mai bogate din lumea întreagă. Mulțimea de cărți și scrisori vechi nu au putut fi luate la inventar nici până în ziua de azi – atât sunt de multe acele cărți vechi.

Prin îngrijirea Papei Pius IX (românește s-ar zice: Cucernicul) a văzut lumina zilei, un document uitat de multă vreme și care constituie cel mai vechi raport de Poliție cunoscut până acum.

„Grădina Soliei”: „Scrisoare” (Prietenului Volbură Poiană de Iasmin (Valeriu Bora) („SOLIA DREPTĂȚII” nr. 38/25 sept. 1924, pag. 2).

E făcut de către proconsulul Publius Lentulus, urmașul lui Pilat din Iudeea – de sub stăpânirea Romanilor de pe acea vreme.

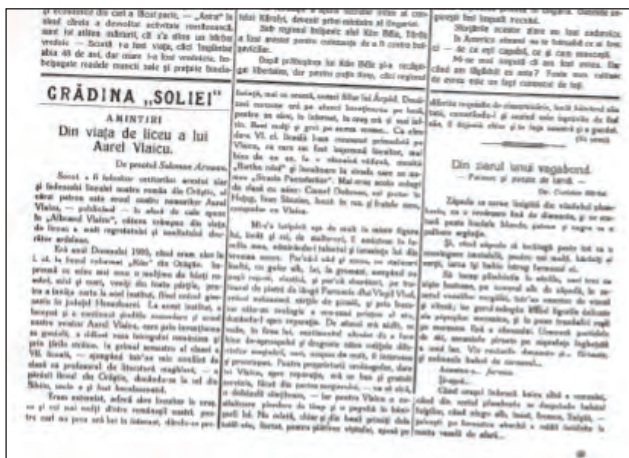

„Grădina Soliei” („Cel mai vechiu raport de poliție”) („SOLIA DREPTĂȚII”, nr. 50/1a Crăciun 1924, pag. 4).

Acest raport polițist – descrie pe Isus Christos. Proconsulul Publius, delegat al stăpânirii Romane în Iudeea, spune că atențiunea i-a fost atrasă de persoana lui Isus și din acest prilegiu face descrierea următoare, în raportul său către șefii săi mai mari:

„Părul lui Isus este blond (galben) și lung, neted – până la urechi, iar de aici cade în valuri pe umeri. O cărare la mijloc îl desface în două părți egale. Isus Christos poartă barbă; ea este de un blond mai închis de cât părul și se termină în două vârfuri. Ochiul îi sunt de un albastru limpede; privirea lor e de obicei dulce; dar în anumite clipe, reflectează o mânie îngrozitoare. Obrajii îi sunt ușor colorați în roz. Statura acestui Om este naturală, bine făcută. El are ținuta dreaptă, vorbește puțin și vocea îi este dulce. Niciodată nu a fost văzut râzând, dar de multe ori plângând. Măinile îi sunt bine îngrijite. „Poartă numele de Isus, fiul Mariei. Prietenii săi îl numesc Fiul lui Dumnezeu...!”

Această descriere se potrivește de minune cu descrierea din sfintele scrieri, și cele profane – și cu chipurile, aproape toate, care ne înfățișează pe Isus Christos. În ce privește „mânia îngrozitoare” din această scrisoare, credem că măcar întrucâtva corespunde adevărului, mai ales când ne gândim la cămătarii și gheșeftarii (atunci nu erau pașapoarte) din ușa sfintei biserici, pe care Isus Christos i-a alungat cu biciul...”.

„Grădina Soliei” („Amintiri – Din viața de liceu a lui Aurel Vlaicu” de preotul Solomon Armean). („SOLIA DREPTĂȚII” nr. 5/29 ian. 1925, pag. 2).

Tot în „Grădina Soliei”, la pag. 2 din nr. 4/22 ianuarie 1925, preotul Solomon Armean publică „Amintiri – Din viața de liceu a lui Aurel Vlaicu” argumentând: „Socot a fi folositor cetitorilor acestui ziar și îndeosebi liceului nostru român din Orăștie, al cărui patron este eroul nostru nemuritor Aurel Vlaicu, - publicând – în afară de cele spuse în „Albumul Vlaicu”, câteva crâmpee din viața de liceu a mult regretatului și neuitatului zburător ardelean”.

Se întâlnesc în foile „SOLIEI DREPTĂȚII” semnăturile lui Alexandru Cazaban, Liviu Rebreanu, Alexandru Vlașuță, Ion Agârbiceanu, Cezar Petrescu, Coriolan Bărbat, Sabin Drăgoi, Volbură Poiană, Alexandru Crișan, Gavril Todica, Victor Eftimiu, Ion Pillat, Ion

Minulescu, Maria Cioban etc. din care multe colaborări. Remarcăm publicarea în trei numere consecutive (40, 41, 42) din luna decembrie 1941 a poeziilor: „Pribeag”, „Noi”, „Moș Crăciun” ale poetului Octavian Goga (1881 – 1938).

„Pribeag” – Poezie de Octavian Goga (1881 – 1938). („SOLIA DREPTĂȚII” nr. 40/11 decembrie 1941, pag. 2).

„SOLIA DREPTĂȚII” a protestat împotriva Diktatului de la Viena.

FRĂȚIA (1926-1927) a avut ca director pe prof. univ. Silviu Dragomir, iar ca redactor pe Valeriu Bora. În nr. 29, 1926, sub titlul „Poveste veche”, M. Sadoveanu istorisește cu marea sa artă despre așezările românilor pe aceste pământuri, iar în nr. 32 și 33, Mircea E. Mulian publică o schiță asupra Orăștiei. Dintre prozatori mai reținem pe I. Agârbiceanu cu „Un pas greșit” (nr. 33-34), I. Creangă cu reproducerea „Nemulțumitului i se ia darul” (nr. 38), ceea ce denotă că publicația era bine orientată sub raport literar.

SOLIA (1935-1936) era soră și similită *Soliei dreptății*. A apărut relativ pentru o perioadă scurtă ca ziar săptămânal sub îngrijirea unui comitet de redacție condus de Dr. Alex. Herlea. De pe prima pagină a

publicației aflăm să redacția și administrația ziarului se aflau în Orăștie, str. Gh. Barițiu nr. 1. Ca oficios al Partidului Național Țărănesc, în dreptul titlului fiecare număr publica un anunț mobilizator de genul: „Noi rămânem la matcă și nu ne părăsim partidul”; „Țărani! Voi sunteți nădejdea țării: în războiu voi umpleți tranșeele; în timp de pace voi lucrați și stoarceți rod ogorului românesc! Luminați-vă, deșteptați-vă țărani!”, „Preoțimei române, când face politică în cer dela bunul D-zeu tot înțelepciunea ca, să nu urmărească altceva în politică, decât ce au urmărit înaintașii lor: Binele neamului.”, „Noi vrem să ajungem la o colaborare directă între Rege și țară. Noi dorim Regelui să fie și Regele României Noi. Nu se poate face țară bună cu păcătoși vechi.” – Ion Mihalache.

Fiind un ziar politic, colectivul de redacție al săptămânalului redactau și publicau articole care susțineau politica Partidului Național Țărănesc, acțiunile și demersurile derulate de reprezentanții acestui partid. Răsfoind colecția ziarului aflată la Biblioteca Muzeului Civilizației Dacice

și Romane din Deva găsim multe informații interesante, chiar inedite privind activitatea Partidului Național Țărănesc și a fruntașilor săi.

În numărul 4 al *Soliei* din 16 mai 1935 putem citi pe prima pagină 3 ample articole cu titlurile: „Part. național-țărănesc este un partid de program”, „Cum vrea partidul nostru să rezolve problema minoritară – De ce greșește dl. Vaida”, „În curând vine și rândul băncilor – Luptăm pentru cooperatizarea și statificarea băncilor, - și pentru desființarea cămătăriei”.

„Oamenii se întreabă pe drept cuvânt că prin ce se deosebește partidul național-țărănesc de către celelalte partide politice.” Adevărul este că până ce alte partide sunt partide personale fiind lipsite de un program și având credință numai în persoana șefului care-i ține legați între olalată, până atunci partidul național-țărănesc este un partid de program, căci cu toții stăm uniți în jurul steagului partidului național țărănesc pe baza programului acestui partid. Acest program a rezultat din voința întregului partid căci a fost votat chiar de congresul general al partidului.

Programul nostru se ocupă cu toate programele de Stat și dorește ca pe baza celor prevăzute acolo să guverneze țara atunci când va veni la putere [...] Rând pe rând vom lămuri pentru iubiiții noștri cetitori acest frumos și detaliat program care conține cheia unei stări mai bune pentru scumpa noastră țară pe care sperăm să o putem conduce la o propășire mai bună” – se precizează în primul articol cu titlul „Part. național-țărănesc este un partid de program”.

În numărul 8 din 13 iunie 1935 *Solia* publică mai multe articole critice la adresa Partidului Național-Liberal. În articolul cu titlul „Liberalii au ajuns la sfârșitul guvernării” publicat pe prima pagină se consemnează: „Deși liberalii se laudă că vor mai sta multă vreme totuși toți cei cari cunosc politica mai departe știu că ei se află la sfârșitul guvernării lor. Cauza că s’au cheltuit așa de repede trebuie căutată în mai multe fapte și anume: 1. Poporul s’ a săturat de ei fiindcă sub niciun alt guvern nu au încasat așa cu forța dările ca sub liberali, 2. Liberalii numai pe față se unesc în dos însă este mare neînțelegere între Dinu Brăteanu, șeful partidului și Ghifă Tătărăscu șeful guvernului...”.

În alt articol publicat în deschiderea paginii 1 cu titlul „Morală politică de realizări” semnat de dr. Alex. Herlea se consemnează: „Partidul Liberal și guvernul acestui partid se mândrește în toate ocaziunile cu politica de realizări aplicate mai cu seamă în materie de edilitate județeană sau comunală și cu seria nesfârșită a îndeplinirii multelor cereri individuale. [...] Partidul Liberal de când a luat în 1922 puterea a manifestat o vădită desconsiderare a legii și a guvernat mai cu seamă întemeiat pe dispozițiuni luate dela caz la caz și prin arbitrar. [...] Zadarnic a introdus partidul nostru o nouă ordine în administrarea bunurilor publice și-a păstrat cu sfințenie legea căci partidul liberal i-a urmat la putere, a desconsiderat în aceeași măsură păstrarea legii și guvernează și azi după sistemul său vechi. [...] Cred că nici odată țara n'a văzut mai multă desconsiderare de lege și mai multă lipsă de chibzuință în cele publice și totuși zărind clar abisul în care ne afundăm, - și pentru rea credința aceasta este întreit de condamnable, - guvernul liberal nu schimbă calea rătăcită și care ne duce la falimentul creditului statului și instituțiilor publice...”

În numărul 10 din 21 martie 1937 al *Soliei* în articolul „Preoții și politica” semnat de Valer Paveloniuc publicat în deschiderea paginii 1 găsim dezbătută o problemă mai mult decât interesantă privind oportunitatea „ca preoții să activeze în politică?!”. Semnatarul articolului precizează că această problemă „ca să poată fi soluționată și ca să primească o deslegare onorabilă, trebuie privită din 3 puncte de vedere: din punct de vedere al partidelor politice; din punct de vedere al învățaturii și al disciplinei bisericești și din punct de vedere al comportării istorice a preoților față de problema națională și socială a neamului nostru.

Din punct de vedere al partidelor politice, nu este nicio nepotrivire! Partidele politice, după părerea noastră, pe căi diferite urmăresc același scop: chivernisirea Statului în folosul și spre progresul material, cultural și moral al cetățenilor. [...] Din punct de vedere al învățaturii bisericești și al atitudinii ierarhiei bisericești față de această problemă ajunge să ne provocă la comunicatul recent al Sf. Sinod, care nu vestește acțiunea politică a preoțimei, ci numai regretă excesele și condamnă abuzurile; ca să nu mai amintim punctul de vedere al căpeteniei

creștinătății universalei a Sf. Părinte dela Roma care spune că ogorul politic nu este un ogor amoral ci dimpotrivă, profund moral, în care preoțimea trebuie să fie cea mai autentică cultivatoare și susținătoare a moralității. [...] Pentru a dovedi aceasta nu vom argumenta ci vom fi în ajutorul memoriei cetitorilor amintindu-le că marile fapte ale istoriei poporului nostru au fost făcute totdeauna cu concursul și cu binecuvântarea preoților bisericilor noastre naționale. Horia și iobagii lui revoluționari au avut însoțitori și sfetnici luminați în preoții lor dela sate. Avram Iancu a avut majoritatea tribunilor recrutați din candidații de preoți eșiți din seminariul „Bunei vestiri” din Blaj iar revoluția din 1918 și inaugurarea stăpânirii românești în Ardealul asuprirei milenare, oare nu au făcut-o consiliile naționale, a căror organizatori și suflet au fost preoții bisericei naționale așa că gazeta ungurească „Budapesti Hirlap” a apărut în chenar negru având articolul de fond intitulat: „Az olah papok revolucioja” (Revoluția preoților valahi)...

În legătură cu presa, mai sunt de însemnat câteva amănunte, și anume: Aurel Vlad a fost editor și proprietar al publicației *Poporul român*, care apărea la Budapesta. La *Poporul român* au colaborat mai mulți orăștieni, printre care V. Osvadă și G. Todica. În al doilea rând, înregistrăm ca un fapt cu totul excepțional, acela că „la 1 ianuarie 1914, odată cu venirea în America a D-lui I. Crețu apare la Detroit, Michigan, ziarul săptămânal *Deșteptarea*, organul oficial al Federației socialiștilor români din America”³⁰.

După 1918, Tipografia „Libertatea” continuă seria cărților de poezii. Cel dintâi volum al poetului Lucian Blaga apare în 1919 concomitent la București și în teascurile tipografiei de la Orăștie. Este vorba de *Poemele luminii*. Volumul tipărit la Orăștie are o poezie în plus, *Luna* (p. 66), și mai multe elemente de punctuație, foarte importante când este vorba de poezie. Un studiu comparativ al celor două volume *Poemele luminii* ar putea face obiectul unei cercetări în vederea editării cât mai corecte a creației poetului. Au urmat în rând Valeriu Bora, *Visează pământul* – 1920, Volbură Poiană, *Cosașii*, poezii – 1925, A. Barbu a Miresii, *Cântecul cucului*, epopee populară cu substrat politic, fără nicio valoare literară – 1934, I. Lăzărescu Orăștioara, *Nopti de vară* – 1946.

Ca o dovadă de muncă și eforturi depuse de slujitorii școlii, inserăm aici câteva tipărituri pentru învățământ. Dascălul C. Baicu tipărește în 1921 *Memorialul școlii capitale greco-ortodoxe-române din Orăștie*. Reținem apoi anuarele școlilor; *Anuarul I al Liceului de stat „Aurel Vlaicu” pe anul școlar 1919-1920*, și tot așa pe 1920-1921, sau cel intitulat *Liceul de stat „Aurel Vlaicu” – 1936-1937*; *Școala civilă de stat de fete – 1923-1924*, *Gimnaziul teoretic de fete al statului „Despina Doamna” – 1940-1941*, anuarul publicat de Letiția Iacob – 1941 etx. În tipografiile din Orăștie s-au editat și câteva lucrări în limba maghiară, cum ar fi anuarele Școlii industriale din Orăștie, anuarele Colegiului reformat, procese verbale de la diferitele consfătuiri ale cadrelor didactice din școlile maghiare.

APAR NOI BIBLIOTECI

Biblioteca Liceului „Aurel Vlaicu”. A fost cu adevărat cea mai impunătoare bibliotecă, sub raportul numărului, al organizării și bineînțeles al valorii fondurilor pe care le-a deținut. Biblioteca „Vlaicu” n-a fost doar o bibliotecă liceală, ci una a orașului și a împrejurimilor. Mai întâi se impune să remarcăm caracterul sistematic și de colecții al fondurilor. Între cărțile de valoare ale bibliotecii au figurat lucrări rare, carte românească veche, edițiile complete ale clasicii literaturii române și nu de puține ori ediții „princeps”, cele mai de seamă titluri pentru filosofie și istoria filosofiei, etică și sociologie, logică și psihologie, opere reprezentative din filologie, istorie, folclor, lexicoane și enciclopedii, apoi lucrările reprezentative pentru literaturile franceză, latină, germană, engleză, greacă, rusă, maghiară etc. În rafturile acestei biblioteci documentare puteau fi găsite volumele de critică literară la zi și principalele tratate de istoria literaturii noastre, monografiile scrisului și ale literaților români, alături de tratatele fundamentale pentru unele din principalele domenii ale științelor exacte etc. Biblioteca a deținut apoi o frumoasă colecție a publicațiilor din Transilvania și a celor noi apărute în epocă, precum și o rară colecție în serii complete de reviste literare³¹. Toate acestea puteau oferi solicitanților o bună documentare pentru studiu și cercetare științifică, iar elevilor o informare aptă a modela convingeri. Numărul volumelor deținute de bibliotecă a fost de 29 500³².

În privința organizării, biblioteca Liceului „Aurel Vlaicu” a avut două secțiuni: una generală, pentru elevi, în care cărțile valoroase și necesare studiului existau în mai multe exemplare. Ministerul Instrucțiunii Publice, prin Casa Școalelor, ca și comitetul școlar al liceului alocau anual sume importante pentru cărți. Faptul că mulți ani în șir la conducerea școlii a fost ca director un pasionat cunoscător al cărților, a avut drept rezultat această preocupare stăruitoare și statornică pentru bibliotecă. Cea de-a doua secție privea biblioteca profesorilor, specializată pe obiectele diverse. Dacă biblioteca elevilor avea subfiliale bibliotecile societăților literare și științifice, biblioteca profesorilor avea și ea colecții speciale pentru muzeul științelor naturale, pentru laboratorul de fizică, chimie etc. Cu alte cuvinte biblioteca mare avea o subfilială: „biblioteca manuală a profesorilor”. Se înțelege că biblioteca liceului a deținut o amplă colecție de manuale, de tablouri literare și istorice, o bună colecție de anuare ale tuturor școlilor, documente de valoare și arhiva societăților etc. Biblioteca și-a amenajat, prin conducătorii destoinici, o sală de lectură și o altă sală amplă ca depozit. Rafturile bibliotecii erau din metal, fiind mobile pentru a putea fi utilizate în funcție de mărimea cărților. Fișele, clasificate alfabetic și sistematic, erau înrămate și expuse pe coridoarele de la parter pentru ca elevii să se poată informa cât mai operativ³³. Orarul bibliotecii era riguros, iar la atelierul de legătorie al școlii, elevii luau sub ocrotire cărțile pe care le reparau, legau, îngrijeau cu pasiune etc. Modul cum a fost organizată biblioteca și chiar felul în care a fost alcătuită, dovedesc atenția și grija acordată acestui mijloc important de învățământ. Între anii 1919-1920 fondurile de carte au provenit fie prin donații, fie prin achizițiile tot mai masive și bine dirijate. Între donatori figurează I. Mihu, A. Vlad, Ar. Demian, I. Lepși, At. Bologa, C. Baicu precum și câteva instituții: Acedemia Română, Ministerul Instrucțiunii Publice, redacțiile unor reviste etc. Cea mai mare parte a cărților au provenit prin achiziții în perioada anilor 1925-1948. Dintre bibliotecarii care au servit și au funcționat în această calitate voluntar amintim pe G. Tămaș, Popovici Bujor etc.

Cu încetarea activității liceului în 1948, biblioteca este împărțită și transferată. O parte din fondurile sale prețioase au ajuns la Muzeul din Orăștie; cele maghiare, în jur de 2 000, au fost preluate de Târgu Mureș,

câteva lucrări de valoare au ajuns la Universitatea din Timișoara, iar 12 740 au fost transferate la București. Reorganizarea liceului pune în ființă și biblioteca, de data aceasta o nouă bibliotecă.

Biblioteca bisericii parohiale III. Cu toate că biserica este mai nouă (1939-1940), fiind o construcție în stil bizantin (arhitect Ilie Ciurdărescu, sculptor Aurel Pop, pictor Nițulescu), parohia deține o bibliotecă documentară provenind de la cea mai veche biserică românească din Orăștie. Cărțile – câteva sute – sunt lucrări cu valoare istorică și documentară deosebită. Multe din ele sunt în limba latină, italiană, română, germană, fiind publicate la Brașov, Blaj, Gherla, Lugoj, Sibiu. Ne oprim la câteva titluri valoroase pentru ceea ce noi numim carte românească veche: *Catehismul cel mare*, Cluj, 1809; Petru Maior, *Predici*, Buda, 1810 și, de același autor, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*. Am consultat recent în fondurile acestei biblioteci *Lexiconul românesc latinesc, unguresc, nemțesc*, Buda, 1825 și câteva cărți vechi românești cum ar fi: *Triod*, 1714, Blaj; *Strașnic*, 1820, Blaj. În fondurile acestei biblioteci pot fi apreciate ca valoroase lucrările lui D. Bojincă, *Animadversia*, Pesta, 1827 și *Răspundere desgustătoare*, Buda, 1828; *Hronica lui Șincai*, în ediția de la Buda, 1844; o cărțuție a lui C. A. Rosetti, *a doua epistolă a domnului Barbu Știrbei*, Paris, 1850, care este tipărită cu literă cirilică etc. Pentru tezaurul de carte românească ar merita să fie amintite și alte lucrări; noi nu consemnăm decât numele unor autori cum ar fi: Aron Teodor, Basiliu Rațiu, S. Bărnuțiu, Pop Gavril, Vasile Maniu, I. Munteanu, Atanasie Marienescu, Petre Lupulov, I. Rațiu, S. Munteanu, Al. Gavra, August Treboniu Laurian, V. Alecsandri, I. Agârbiceanu etc. În afara acestora, biblioteca deține în prezent câteva lucrări în limba latină, de asemenea valoroase. În ordinea vechimii, consemnăm o parte din titluri: *Contra octognitahaereses opus Ephifanii Episcopii*, Paris, 1564; *Comentaria decretiam librum*, Veneția, 1588 (8 volume); *Sumae universae theologiae cristianae secundum unitaries*, care este tipărită la Claudiopoli, Cluj, 1787; *Emile ou de L'education*, vol. I, Amsterdam 1765 etc. Biblioteca deține numeroase dicționare, enciclopedii, lucrări de filologie publicate la Roma (1726), Veneția (1742), Hale (1744) etc. Din tipăriturile Orăștiei semnalăm: *Școala de ucenici din Orăștie – 1898-1900* de Antony Caroly și un alt raport *La 12 ani de existență*, tipărit aici de Lawitzky Karoly.

Biblioteca parohială a Catedralei din Orăștie. Menționăm mai întâi faptul că această catedrală, monument de arhitectură de o reală frumusețe, s-a zidit începând cu anul 1936 și a fost inaugurată la 2 septembrie 1945. Arhitectul este G. Cristinel și executarea aparține inginerilor Tiberiu Eremia, D. Marcu și Dordea. Pictura aparține lui D. Belizarie, iar sculptura lui Anghel Dima. La inaugurarea Catedralei, au venit la Orăștie dr. Petru Groza, Gheorghe Gheorghiu-Dej, P. Constantinescu- Iași etc., precum și alte personalități, miniștri, reprezentanți ai presei din America, Turcia, Egipt etc. Cu acel prilej, dr. Petru Groza spunea: „Orăștia a fost și va trebui să fie un focar pe aceste meleaguri al tuturor pornirilor spre o viață demnă a acestui popor, ea a fost un simbol în toate vremurile pentru o luptă dreaptă”³⁴.

În ceea ce privește biblioteca parohială, aceasta deține o parte din cărțile fostei societăți de lectură. Biblioteca numără astăzi în jur de 1 000 de volume și am reținut ca importante lucrările în primă ediție ale scriitorilor noștri D. Anghel, Șt. O. Iosif, L. Blaga, Emil Gârleanu, R. Rosetti, Sandu Aldea, precum și unele din publicațiile de specialitate, colecții de reviste și ziare românești, mai vechi sau mai noi etc. (“Orăștie 750”, pag 242-243).

NOTE

- ¹ *De la grădina de copii*, în „Libertatea”, nr. 32, 1928, p.3.
- ² *Produse la Geoagiu pentru orfelinatul din Orăștie*, în „Libertatea”, nr. 27, 1920, p. 3.
- ³ *De le orfelinatul din Orăștie*, în „Libertatea”, nr. 29, 1920, p. 1.
- ⁴ *Meseriașii noștri*, în „Libertatea”, nr. 10, 1906, p. 3.
- ⁵ *De la școala de arte și meserii Orăștie*, „Libertatea”, nr. 32, 1928, p. 3.
- ⁶ Dr. Gory Ferencz, *A Szaszvarosi ref. Kun Kolegium Emlekkönyve*, Cluj, 1925.
- ⁷ *Gimnaziul teoretic de fete al statului*, în „Anuarul pe anul 1941”, tipografia „Solia dreptății”, Orăștie, p. 3.
- ⁸ *Producția școlii medii de fete*, în „Libertatea”, nr. 1, 1923, p. 6.
- ⁹ „Libertatea”, nr. 51, 1925, p. 3.
- ¹⁰ „Libertatea”, nr. 2, 1919, p. 3.
- ¹¹ „Libertatea”, nr. 44, 1920, p. 2-3.
- ¹² P. Baciú, *Liceul „Aurel Vlaicu” – 1919*, 1969.
- ¹³ *Liceul românesc din Orăștie va avea 8 clase*, în „Libertatea”, nr. 13, 1919, p. 6.
- ¹⁴ *Vom avea liceu în Orăștie*, în „Libertatea”, nr. 10, 1919, p. 1.
- ¹⁵ *Deschiderea Liceului român în Orăștie*, în „Libertatea”, nr. 22, 1919, p. 1.
- ¹⁶ Pentru amănunte vezi P. Baciú, *op. cit.*, p. 50.
- ¹⁷ *Liceul „Aurel Vlaicu” din Orăștie*, în „Libertatea”, nr. 25, 1920, p. 2.
- ¹⁸ *Anuarul al II-lea al Liceului de stat „Aurel Vlaicu” din Orăștie pe anul școlar 1920-1921*, tipografia „Libertatea”, 1921, p. 22.
- ¹⁹ „Libertatea”, nr. 24, 1919, p. 4.
- ²⁰ *Începuturile liceului din Orăștie*, în „Libertatea”, nr. 17, 1920, p. 3.
- ²¹ „Libertatea”, nr. 24, 1923, p. 1.
- ²² „Libertatea”, nr. 50, 1925, p. 3.
- ²³ „Libertatea”, nr. 41, 1928, p. 3.
- ²⁴ *De la Asociațiune*, în „Libertatea”, nr. 44, 1920.
- ²⁵ „Transilvania”, nr. 1-8, 1932, p. 127.
- ²⁶ „Libertatea”, nr. 48, 1915, p. 3.
- ²⁷ „Libertatea”, nr. 49, 1926, p. 8.
- ²⁸ O. Ghibu, *Universitatea Daciei superioare*, cultura Națională, bucurești, 1929, p. 76.

- ²⁹ „Solia dreptății”, nr. 19, 1928, p. 2.
- ³⁰ G. Stănculescu, „Viața românească” în America, în „Calendarul național al ziarului «America»” pe anul 1925, p. 141-142.
- ³¹2 Anuarul Liceului de stat „Aurel Vlaicu” din Orăștie pe anul școlar 1920-1921, p. 16 și 1921-1922, p. 106-108.
- ³² Z. Stanciu, *Bilanțul înființării și desființării bibliotecii Liceului „Aurel Vlaicu”*, mss. În posesia noastră, p. 5.
- ³³ P. Baci, *op.cit.*, p. 66.
- ³⁴ *Târnosirea Catedralei din Orăștie*, în „Biserica Ortodoxă română”, nr. 9, 1945, p. 474.

BIBLIOGRAFIE

PUBLICAȚII CONSULTATE AFLATE ÎN ARHIVA MUZEULUI CIVILIZAȚIEI DACICE ȘI ROMANE - DEVA

ACTIVITATEA — Foaie politică, economică, socială și literară

— locul apariției: Orăștie

— dimensiuni: 33 X 49 cm.

— proprietar: dr. Aurel Muntean

— redactor șef: dr. Aurel Muntean

— tipografia: „Minerva” – Orăștie

— orientare politică: ziar activist, sprijină politica Partidului
Național Român

— colaboratori de seamă: G. Coșbuc, P. Dulfu, C. Rotică, I.
Ordeanu, V. A. Urechea, Eleonora Slavici

— numere existente: II, 1902 nr. 29

AGRICULTURA HUNEDOREANĂ — Organ de publicitate și
îndrumare al Camerei de Agricultură a județului Hunedoara

— locul apariției: Deva

— dimensiuni: 15,3 X 23,5 cm.

— redactor responsabil: L. Ghiman

— tipografia: „Decebal” – Deva

— orientare politică – nu are

— periodicitate: sezonieră

— colaboratori de seamă: R. Herlea, președintele Camerei de
Comerț, ing. P. Turcu, ing. Gh. Dima, ing. N. Nașcu

— numere existente: I, 1937, nr. 1, 2, 3 II, 1938, nr. 1, 3

ALISPÁNI JELENTÉS HUNYADMEGYE (Buletinul oficial
al Prefecturii județului Hunedoara)

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 15 X 23 cm.
- proprietar: Prefectura județului
- redactor – nu este menționat
- tipografia: Adolf Hirsch – Deva
- orientare politica – foaie oficială a Prefecturii
- periodicitate: nu s-a putut stabili
- colaboratori de seamă: publică ordonanțele oficiale, semnate de prefectul județului
- numere existente: anul 1911 și 1913

ANUARUL Liceului „Avram Iancu” — Brad

- locul apariției: Sibiu și Brad
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- inițiator: Ioan Radu, directorul Liceului
- redactor: nu se menționează
- tipografia: Arhidieceșană din Sibiu, apoi George Roth, Brad
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: 1921-1922, 1922-1923 (anul XLIV-XLV)

ANUARUL Liceului de fete din Deva

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- redactor: nu este menționat
- tipografia: V. Laufer, Deva
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic al Liceului
- numere existente: 1921-1922; 1929-1930 (nu este menționat al câtelea an de apariție)

ANUARUL Liceului real de stat „Decebal” din Deva

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- redactor: Iosif Botean, directorul Liceului
- tipografia: V. Laufer, Deva
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: 1919-1920 (XLIX); 1920-1922; 1924-1925; 1928-1929; 1933-1934; 1934-1935; 1935-1936;

ANUARUL Liceului de stat „Aurel Vlaicu” din Orăștie

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- inițiator: Aron Demian, directorul Liceului
- redactor: nu este menționat
- tipografia: „Libertatea” Orăștie
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic al Liceului
- numere existente: 1920-1921 (II) și 1921-1922

ANUARUL Liceului de stat pentru băieți din Petroșani

- locul apariției: Petroșani
- dimensiuni: 15 X 22 cm
- inițiatori: Romulus Miocu și Koloman Fülöp
- redactori: nu sunt menționați
- tipografia: „Jiul Cultural” Teodor Munteanu, Petroșani
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: 1920-1921 (nu este menționat al câtelea an de apariție)

ANUARUL Școlii civile de stat pentru fete, din Orăștie

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- inițiator: Ion Văleanu, directorului școlii
- redactor: nu este menționat
- tipografia: „Libertatea”, din Orăștie
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: I, 1918-1919

ANUARUL Școlii civile (medii) de stat pentru băieți și fete din Hunedoara

- locul apariției: Hunedoara
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- inițiator: Teodor Popa
- redactor: nu este menționat
- tipografia: Iosif Wachter, Hunedoara
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: 1922-1923 (nu se menționează al câtelea an de apariție)

ANUARUL Școlii civile de stat din Lupeni

- locul de apariție: Cluj
- dimensiuni: 15 X 22 cm
- redactor: nu este menționat
- tipografia: „Cosânzeana” – Institut de arte grafice, Cluj
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: I, 1919-1920

ANUARUL Școlii civile de fete din Brad

- locul apariției: Sibiu
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- inițiator: Avram Mateșiu, directorul școlii
- redactor: nu este menționat
- tipografia: „Carpați”, Sibiu
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: I, 1919-1920

ANUARUL Școlii civile comunale subvenționate de stat, pentru băieți și fete din Hunedoara

- locul apariției: Cluj
- dimensiuni: 15 x 22 cm.
- redactor: Nicolae Dragomir, director provizoriu al școlii
- tipografia: institutul de arte grafice „Ardealul”, Cluj
- orientare politică – nu are
- periodicitate – anuală
- colaboratori de seamă: numai articole nesemnate
- numere existente: 1919-1920 (fără indicarea anului de apariție)

ANUARUL Școlii comunale comerciale industriale de ucenici

- locul apariției: Brad
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- inițiatori: Pavel Lazăr, director
- redactor: nu este menționat
- tipografia: „Zarandul”, Brad
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: 1925-1926 (nu se menționează al câtelea an de apariție)

ANUARUL Școlii medii (civile) de băieți și fete din Hațeg

- locul apariției: Hațeg
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- inițiator: Ștefan Gherman
- redactor: nu este menționat
- tipografia: Nagy Balint, Hațeg
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: 1920-1921; 1922-1923

ANUARUL Școlii medii de stat pentru băieți, din Hunedoara

- locul apariției: Hunedoara
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- inițiator: Teodor Popa, directorul școlii
- redactor: nu este menționat
- tipografia: Iosif Wachter, Hunedoara
- orientare politică – nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: V, 1923-1924; VI, 1924-1925

ANUARUL Școlii medii de fete din Orăștie, cu un curs profesional de un an

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 15 x 22 cm
- inițiator: Hermina Mihulețu, directoare
- redactor: nu este menționat
- tipografia: „Libertatea”, Orăștie
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: 1921-1922 (nu se indică al câtelea an de apariție)

ANUARUL Școlii medii (secundare) de stat pentru fele, din Brad

- locul apariției: Arad
- dimensiuni: 15 X 22 cm
- inițiator: Valeria Nemeș, directoare
- redactor: nu este menționat
- tipografia: Diecesană gr.-ort. română, Arad
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: 1920-1921 (nu se indică al câtelea an de apariție)

ANUARUL Școalei medii de stat pentru fete, din Hunedoara

- locul apariției: Hunedoara
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- inițiator: Eugenia Dragomir, directoare
- tipografia: Iosif Wachter, Hunedoara
- redactor: nu este menționat
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: 1924-1925 (nu se indică al câtelea an de apariție)

ANUARUL Școalei medii de stat din Ilia

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- inițiator: Iosif Stanca, director
- redactor: nu este menționat
- tipografia: Adolf Hirsch, Deva
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: 1922-1923 (nu se indică al câtelea an de apariție)

ANUARUL Școlii normale de băieți, din Deva

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 15 x 22 cm.
- inițiator: Constantin Sporea, directorul școlii
- redactor: nu este menționat
- tipografia: V. Laufer – Deva din 1921; „Libertatea” Orăștie; din 1923: A. Hirsch, Deva; din 1924: „Dreptatea”, Deva; din 1926: Tip. Județeană institut de arte grafice, Deva; din 1928: „Decebal”, Deva; din 1930: V. Laufer, Deva
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: primul an de apariție a fost pentru anul școlar 1919-1920.

Se păstrează în colecțiile noastre anii I–XIV, respectiv din 1919 până în anul școlar 1933-1934

ANUARUL Școlii superioare de comerț „I. C. Brătianu” din Hațeg

- locul apariției: Hațeg
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- inițiator: Ștefan Gherman, directorul școlii
- redactor: nu este menționat
- tipografia: Izidor Berger, Hațeg
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: 1920-1921; 1925-1926 până la 1931-1932 (nu se menționează al câtelea an de apariție)

ANUARUL Școlii ucenicilor de meserii din Orăștie

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- inițiator: Octavian Lupeanu, directorul școlii
- redactor: nu este menționat

- tipografia: „Libertatea” Orăștie
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: pe anul 1920-1921 (I)

ASTRA HUNEDOREANA - Organ al Asociației culturale „Astra” din județul Hunedoara. Ziar săptămânal de informații și de îndrumare românească

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 15 X 23,5 cm.
- fondator: C. Dumitrescu, prefectul județului Hunedoara
- redactor: prof. Ștefan Lupan; director: Victor Șuiaga
- tipografia: „Astra”, Deva
- orientare politică: ne angajat politic
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: Silviu Dragomir, N. Lupșor, Șt. Lupu
- numere existente: 5, 9, 19/1943; 5, 9, 18, 22, 28/1944

AVÂNTUL. Organ, independent de cultură și informațiuni din Valea Jiului

- locul apariției: Petroșani, Tg. Jiu
- dimensiuni: 30 X 44 cm.
- director și proprietar: Vasile B. Taloescu
- tipografia: Nicu Miloșescu, Tg. Jiu
- orientare politică: ne angajat politic
- periodicitate: săptămânal; apare duminica
- colaboratori de seamă: articolele nu sunt semnate
- numere existente: 5-15, 16/1930; 1-25/1931; 6, 8, 9, 10, 13, 17/1939; 3, 9, 31/1941; 8-9, 14-15/1944; 2-3, 9-11, 16-17, 21-24/1945; 7-10, 13-20, 22-24/1946; 1-3; 5-13/1947

BUGETUL GENERAL al Administrației generale a județului Hunedoara

- locul apariției: Deva

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

- dimensiuni: 22 x 29 cm.
- inițiator: Administrația județeană
- redactor: nu este menționat
- tipografia: Județeană Deva
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anuală
- colaboratori: nu cuprinde semnături
- numere existente: 1926, 1929, 1930, 1933 (nu se indică al câte-lea an de apariție)

BULETINUL CAMEREI DE COMERȚ ȘI INDUSTRIE

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 15,5 X 22,5 cm.
- redactor-responsabil: E. Rusiecki
- tipografia: „Dreptatea”, Institut de arte grafice, Deva
- orientare politică: nu are
- periodicitate: lunar
- colaboratori de seamă: toate articolele sunt semnate numai cu inițiale
- numere existente: I, 1926, nr. 11

BULETINUL OFICIAL AL JUDEȚULUI HUNEDOARA

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 22 X 30 cm
- redactor: nu este menționat
- tipografia: Imprimeria județeană, Deva
- orientare politică: nu are
- periodicitate: bilunară
- colaboratori de seamă: cuprinde acte oficiale
- numere existente: XXVI, 1945, nr. 1-3, 5-7, 12-27; XXVII, 1946, nr. 1-17, 21-24, 26, 27; XXVIII, 1947, nr. 7-10, 12, 13, 16, 18, 22; XXIX, 1948, nr. 2-13, 15, 20-26

BUNUL ECONOM — Revistă pentru agricultură, industrie și comerț. Organ al Reuniunii economice din Orăștie și a Reuniunii române de agricultură din comitatul Sibiului

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 28 x 36 cm.
- redactor responsabil: Aurel P. Barcianu
- tipografia: „Minerva”, Orăștie
- orientare politică: nu are
- periodicitate: săptămânal (apare duminica)
- colaboratori de seamă: – articolele nu sunt semnate
- numere existente: IV, 1903, nr. 45

BUMBUȘCA Revistă satirică

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 22,5 X 28 cm.
- redactor: nu este menționat; inițiată de studenții hunedoreni
- tipografia: este foaie șapilografiată; nu se menționează tipografie
- orientare politică: nu are
- periodicitate: „Apare când o taie capul”
- colaboratori de seamă: pseudonime hazlii
- numere existente: pe anul 1930

BOBÂRNACI

Adaus umoristic la ziarul „Libertatea”

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 25,2 X 29 cm.
- redactor: Haralamb Călămar
- tipografia: Tipografia Nouă, Orăștie
- orientare politica: nu are
- periodicitate: bilunară
- colaboratori de seamă: apar pseudonime hazlii
- numere existente: I, 1911, nr. 2, 3, 10, 11, 25; II, 1912 nr. 7, 8, 23, 24; III, 1913 nr. 3, 4, 6, 11, 12, 14, 17; IV, 1914, nr. 3, 5.

CALENDARUL INTERESANT

- locul apariției: Szászváros – Orăștie
- dimensiuni: 12 X 18,5 cm.
- redactor responsabil (și inițiator): Gavril Todica

- tipografia: Modernă, Orăștie
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anual
- colaboratori de seamă: Gavril Todica; nu apar alte semnături
- numere existente: 1917 (nu se indică al câtelea an de apariție)

CALENDARUL NAȚIONAL AL FOII INTERESANTE

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 12,3 X 19 cm.
- inițiator, redactor: nu sunt menționați
- tipografia: Nouă, Orăștie
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anual
- colaboratori de seamă: articolele nu sunt semnate
- numere existente: I, 1911

Continuă cu:

CALENDARUL NAȚIONAL AL FOII INTERESANTE

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 12,3 X 19 cm.
- redactor: nu este menționat
- tipografia: „Libertatea” Orăștie
- orientare politică: are alunecări de dreapta
- periodicitate: anual
- colaboratori de seamă: I. Dragoslav, Gh. Popescu, Al. Stamatiad, V. Voiculescu, Dimitrie Anghel, Zaharia Stancu
- numere existente: XI, 1923 - XV, 1927

CALENDARUL ȚĂRANULUI ROMÂN

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 13 x 21 cm.
- proprietar și editori: I, Hereș și V. Laufer
- tipografia: V. Laufer – Institut de arte grafice, Deva
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anual

— colaboratori de seamă: Ion Creangă, Th. Speranță (reproduceri din...)

— numere existente: I, 1922

CALENDARUL ZARANDULUI

— locul apariției: Brad – Deva

— dimensiuni: 12,5 X 19 cm.

— redactor: G. Micu – Delabăsești

— tipografia: „Astra”, Deva

— orientare politică: nu are

— periodicitate: anuală

— colaboratori de seamă: Ioan Lupaș, Vlaicu Bârna, Oct. Goga, George Lesnea, Cincinal Pavelescu, Lascarov Moldovan, Th. Speranță, Elena din Ardeal (sunt și reproduceri din alte publicații)

— numere existente: 1944, 1946 (nu se menționează al câtelea an de apariție)

CONVORBIRI ȘTIINȚIFICE Revistă mensuală pentru știință și cultură

— locul apariției: Orăștie

— dimensiuni: 16 X 24 cm.

— redactor responsabil: Gavril Todica

— tipografia: „Modernă”; din 1919 „Libertatea” – Orăștie

— orientare politică: nu are

— periodicitate: lunar

— colaboratori de seamă: Gavril Todica, dr. Alexandru Borza, Constanța Dunca-Șchiau, Petre Sergescu

— numere existente: I, 1917, nr. 1-12; II, 1918, nr. 1-12

COSÂNZEANA Revistă literară ilustrată

— locul apariției: Orăștie

— dimensiuni: 23 X 30,5 cm.

— redactor responsabil: Sebastian Bornemisa

— tipografia: Tipografia Noua, Orăștie

— orientare politică: neangajată politic

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: Liviu Rebreanu, Ion Agârbiceanu, Mihail Sadoveanu, Dim. Anghel, Șt. O. Iosif, Em. Gârleanu, Jean Bart, Victor Eftimiu, Zaharia Bârsan, Elena din Ardeal (Simtion), Elena Farago, Alex. Ciura, N. Beldiman, I. L. Caragiale, V. C. Osvadă, Emil Borcia, Valeriu Braniște, Ioan Dragoslav.
- numere existente: I, 1911, nr. 1-5; II, 1912, nr. 1-52; III, 1913, nr. 1-50; IV, 1914, nr. 1-24; 26-29; 31-38; V, 1915, nr. 1-4

CREDINȚĂ ȘI AVÂNT. Curier cultural și informativ

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 30 X 42,5 cm.
- director: Ion Corbuțiu
- redactor responsabil: Nicolae Corbuțiu
- tipografia: „Ardealul” Deva
- orientare politică: – alunecări de dreapta
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: articolele apar nesemnate
- numere existente: I, 1939, nr. 4-7; II, 1940, nr. 15

CURIERUL

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 30 X 41 cm.
- proprietar și director: Octav Buzgău
- redactor: nu este menționat
- tipografia: Tipografia Românească, Deva
- orientare politică: alunecări de dreapta
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: nu are
- numere existente: I, 1942, 1, 4, 6, 8, 10, 11, 13, 16, 21, 24-26, 28-31

CUVÂNTUL HUNEDOAREI Organ independent, cultural, social și de informații. Din singurul număr existent (23/1931) nu s-au putut extrage datele necesare

DREPTATEA, Organ al Partidului Național Liberal din județul Hunedoara

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 38 X 52 cm.
- redactor: apare sub îngrijirea unui comitet
- tipografia: Tipografia Românească, Deva
- orientare politică: liberal
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: articolele sunt semnate cu inițiale sau pseudonime
- numere existente: 5/1937; 22/1947

A DÉVAI ALLAMI TANITÓKEPEZLE ERTESÍTŐJE
(Anuarul Școlii Normale de stat din Deva)

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- inițiator: Hettyey Gábor, directorul școlii
- tipografia: Breier Mór, Deva
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anual
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: 1885-1888 (nu se menționează al câtelea an de apariție)

DÉVA ÉS VIDÉKE (Deva și împrejurimile)

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 29 X 41,5 cm.
- redactor responsabil: Székely Lajos
- redactor: Kovács Károly
- tipografia: Vilmos Laufer – Deva
- orientare politică: nu are
- periodicitate: anual
- colaboratori: nesemnificativi
- numere existente: XXXI, 1923 – XXXIII, 1925

ȘI EUROPA. Tribună de cuvânt și gând românesc

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 24 X 31,5 cm
- tipografia: nu este menționată.
- directori: Ion Ilea și Nicolae Rusu
- redactor responsabil: Ion Corbuțiu și Ilie Fulea
- tipografia: nu este menționată
- orientare politică: de dreapta
- colaboratori de seamă: Aron Cotruș, Gh. Freamăt, Gh. Minovici, Paul Constant
- numere existente: 1, 2, 3/1937, II

GAZETA HUNEDOAREI - Organ săptămânal, independent, cultural, social și de informații

- locul de apariție: Deva
- dimensiuni: 29 X 42,5 cm
- director: Ioan Mișu
- redactor: Gheorghe Ghina
- tipografia: Vilmos Laufer, Deva
- orientare politică: nu are, dar susține interesele țărănimii
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: Volbură Poiană, Ion Sântimbreanu, Liviu Rebreanu, Alex. Mănculesc, Coriolan Bărbat
- numere existente: II, 1923 nr. 1-13; III, 1924, nr. 1-5, 7, 9-14, 16-23; IV, 1925, nr. 1-4, 8-14, 16-17, 20-34, 36-52; IX, 1930, nr. 5-7; X, 1931, nr. 4, 22, 34; XII, 1933, nr. 15, 26, 30, 34, 35, 37-39, 43; XIII, 1934, nr. 5-8, 10, 18, 19, 35, 42, 43, 49, 51, 52; XIV, 1935, nr. 3-5, 9, 11, 13, 16, 19, 23, 25, 34, 35, 38, 39-42, 44, 48, 50.

GAZETA HUNEDOAREI (serie nouă). Organ independent, de unire, acțiune și înfrățire românească

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 29 X 42,5 cm.
- fondator: colonel C. Dumitrescu, prefectul județului Hunedoara
- redactor responsabil: Ioan Mișu

- tipografia: „Românească”, Deva
- orientare politică: nu are orientare declarată; susține interesele țărănimii
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: N. Lupșor, Victor Șuiaga
- numere existente: I, 1941, nr. 5, 13, 14, 17, 19-21, 23, 27-32, 36, 37; II, 1942, nr. 1, 4, 5, 6, 11, 17-19, 21, 26, 32, 33, 35, 36, 40; III, 1943, nr. 14, 19, 23, 37

GAZETA OFICIALĂ A JUDEȚULUI HUNEDOARA

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 23 X 31 cm.
- redactor: nu este menționat
- tipografia: Adolf Hirsch, Deva
- orientare politică — nu are
- periodicitate: săptămânală
- colaboratori: publică acte oficiale
- numere existente: III, 1921, 11, 33-52

HADES. Studii de filosofie

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 12 X 19 cm.
- inițiator și redactor: Gavril Todica
- tipografia: Tipografia Noua, Orăștie
- orientare politică: nu are
- periodicitate: nu s-a putut stabili
- colaboratori: Gavril Todica
- numere existente: partea 1/1912

HAI SĂ RÂDEM. Organ al netezirii zbârciturilor sufletești.

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 23 X 32 cm.
- redactori: „Nici noi nu-i cunoaștem”
- cenzurat: A. Herlea
- tipografia: „Libertatea”, Orăștie

- orientare politică: nu are
- periodicitate: nu s-a putut stabili
- colaboratori: articolele, pamfletele, glumele sunt nesemnate
- numere existente: I, 1921, „între 13 și 14 Martie”

HORIA Organ oficial al Frontului Plugarilor din România, pentru Ardeal și Banat (seria nouă)

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 30 X 43 cm.
- director: A. Filimon
- redactor: nu este menționat
- tipografia: „Decebal”, Deva
- orientare politică: ziar democrat
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: Romulus Zăroni, Ioan Moga-Fileru
- numere existente: II, 1945, nr. 2, 18, 32, 34, 35-38, 40-48; III, 1946, nr. 1-14, 16-22, 25-46; IV, 1947, nr. 98-134

HUNEDOARA. Organ al Frontului Național Țărănesc

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 23 X 39 cm.
- fondator: dr. Ilie Lazăr
- redactor responsabil: dr. Cornel Bănățeanu
- tipografia: „Arta”, Deva
- orientare politică: ziar democrat, apără interesele țăranimii
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: din numerele existente, nu rezultă
- numere existente: I, 1944, nr. 2, 3

HUNEDOARA NOASTRĂ. Revistă lunară de folclor și muzică populară

- locul apariției: Hunedoara
- dimensiuni: 15 X 21,5 cm
- director și redactor responsabil: Nicoiaie M. Isac
- tipografia: I. Wachter, Hunedoara

- orientare politică: nu are
- periodicitate: lunar
- colaboratori de seamă: N. M. Isac, Victor Isac
- numere existente: I, 1942, 6-8; II, 1943, nr. 1-4, 8-11

HUNEDOREANUL. Organ săptămânal independent

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 28 X 42 cm
- director și redactor responsabil: Ion Popescu-Costești
- tipografia: Adolf Hirsch, Deva
- orientare politică: nu s-a putut stabili
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: nu s-au putut stabili
- numere existente: I, 1937, nr. 1

HUNYAD. Vegyes tartalmú megyei hetiközlöny (Hunedoara – Magazin săptămânal de știri)

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 31 X 44 cm.
- proprietar, redactor: nu sunt menționați
- tipografia: Adolf Hirsch, Deva
- orientare politică: neconcludent
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: nu are
- numere existente: III, 1879, 1880, 1881, 1883, 1885-1887, 1889-1901

HUNYADVARMEGYE. Politikái, közgazdasági és vegyes tartalmú hirlap (Județul Hunedoara. Ziar politic economic cu conținut variat)

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 30 X 45 cm.
- redactor responsabil: Szabo Istvan
- tipografia: Adolf Hirsch, Deva

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

- orientare politică: neconcludent
- periodicitate: bisăptămânal
- numere existente: IV, 1905, 1906, 1908-1910, 1912-1916

HUNYADVARMEGYE. Politikái, közigazdasági és vegyes tartalmú hirlap (Județul Hunedoara. Ziar politic economic cu conținut variat)

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 28 X 47,5 cm.
- redactor: Leltner Mihály
- tipografia: Adolf Hirsch, Deva
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: nu are
- numere existente: XLI, 1917-1930

HUNYADVARMEGYE „Hivatalos Lapja” tárgymutatója (Județul Hunedoara, Foia funcționarilor publici)

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 23 X 30 cm.
- redactor: nu este menționat
- tipografia: Vilmos Laufer, Deva
- orientare politică: nu are
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: nu are
- numere existente: 1904-1911, 1913 (nu se menționează al câtelea an de apariție)

HUNYADVARMEGYEI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TARSULAT ÉVKÖNYVE (Anuarul Societății de istorie și arheologie a comitatului Hunedoara)

- locul apariției: Budapesta; Deva
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- inițiator: Societatea de istorie și arheologie a comitatului
- redactori: Oscar Mailand; Kolumbai Samu; Veress Endre
- tipografia: Ajtaj K. Albert (Cluj); Adolf Hirsch (Deva)

- orientare politică: nu are
- periodicitate: anual
- colaboratori de seamă: Teglás Gabor, Solyom Fekete Ferencz, Oscar Mailand, Koncz J., Kun Robert, Veress Endre
- numere existente: I, 1882, 1891, 1897, 1899-1911

ÎNAINTE. Organ săptămânal de luptă naționalistă al tineretului

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 24 X 32 cm.
- redactori: N, Susan, I. Dobre, Gh. Mioc
- tipografia: Institutul de arte grafice „Corvin”, Deva; în 1936 tipografia „Patria, Deva
- orientare politică: nu are
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: nu s-au putut stabili
- numere existente: I, 1933, nr. 1, 2, 8; III, 1935, nr. 18, 19, 40; IV, 1936, nr. 3, 5, 6, 7, 23, 24, 27

LANCEA. Organ politic, social și de informații

- locul apariției: Deva, Brad
- dimensiuni: 29 X 42 cm.
- director: Cornel T. Russu
- redactor: N. Susan
- secretar de redacție și girant: N. Braica
- orientare politică: ziar democrat; apără interesele țărănimii
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: nu s-au putut stabili
- numere existente: I, 1935, nr. 1, 2

LIBERTATEA Foaie națională politică

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 28 X 41; din 1909: 35,5 X 49 cm.
- redactor și editor: Ioan Moța
- tipografia: „Minerva” (Libertatea), Orăștie
- orientare politică: activistă; susține linia Partidului Național Român; după 1920 are preocupări electorale de dreapta

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: Gavril Todica, Sebastian Bornemisa, G. Coșbuc, Al. Cazaban, Ilarie Chendi, G. Bogdan-Duică, Al. Vlahuță, Victor Vlad Delamarina, Victor Bontescu
- numere existente: I, 1902, nr. 4; 1909, nr. 23-26, 32-34, 37, 39, 45, 40, 40; 1911, nr. 2, 11; 1922, nr. 13, 36, 46; 1920, nr. 15; 1924, nr. 46; 1925, nr. 40, 43, 47

MOLDOVA, organ al fundației culturale regale „Regele Mihai”, în colaborare cu Astra Hunedoreană

- locul apariției: Deva (se menționează: „apare în refugiu, sub patronajul dl. C. Dumitrescu, prefectul județului Hunedoara”)
- dimensiuni: 27 X 41 cm
- director: Constantin Sturzu
- redactor: Simion Vărzaru
- tipografia: Imprimeria județeană, Deva
- orientare politică: de dreapta
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: nu s-au putut stabili
- numere existente: VI, 1944, nr. 284, 292, 295, 299

PALAVRE

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 12 X 19 cm.
- inițiator și redactor: Gavril Todica
- tipografia: Tipografia Nouă, Orăștie
- orientare politică: nu are
- periodicitate: nu s-a putut stabili
- numere existente: un număr din 1906

PLAIURI HUNEDORENE Revista Asociației corpului didactic primar din județul Hunedoara. Organ de cultură profesională și generală

- locul apariției: Simeria, Petroșani, Deva
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- redactor: Alexandru David

— tipografia: Județeană, Deva

— orientare politică: nu are

— periodicitate: lunar

— colaboratori de seamă: Izabela Sadoveanu, Constantin Sporea, Iosif Stanca, Marin Biciulescu, Cornel Sântimbrenua, Sabin Jula, Pompei Hossu-Longin

— numere existente: I, 1930, nr. 1, 9, 11, 12; 1931, nr. 1, 4-6, 8-12; 1932, nr. 1, 2, 5, 6, 8-12; 1933, nr. 1-6, 11; 1934, nr. 1, 2, 4, 7-12; 1935, nr. 1-6, 11, 12; 1936, nr. 1-4, 6, 10, 12; 1937, nr. 1, 2, 4, 5, 12; 1938, nr. 1-6, 11, 12; 1939, nr. 1, 2, 9-12; 1940, nr. 1, 2; 1941, nr. 1-6, 9, 10; 1943, nr. 1-3, 10-12; 1944, nr. 1-4

PLUGARUL LUMINAT Aduș economic la ziarul „Libertatea”

— locul apariției: Orăștie

— dimensiuni: 29 X 41,5 cm.

— director: Ioan S. Ordeanu

— tipografia: „Libertatea”, Orăștie

— orientare politică: nu are

— periodicitate: nu s-a putut stabili

— colaboratori de seamă: nu s-au putut stabili

— numere existente: XIII, 1922, nr. 8

PUBLICAȚIILE MUZEULUI JUDEȚEAN (după 1937: „*SARGETIA*”)

— locul apariției: Deva

— dimensiuni: 18 X 24,5 cm

— inițiator și redactor: Iosif Mallasz; pentru *SARGETIA*: Oct. Floca

— tipografia: Județeană, Deva

— orientare politică: nu are

— colaboratori de seamă: Iosif Mallasz, Martin Roska, I. Lepși, Mircea Eliade, Constantin Daicoviciu, Octavian Floca, Alex. Ferenczi, Ion Nestor, Mihail Macrea

— numere existente: 1924-1928; Pentru *SARGETIA*: I, 1937 și următorii

REVISTA ÎNVĂȚĂTORILOR ȘI ÎNVĂȚĂTOARELOR DIN JUDEȚUL HUNEDOARA

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 15 X 22 cm.
- inițiator: Revizoratul școlar al Județului Hunedoara
- redactor: apare sub îngrijirea unui comitet
- tipografia: „Județeană”, Deva
- orientare politică: nu are
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: membrii corpului didactic
- numere existente: I, 1927, nr. 1&16; 1928, nr. 1-7, 1752; 1929, nr. 9-14

REVISTA ORĂȘTIEI Organ social, economic și literar

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 31,5 X 47 cm.
- redactor responsabil: dr. Silviu Moldovan
- editor: Aurel Popovici-Barcianu
- tipografia: „Minerva”, Orăștie
- orientare politică: publicație activistă; susține linia politică a Partidului Național Român
- colaboratori de seamă: Francisc Hossu-Longin, G. Coșbuc, Traian Demetrescu, Sofia Nădejde, Șt. O. Iosif, Ilarie Chendi, Veronica Micle, Al. Vlahuță, G. Bogdan-Duică
- numere existente: I, 1895, nr. 2, 14-29, 37, 43-51; 1896, nr. 1-3, 22, 26, 39, 41, 47, 52; 1897, nr. 1-24, 29-45, 47-52; 1898, nr. 9, 10, 12-16, 18-41, 43-50, 62; 1899, nr. 6.

SZASZVAROS ÉS VIDÉKE (Orăștie și împrejurimile)

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 27 X 41 cm.
- proprietar și redactor responsabil: Szanto Karoly
- tipografia: Societatea tipografică, Orăștie
- orientare politică: nu are
- periodicitate: săptămânal

- colaboratori de seamă: nu are
- numere existente: X, 1922, 1925, 1926

SÂNCEAUA „Organ al keskenyezăilor neorganizați” (număr unic)

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 23,5 X 31,5 cm.
- inițiator: foaia „Cucuveica”?
- redactor: nu este menționat
- tipografia: nu este menționată
- orientare politică: nu are
- periodicitate: a apărut un singur număr
- colaboratori de seamă: apar nume fictive
- numere existente: 1911

SOLIA organ al Pantidului Național Țărănist, din Orăștie

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 29 X 41 cm.
- redactor: un comitet, condus de Alex. Herlea
- tipografia: A. Hirsch, Deva
- orientare politică: țărănist
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: nu are
- numere existente: I, 1935, nr. 4, 6, 7, 15, 18, 19; 1936, nr. 2, 6, 8, 10, 11, 16, 18-20, 23, 26, 31, 33-38; 1937, nr. 10, 26

SOLIA DREPTĂȚII, organ al Partidului Național Țărănesc

- locul apariției: Orăștie
 - dimensiuni: 29 X 41,5 cm .
 - director politic: dr. Aurel Vlad
 - editor și redactor: Dr. S. Câmpeanu
 - tipografia: „Libertatea”, Orăștie
 - orientare politică: țărănistă
 - periodicitate: săptămânal
 - colaboratori de seamă: dr. Aurel Vlad, Coriolan Bărbat,
- Sofia Nădejde

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

— numere existente: IV, 1924, nr. 29, 30, 32, 33, 37, 39, 41, 42, 44, 46-50; 1925, nr. 2, 3, 5-11, 15, 16, 18, 20-27, 30-42, 45-52; 1926, nr. 24; 1928, nr. 10, 26; 1929; nr. 1-37, 45; 1930, nr. 23, 28; 1931, nr. 13, 30, 31, 38, 44, 40; 1932, nr. 1-5, 7, 8-12, 15-22, 24-27, 32, 42; 1933, nr. 3, 35; 1934 nr. 48

SOLIA DREPTĂȚII ȘI GAZETA HUNEDOAREI. Organ al Partidului Național Român

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 29 X 41 cm.
- director politic: dr. Aurel Vlad
- editor și redactor: dr. S. Câmpean
- tipografia: V. Laufer, Deva
- orientare politică: susține linia politică a P.N.R.
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: Ion Agârbiceanu, Ion Pilat, Liviu Rebreanu, Ion Minulescu, Al. Cazaban, Victor Eftimiu, Volbură Poiană
- numere existente: III, 1923, nr. 17-19, 25, 29-34, 36, 38, 46, 48-52; 1924, nr. 2, 4-8, 10-18, 20-23, 26

STUDII ȘTIINȚIFICE

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 12,5 X 20 cm.
- inițiator: Gavril Todica
- redactor responsabil: Gavril Todica
- tipografia: Tipografia Noua, Orăștie
- orientare politică: nu are
- periodicitate: trimestrială
- colaboratori de seamă: Gavril Todica
- numere existente: I, 1910, fasc. I-IV; 1911, fasc. I-IV; 1912, fasc. II-III

ȚĂRĂNIMEA Organul Partidului Țărănesc din județul Hunedoara

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 28 X 39 cm.

- redactor responsabil: Ion Sânzeanu
- tipografia: V. Laufer, Deva
- orientare politică: țărănistă
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: nu s-au putut stabili
- numere existente: 1929, nr. 37

TOVĂRĂȘIA Foaie oficială a Centralei tovarășiilor și Însoțirii pentru asigurarea vitelor, din Orăștie (Aduas economic la ziarul „Libertatea”)

- locul apariției: Orăștie
- dimensiuni: 28 X 40 cm.
- redactor: Vasile Osvadă
- tipografia: „Libertatea”, Orăștie
- orientare politică: nu are
- numere existente: IV, 1909, nr. 7, 10

UNIREA NAȚIONALĂ HUNEDOREANĂ. Organ pentru propagandă electorală

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 25 X 36 cm.
- redactor: nu este menționat
- tipografia: Județeană, Deva
- orientare politica: nu s-a putut stabili
- periodicitate: nu s-a putut stabili
- colaboratori de seamă: nu are
- numere existente: 1931, numărul din 23 mai

VOINȚA Organ săptămânal al Partidului Poporului, din Județul Hunedoara.

- locul apariției: Deva
- dimensiuni: 26 X 38 cm.
- fondator: dr. Petru Groza
- redactor: Victor Șuiaga
- tipografia: „Decebal” Deva

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

- orientare politică: democrat
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: nu s-au putut stabili
- numere existente: II. 1931, nr. 24

ZARANDUL. Organ independent național din Valea Crișului Alb

- locul apariției: Brad
- dimensiuni: 23 X 34 cm.
- redactor responsabil: Cornel D. Rusu
- tipografia: „Moșilor”, Brad
- orientare politică: de dreapta
- periodicitate: săptămânal
- colaboratori de seamă: nu s-au putut stabili
- numere existente: V, 1937, nr. 40, 41

ZORI NOI. Organul comitetului regionalei Alba – Hunedoara al Partidului Comunist Român

- locul apariției: Deva, Petroșani
 - dimensiuni: 30 X 49 cm
 - redactor responsabil: Teodor Vancea
 - tipografia: Județeană, Deva; din 1946 tipografia „Jiul Cultural”
- Petroșani
- orientare politică: comunist
 - periodicitate: săptămânal, apoi cotidian
 - colaboratori de seamă: Nicolae Ceaușescu
 - numere existente: I, 1944, nr. 2, 4, 6-8; 1945, nr. 1-6, 9- 13, 16, 17, 21, 38, 39, 42, 50, 57, 64, 69, 71-74, 77, 89, 90, 92; 1946, nr. 249, 257, 287-288; 1947, nr. 310, 324, 328-369, 390, 588, 849; 1948, nr. 436, 456, 500, 505, 507, 512, 526, 530, 535, 561, 564, 566-568, 578, 579-580, 582, 584-586, 659, 661, 696, 699, 703

COLECȚII DE ZIARE

- Colecția ziarelor „Graiul Muncitorimei” (1921-1925), „Munca” (1922-1923, bilingv), „Montanistică și Metalurgie” (1922-1927, bilingv), „Curierul Valei Jiului” (1922, bilingv), „Gazeta Jiului”

(1922-1928), „Avântul” (1928-1947), „Conductor Tehnic” (1928-1936, bilingv), „Valea Jiului” (1930-1931), „Plaiuri Hunedorene” (1930-1944), „Anuarul Liceului de stat pentru băieți din Petroșani” (1920-1923), „Zsilvölgyi Katholicus Tudósító” (1921-1922), „Zsilvölgyi Hirlap” (1922-1923), „Zsilvölgyi Napló” (1924-1942), „Zsilvölgyi Magyaróság” (1926-1927), „Petroszényi Ujság” (1933-1940), „A Mi Megyenk” (1933-1936), „Zsilvölgyi Naptár” (1922), „Szinhazi Ujság” (1921), „Bicserdismus Tarsadalmi Lap” (1925-1926); „Egyház és Misszio” (1934-1938); „Anuarul Școlii civile de stat” (1919 - 1922/23), „Anuarul Școlii medii de stat pentru băieți și fete Lupeni –secția maghiară” (1922/23); „Wolkendorfer Gemeingeblatt” (1934-1938) existente în fondurile Bibliotecii Academiei Române și ale Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca.

● Colecția ziarelor „Deva és videke” (1892), „Revista Orăștiei” (1895-1899), „Szaszvaros” (Orăștie) (1896-1912), „Foițe alese” (1896), „Bunul econom” (1899-1907), „Spicuri literare” (1901-1905), „Libertatea” (1902-1940), „Tovărășia” (1905-1911), „Foia interesantă” (1907-1917), „Familia Română” (1900), „Bobîrnaci” (1910-1914), „Cosînzeana” (1911-1915), „Spicuri economice” (1913-1914), „Convorbiri științifice” (1917-1923), „Curierul Hunedoarei” (1919), „Plugarul luminat” (1919-1927), „Zori Noi” (1944-1949), „Steagul Roșu” (1949-1989), „Drumul socialismului” (1949-1989) existente în fondurile Bibliotecii Județene „Ovid Densusșeanu” Deva.

● Colecția ziarelor „Călăuza” (1990), „Expres” (1990), „Valea Jiului” (1990), „Actualitatea” (1990), „Semnal” (1990), „Solstițiu” (1990), „Cameleonul” (1990), „Credința strămoșească” (1990), „Universul familiei” (1990), „S.O.S. realitatea” (1990), „Gazeta Romilor” (1990), „Blitz” (1990), „Papagalul de Petroșani” (1993), „Abataj” (1994), „Caiete subterane”(1980), existente în Biblioteca particulară Ioan Velica.

● Colecția ziarelor „Lumea noastră – Why Not”, „Relații nepotrivite” (2000), „Alternativa” (2001), „Măgura Pui” (2003),

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

„Bănița” (2003), „Insieme /Împreună” (2004), „Noroc Bun” existente în Biblioteca particulară Mihai Barbu.

● Colecția ziarelor „Drumul socialismului” (1963-1984), „Cuvântul Liber” (1989-1993), „Expres” (1990), „Columna” (1990), „Alfa” (1990), „Liberalul hunedorean” (1990), „Servus Hunedoara” (2004), „Actual Special” (2004), „Palia” (1990), „Rîsu’ Lumii” (1990), „Hunyad Megyei Hirlap” (1990), „Ecou” (1990), „Actualitatea” (1990), „Viața Viitor” (1990), „Arena” (1990), „Explozia T” (1990), „Biruința” (1990), „Renașterea” (1990), „Realitatea” (1990), „Demnitatea” (1990) existente în Biblioteca particulară Tiberiu Istrate

● Colecția „Provincia Corvina” și „Nova Provincia Corvina” existente în Biblioteca redacției revistei, pusă la dispoziția noastră de Eugen Evu.

● Colecția revistelor „Hunedoara noastră” „Ardealul literar și artistic” și „Ardealul literar”, a ziarelor „Călăuza” și „Călăuza noastră” existente în Biblioteca redacției „Călăuza” pusă la dispoziția noastră de Mariana Pândaru Bârgău.

● Colecția „Sargeția”, revista Muzeului Județean Deva, vol. VIII – IX, 1984 – 1985.

● Colecția revistei „APULUM” a Muzeului Unirii din Alba Iulia.

● Colecția revistei „Vox Libri”, revistă a Bibliotecii „Ovid Densusianu” Deva

● Colecția revistei *APĂRAREA NAȚIONALĂ*.

ARHIVE

● Arhivele Naționale Deva – fond: Comisariatul de Poliție dosar I/1925; fond Parchetul Tribunalului Hunedoara dosar 114/1930; fond Comisariatul de Poliție Petroșani dosar XV/1943; fond Chestura de Poliție Deva, Biroul de Siguranță, dosar I/1944.

● Arhiva Muzeului Mineritului Petroșani, – Stieber Ioan, *Memorii* (manuscris) nr. 289/1973; Cotoș Iosif, *Memorii* (manuscris), nr.290/1973; Ghendel Gheorghe, *Memorii* (manuscris), nr. 291/1973; colecția ziarului „Scînteia” între nr. 9351 și 9486; colecția ziarului „Zori noi” din anii 1945, 1946, 1947, 1948.

● Arhiva Închisorii Sighet – Documente referitoare la încarcerarea ziariștilor întemnițați la această închisoare.

DICȚIONARE

● Colectiv autori – *Dicționar enciclopedic*, Vol. I (A-C), Editura Enciclopedică, București, 1993.

● Colectiv autori – „Dicționar enciclopedic”, Vol. II (D-G), Editura Enciclopedică, București, 1996.

● Colectiv autori – „Dicționar enciclopedic”, Vol. III (H-K), Editura Enciclopedică, București, 1999.

● Colectiv autori – „Dicționar enciclopedic”, Vol. IV (L-N), Editura Enciclopedică, București, 2001.

● Colectiv autori – „Dicționar enciclopedic”, Vol. V (O-Q), Editura Enciclopedică, București, 2004.

● Colectiv autori – „Dicționar enciclopedic”, Vol. VI (R-S), Editura Enciclopedică, București, 2006.

● Colectiv autori – „Dicționar enciclopedic”, Vol. VII (T-Z), Editura Enciclopedică, București, 2009.

● Colectiv autori – „Mic dicționar enciclopedic”, Vol. II (D-G), Editura Enciclopedică Română, București, 1972.

● *** - *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979.

AUTORI

● Agârbiceanu, Ion – *Greutățile presei românești din Ardeal*, în Almanahul Presei Române 1926.

● Baci, Petru – *File monografice despre un deceniu presant* – Colegiul Național „Aurel Vlaicu”, Orăștie, 2004.

● Baci, Petru – *Delorenii* – Editura Compania, București, 2000.

● Baci, Petru – *Liceul „Aurel Vlaicu” Orăștie – Întreprinderea Poligrafică Hunedoara -Deva*, 1969.

● Baci, Aurelia; Baci, Petru – *ORĂȘTIA în spiritualitatea românească* – Editată de Casa Corpului Didactic Deva, sub egida Despărțământului ASTRA Orăștie, 1993.

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

- Baci, Petru – *Liceul „Aurel Vlaicu” Orăștie* – compendiu monografic – Editat de Casa Corpului Didactic Deva, 1994.
- Baci, Petru – *MEMORIU de publicații și lucrări* – Editura Emma, Orăștie, 2005.
- Baci, Petru – *Glăsuiri reînnăscute* – Editura Emma, Orăștie, 2007.
- Baron, Mircea – *Presa românească din Valea Jiului în perioada interbelică*, material apărut în „Sargeția”.
- Basa, Gabriel Valeriu – *Presa românească din Orăștie și rolul ei la realizarea unității naționale* – Editura Casa Corpului Didactic, Deva, 2007.
- Basarab, Maria – *Carte românească veche în Muzeul din Deva*, ACTA MUSEI DEVENSIS, Deva, 1998.
- Basarab, Maria – *Cuvinte mărturisitoare* – însemnări de pe cărți românești vechi din județul Hunedoara”, ACTA MUSEI DEVENSIS, 2001.
- Beniuc, Mihai – *Funcțiunea socială a scriitorului* în „Victoria” nr. 1 din 20 oct. 1944.
- Issac BLUMCHEN - *Le droit de la race supérieure*, Cracovie, 1914.
- Emile CAZANOVE - *La Révolution Antijuive de demain*, Paris, 1904.
- A. C. CUZA, *Jidanii în război*, București, 1923.
- Călugăru, Ion – *Oțel și pâine*, Ed. ESPLA, București 1951.
- Constantin Aioanei, Vergil Chirciu, Mihai Pelin - *Cartea albă a Securității*”, Editura Presa Românească, București, 1996
- Cheresteșiu, Victor; Bodea, Cornelia; Bujor, Sandu; Mureșan, Camil; Nuțu, Constantin; Acațiu, Egyed; Curticăpeanu, Vasile - *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Academiei, București 1961.
- Ciobanu, Radu – *Mic Dicționar de cultură religioasă*, Ed. Helikon, Timișoara 1994.
- Ciobanu, Radu – *Dicționarul rostirilor biblice*, Ed. Helikon, Timișoara 1996.
- Clemente, Constantin – „**Ochire retrospectivă**”, în revista „Ritmuri hunedorene” nr.8, Deva, decembrie 1967.

- A. C. Cuza - *Jidanii în război*, București, 1923.
- Deleanu, Nicolae – *Nedeia din Poiana Miresei*, Ed. Aspla, București 1955.
- Daniken, Erich Von – *Amintiri despre viitor*, Ed. Politică, București, 1970
- Doedalus, Théo - *L'angleterre juive; Israel chez John Bull*. Ed. III, Paris, 1913.
- Eliade, Mircea – *Istoria credințelor și ideilor religioase* vol. I II, III, Editura Științifică, București, 1994
- Floca Octavian, Șuiaga Victor – *Ghidul Județului Hunedoara*, Deva 1936.
- H. Ford - *Der Internationale Jude*. Traducere germană, partea I și II, Leipzig, 1920-21
- Grigoraș, Ion – *Datoria etică*, Ed. Științifică, București 1968.
- Gohier, Urbain - *La Terre juive*, Paris, 1909, Ed. V.
- Goldiș, Vasile – *Manifestul presei românești din Ungaria către presa franceză*, în „Tribuna” XIII, 1909, nr. 172.
- Hangiu, Ioan – *Dicționarul presei literare românești*, Ed. Fundației culturale române, București 1996.
- Hașdeu, Bogdan Petriceicu - *Talmudul*, conferință, 1866.
- IARCA, Alexandru - *Destinul și istoria ovreiască*, Buzău, 1922.
- Iliescu, Ion; Istrate, Tiberiu – *Orăștie – 750 de ani (1224 – 1974)*, Editura Casa Județeană a corpului didactic, Deva, 1974.
- Iliescu, Ion – *Profesorul Alexandru Epure din Roman* – Editura Mirton, Timișoara, 1998
- Iliescu, Ion – *Corul de la Orăștie – Comitetul de cultură și artă a județului Hunedoara*, 1968.
- Iliescu, Ion – *Pagini din istoria esteticii românești* – Editura Mirton, Timișoara, 1998.
- Iliescu, Ion – *Sondări în istoria presei românești* – Editura Presa Universitară Română, Timișoara, 1999.
- Iorga, Nicolae – *Almanahul presei române*, București 1926.
- Iorga, Nicolae – *Partea românilor din Ardeal și Ungaria în cultura românească*, Vălenii de Munte 1911.
- IORGA, Nicolae - *Istoria evreilor din țările noastre*. Comunicare făcută de Academia Română, București, 1913.

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

- Lambelin, Roger - *Le Règne d'Israel chez les Anglo-Saxons*. Ed. IV, Paris, 1921.
- Ludendorff, *Kriegführung und Politik*, Ed. II, 1922.
- Lucian Predescu – „Enciclopedia României” (Cugetarea), Editura Saeculum I. O. & Vestala, București, 1999.
- Lungu, Ion; Radu, Vasile; Valea, Mihai; Poporogu Ion – *Valea Jiului file de istorie*, Ed. Muzeul Mineritului Petroșani 1968.
- Maior, Liviu – *Mișcarea națională românească din Transilvania*, Ed. Dacia, Cluj - Napoca 1986.
- Munteanu, Francisc – *În orașul de pe Mureș*, Ed. Tineretului, București 1954.
- Munteanu, Francisc – *Statuile nu râd niciodată*, Ed. Tineretului, București 1957.
- Munteanu, Nicolae; Ioniță, Gheorghe – *Un veac de istorie al minerilor de pe Jiu*, Ed. Politică, București 1971.
- Munteanu, Petre – Momente din lupta muncitorilor mineri din Valea Jiului în perioada dictaturii regale, Acta Musei Napocensis, vol. VIII, Ed. Cluj – 1970.
- MURET, Maurice - *L'esprit juif*. Ed. II, Paris, 1901.
- MURET, Paul ROSEN - *L'Ennemie sociale. Histoire documentée des faites et gestes de la Franc-Maçonnerie*, Paris, 1890.
- Nicolae Deleanu – *Scrieri social politice*, Editura Politică, București, 1976, Colecția BIBLIOTECA DE ISTORIE.
- Negruț, Clement; Munteanu, Petre; Poporogu, Ion – *Cărbune și istorie în Valea Jiului*, lucrare editată de Comitetul de Cultură și Artă a municipiului Petroșani în anul 1968.
- Nemeček, Ștefan – *Toleranța în filosofia lockeeană*, Ed. Realitatea Românească, Vulcan, 2006.
- Nemeček, Ștefan – *Controverse filosofice*, Ed. Realitatea Românească, Vulcan, 2006.
- Nemeček, Ștefan – *PRESA HUNEDOREANĂ (de la origini până în prezent)*, Ed. Realitatea Românească, Vulcan, 2007.
- Orga, Valentin – *Moța. Pagini de viață. File de istorie*, Ed. Argonaut, Cluj Napoca 1995.

- Orga, Valentin – *Gazetari și luptători pentru cultura și unitatea românilor, Fragmentarium documentar*, Orăștie, 1995.
- Pamfil Șeicaru – „Istoria Partidelor: Național, Țărănist, și Național-Țărănist”, Editura Victor Frunză, București, 2000.
- Dr. Paulescu – *Talmudul, Cahalul și Francmasoneria jidovească*.
- Popa, Mircea – „120 de ani de presă în Valea Jiului” articol publicat în serial în numerele 1436, 1439, 1440, 1441, 1442, 1445, 1446 ale ziarului „Gazeta Văii Jiului” din perioada 6 decembrie – 18 decembrie 2007.
- Popa, Mircea; Tașcu, Valentin – *Istoria presei românești din Transilvania*, Editura Tritonic, București, 2003
- Popa, Mircea - *INCURSIUNI ÎN PRESA ROMÂNESCĂ*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2009.
- Poporogu, Ion – *Contribuții la cunoașterea grevei minerilor de la Lupeni din august 1929*, Sargeția nr.5/1968 Ed. Cluj.
- Popescu, Vasile – *Cointeresare și conștiință*, Ed. Politică, București 1972.
- Pop, Dumitru – *Folclorul literar al Tribunei, în studii de istorie literară și folclor*, Ed. Academiei R.P.R., fil. Cluj 1964.
- Predescu, Lucian – *Enciclopedia României (Cugetarea) – Material românesc – Oameni și înfăptuiri* – Editura Saeculum I. O. & Vestala, București, 1999.
- Predescu, Lucian – *Enciclopedia României (Cugetarea)* – Editura Saeculum I.O. & Vestala, București, 1999.
- Prodan, David – *Memorii*, Ed. Enciclopedică București.
- Pop, Simion – *La înălțimea faimei și reputației Hunedoarei industriale* în revista „Ritmuri hunedorene”, Deva, decembrie 1967.
- Razba, Maria – *Personalități hunedorene (sec. XV – XX)* (Dicționar) – Editura EMIA, Deva, 2004.
- Răduică Georgeta; Răduică, Nicolin – *Dicționarul presei românești*, Ed. Științifică, București 1995.
- Scurtu, Ioan; Alexandrescu, Ion; Bulei, Ion; Mamina, Ion – *Enciclopedia de istorie a României*, Ediția a III-a, Editura Meronia, București, 2002.

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE

- Scurtu, Ioan; Buzatu, Gheorghe – *Istoria românilor în secolul XX*, Ed. Paidea, București, 1999.
- Sîrbu, Ion; Frățilă, Ioan; Faur Viorel; Jianu, Vasile. – *50 de ani de muncă și luptă activă a tineretului hunedorean*, lucrare editată de Comitetul județean al UTC Hunedoara în anul 1972.
- Scurtu, Ioan – *Istoria Partidului Național Țărănesc*, Editura Enciclopedică, București, 1994.
- Sîrbu, Ion D. – *Povestiri petrilene*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1999
- Sombart, Werner - *Die Zukunft der Juden*, Leipzig, 1912.
- Sombart, Werner - *Sozialismus und soziale Bewegung*, Ed. IX, Iena, 1920.
- Tănase, Nicuță – *Fără înger păzitor sau cum am ajuns scriitor*, Ed. Albatros, București 1997.
- Toderici, Nicolae; Stepănescu, Ion – *Situația minerilor din Valea Jiului*, Sargeția nr.5/1968 Ed. Cluj.
- Țic, Nicolae – *A doua moarte a lui Anton Vrabie*, Ed. Tineretului, București 1957.
- Ursu Aurel – *Personalități și evenimente orăștience – Primăria Municipiului Orăștie, Despărțământul ASTRA „Aurel Vlaicu” Orăștie, Biblioteca Municipală „Sebastian Bornemisa” Orăștie, Orăștie, 2006.*
- D. B. VASILIU, Em. - *Situația demografică a României*, Cluj, 1923.
- Velica, Ioan – *Lupeni '29 – blestemul cărbunelui* - Editura Metro Media Press, Cluj-Napoca, 1999.
- Velica, Ioan, Carol Schreter – *Călătorie prin vârstele Văii Jiului*, Ed. Destin, Deva 1993.
- Velica, Ioan – *Istoria Petroșaniului în date*, Ed. Focus, Petroșani 2004.
- Velica Ioan – *Cetățeni de Onoare ai municipiului Petroșani*, Ed. Sitech, Craiova, 2007,
- Velica Ioan – *Lupeni '29 – Blestemul cărbunelui* Ed. MetroMedia Press Transilvania, Cluj Napoca, 1999
- Velica, Ioan; Velica Dragoș – Ștefan – *Lupeni '77 – Laboratorul Puterii*, Ed. Polidava Deva, 2002

- Velica, Ioan; Titel, Ioan Aurel – *Lupeni Mon Amour (Din amintirile unui oraș minier)*) Ed. Măiastra, Tg. Jiu, 2005.
- Vrancea, Ileana – *Tradiții ale criticii literare marxiste din România (1930 – 1940)*, Ed. Politică, București 1962.
- Vintilă, Petru – *Nepoții lui Horea*, Ed. Tineretului, București 1951.
- Wardegger, Nicu – *Minerii Văii Jiului în augustul de foc*, ziarul „Steagul roșu” nr.6781 din 20 august 1971.
- Academia României – Institutul de lingvistică, istorie literară și folclor al Universității „Al. I. Cuza” Iași – *Dicționarul Literaturii Române de la origini până la 1900* – Editura Academiei României, București, 1979.
- Societatea cultural-științifică „George Barițiu” (Coordonator dr. Anton Drăgoescu) – *Istoria României: TRANSILVANIA*, Vol. II (1867 – 1947), Editura „George Barițiu”, Cluj-Napoca, 1999.
- Colectiv autori (coordonator lucrare prof. Dan Brudașcu) – „80 de ani de administrație românească la Cluj-Napoca”, Vol. II, Cluj-Napoca, 1999.
- Compania Națională a Huilei Petroșani - *Tradiții și continuitate în țara „Pietrei care arde”*, Asociația PETRO AQUA, Primăria și Consiliul Local Petroșani, conf.univ. dr. Mircea Baron, prof. dr. Volker Wollmann, Petroșani 2005.
- Cronicar – *Presa ardeleană pribeagă (1915 - 1919)*, în Almanahul presei române pe 1926, Cluj 1926.
- XXX – „Contract colectiv de muncă încheiat între Direcțiile minelor Petroșani, Lupeni, Valea Jiului de sus, Lonea și lucrătorii lor (1928)”, Petroșani.
- *Comunicatul birourilor politice ale PCR și PSD întrunite în ședința comună din 26 septembrie 1947*, în ziarul „Zori noi” nr. 391 din 1 octombrie 1947.
- *Platforma Partidului Unic Muncitoresc adoptată în ședința comună a CC al PCR și CC al PSD, din noiembrie 1947* în ziarul „Zori noi”, nr. 411 din 17 noiembrie 1947.
- *ORĂȘTIE – enciclopedie* – Editată de Primăria și Consiliul Local Orăștie, Editura Corvin, Deva, 2001.

POSTFAȚĂ

ORĂȘTIA, „FILON” AL CULTURII

Oricine are curiozitatea să treacă în revistă fie și numai un scurt istoric al Orăștiei, va constata că orașul în care a apărut „Palia” lui Șerban Coresi reprezintă un veritabil „focar” de cultură.

Atestată documentar la 1224, prin Diploma regelui Andrei al II-lea, Orăștie (Broos, Waras, Saxopolis), a îngemănat elemente culturale germane, maghiare și românești, într-o simbioză aproape perfectă. Acest spațiu transilvan, de o frumusețe aparte, ne îndeamnă să ne întoarcem în timp, și să gustăm din aroma unui trecut istoric bogat, încărcat de fapte, evenimente și oameni extraordinari.

Aici, la Orăștie, se află poarta de acces către marea cultură și civilizație dacică din Munții Orăștiei. În apropiere de Orăștie, descoperim marea epopee scrisă de oastea principelui Ștefan Bathory și de faptele de arme ale comitelui Pavel Chinezul, a căror curaj a împiedicat încă o dată Semiluna otomană să-și continue ofensiva către centrul și vestul Europei.

Dar, mai presus de toate, Orăștia înseamnă cultură, înseamnă lumina născută din cuvântul scris. Marele Umanist Nicolaus Olahus și-a lăsat amprenta nemuritoare asupra Orăștiei. Încă din anul 1582 se tipărea aici „Palia”, prima traducere românească a primelor cinci cărți ale Vechiului Testament.

Mai târziu, la Orăștie a debutat în volum marele nuvelist și romancier Liviu Rebreanu. Aici a început Sebastian Bornemisa frumoasa aventură intitulată „Cosânzeana” (nu întâmplător, Orăștia este astăzi cunoscută și sub denumirea de „ținut al cosânzenelor”).

Evoluția publicisticii orăștiene nu ar fi completă fără să amintim de „Libertatea” protopopului Ioan Moța, de minunatele poeme ale lui Dominic Stanca, poetul îndrăgostit de Orăștie, de „Revista Orăștiei” și de minunatele suplimente de satiră și umor, sau almanahuri care vă vor fi dezvăluite în conținutul cărții de față.

Toate acestea au fost posibile datorită particularităților pe care le are Orăștia, dar și datorită oamenilor care, prin creațiile lor, au conferit Orăștiei statutul de „brand” al culturii transilvane.

Iată, așadar, de ce localitatea noastră merită din plin să fie cunoscută și recunoscută ca „filon de aur” al culturii scrise din această parte a Ardealului.

Demersul domnului Ștefan Nemececk este mai mult decât binevenit. Cu mîgală și prin metode științifice de cercetare, autorul dezvăluie în paginile celor două volume o istorie pe care, cu siguranță, n-o veți întâlni în altă parte. Tezaurul literar și publicistic al Orăștiei este atât de vast, atât de complex, încât centralizarea „materiei brute” necesită o muncă asiduă. Ori, autorul cărții a reușit să depășească orice obstacol, șlefuid cu pricepere fiecare piesă din acest tezaur.

Îi mulțumesc domnului Ștefan Nemececk pentru minunatul cadou făcut orăștienilor și îi doresc aceeași putere de muncă de care a dat dovadă în realizarea acestei lucrări. Și, de ce nu, așteptăm cu interes o nouă publicație monografică, pentru că Orăștia mai are încă foarte multe lucruri de spus în domeniul culturii.

Dincolo de toate, un fapt rămâne cert. Praful uitării nu se va așterne niciodată peste istoria „ținutului cosânzenelor”. Amintirea acestor locuri va rămâne de-a pururi dăltuită în piatră, în marmură, în metal, dar mai ales în cuvântul scris.

Închei această scurtă introducere, citându-l pe Tudor Arghezi, om de litere pentru care Orăștia a fost același „filon” de cultură, izvor dătător de putere și forță creatoare: „Din emoție în emoție, am simțit de câteva ori o lacrimă căzându-mi pe câte o filă. O să mă duc de m-ar lăsa puterile, la Orăștie, să plâng la zidurile ei”...

Cu stimă,

Primarul Municipiului Orăștie, Alexandru Munteanu

Prof. univ. dr. Ion Iliescu
cel mai titrat cercetător al jurnalisticii
și culturii literare hunedorene

Incontestabil prof. univ. dr. Ion Iliescu este cel mai titrat cercetător al jurnalisticii și culturii literare hunedorene. Dintre cele peste opt zeci de volume scrise și tipărite, numeroase studii și articole publicate în reviste de specialitate din țară și străinătate, o mare parte sunt consacrate prezentării istoriei literaturii și mănuiitorilor de condei din ținuturile hunedorene. La cei 81 de ani pe care

i-a împlinit, eminentul prof.univ.dr. Ion Iliescu este o personalitate energică, deținătorul unor colecții de carte, imagini și obiecte aparținătoare unor personalități ale literaturii române, pentru care poate fi invidiat chiar de conducerile unor muzee și case memoriale.

Pentru a face o prezentare a persoanei Ion Iliescu credem că cel mai potrivit este chiar prof.univ.dr. Ion Iliescu: „Orăștia a cumulat de-a lungul veacurilor o frumoasă tradiție culturală și de spirit nobil. Acest fapt m-a determinat să scriu multe despre oraș și locuitorii să în perioada în care am trăit și activat în acel minunat tărâm de istorie și legendă. Din păcate Orăștia a fost în deceniile „democrației” și comunismului un oraș abandonat, acest fapt datorându-se numelui „MOȚA”, bătrânul și cel tânăr, Ionel, mari legionari.

Fără să mă laud pentru îndrăzneală, am zdruncinat din temelii acest „odios” renume prin prezentarea multor aspecte pozitive. Am fost, la Orăștie, director la Școala profesională, care ființa în spațiile Liceului Vlaicu, director la Casa Pionierilor, adjunct la noul Liceu. Aici am organizat primele expoziții bibliografice, documentare, omagiale, într-o perioadă când în țară încă nu existau la București, Iași, Cluj, muzee literare (am condus cenaclul literar „Liviu Rebreanu” fapt care l-a determinat pe Ion Agârbiceanu să mă încurajeze în inițierile mele). Am început apoi să colaborez la ziarul regional „Drumul socialismului”, la emisiunile de radio local. Am fost pentru scurtă vreme și inspector în Raionul Orăștie.

Pasul important, însă l-am realizat pe plan editorial. În 1968 am tipărit monografia „Corul de la Orăștie” bine primit de presă și public. Un fapt deosebit, ca să nu zic remarcabil, a fost apariția „Monografiei Orăștiei 750” care prezintă istoria multiseculară a localității, începând cu anul 1224. Am colaborat la realizarea acestui volum, pentru unele capitole, cu Tiberiu Istrate și alte persoane care s-au alipit unor capitole și pseudo-coautori, oameni politici precum M. Fătu, Al. Șerbănescu, Florea Tănăsescu, Ilie Avram etc. Cartea fiind cu o valoare documentară și istorică deosebită, atât ca prezentare cât și conținut, a atras mulți coautori la textele scrise de mine. Tot în 1974, am scris și tipărit împreună cu Tiberiu Istrate o broșură cu titlul identic „Orăștie 750” care a adus la viață rezumativ, personalitățile orașului de-a lungul istoriei, precum și evenimente derulate în ultimele decenii. Se înțelege că în paginile lucrărilor citate ca și în presa scrisă și audiovizuală, a viețuit întreaga bogăție a ziarelor, revistelor, calendarelor. N-am putut eu, prin forțe proprii să tipăresc un periodic, dar ca profesor am scos o revistă Pagini școlare, într-un număr de pagini dactilografiate și am atras și colaborarea elevilor epocii.

Un alt element care nu trebuie uitat este acela că exemplul meu a fost urmat și de alți intelectuali. Și amintim întâi pe profesorii Petre Baciș și soția sa, profesoară și ea, care au tipărit monografia liceului. Pentru perioada actuală, consider că merite amintite eforturile inginerului Ștefan Nemeșek, convertit la ziaristică, publicist activ în Valea Jiului, licențiat și doctorand în ziaristică, având un portofoliu editorial frumos în acest domeniu privind istoria presei și a literaturii hunedorene.

Dacă scriem despre tradițiile culturale privitoare la Orăștie nu avem dreptul să trecem sub tăcere tărâmul folclorului. Și aici am o anumită contribuție în cărțile „Strigături din Hunedoara”, Deva 1972, „Cântece populare minerești”, 1969, „Legende populare minerești”, 1974, în colaborare cu Ana Șoit, dar și în cărțile „Drumul nostru”, 1961, „Flueraș mândru-nflorit”, 1963. Mai direct legate de Orăștie și unde sunt autor, coautor, colaborator au fost cărțile „Floclor poetic”, 1966, „Centenarul corului din Orăștie”, 1968 etc.

Poate prin toate acestea am dat o nouă licărire de viață și renume orașului Orăștie. Nu pot spune cu exactitate câți participanți am avut la expoziții, la lectura studiilor sau articolelor care trimiteau la Orăștie. Orașul acesta m-a ajutat și ca să trăiesc în mijlocul ei un deceniu, să scriu și să tipăresc atâtea cărți, studii și articole, m-a înzestrat cu o soție de aur și doi copii – azi în țară și străinătate, să ducă mai departe numele meu. El este scris pe copertile cărților, în biblioteci sau prin librării, să fie recunoscut și apreciat de cei care m-au cunoscut, cu care am colaborat etc. Aceste prime impulsuri oferite de Orăștie m-au ajutat să tot scriu vreo 80 cărți și peste 800 articole, să ofer astfel o anume documentare pentru toți cei ce-și angajează puterile scrisului.

Prof. univ. dr. ION ILIESCU

FENOMENUL „TOLERANȚA ORĂȘTIE”

Materialul documentar la cartea scrisă de Ștefan Nemecek, CARTE, LITERATURĂ, PRESĂ LA ORĂȘTIE (de la începuturi până în 1944), este o carte despre carte, purtând în enumerarea lucrărilor studiate atâta putere încât, starea celor două volume confirmă rezistența prin cultură într-un loc extraordinar: Orăștie, județul Hunedoara, România, la intersecția lumilor și a ideilor, aici, în Ardeal. Scriitorul a depus un efort considerabil pentru a revitaliza memoria pierdută cumva într-un secol al informației, într-o vreme a exploziei mijloacelor de comunicare, când uneori confuzia este prezentă și distorsionează istoria.

Memoria ca o carte scrisă vizibil și invizibil pe inimile celor care știu ce înseamnă a fi cetățean în cetate!

Precum într-un documentar serios, Ștefan Nemecek ne ajută să vedem Orăștia de sus, e o privire de ansamblu asupra zonei, o panoramă culturală cu manuscrise, jurnale, oameni, librării, edituri, tipografii vechi, Eminescu, Unirea, scriitori, profesori, ziariști, librari, Lucian Blaga, școli, calendare vechi, mesaje din alte vremuri, închisoarea jurnaliștilor, suferință, piese de teatru, o lumea în mișcare între Valea Jiului, Alba-Iulia, Deva, Brad, Țara Hațegului, Mureș, de la Palia de la Orăștie la umorul cel de toate zilele.

Sunt preluate primele consemnări despre Orăștie, sunt date de la finele secolului al XIV-lea provenind de la bresle, de la statutele acestora, de la produsele meșteșugărești făcute la Orăștie, din lumea celor care produc pentru oameni, apoi de la călătorii care au trecut prin Ardeal, de la viața ca viață. Este pomenită lucrarea Chorographia Transilvaniae de Georg Reishestorffer, tipărită la Viena în anul 1550, lucrare ce menționează rodul pământului în zona Mureșului, cu oameni organizați specific, cu o climă minunată, într-un un peisaj natural darnic.

Au mai scris și alții despre Bros, sau Orăștie, impresionați de lumea de aici, unde existau 11 sate regești.

Panorama aceasta emoționează, e un loc unde s-au întâmplat multe, unde a apărut Palia...

Autorul Cărții Orăștie arată că există o adevărată comoară de carte veche provenind din ținut, carte multiseclară, apoi centrele tipografice românești într-o lume imperială veche, misterioasă și periculoasă. Manuscrisele aveau o viață a lor, cartea se cumpăra, se dona. Cartea era un spectacol intim de la legătorie la biserică, la biblioteci particulare, în mâinile dascălilor, ale tinerilor, cartea era o valoare inestimabilă și fizic și spiritual, era arta de a conserva memoria locului, de a trăi după valori eterne.

Ștefan Nemecek nu uită să se focalizeze pe morala creștină ca motiv de tărie, de putere în vremuri complicate, să prezinte problemele bisericești, ori ale învățământului, care formau oameni, credința și studiul alcătuind un sistem de cunoaștere special la Orăștie...

Iată lumea în care ființa Orăștie!

În județul Hunedoara erau, în fiecare zonă, câte o mănăstire unde se scria, se copia cartea, se strângea, se lega manual și se ducea la oameni, e pomenită mănăstirea Prislop, ori oameni sau localități în care fenomenul se petrecea ca o izbucnire de miracole: Sâmpetru, Sântămăria-Orlea, Hunedoara, Răchitova, Râu de Mori, Sibișel, Teliuc, etc.

Primele cărți au avut conținut religios, dar el ne dau o lumină clară despre configurația vremii și, în ciuda diferitelor divergențe, se poate observa toleranța Orăștie, un fenomen important, cărțile de altar au avut valoarea lor culturală, ele au format conștiințe, iar Evanghelia după Ioan este o dovadă fermă în acest sens...

Sunt trimiteri la Psalmi, la Floarea Darurilor, la Psaltirea româno-calvină, la Sinaxar, Liturgia sfântului Ioan Gură de Aur, Cazania, Noul Testament de la Bălgrad, etc.

Un lucru era cert: cărțile erau valori, costau scump, erau râvnite, aduceau lumină oamenilor, se procurau greu, foarte greu, uneori se ducea o luptă plină de pasiune și derută pentru a ajunge în posesia lor... Cărțile erau cumpărate de preoți, de oameni cu vază și uneori câte o carte era cumpărată din banii unei întregi comunități!

Autorul reține: „Tipărirea unei cărți nu era o afacere economică. Cartea nu era accesibilă din punct de vedere financiar oricărei categorii sociale. Cea mai scumpă carte era cartea cu legătură cu ferecătură de argint și cu pietre prețioase.” De remarcat: cărțile erau plătite în florini și

zloți, prețul lor a mai scăzut ulterior, datorită apariției de tipografii, dar au rămas greu accesibile. Cartea a trecut prin multe mâini, a fost citită de mulți, pe ea s-au fixat gânduri pentru urmași, a avut un rol important în viața spirituală a oamenilor și a dat norme morale, esențiale pentru o existență demnă. A existat și o listă a cărților deținute de biserici, astfel în Țara Hațegului au existat la un moment dat 475 de cărți în 78 de biserici, conform Crestomației sau Analectelor literare, editată la Blaj în anul 1858! Circulația cărții s-a făcut din Moldova, Țara Românească, din vestul Europei, din întregul Ardeal, cartea circula și era purtătoare de viziune națională la Orăștie. Acolo s-au păstrate primele semne ale creației literare și artistice, culminând cu Palia de la Orăștie. În mod meritoriu, Ștefan Nemeșek prezintă o analiză a acestei cărți, aducând noi informații despre un monument al culturii române și deschizând ferestre în istoria literaturii și a credinței.

„În tot cazul Palia este o lucrare originală. Traducătorii au pus în textul Paliei tot meșteșugul în uz atunci. Din lucrare transpiră un spirit de mare răspundere față de text dar și unul de independență. Traducătorii au ținut seama de rolul sintactic al cuvintelor în frază, de chipul vorbirii reușind astfel să îndeplinească întâia condiție a unei traduceri bune.”

De reținut, Orăștie a fost un principal centru cultural prin societățile, asociațiile, organizațiile sale, prin societățile de lectură, prin formele și mijloacele de exprimare, formând-se liantul social care a modelat românii din ținut. O amprentă decisivă asupra culturii din Orăștie a avut-o Astra. În jurul asociației au pivotat numeroși oameni de cultură și s-au format numeroși intelectuali și patrioți.

„După 1867, când politica de maghiarizare a guvernelor statului dualist austro-ungar amenința însăși existența ființei naționale a românilor, Astra a devenit principala conducătoare a luptei politice de eliberare națională prin cultură, orientându-și întreaga activitate în vederea transpunerii acestui program în rândul populației românești.”
– consemnează autorul.

Un capitol tensionat și dinamic este dedicat presei și tipăririi de carte. S-au publicat ziare care au vizat domeniul economic, cultural, viața politică, literatura, au apărut calendare, almanahuri, dicționare, foi de umor. Este prezentată și analizată „Revista Orăștiei” care a lăsat

pagini memorabile privind viața în cetate. Sunt emoționante articolele din reviste pentru că reflectă lupta românilor pentru ființa națională și puterea prin cultură în fața dominației maghiare prezente în acele vremuri la Orăștie și în Transilvania. Dar flacăra era întreținută de ziarele din zonă.

Ștefan Nemeček notează:

„Deoarece George Coșbuc era beneficiarul unei bogate experiențe la revista „Vatra”, unde a fost trup și suflet, a ales să fie colaborator permanent al „Revistei Orăștiei” din nov. 1896, nefiind în stare să stea în afara „sistemului literar”. George Coșbuc a adus un suflu nou la „Revista Orăștiei”, ba mai mult, a introdus rubrici noi aduse de la revista „Vatra”, cum ar fi „Fel de fel”, „Varietăți” și fiind un nume deja consacrat a început să primească frecvent colaborări de la I. L. Caragiale, Radu D. Rosetti, Vasile Alecsandri, Vasile Goldiș, Traian Demetrescu, Constantin Dobrogeanu Gherea, Veronica Micle, Șt. O. Ioșif ș.a. „

Sunt prezentate și alte publicații: ACTIVITATEA, LIBERTATEA, FOIAIA ÎNTERESANTĂ, SPICUIRI LITERARE, etc. Ziarele de la Orăștie au pătruns în toate zonele ocupate de români, au ajuns în America ori Australia, la Viena etc. Lumea era în mișcare și viața impunea această misiune la toți românii, intelectualii din zonă și-au asumat riscurile financiare și politice, au pus viața lor în joc pentru ideea de unitate la români. Folclorul este bine prezentat în cele două volume, scriitorii, jurnaliștii, avocații, economiștii au înțeles că sufletul românesc are comori care trebuie adunate și prezentate lumii.

Ziarele umoristice aduc un zâmbet, în vremuri delicate sunt moralizatoare și pline de vervă, iar umor este unul de bună calitate pentru că intelectualii din zonă nu au lăsat jos nivelul de conștiință, deși într-o formă ușor naivă, iar pregătirea lor făcută la Viena ori Budapesta i-a format ca modele pentru ceilalți români. Ștefan Nemeček notează:

„SÎNCEAUA”, organ al „keskenyuzăilor neorganizați”, care „apare și dispare după putință”. Număr unic, apare în 1911, în patru pagini. Apelează la nume fictive, pentru a spori efectul comic: Sfredeluș, Prâznel, Hâl cu preșu etc. Se întâlnesc însă și unele nume care nu par a fi pseudonime: Virginia Nădejde, Nicolae Orginji. „Sînceaua” publică

foiletoane, poezii umoristice, epigrame, anecdote care nu depășesc însă tonul naiv - provincial al publicațiilor de acest gen.” Privind atent asupra evenimentelor, autorul cărții reține și câteva publicații în limba maghiară, dar consemnând, totodată, rolul presei românești din Orăștie pentru sprijinirea și organizarea luptei de eliberare națională. El face portretele unor importante personalități din zonă precum Sebastian Bornemisa, publicist, poet, folclorist, doctor în filozofie, ajuns deputat, ministru, primar al Clujului în vremuri grele, sub presiunea politică a evenimentelor. Tangențial sunt prezentate și alte personalități din Orăștie sau sunt creionate portretele unor oameni care au pus ceva din ființa lor în mișcarea lucrurilor în direcția bună precum preotul Ioan Moța care a avut un important rol în promovarea culturală, în consolidarea și dezvoltarea presei românești la Orăștie.

Cu acuitate este prezentată creația eminesciană la Orăștie, fenomenul Eminescu atingând mințile și inimile celor din zonă, poeziile care au circulat și care au fost reținute de presă, de editori, de alți scriitori. Se vedea legătura dintre români prin intermediul literaturii și presei. Ștefan Nemeček scrie, în volumul al II-lea dedicat Orăștiei, despre Eminescu:

„Folosind exemplele culese în timpul cercetării doctorale și a concluziilor desprinse din articolul semnat de Clemente Constantin, ne propunem să subliniem, în principal, două idei, și anume:

1. Deși ne aflăm înaintea actului unirii Transilvaniei cu România, locuitorii acestor meleaguri erau animați de conștiința unității etnice și spirituale cu frații lor de dincolo de Carpați, Eminescu fiind socotit de pe atunci poet al tuturor românilor.

2. Creația lui Eminescu a fost asimilată în așa măsură la Orăștie, încât putem vorbi de un anume epigonism chiar, al căror purtători sunt unii autori locali.” Despre ziariști, Ștefan Nemeček, ziarist fiind, are cuvinte de apreciere și reține rolul extraordinar jucat de presă în lupta pentru eliberare națională.

„Presa Ardealului oprimat era organul autorizat prin care vorbea sufletul românesc și zburciăturile lui curate. Explicația este limpede: gazetarii erau înșiși conducătorii intelectuali ai neamului. Idealismul jertfitor și pregătirea lor științifică îi încadra într-un prestigiu moral,

care făcea din scrisul lor devotat și avântat un element de inspirație națională și de neîntrecută educație a largilor mase populare.” În mod realist autorul cărții a citat pe I. Matei cu lucrarea Presa românească și slujitorii ei, apărută în anul 1926 la Cluj, în Almanahul presei române, dovadă că exista o tradiție a presei pentru a-și potența viziunea în slujba poporului.

Cu durere în suflet, Ștefan Nemecek notează despre Închisoarea de la Sighet, locul unde au fost uciși cei mai importanți gazetari români, acolo unde libertatea cuvântului a fost pusă în cătușe, au fost deținuți peste 26 de ziariști, 10 murind în închisoare, pentru că erau vinovați de uneltire împotriva ordinii sociale. Aceste scurte note pun în lumină sacrificiul jurnaliștilor care și-au dus lupta până la capăt, conștiința lor rămânând intactă în apogeul confuziilor de toate felurile, dar au rezistat, nu s-au vândut! Rămân un exemplu prin vremuri... Este o lecție de viață extraordinară pentru ziariștii de astăzi care trăiesc altfel, nelimitați de hotare, ori informația insuficientă...

De remarcat că Ștefan Nemecek reușește să pătrundă în marile frământări ale arealului Orăștie, simte pulsul eliberării Ardealului din imperiu străin, din strânsoarea austro-ungară, atinge problema emancipării românilor și intrarea lor în sfera autodeterminării. Sunt atinse problemele de bază ale epocii și sunt puse în lumină resursele românești și principala resursă, oamenii: jurnaliști, scriitori, dascăli, librari, tipografi, economiști, meșteșugari, oameni de afaceri, importanți intelectuali, legători de cărți, țărani. Valul i-a cuprins pe toți, politica a împins lumea spre un alt orizont de civilizației.

Pe de altă parte, oamenii zonei s-au racordat la marile idei ale vremii pe plan internațional cum a fost lucrarea Protocoalele Înțelepților Sionului, atent studiată de Ioan Moța din Orăștie. Se fac referiri tulburătoare asupra aspectelor vieții sociale, politice, religioase, financiare, juridice legate de viziunea evreiască asupra lumii, în atingere cu viziunea creștină. Lucrarea a făcut valuri în epocă, iar preotul Ioan Moța inserează și el comentarii personale pertinente, cu trimiteri la realitățile vremii. Autorul Cărții Orăștie face o analiză a acestei viziuni doar la capitolul presă, trăgând concluzii interesante, unele actuale, alte revelatorii privind modul în care s-a modelat lumea în acea perioadă și

cum este ea modelată în continuare, pentru că efectele se văd și astăzi. Ștefan Nemeșek scrie în cartea sa:

„Analizând Protocoalele, ținându-ne departe de comentariile editorilor și de toate polemicile pricinuite de publicarea lor, se deosebesc în ele trei lucruri de competenție, adesea îmbinate: 1. O critică filosofică a principiilor liberale și o slăvire a regimului autocratic. 2. Expunerea planului de luptă pregătit cu metodă, pentru asigurarea dominației mondiale a evreilor. 3. Priviri profetice asupra înfăptuirii apropiate a părților mai însemnate ale acestui plan.”

Este analizat în detaliu Capitolul al XII-lea din Protocoale unde se fac referiri exprese la presă și activitatea jurnalistică, focalizându-se pe modalitățile de a ajunge la putere, păstrarea puterii și tehnicile specifice de manipulare a populației, multe actuale și astăzi. Analiza este necesară pentru că dinamizează lucrarea și atrage atenția la modul în care presa este a patra putere în orice stat și în lume.

Despre Ioan Moța scrie: „La moartea sa, protopopul Ioan Moța a fost cinstit ca o mare personalitate, organizându-i-se funeralii naționale. A murit într-o perioadă atât de tulbură (1940), cu sufletul îndurerat că s-a pierdut o parte din trupul sfânt al Ardealului. Dar ultima lui realizare, pentru oraș, va dăinui prin vremuri. În calitate de protopop, ctitorește o măreață catedrală, împlinind un vis ce și-l făuriseră orăștienii încă la sfârșitul secolului trecut.” Vremurile și-au pus amprenta pe oameni, pe locuri, pe Orăștie, model românesc de existență în geografia spirituală a ardelenilor și nu numai.

CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE, se prezintă cititorului ca o lucrare academică specială pentru un loc special, un loc în care cuvintele au fost de fosfor, luminând istoria, istorii, destine.

Autorul are și el un cuvânt, mulțumind celor care l-au încurajat, ajutat și i-au adus cuvinte de îmbărbătare, amintind câteva întâmplări culturale la care cititorul va fi martor, retrăind istoria la tensiune maximă:

„Nu știu câtă lume știe că Studentul din Romos, pe numele său real Cristian Cloos, fiu de țăran din Romos, este autorul primei Istorii a Imperiului Otoman. În anul 1475 scrie „Tratat despre moravurile, condițiile de viață și lipsa de considerație a turcilor”, carte tipărită la Roma, în limba de circulație a epocii, latina. Lucrarea se epuizează

imediat așa încât în 1481, apare o nouă ediție la Hurach. Până în 1660 mai sunt tipărite încă 25 de ediții. În 1530, cartea Studentului din Romos apare cu o prefață scrisă de Martin Luther. Mai târziu, lucrarea mai cunoaște câteva ediții în Transilvania, fiind onorată cu o tălmăcire a lui Nicolae Iorga. Tipărită de-a lungul timpului la Berlin, Nurenberg, Roma, Koln, Paris, Strasbourg, etc. lucrarea inaugurează circulația internațională a cărții, fiind o curiozitate bibliofilă.”

Am inserat acest citat de final deoarece este penetrant, există fii ai locului care dau culoare istoriei și însămânțează evenimentele la care mulți au fost martori, autori, părtași, scribii epocii, depășind epoca. Un fiu de țaran din Romos...așa începe orice istorie a lumii... Ceea ce este regretabil este că mediul academic nu a dat atenție unei astfel de lucrări, bogat documentată, cum ar fi de pildă Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia, instituție de învățământ care nu a avut puterea de a atrage persoanele disponibile pentru a continua azi mișcarea culturală Orăștie, Alba-Iulia, Blaj, Cluj... ratând ocazia de a sprijini demersurile făcute de Ștefan Nemecek de-a lungul timpului, dar poate tocmai asta l-a ambiționat pe autor și i-a dat harul de a fi omul care înlocuiește instituțiile prin resursele sale modeste de ziarist, scriitor, cetățean al cetății.

Poate o poezie din antologia de cântece populare alcătuită de Ștefan Bornemisa din Orăștie ar da sens lumii în care trăim, la apogeul confuziilor:

„Jelui-m’ăș și n-am cui,
Jelui-m’ăș codrului,
Dar și codrul e’ ntristat
Căci omida l-a mâncat...
Foaie verde de pelin
Toate trec și iarăși vin,
Numai dorul ce-am iubit
S-a dus și n-a mai venit!...”

CONSTANTIN STANCU

O LĂUDABILĂ ISTORIE A CULTURII LITERARE ȘI JURNALISTICII HUNEDORENE

Despre Orăștie, un oraș care a ridicat o statuie cărții Palia de la Orăștie, s-a scris atât de mult, încât te întrebi ce anume s-ar mai putea adăuga la cele spuse în multele studii, articole, memorialistică. Adevărul este că orașul acesta vegheat de cetățile dacice, de apele Mureșului, mai are încă multe necunoscute. O demonstrează cartea scrisă de Ștefan Nemeček, „Carte, literatură și presă la Orăștie (de la începuturi până în 1944)”. Lucrarea, două volume, 680 de pagini, este rodul unor îndelungate cercetări, cu precădere în anii 2009-2010, în arhive, biblioteci, muzee. Săptămânal acest inimos ziarist din Valea Jiului se deplasa la Deva, Orăștie, Alba Iulia, Cluj, Sibiu pentru a cerceta colecțiile de ziare, fondul de carte veche, orice document despre județul Hunedoara. Informațiile adunate, multe inedite, au fost supuse unor riguroase interpretări.

O privire de ansamblu asupra Orăștiei, cum se întitulează primul capitol al cărții în discuție, ne aduce în față un târg cu o existență europeană nu doar prin așezare sa geografică, ci, mai ales, prin hărnicia populației, români, sași, maghiari, care a clădit biserici, a ridicat ziduri trainice, a dezvoltat meșteșugurilor și învățământul, implicit cultura pe măsură ce s-a aliniat la ceea ce se întâmpla în lumea europeană. Aici au trăit și și-au dedicat viața cuvântului scris câteva mari personalități, cum a fost Sebastian Bornemisa, născut în Burjuc, Hunedoara, Ioan Moța, fiu de preot din satul Nojag de lângă Deva, sau, în plin Ev Mediu, Presbiter Georgius din Romos, răpit de turci în 1422 în timpul asediului Sebeșului, cunoscut sub numele Studentul din Romos, autor al unei lucrări „Tratat despre credințele, obiceiurile, viața și vicleniile turcilor” tipărită la Urach în 1482. Leopold Nagy (1816-1869), fiul unui avocat local, a scris o istorie (26 de pagini) a orașului, în care consemnează evenimentele importante, cum a fost o întrunire a nobilimii la 1630, invazia turcilor în 1661

conduși de Ali Pașa când au distrus orașul din temelii, descrie cetatea, biserica fortificată. Ștefan Nemecek comentează alte evenimente ce au avut loc în Orăștie și împrejurimi precizând că fiecare epocă a lăsat urme vizibile în configurația locurilor consemnate de savanți, ca de exemplu Vasile Pârvan în a sa „Dacia. Civilizații antice din țările carpato-dunerene”.

Și în județul Hunedoara, cartea, în principal cea religioasă, a fost făclia aprinsă pentru a lumina mințile oamenilor. Ele, acele cărți vechi, constituie astăzi, colecții de o inestimabilă valoare, pe care autorul le-a cercetat la Muzeul Civilizației Dacice și Romane din Deva și la Biblioteca Județeană „Ovid Densusianu”, având drept ghid – așa cum se precizează la finele capitolului unu - două volume de referință ale cercetătoarei Maria Basarab : CARTE ROMANEASCĂ VECHIE ÎN MUZEUL DIN DEVA și CUVINTE MĂRTURISITOARE. Însemnări de pe cărți românești vechi din județul Hunedoara.

Acele monumente ale culturii noastre vechi sunt adevărate lecții de istorie și prin informațiile ce le conțin însemnările făcute de posesori.

Capitolul al II-lea se ocupă de cultura spirituală a orașului începând din Evul Mediu până în secolul al XIX-lea: primele creații literare artistice, societățile culturale la Orăștie, , ASTRA și viața culturală, tipografiile din oraș, ziare, note bibliografice.

Un amplu capitol prezintă istoria tipăririi acelei pietre de temelie a culturii noastre vechi, Palia de la Orăștie, primele două capitole din Biblie, Geneza și Exodul, (161 de foi, 322 de pagini) între anii 1581-1582, de către fiul diaconului Coresi, Șerban, meșterul mare tipograf, și Marian diaconul. Prezentarea Paliei de la Orăștie este amănunțită, la obiect cu precizări asupra traducerii și observații asupra limbii. „În tot cazul, precizează autorul, Palia este o lucrare originală. Traducătorii au pus în ea tot meșteșugul în uz atunci. Din paginile ei transpiră un spirit de mare răspundere față de text dar și unul de independent”.

Partea de greutate a cărții lui Ștefan Nemecek o constituie cea referitoare la presă. Printre primele ziare apărute aici au

fost, „Revista Orăștiei” la care au colaborat scriitori nu doar din Transilvania, ci și din România, „Actualitatea” (1901-1905), publicație politico-economică, socială și literară, care a militat pentru adaptarea activismului parlamentar ca o nouă tactică a Partidului Național Român. Săptămânalul „Libertatea” (1902-1935) a fost scrisă de un grup de intelectuali români adepți ai activismului politic, printre fondatori fiind și hațeganul Victor Bontescu. În paginile ei sunt relevate pe larg evenimentele din preajma Unirii.

Într-un subcapitol aparte autorul scrie despre Ziare cu profil literar. „Foaie interesantă”, de pildă, urmărea cultivarea gustul pentru lectură și luminarea poporului prin cultură. Avea rubrici speciale: La joc, Pagini din trecutul neamului. A comentat marile evenimente din istoria românilor. Aici au colaborat, printre alții, Liviu Rebreanu, Octavian Goga, I. Agârbiceanu, Mihail Sadoveranu.

„Tovărășia” (1906-1911, 1919-1927), ziar cu profil economic, a treia categorie a periodicelor hunedorene, avea ca principalul obiectiv „întărirea și dezvoltarea economiei noastre naționale” întrucât „viitorul aparține vieții economice”.

„Studii științifice” (1910-1912) redactată aproape în întregime de Gavril Todică, consideră că „adevărata cultură nu se poate înfiripa numai cu literatură frumoasă fără temelul solid al științelor exacte”. Publicația relevă binefacerile aduse economiei de descoperirile științifice. Scrie despre soarta economiei românești, despre rolul științei în viața societății, a poporul român, care „are nevoie de o mai serioasă educație economico-științifică”. Tot Gavril Todică a editat în 1912 revistele „Palavre”, „Hades”, axate pe studii de filozofie, despre preocupările științei.

Prima parte a volumului al II-lea, capitolele 3, 4, 5, debutează printr-un studiu despre calendare, almanahuri, anuare școlare apărute la Orăștie în special după 1918, cum au fost „Calendarul bunului econom” și „Calendarul național” al „Foi interesante”. Profilul acestora era mixt, cu rubrici ce priveau

configurația localităților, a diferitelor categorii sociale, în special a lumii satelor. Printre acestea se înscrie ca un unicat „Calendarul scriitorilor de la noi” redactat de Sebastian Bornemisa. El prezintă în almanah biografia a 46 de scriitori cunoscuți sau mai puțin cunoscuți, cu fotografiile lor. Printre aceștia, I. Agârbiceanu, Octavian Goga, George Coșbuc, Ilarie Chendi, Sextil Pușcariu, Petre Dulfu, Liviu Rebreanu, Lucian Blaga ș.a. Partea literară cuprinde nuvele, povestiri și un număr mare de poezii.

În Orăștie” s-au tipărit în special după 1918 mai multe cărți în limba română, maghiară și germană. De interes au fost plachetele de versuri ale marilor poeți români. Nu au lipsit cărțile cu profil științific și economic, o altă realizare a lui Sebastian Bornemisa și Ioan Moța. Cititorul va putea afla amănunte din viața acestor personalități, contribuția lor la dezvoltarea culturii românești. Sebastian Bornemisa, aproape uitat astăzi, a fost și primar al Clujului, a ocupat funcții în guvernele de după Unire, proprietar de publicații, poet, prozator, ziarist. În cartea în discuție se analizează volumul „Cum s-ar putea înfăptui o Românie nouă și fericită – păreri, însemnări și îndemnuri politice scrise pe seama plugarilor de Sebastian Bornemisa, directorul gazetei „Lumea și țara”. După o analiză a societății românești a timpului el propunea metode de guvernare moderne, cu oameni noi, nu cei „susceptibili de insuficiențe morale”. Principala sa publicație a fost revista literară „Cosînzeana” căreia Ștefan Nemecek îi face o amplă prezentare. Redactată și tipărită la Orăștie, în perioada 1911-1915, continuată la Cluj după Unire, a fost o publicație literară cu valoare națională, asemenea celor de prestigiu, „Familia”, „Luceafărul”, atât prin colaboratorii ei, cât și prin ținuta de ansamblu, prin prezentarea grafică și estetică, a impulsionat mișcarea literară de calitate în general și a presei în special.

Capitolul final al Volumului al II-lea descrie bibliotecile din oraș, existente în școli, biserici, muzee, precum și programele și activitățile acestora și continuă cu analiza perioadei interbelice (1918.1944). Prin ample și binevenite comentarii despre noile

publicații din oraș, aflăm amănunte despre activitatea Astei, și altele ce dau prestigiu acestui municipiu care merge în linia lui ascendentă cu adăugiri, împliniri ce poartă amprenta inițiativelor unor oameni inimoși care nu au lăsat să se piardă valorile locului.

Capitolul „Bibliografie” , 37 de pagini, cuprinde titlurile celor 81 de ziare și reviste consultate de autor în arhiva Muzeului Civilizației Dace și Romane din Deva, fiecare cu datele de referință: denumirea, profilul, locul apariției, dimensiunea, numele proprietarului, al redactorului principal, tipografia, orientarea politică, colaboratori, numere existente. Lista se continuă cu alte domenii cercetate: colecții, arhive, dicționare, autori și lucrări de referință, 116 titluri. De remarcat că fiecare capitol se încheie cu lista referirilor bibliografice.

Prof. RADU IGNA

O CARTE ATIPICĂ, O MONOGRAFIE NECESARĂ

„Carte, literatură și presă la Orăștie”. Sub acest titlu nițel cam diluat, Ștefan Nemecek, om harnic și și binevenit istoriograf al culturii și literaturii hunedorene, face orăștienilor un dar în două volume consistente despre urbea de la subțioarele Tibetului Românesc, un inconfundabil interland de cultură dacică și românească, numit metaforic de străvechii lui locuitori, Câmpul Pâinii și Țara Șesurilor. Ca unul dintre cei preocupați de o viață de istoria și cultura Orăștiei pot depune mărturie că lucrarea aceasta era una necesară, este una îndrăzneț concepută și realizată, merită să coaguleze, să sintetizeze cam tot ce s-a gândit și s-a scris despre acest binecuvântat culoar al Mureșului. Se știe și, dacă nu se știe, este bines să amintim că tot mai multe voci avizate și creioane netocite cu lucruri comune și banalități recunosc faptul că acest interland este marcă românească autentică de formare a limbii române literare, între Palia diaconului Coresi și Noul Testament, de la Alba Iulia, al lui Simion Ștefan. Orăștia, fost burg săsesc și loc generos pentru întâile colonizări ale saxonilor de la început de ev mediu românesc este și un spațiu miraculous, un loc al minunilor prin istoria sa, începând cu neoliticul pelasgo-celtic, continuând cu istoria daco-romană, cu cea medievală și, mai cu seamă, cu cea contemporană. Din perspectiva civilizațiilor pe care le-a născut, înflorit și ocrotit aici, Mureșul este Tibrul, Eufratul ori Nilul civilizației române. Istoria localității cu nume de zeiță primordială, dar mai cu seamă a zilelor noastre, a fost una fertilă și tulburată. În conjuncturi sau la vremuri neprielnice orașul acesta a fost pedepsit, așa cum pedepsite au fost după Al Doilea Război Mondial alte câteva localități transilvane pentru istoria națională și martiriu lor, precum Blajul, Alba Iulia, Lugojul, Aradul. El a fost condamnat la stagnare, la subdezvoltare, la marginalizare datorită vocației național-patriotice a celor care l-au însuflețit.

Este bines să ne amintim că aici au activat până la Marea Unire și în toată perioada interbelică, perioadă care a stat sub semnul iredentismului maghiar, în plan material și cultural câteva mai familii,

ca niște familii voievodale ori princiare: familia Aurel Vlad, familia Moța, familia Mihali și familia Dr. Petru Groza. Acestora le-a fost hotărât de zeii tutelari ai locurilor să se alătore unor merituoși și vestiți înaintași – Nicolaus Olahus și Ioan Budai Deleanu. Scriam undeva că numai familiile Vlad și Moța au plătit verticalitatea, românitatea, sfântul patriotism cu valoarea în aur a unor moșii grofești, cu suma cu care America a cumpărat Alasca, numai aceste pilduitoare familii, comparabile cu familiile patriarhilor biblici, au însumat vre-o zece ani de pușcărie în închisorile de la Budapesta pentru românism și tricolor. Din galeria de glorie a femeii române, alături de Muma lui Ștefan cel Mare, de Doamna Stanca, de Ana Ipătescu ori Ecaterina Teodoroiu, se desprinde și luminează prin pilde jertfelnice Anuța Vlad, nepoata lui George Barițiu, precum o Maică Precistă a neamului nostru.

Multă vreme, vreme în care noi îl includem și pe Ștefan Nemecek cu această surprinzătoare carte, apărută la timpuri de demonetizare a patriotismului și de depreciere a valorilor, nu s-a explicat altfel decât prin incultură crasă toponimicul Orăștie. Ba chiar s-au forțat originile printr-o regretabilă confuzie, ce persistă, afirmându-se în broșurele și pseudomonografiile cum că numele lui sacru ar veni de la maghiarul Varoș (oraș). Trecem cu vederea realitatea istorică lesne demonstrabilă că la întâia expansiune a ungarilor pe culoarul Mureșului și pe la Porțile Meseșului, sub rebelul Ghiula, Orăștie exista, venea din illo tempore cu numele actual sanscrit, pelasgo-celt, ca și alte localități de pe malurile binecuvântatului Iordan românesc – Mureșul, Vurpăr, Blandiana, Deva, Iliia, Arad. Pe când Ghiula și ai săi mursecau carne între pulpe pe spinarea cailor, Orăștie era și tot astfel se chema – slava zeiței Ora, alias Artemisa, zeița vetrei, a familiei, a călătorilor a plaiurilor și a focurilor de pe înălțimi, zeități civilizatoare, care sigur avea știre despre Turdaș și Tăblițele cu scriere pictografică de la Tărtăria. Ei i se adăugau alte localități sacre, servite de preotesele orăștiene: Orăștioara de Sus și de Jos, Orheiul, Odorheiul, (h)Ormindea.

Mai stau mărturie pentru acele vremuri ale migrației Sciților și Celților peste semințiile traco-dacice altarele din Munții Orăștiei, plugul votiv de bronz, cu protome de lebădă, legendele despre uriașii locului care au dat omului de la început de lume boii și plugul. Timpurile ei

sunt milenare în raport cu cele de valoarea unei secunde ale stăpânirii maghiare. Orăștia pe care o evocă prin documente, cu bunăcredință Ștefan Nemecek, este Orăștia multiseclară, Orăștia unui Ierusalim sortit de Dumnezeu neamului românesc, și el neam ales însă pentru suferințe purificatoare și jertfă. Poate că acesta era timpul cu care să debuteze binevenita monografie cuprinsă între aceste coperti.

Cert este pentru cei care, cât de cât, s-au aplecat asupra limbii sanscrite, câtine din cât au făcut Eminescu și Coșbuc – că într-o zonă a unui șir de zei închinători la atarele din munții care poartă numele orașului, numele de astăzi și dintotdeauna își onorează locuitorii așa cum aceștia onorează și înobilează urbea. Aceasta este și o coordonată axială a cărții. Ce este de remarcat de la bun început, e că avem de-a face cu o carte document caracterizată de o probă documentară, de bunăcredință, de întoarcere la surse, la documente, fie ele maghiare, fie germane ori românești. Atragem atenția cititorului că istoria noastră nu începe, din perspectiva onomasticii și toponimiei, odată cu venirea slavilor și a ungarilor. Fără excepție atestările țin de daniile regale, de vânzări și schimburi de moșii, de roiri sub același nume, cu adăugirile de sus, de jos, mare, mică, nouă, veche etc. De la începuturile istoriei numele Orăștie a fost mereu acesta și niciodată altul.

Și alte atribute demne de apreciat are cartea lui Nemecek. Grija și respectul față de adevăr, priceperea de a descoperii dincolo de aparențe faptul esențial. Autorul a intuit că Orăștia nu este un oraș oarecare, un toponimic îmbinat în spațiul geografic românesc. Ea reprezintă pe segmentul cel mai fertil al culoarului vechiului Maris o așezare cu rol și rost civilizator, matrice a plămădirii unei străvechi culturi pe drum de apă și Drumul Civilizator al Sării. De apreciat că autorul nu e un tributar unor concepții, doctrine, idei care au însoțit și mai însoțesc istoria acestui oraș.

Dacă prezentele două volume pot fi catalogate ca un dar pentru Orăștie, noi ne încumetăm să o considerăm mai mult decât atât. Rezultatul unui travaliu de documentare și prelucrare a izvoarelor, a unei vaste bibliografii la care s-a apelat. De fapt alte cărți cu caracter istoriografic și monografic îi recomandă probitatea. Este vorba despre istoria presei hunedorene și de istoria literaturii hunedorene, ale aceluiași autor.

Din “cuvântul autorului” cunoaștem jaloanele care i-au slujit întreprinderea caracterizată de un adevărat cult pentru orașul-muzeu de pe Mureș, unde au trăit și au creat nume de acum cu aură mitică – Ioan Budai Deleanu, Olahus-junior, Dominic Stanca și alții. Din galeria evocărilor (uneori prea succintă) nu lipsesc corifeii realizării și desăvârșirii Marii Uniri: Aurel Vlad, Anuța Vlad, Petru Groza, Aurel Vlaicu, fam. Moța și familia Mihali, Sebastian Bornemisa și atâtea alții. Sfinți ai locului, martiri ai neamului, trecuți în uitare fiindcă au jertfit pentru neam cu asupra de măsură. Sunt bucuros că mă simt printre aceia care l-au îndemnat pe Ștefan Nemeček să scrie cartea unui oraș atipic, despre care se scrisese mai cu seamă din perspectiva jurnalistică, învățămîntului și al folclorului. Despre Orăștie, ca centru al lumii pelasge, celtice și dacice s-a amintit, iar Ștefan Nemeček poate fi mândru că apus o piatră la temeliea unor viitoare lucrări.

Poate s-ar fi convenit să reținem atenția cititorului, spicuiind din sumarul celor două volume, dar ne mulțumim să facem recomandări pentru eventualele reeditări, cum ar fi: mai mult spațiu pentru istoria veche și medievală, cuvenită detaliere a unor biografii de personalități și familii, efectul negativ, dislocator, asupra unei culturi românești, efect pe care l-a avut colonizarea sașilor sau efectul concav al culturii Turdaș-Tărtăria, pătimirile orașului sub comunism ș.a.m.d.

Prof. Gligor HAȘA

O RECIDIVĂ ÎN ISTORIOGRAFIA LITERARĂ A ȚINUTURILOR HUNEDORENE

După ce a scos de sub tipar două cărți de referință pentru istoriografia literară a ținuturilor hunedorene, „Presa hunedoreană (de la începuturi și până în prezent)” și „Literatura hunedoreană (de la începuturi și până în prezent)”, Ștefan Nemeșek ne mai uimește încă odată prin prolificitatea sa ca istoriograf literar, recidivând în domeniu cu o nouă lucrare de proporții în două volume „Carte, literatură și presă la Orăștie (de la începuturi și până în 1944)”.

Lucrarea conține 5 capitole judicios organizate atât logic, cât și cronologic, dovedind, dacă mai era nevoie, minuțioasa și trudnica muncă de cercetare desfășurată de autor pentru întocmirea acesteia. Desigur că lucrările menționate anterior au fost o bază importantă actualei lucrări, însă aceasta se dovedește a fi un exemplu miraculos de muncă de documentare dusă până la paroxism.

Întâmplarea face să-l cunosc mai bine pe autor și să-i cunosc preocupările și agitația zilnică, fapt care mă face să mă întreb de-a dreptul cu uluire când a putut efectua această imensă muncă de documentare pentru lucrarea de față. Pentru că fiecare capitol al lucrării este un veritabil manual din care nu aflu doar titluri și perioade de timp, ci poți efectiv să cunoști elemente de conținut al domeniului sau lucrărilor menționate. Iar Orăștia a fost dintotdeauna un focar al culturii românești și probabil că și acesta a fost un motiv al autorului pentru alegerea zonei de studiu a acestui fenomen.

Nu vreau să ocup spațiul tipografic prin prezentarea modului de organizare a lucrării, vreau doar să remarc o sistematizare riguroasă a tuturor domeniilor prezentate, astfel încât cititorul, fie că citește pur și simplu lucrarea, fie că vrea să o folosească pentru documentare pe un domeniu restrâns, poate realiza acest lucru cu ușurință. Pe de altă parte, lucrarea reia, din publicațiile studiate, anumite creații literare ale unor autori de marcă din alte zone ale țării, dovedind că

mișcarea culturală din zona Orăștiei era cunoscută și apreciată în întreaga țară.

Nu este lipsit de interes faptul că lucrarea consacră un spațiu important prezentării amănunțite a unor personalități culturale de referință ale vremii (Sebastian Bornemisa și Ioan Moța), oameni care au marcat incontestabil concepțiile vremii.

Este indubitabil că Ștefan Nemecek este un împătimit al istoriografiei literare, pentru el documentarea în domeniu este o plăcere, o pasiune care îl devoră până la epuizare. Iar creațiile sale în domeniu devin, prin pasiunea cu care sunt născute, adevărați copii ai săi. Și, ca orice părinte care își iubește progeniturile, dând curs invitațiilor primite, Ștefan Nemecek duce o asiduă activitate de promovare a lor. Se cuvin remarcate invitațiile în urma cărora autorul a participat cu lucrările sale la diverse proiecte culturale, în țară sau străinătate, promovând astfel în cel mai strălucit mod cultura hunedoreană, literatura și jurnalistică locală. Este impresionant, de asemenea, periplul autorului și succesul avut cu cărțile sale de istoriografie literară și nu numai, în țară la Alba Iulia, Petroșani, Hațeg, Hunedoara, Vulcan, Deva, Reșița, Cluj Napoca, Iași sau peste hotare la Bruxelles, Strasbourg, Cairo, Izmir, Istanbul, Chișinău, Dorog

Oricât ar fi de înverșunați adversarii lui Ștefan Nemecek (și are destui), nu se poate nega efortul și dăruirea cu care autorul și-a scris lucrările, iar, prin aprecierile de care se bucură, valoarea pe care o capătă acestea și, implicit, autorul lor.

Ștefan Nemecek, mergi mai departe pe drumul tău!

Ion Urdă
scriitor, poet, eseist, editor

PENTRU NOI ... ȘI URMAȘI !

De mulți ani, vreau să scriu câte ceva despre Ștefan Nemeșek perceput mereu ca înzestrat cu harul de A FACE, cum puțini sunt prin preajma noastră.

Mi-a căzut sub ochi Presa hunedoreană și Literatura hunedoreană (de la începuturi până în prezent). Impunătoare, bine scrisă, bine ilustrată, convingătoare ! Mulți, mulți ani de documentare, substanțial efort de sintetizare și esențializare. Fie și pentru atât i se asigură lui Ștefan rolul cel mai important în depistarea trecutului din Vale.

Simțindu-se creativ, mustăciosul nostru domn pregătește pentru tipar 2 volume „punctuale” CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE (de la începuturi până azi). Îl invidiez pozitiv și-l laud știind că nici detractorii n-au să-i lipsească.

Să aflu că Studentul din Romos (Cristian Cloos) este fiu de țăran din Romos, cel care ne-a lăsat Tratatul despre moravurile ... (1475) deci, în anul bătăliei de la Vaslui (condusă de Ștefan cel Mare), că într-un ziar hunedorean din 1924 se găsește o descriere a chipului lui Isus, după un document a poliției romane a timpului, că primul enciclopedist român, Nicolaus Olahus pleacă să „lumineze” Europa de la Orăștie cu substanțiale informații despre acesta și apoi de altă listă cu mari personalități - a fost prilej de mare satisfacție intelectuală.

Cele 5 capitole (în ambele volume) egale ca importanța informației, individualizările pentru Palia de la Orăștie, despre Sebastian Bornemisa, despre tipografiile, librăriile și bibliotecile Orăștiei dar și „cultura perioadei interbelice” mi se par emblematice pentru munca acestui cercetător unic în toată țara, care sper că va rămâne astfel pentru toată românimea, (deși acordă spațiu și literaturii maghiare). Ștefan are un stil alert, de mare povestitor și comunicând afectuos tuturor, ceea ce el a avut ocazia să cunoască singur. Cărți care trebuiesc citite de noi și urmașii noștri.

Prof. dr. Dumitru V. MARIN

*Primarul municipiului Orăștie,
ALEXANDRU MUNTEANU*

*Un susținător și promotor activ al culturii locale, edilul șef
al capitalei culturale a ținuturilor hunedorene*

*Viceprimarul municipiului Orăștie,
OVIDIU BĂLAN*

*Secretarul primăriei municipiului Orăștie,
TEODOR IORDAN*

Adinel Botescu

Cornel Todea

Dorin Popa

Elena Dindeal

Firuța Codea

***Gabriel
Doinel Stănculete***

Gabriel Popa

Ioan Abrudan

Marin Țăpurin

Nicolae Iordăchescu

***Nicolae
Constantin Stoica***

***Mircea
Ovidiu Roșu***

Nicolae Sângeorzan

Ovidiu Vlad

Pompiliu Manta

Romulus Mariș

Sergiu Neamțu

Ioan Jurchela

*Primarul municipiului Vulcan,
GHEORGHE ILE
Un susținător și promotor activ al culturii locale*

*Viceprimarul municipiului Vulcan,
ANGELA STOICA
Reprezentantă a comunității locale
a momârlanilor din Dealul Babii, organizatoarea
a numeroase acțiuni culturale de promovare
a obiceiurilor și datinilor strămoșești*

Conducerea Primăriei Municipiului Vulcan

*Secretarul Primăriei,
Rodica Peter*

*Director executiv
economic
Luminița Leonte*

*Director executiv tehnic
Alin Fara*

Eugenia Bărbîțu

Tudorel Cărășel

Pompiliu Barbu

Alina Cârstoiu

Maria Berghian

*Constantin
Cocosi-Vârtopeanu*

Marin Coltescu

Petre Hodor

Nicolae Kilin

Cristian Merișanu

Daniel Duna

Caprian Mureșan

Ioan-Dorel Șchiopu

Constantin Dragu

Dorel Nica

Simion Spiridon

Malvine Socaci

***Dănuț
Rozmenteniuc***

CUPRINS

CAPITOLUL 3 – ÎNCEPUTURILE PRESEI

ȘI TIPĂRIII DE CARTE

VI. Publicațiile în limba maghiară	7
VII. Calendare, almanahuri și albume	11
Presa românească din Orăștie, sprijin pentru organizarea luptei de eliberare națională (1895-1918)	43
Cartea tipărită la Orăștie	50
Sebastian Bornemisa - publicist, poet, folclorist, doctor în filozofie, deputat, ministru, primar al Clujului.....	60
Locul și rolul Gazetelor Poporale	80
Preotul Ioan Moța - rolul său cultural în promovarea, consolidarea și dezvoltarea presei românești de la Orăștie	96
Tipografiile, librăriile și bibliotecile Orăștiei.....	117

CAPITOLUL 4 - O REVISTĂ PRIVATĂ

COSÎNZEANA (1911-1918; 1922-1928)	155
Creația eminesciană în ziarele Orăștiei	212

CAPITOLUL 5 - CULTURA PERIOADEI INTERBELICE

Dezvoltarea învățământului între anii 1918-1944.....	227
Din activitatea ASTREI	233
Noi publicații ale Orăștiei	234
Apar noi biblioteci	256
BIBLIOGRAFIE	262

CĂRȚI APĂRUTE **semnate Ștefan NEMECSEK**

CONTROVERSE FILOSOFICE – 2006	350 pag.
TOLERANȚA în filosofia lockeeană – 2006	228 pag.
PRESA HUNEDOREANĂ (de la origini până în prezent) vol. I – 2007	338 pag.
PRESA HUNEDOREANĂ (de la origini până în prezent) vol. II – 2007	465 pag.
POLITICĂ, RELIGIE ȘI MORALĂ – 2007	484 pag.
TEME FILOSOFICE MEREU ACTUALE – 2008	362 pag.
LITERATURA HUNEDOREANĂ (de la începuturi până în prezent Analiza și clasificarea activității literare – Vol. I	238 pag.
LITERATURA HUNEDOREANĂ (de la începuturi până în prezent) Scriitori din Valea Jiului – Vol. II	432 pag.
LITERATURA HUNEDOREANĂ de la începuturi până în prezent) Scriitori hunedoreni – Vol. III	566 pag.
DIN GÂNDIREA ÎNȚELEPTILOR LUMII – Vol. I	384 pag.
DIN GÂNDIREA ÎNȚELEPTILOR LUMII – Vol. II	461 pag.
RAȚIONALITATEA ȘTIINȚIFICĂ POPPELIANĂ CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE (de la începuturi până în 1944) – Vol. I	
CARTE, LITERATURĂ ȘI PRESĂ LA ORĂȘTIE (de la începuturi până în 1944) – Vol. II	

Cărțile pot fi comandate, în limita stocului disponibil, de la Redacția ziarului „Curierul Văii Jiului”, telefon 0254-571089 sau 0723 321466.

Pre-press & printing

S.C. TIPOGRAFIA PROD COM S.R.L.
Târgu-Jiu, Gorj, str. Lt. Col. Dumitru Petrescu, nr.20
Tel. 0253-212.991, Fax 0253-218.343
E-mail: prodcom@intergorj.ro